

Kolekcia
INTERFACE

Ján Cangár

ĽUDIA Z RODINY RÓMOV MANUŠA ANDAR E FAMILIA ROMA

Doplnková učebnica o dejinách a živote Rómov
pre základné a stredné školy

Centre de recherches tsiganes
Vydavateľstvo CROCUS Nové Zámky

Ján Cangár

**ĽUDIA Z RODINY RÓMOV
MANUŠA ANDAR E FAMILIA ROMA**

Doplňková učebnica o dejinách a živote Rómov
pre základné a stredné školy

Ján Cangár

**ĽUDIA Z RODINY RÓMOV
MANUŠA ANDAR E FAMILIA ROMA**

**Doplnková učebnica o dejinách a živote Rómov
pre základné a stredné školy**

Vydavateľstvo

CRO●US

Nové Zámky, 2002

Kolekcia kníh INTERFACE je výsledkom projektu Rómskeho výskumného centra Univerzity René Descartesa v Paríži. Jej publikovanie umožňuje podpora Európskej komisie.

Rozširovanie publikácií v Strednej a Východnej Európe podporuje Rada Európy.

Výsledky výskumu a názory obsiahnuté v tejto knihe vyjadrujú predovšetkým názory autora, ktoré nemusia zodpovedať názorom pracovných skupín Rómskeho výskumu centra a vydavateľa.

Túto publikáciu bolo možné vydať za účinnej podpory Ministerstva školstva Slovenskej republiky.

Vďaka patrí aj Múzeu rómskej kultúry v Brne.

ĽUDIA Z RODINY RÓMOV MANUŠA ANDAR E FAMILIA ROMA

Doplňková učebnica o dejinách a živote Rómov pre základné a stredné školy

Autor:	© Mgr. Ján Cangár
Preklady do rómskeho jazyka:	© PhDr. Viliam Zeman
Výber fotografií:	Mgr. Ján Cangár, PhDr. Viliam Zeman
Lektori:	Doc. PhDr. Július Táncoš, CSc. PaedDr. Viliam Kratochvíl, PhD.
Fotoreprodukcie:	© Michal Šafranek
Vydal:	Vydavateľstvo CROCUS Bernolákovo nám. 27, 940 51 Nové Zámky www.crocus.sk, crocus@crocus.sk
Vydanie:	Prvé
Náklad:	2500 výtlačkov
Počet strán:	238
Rok vydania:	2002
Tlač:	CROCUS, s.r.o., Nové Zámky

Schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky dňa 26. augusta pod číslom 566/2002-43, ako doplnkovú učebnicu pre 7.-9. ročník základných škôl a pre stredné školy o dejinách a živote Rómov.

ISBN 80-88992-42-7

Prečo vznikla táto učebnica

Vasoske ačhil'a adija sikh'ard'i gend'i

Kto nepozná, nepochopí, neporozumie

Ko na džanel, na acha'ol

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHİ AMEN ANDO
ČIRLATUŇIPEN

- Poznáte niektoré legendy o stvorení človeka? Porozprávajte niektorú z nich.
 Videli ste známy kreslený film Stvorenie sveta? Poznáte meno jeho autora?

Von den Züinginern oder Heiden.

A

Es man zale von Christi geburt tausent vierhundert vñ siebenzehen/
hac man züm ersten in Teütschlad gesehen die Züinginer / ein vngschaf
fen / schwarz wüst vnd vnstetig volck / das sunderlich gern stilt, doch
aller meist die weyber / die also iren mannen zütragen. Sie hab vnder
inen

ihnen ein Grauen vnd etlich ritter/
die gar wol bekleidet / vnd werden
auch von ihnen geehrt. Sie tragen
bey ihnen etlich baleff vnd sigel / ge-
ben von Keyser Sigmund vnd an-
dern Fürsten / darmit sie ein geleit
vnd freyen zug habend durch die
Länder vnd Seect. Sie geben auch
für / das inē zü büß auffgelegt sey /
also vñher züziehen in bilgerweiss /
vnd das sie zum ersten auß Klein E-
gyptē kommen seyen. Aber es seind
fablen. Man hat es wol erfahren /

das diß ellend volck erbozen ist in seinem vmbschwweifenden ziehē / es hat kein vat
erland / zeücht also müßig im Land vmbher / ernehret sich mit stelen / lebt wie die
band / ist kein Religion bey inen / ob sie schon ire kinder vnder den Christen lassen
tauffen / leben on sorg / ziehend von einem Land in das ander / kommen vber et-
lich jar herwider. Doch theilen sie sich in vil scharen / vnd verwechseln ire züg in
die Länder. Sie nemen auch an mañ vnd weyb in allen Ländern / die sich zü inen
begeren zuschlahen. Es ist ein selzams vnd wüst volck / kan vil sprachen / vnd ist
dem Bawis volck gar beschwerlich. Dann so die armen Dorffleüt im feld seind /
durchsuchen sie ire heüser / vnd nemen was inen gefalt. Ire alte weyber begehnd
sich mit warfagen / vnd die weil sie den fragenden antwort geben / wie vil kinder /

Obr. 1. Titulný list knihy z roku 1413: O cikánech, neboli pohanech

Raz večer dostal Boh dobrý nápad.

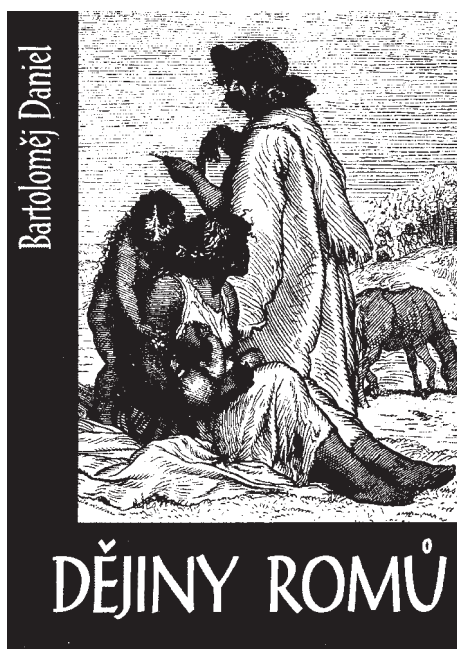
Povedal si: „Stvoril som slnko, stvoril som mesiac, len človeka ešte potrebujem.“ Zobral cesto, zobral hlinu, vytvoril malého človečika. Vložil ho do pece upieť. Keď sa drevo rozohorelo, chvíľu zaspal. Zobudil sa, a čo nevidí! Človek - celkom čierny!

„Spravil som černocho! Neľutujem. Nabudúce nezaspím.“ Berie ďalšie cesto, tvorí nového človeka. Len čo ho vložil do pece, počkal chvíľočku a rýchlo, rýchlo ho ťahá von! „Joj! Nie je hotový! Je ako tvaroh, celý biely. Škoda, škoda, bieleho som urobil!“

Dielo mu nedá pokoja. Po tretí raz berie cesto, tretieho človeka pečie. Neponáhľala sa, nezaspí, iba naňho pozor dáva. Vytiahne ho a čo nevidí! Pekného človeka upiekol! Ani čierny, ani biely.

Róma stvoril najlepšie!

(Rómska legenda)

Obr. 2. Titulný list knihy o Rómoch od B. Daniela

Národ bez štátu

V Európe, ale aj v ďalších častiach sveta žije spoločenstvo približne 8 miliónov ľudí, ktorí akoby nikam nepatrili. Nemajú svoj vlastný štát, preto roztrúsení žijú v ostatných štátoch. V Anglicku ich je asi 90 tisíc, ale na Balkáne už takmer 5 miliónov. Od ostatných obyvateľov sa líšia nielen farbou pleti, očí a vlasov. Odlišnú majú aj kultúru i jazyk. Nemožno o nich povedať, že by boli neznámi. Skreslené sú však o nich predstavy väčšinového obyvateľstva. Šíria sa o nich mýty, často sú vykresľovaní len na základe stereotypov a prevažne negatívne. Oni sami sa cítia nepochopení, diskriminovaní, vyčlenení na okraj spoločnosti.

Volajú ich Cigáni, Zingari, Gitanos či Gypsies. Oni sa chcú volať Roma - Rómovia.

Žijú oddávna aj v stredoeurópskom priestore.

1921	1930	1940	1947	1970	1980	1989	1991*	1995*	2000*
8 035	31 188	36 696	84 438	159 000	199 853	253 943	307 445	348 910	379 200

Tabuľka: Odhad vývoja počtu Rómov na Slovensku v rokoch 1980 - 2000

*údaje sú podľa odhadov.

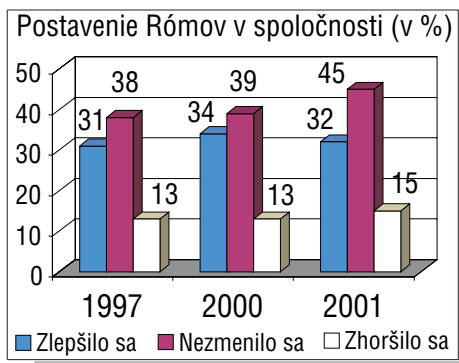
(IVO, 2001, IOM, 2000)

Koľko ich je na Slovensku?

Obr. 3. Deti

Údaje svedčia o tom, že počet Rómov na Slovensku stúpal. Niektorí odborníci tvrdia, že od 1924 do 1990 vzrástla populácia Rómov o 406,8%; nárast ostatnej populácie bol 72,1%. Fakty hovoria, že podľa súpisu žilo ku koncu roku 1989 na Slovensku 254 tisíc Rómov, čo tvorilo takmer 5% všetkých jeho obyvateľov. V roku 1991 sa k Rómom hlásilo už len 75 802 všetkých obyvateľov. Údaje o sčítaní obyvateľov, domov a bytov z roku 2001 uvádzajú, že k 26. máju 2001 žilo na Slovensku 89 920 obyvateľov rómskej národnosti. Odborníci odhadujú, že v súčasnosti v Slovenskej republike žije 350 tisíc až 520 tisíc Rómov.

(IVO, 2001)

Príslušníci rómskej národnosti žijú takmer v každom okrese Slovenskej republiky. Najviac ich je na východnom Slovensku - v Prešovskom a Košickom kraji a v okresoch Spišská Nová Ves, Košice - vidiek, Poprad, ale aj Stará Ľubovňa, Rožňava a Bardejov. Začiatkom 20. storočia na východnom Slovensku bolo koncentrovaných až 50% Rómov. Ekonomicky a sociálne a vzdelanostne slabý región určoval aj podmienky pre život Rómov.

Kto vlastne sú Rómovia?

Sú kočovníci alebo národnosťou?

Mnohokrát sa nehlásia k svojej národnosti.

Čo o nich vedia nerómovia?

Aké sú na Slovensku vzťahy medzi Rómami a ostatnými obyvateľmi?

„Rómska otázka“

V posledných rokoch 20. storočia sa tzv. „rómska otázka“ stala jednou z hlavných tém diskusií medzi obyvateľmi i v masovokomunikačných prostriedkoch takmer vo väčšine európskych štátov. Rómska problematika prekračuje štátne hranice. Predovšetkým sú problémy v nezamestnanosti, bývaní, vo vzdelávaní. Objavuje sa diskriminácia Rómov, ktorá mnohokrát končí prejavmi otvorenej či skrytej formy rasizmu.

Aké sú skutočnosti a fakty?

Podľa názorov slovenskej verejnosti situácia Rómov na Slovensku nie je dobrá. Na Slovensku sú okresy, najmä na východe republiky, kde je 100% nezamestnanosť Rómov.

Príčiny zlého postavenia Rómov sú viaceré. Od príchodu do Európy boli vytlačení na okraj spoločnosti, prenasledovaní, vyvražďovaní, vyhánaní z území štátov, regiónov, miest. Dedičstvo komunizmu im prinieslo stratu identity a sociálnych kontaktov. Spolupráca Rómov a nerómov je nedostatočná. Ostatní

MANUŠA ANDAR E FAMILIA ROMA

	1	2	3	4	5	6	7	8
Rómovia	67,8	4	6,3	0,5	0,1	1,4	0,1	20
SR spolu	44,3	43,6	7,2	1	0,1	1,2	0,1	2,5

Tabuľka: Skupiny ekonomicky aktívneho obyvateľstva - SR spolu a Rómovia podľa výsledkov sčítania ľudu v roku 1991 (v %)

Legenda: 1. robotníci; 2. zamestnanci; 3. členovia poľnohospodárskych družstiev;
4. členovia ostatných družstiev; 5. zamestnávateľia; 6. samostatne činní;
7. osoby slobodných povolání; 8. nezistená spoločenská skupina

(IOM, 2000)

obyvatelia nepoznajú a mnohokrát ani neprejavujú záujem poznať Rómov, ich život, históriu, tradície, zvyky, či jazyk. Chudobu rómskej populácie znásobuje ich nevzdelanosť.

Komunistický režim zaviedol pracovnú povinnosť, všetci dospelí Rómovia museli byť zamestnaní. Za nekvalifikovanú prácu dostávali Rómovia slušnú mzdu. Mali povinnú zdravotnícku starostlivosť a školskú dochádzku. Ale rómsky jazyk bol potlačovaný, rovnako aj kultúra. Veľa detí bolo odobratých rodičom a umiestnených v detských domovoch. Počas celých 40 rokov komunizmu si Rómovia zvykli, že sa môžu spoliehať na štát, ktorý za nich všetko zariadi a obstará.

Po roku 1989 je väčšina Rómov nezamestnaná. Aj keď by pracovať chceli,

prácu nezoženú. Žijú v oblastiach, ktoré sú najviac postihnuté krízou, kde je najmenej príležitostí na podnikanie. Nerovnosť rómskej populácie je všeobecná. Spočíva v oblasti vlastníctva bohatstva a rozdeľovania príjmov, v postavení, v schopnostiach a v prístupe na trhu práce i k vzdelaniu i v podiele na politickej moci a na riadení štátu.

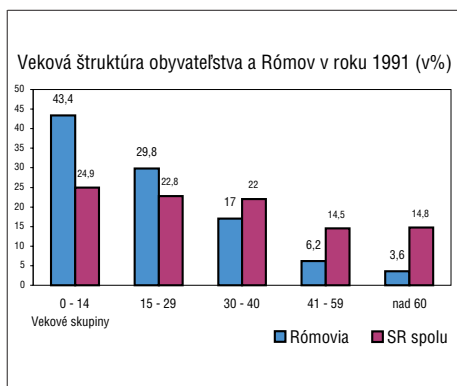
Údaje jednoznačne dokazujú, že takmer 70% Rómov bolo v robotníckych profesiách, ktoré boli najviac postihnuté nezamestnanosťou.

A aké perspektívy stoja pred mladou generáciou Rómov?

Podľa štatistických údajov počet mladých Rómov do 30 rokov v populácii má zastúpenie takmer 75%.

Slovenské deti sa učia o svojich dejinách. Vo svojom materinskom jazyku čítajú slovenské rozprávky a poznávajú slovenských spisovateľov. V zemepise hovoria o Slovenskej republike ako o svojom štáte, na hodinách hudobnej výchovy spievajú slovenské piesne a oboznamujú sa s tvorbou slovenských hudobných skladateľov. Poznajú svojho slovenského prezidenta, svojich slovenských hercov, spevákov, športovcov a ďalšie významné osobnosti. Deti maďarskej národnosti sú na tom rovnako: učia sa v materinskej reči, čítajú maďarské rozprávky, poznajú osobnosti svojho etnika.

Rómske deti sa vo vlastnom materinskom jazyku neučia; ba pomaly ho za-

(ŠÚSR)

búdajú. Počas školskej dochádzky sa nič nedozvedia o svojich - rómских dejinách, takmer nepoznajú významné osobnosti z radov Rómov. V škole sa len občas učia spievať rómske piesne, nečítajú vo svojom materinskom jazyku rómske i nerómske rozprávky, nespoznávajú knihy rómских spisovateľov.

Niežeby Rómovia nemali svoju kultúru, svoje umenie, svoj jazyk i svoje

osobnosti. Nemajú však svoj vlastný štát, ani svoje školy. Akoby nemali vlastnú minulosť. Akoby ani neboli národ.

Negatívny obraz o Rómoch umocňujú médiá - tlač, rozhlas, televízia, ktoré ich vykresľujú ako špinavých, lenivých a preffkaných jednotlivcov a skupiny. Tento obraz často podporujú aj vyhlásenia a stanoviská niektorých politikov, aj politických strán. A negatívne

286

A L B E R. K R A N T Z I I

& aliquot principum, vt transitus illis per vrbes & prouincias incolumis permittatur innoxiusq;. Ferunt ipsi ex iniuncta sibi poenitentia mundum peregrinantes circuire. Scilicet fabellæ sunt: hominum genus, quod vsu compertum est in peregrinatione natum, occidit, nullam agnoscens patriam. Ita circuit prouincias, furto (vt diximus) succumbit, victitans. Canino ritu degit, nulla religionis illi cura, in diem viuit. Ex prouincia degra-
 rat in prouinciam. Per aliquot annorum interualla redit: sed multas in partes scindit, vt non iidem in eundem facillè redeant (nisi per longa interualla) locum. Recipiunt pa-
 ssum & viros & feminas volentes in cunctis prouinciis, qui se illorum miscunt contube-
 nio. Colluties hominum mirabilis, omnium perita linguarum, rustica plebi grauis im-
 minens: vbi toris illa laborat in agris, hi spoliis inuigilant casellarum. Per quod tempus:
 hannes Walrode archiepiscopus Rigenis translatus est ad ecclesiam Leodientem, quæ
 Iohannes pridem Leodientis episcopus, dux Bauxaria, frater Wilhelmi comitis Hol-
 landiæ nouissimi, præficeretur, se hoc annitente, gubernator eius comitatus. Multum illi
 nisus est Adolphus dux Brabantinus, qui vnicam Wilhelmi filiam Iacobam coniugen-
 tenuit, quod Iohannes iam episcopus hæreditare non posset terram, cui ipse dare lega-
 tum non possit hæredem. Ille tamen & sanguinis iure, & gladij præsidio perfecit, vt pe-
 cogerentur eum & Hollandiæ & Zelandiæ gubernatorem: quod vt assequeretur, pa-
 sus est ecclesiam (vt diximus) alteri commendari. Ad archiepiscopatum autem Rigen-
 sem promotus est Iohannes Habundi in concilio Constantiensi, cum prædecessore
 verfarus. Facillè autem Iohannes Walrode dimissa Rigenfi accepit aliam: quia frater
 domo Theutonica ita semper ecclesiam exercent, à qua creuerunt, vt facillè quibus
 malit quam in ecclesia Rigenfi gerere archiepiscopatum.

Episcopus in-
 uita imperat.

C A P. 3.

R O D V L P H V S interea dux superioris Saxonie, quum ordinatione Sigismundi
 regis legatione fungeretur in Bohemiã, vt vel proceres ipsos auerteret à perfidia, &
 ecclesiam vnionem reuocaret, perperum est à malignis quibusdam, legationem eius pe-
 rimus, si fineretur, prosperaturam: qui submouendum hominem putauerunt. An-
 publice non licuit iure enim gentium legatis præstatur reditus. Veneno sunt aggressi
 peremerunt principem gloriosum. Quo tempore, quum annus ageretur à Christo do-
 minus nonus post mille quadringentos, principes Magnopolenses & ciues Rostocki
 tes, anni apud Martinum summum pontificem, publicum Rostockij gymnasium
 locauere. In profesto diui Martini principes Iohannes & Albertus literis papales
 ni pompa inuenerunt in vrbe, magistros collocauerunt, sacrum mysterium in eccle-
 peregit Iohannes Zwerinensis episcopus. Quo peracto, ipse cancellarius factus, Iob-
 terie matheticis solenniter exornatus eadem instituit scholam publicam cum pæ-

I 4 1 9.
 Rostockij aca-
 demia insti-
 tuitur.

Obr. 4. Zápis o Cigánoch z roku 1417 v Saskej kronike

vlastnosti a charakteristiky sú pripisované celému rómskemu etniku ako spôsob života a hodnotový systém, ktorý je im vlastný.

Tieto postoje nie sú len slovenským špecifikom. Spôsob života Rómov bol i je často chápaný povrchno a zjednodušene. A mnohí občania, ale aj politici požadovali radikálne riešenia.

Ale „...európski Rómovia sú takí, akých ich sformovala Európa.“ (doc. Petr Příhoda). Říčan, P.: Integrace Romům do

české společnosti, Romové a Evropa, zborník Štířín, 1998, str. 221)

Rómovia, Cigáni alebo kočovníci, to sú menšie i väčšie skupiny so svojou vlastnou dávnou i nedávnou históriou. Žijú podľa vlastných pravidiel a majú medzi sebou i voči iným odlišné vzťahy než majoritní nerómovia. Majú svoje zvyky a vyznávajú mnohokrát odlišné hodnoty ako ostatní.

Postupne sa s nimi môžeme zoznámiť.

Poznáme Rómov?

Ako gadžovia, nerómovia, poznajú Rómov?

Výrazne sa touto situáciou v jednotlivých štátoch začala v 80-tych rokoch 20. storočia sústavnejšie zaoberať Rada Európy. Boli schválené viaceré rezolúcie, ktoré sa týkali postavenia Rómov.

Ďalšie sa venovali otázkam výchovy a vzdelávania. Mnohé dokumenty sa zaoberajú ekonomickým postavením Rómov, zamestnanosťou, otázkou znevýhodnenia ako menšiny, službami pri sprostredkovaní práce a podobne.

Vyšlo už množstvo publikácií o histórii a živote Rómov. Prebieha výskum rómskeho jazyka. Došlo k prepojeniu aktivít Rady Európy s aktivitami Európskej únie, ktorá vyhodnotila problémy s Rómami v členských krajinách EÚ.

V roku 1989 bola schválená rezolúcia o vzdelávaní rómskych detí. Ide o jeden z najvýznamnejších dokumentov Európskej únie, ktorý rieši problém Rómov. Hovorí sa v ňom o potrebe vzdelávania rómskych detí, ale aj učiteľov. V jednotlivých európskych štátoch sa začali realizovať rôzne výchovné a vzdelávacie programy. Od roku 1995 beží program SOCRATES a jeho podprogram COMENIUS. Program EURROM je zameraný na začlenenie rómskej kultúry do vyučovania a mimovyučovacieho procesu.

Napriek tomu, že všetky dokumenty prijaté Radou Európy a orgánmi Európskej únie sa stali súčasťou aj právneho systému v Slovenskej republike, i napriek tomu, že sa Slovensko podieľa na realizácii väčšiny programov pre zlepšenie postavenia a života Rómov, situácia nie je uspokojivá. Historický výskum na Slovensku nie je dostatočný; ustrnul a stagnuje. Nie sú osobnosti, ktoré by výskum a bádanie organizovali i realizovali. Nevychádza žiadne periodikum, ktoré by sa otázkami histórie a života Rómov vedecky zaoberalo.

Na mape histórie Rómov je veľa bielych miest. Neprebádaný je najmä stredovek. Doteraz nie sú objasnené najstaršie dejiny Rómov u nás. Prvé písomné správy o ich nebolomosti u nás v 14. storočí nikdy neboli overené. Podobne chýbajú hodnoverné doklady o migrácii Rómov u nás na začiatku 15. storočia. Nepoznáme postupnosť usadzovania Rómov na Slovensku, nie sú objasnené ani okolnosti vzniku osád na východnom Slovensku, nie sú spracované údaje o živote Rómov v 19. storočí.

Malým príspevkom k riešeniu tohto stavu je aj táto učebnica, ktorá je tvársk skôr mozaikou alebo skladačkou o jednej skupine občanov Európy, ktorí žijú s nami aj tu, na Slovensku. Je určená žia-

Obr. 5. Deti v osade

kom a študentom, ale aj dospelým: aby si doplnili poznatky z rómskej histórie, ale aj o rómskom jazyku, literatúre, hudbe, náboženstve; aby sa oboznámili so spô-

sobom a s pravidlami života Rómov, ich zvykmi a hodnotami.

Táto učebnica je určená každému, kto má záujem spoznať toho druhého.

Členenie učebnice

Obr. 6. Súbor Romka z Dejvy

Základ učebnice tvoria dve časti - tematické celky, ktoré sú členené na kapitoly - články. V nich sa môžete oboznámiť s dejinami a spôsobom života Rómov v Európe i na našom území od najstarších čias až po koniec 20. storočia.

Na konci učebnice sú rómske príslovia a porekadlá a zoznam dostupnej literatúry o Rómoch.

Všetky kapitoly majú rovnaké členenie.

Názvy tematických celkov, kapitol, jednotlivých rubrik i texty prísloví a porekadiel sú uvedené dvojjazyčne - v slovenskom i rómskom jazyku.

Členenie kapitoly

V záhlaví každej kapitoly je názov tematického celku, v päte strany je uvedený názov kapitoly.

Motivačná časť

V motivačnej časti pod nadpisom kapitoly je rómske príslovie **v rómskom a slovenskom jazyku**, ktoré akoby

„uvádzalo“ obsah kapitoly. Má motivovať, inšpirovať a viesť k úvahám o zmysle toho, čo obsahuje kapitola.

Ďalej nasleduje rubrika **UČILI SME SA V DEJEPÍSE**. Sú tu otázky a úlohy, týkajúce sa učiva alebo témy v učebniciach, ktoré učivo každej kapitoly uvádzajú do súvislostí so svetovými, európskymi i národnými dejinami, doplnené vhodnou ilustráciou. Za otázkami nasleduje úvodný motivačný text, ktorý stručne charakterizuje príslušné obdobie, udalosti alebo tému kapitoly. (V tejto úvodnej kapitole je to text legendy o stvorení Róma Bohom.)

Výkladový text

Za motivačnou časťou učebnice nasleduje **výkladový text**, ktorý je členený margináliami (názvami odsekov). Niektoré z nich sú v podobe ilustrácií. Obsahuje **základné učivo príslušnej témy**. Súčasťou výkladového textu sú tiež rôzne údaje v podobe tabuliek a grafov, ktoré dokumentujú údaje z výkladového textu.

V niektorých kapitolách sú uvedené **mapy** - dopĺňajú príslušný obsah učiva.

Obr. 7. Rómske dievča od talianskeho maliara Bocaccione zo XVI. stor.

Obr. 8. Počet obyvateľov rómskej národnosti v jednotlivých krajoch SR podľa sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 1991

V tejto časti kapitoly sú uvádzané rôzne písomné pramenné materiály:

◆ Dokumenty z archívov:

Napríklad:

„Matyáš z Božej milosti kráľ uhorský, český atď. ... Uvedené predstavuje v osobe nášho majestátu zrno sváru medzi našimi vernými zástupcami nad poddanými a občanmi mesta Cibínie (Sibiň). Vy, vaši ľudia a vaši podriadení nazývate týchto ľudí usadlých v podhradí tejto obce a pracujúcich ako námedzní robotníci, Egypťania alebo vulgárnejšie Cigáni, ako sa nám javí aj z iných našich listín.

Nariadili sme richtárovi tej istej obce, aby ich osobne ani vo veciach majetkových nenapádali, nepoškodzovali a žiadnym spôsobom ich nerekvirovali.

Na základe predchádzajúceho rozhodnutia tejto obce... títo Cigáni boli sku-

točne raz a navždy nami určení ako poddaní tejto obce. Preto ich tiež chceme vybrať z moci a jurisdikcie vašej a vašich úradníkov. Vašej vernosti teda dôrazne nariadujeme, aby ste nabudúce upustili a zariadili, aby aj vaši podriadení upustili od akéhokoľvek znepokojovania, poškodzovania a rekvirovania vyššie uvedených Cigánov a ste povinný to zakázať...

Dané v Bude v pondelok po sviatku Blahoslaveného Mateja apoštola a evanjelistu roku pána tisíc štyristého sedemdesiateho šiesteho, za vlády v Uhrách...”

(Citát z kráľovskej listiny Mateja Korvína z roku 1476)
(ab Hortis, 1995, str. 65)

○ Povedzte, o čom sa v listine Mateja Korvína hovorí.

◆ Citácie z publikácií, periodickej tlače, zápisy z televíznych relácií:

V roku 1999 odvysielala Slovenská televízia Bratislava dokumentárny film Čierne slovo, ktorý vznikol vďaka Open Society Institute, New York. Film natočil Robert Kirchlhoff a film bol natočený v spolupráci s Inštitútom pre verejné otázky. Film je doku-

mentom o pobyte výtvarníka Petra Guldána medzi Rómami v osade. Vo filme hovorili:

Rastislav Pivoň, učiteľ, Jozef Schön - novinár, Ján Mojžiš Klinec, dôchodca, Ján Berky, maliar, zvoárač. Báseň Na čiernu zem ma porodila matka recitoval Viliam Zeman.

(Citáty z tohto filmu sú aj v ďalších kapitolách)

Nikdy som nežil v osade, v menšine. Chcel som ich poznať. Preto som s nimi žil istý čas - pred tromi rokmi. Už na druhý deň ma pochytila ľahostajnosť k okoliu. Myslím, že títo ľudia tu žijú v tejto ľahostajnosti. Je to prostredie, ktoré nemotivuje. Sú tam ľudia rôznych profesií. Nemajú možnosť zamestnať sa. Boli to ľudia šikovní. 2-3 roky po vyučení, keď zostanú bez praxe, sú úplne stratení.

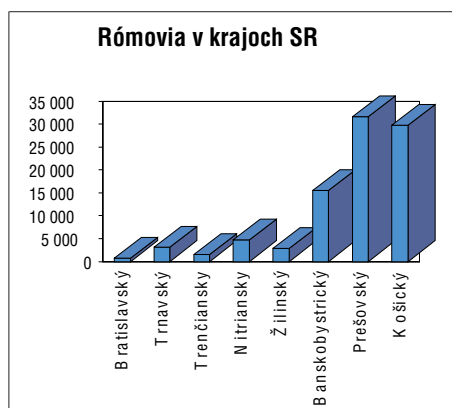
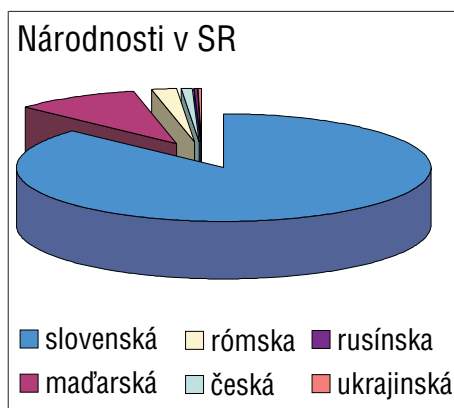
Jozef Schön - novinár

○ Čo dokumentuje výpoveď novinára Jozefa Schöna?

◆ Rôzne tabuľky, grafy, štatistické údaje:

Dátum sčítania	Obyvateľstvo spolu	z toho národnosť					
		slovenská	maďarská	rómska	česká	rusínska	ukrajinská
3.3.1991	5 274 335	4 519 328	567 296	75 296	52 884	17 197	13 281
26.5.2001	5 379 455	4 614 854	520 528	89 920	44 620	24 201	10 814

(ŠÚ SR, 2001)

(ŠÚ SR, 2001)

○ Porozmýšľajte, o čom vypovedajú grafy.

◆ Zaujímavosti

Prehľad o počtoch rómskych hudobníckych rodín z Lučenca a okolia v 18. a 19. storočí:

Baláž, Bari (5 rodín), Berkes, Berki (15 rodín), Berky (10 rodín), Bitó (2 rodiny), Bogdán(y) (2 rodiny), Botos (2 rodiny), Bota, Csampás, Csonka (15 rodín), Dankó (3 rodiny), Danay (4 rodiny), Dombi (5 rodín), Dugó, Farkas, Galusz, Illés (7 rodín), Kukó, Olah (10 rodín), Rigo, Seregi, Pujkli, Rác (15 rodín), Radics (Radič) (7 rodín)

(Drenko, 1997)

○ Ktoré z týchto priezvisk poznáte zo svojho okolia (školy, obce)?

Členenie učebnice

Podľa výskumu IVO z marca 2000:

42% respondentov nesúhlasí, aby Rómovia žili na Slovensku,
63% nesúhlasí aby žili v ich obci alebo mestskej štvrti,
78% ľudí, ktorí majú Rómov medzi spolupracovníkmi, si neželá aby Rómovia žili v ich susedstve,
65% nemá námietky voči ich prítomnosti na Slovensku,
44% voči ich prítomnosti vo svojej obci
28% voči ich prítomnosti v blízkom susedstve.

(IVO, Slovensko str. 309)

IVO marec 2000:

21% majority na Slovensku si myslí, že Rómovia majú horšie podmienky a možnosti na rozvoj ako majorita,
27% si myslí, že Rómovia sú zvýhodnení,

○ Pokúste sa zodpovedať aj na otázky, ktoré boli položené respondentom Inštitútu pre verejné otázky.

Ako to riešiť:

IVO 1999

89% - názor, že s tým treba skončiť,
58% - treba znížiť nezamestnanosť,
65% - treba zvýšiť vzdelanie Rómov (učitelia, lekári, právnici, kňazi),
76% - treba vyučiť deti remeslu,
1/3 si myslí, že môže pomôcť vyučovanie v rómčine,
1/2 si myslí že voči Rómom by mali platiť prísnejšie zákony,
41% pokladá za správne ak majú Rómovia zakázaný prístup do reštauračných a pohostinských zariadení,
65% požadovalo prísnejšie tresty rasovej a národnostnej nenávisťi,
70% odsudzuje prejavy násillia zo strany skínov. (IVO, 2001)

◆ Ilustrácie, fotografie, kresby

Obr. 9. Obydlie v Indii

Obr. 10. Bývanie vo Francúzsku

Obr. 11. Domy v osade Bystrany

- Porovnajte typy obydľia Rómov v Indii, kočovních Rómov z Francúzska a v slovenskej osade. V čom sa od seba odlišujú?

LEXIKÓN

LEXIKON

Obsahuje vysvetlenie nových slov a neznámych pojmov. V tejto kapitole sú to tieto slová a pojmy:

Diskriminácia	neuznávanie rovnosti, napr. osôb, štátov, práv
Etnická skupina, etnikum	národné spoločenstvo, národ, národnosť
Gadžo	označenie nerómov Rómami
Kalendárrium	sled udalostí v časovom postupe
Rómista	vedec zaoberajúci sa problematikou Rómov
Stereotyp	zažívaný spôsob myslenia alebo konania, založený na neustálom opakovaní

Pred 40 000 r.	Objavil sa človek dnešného typu - Homo sapiens sapiens
863	Príchod Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu
1526	Slovensko súčasťou Habsburskej monarchie
1918	Vznik Československej republiky
1957	Začiatok kozmickej éry ľudstva
1989	Pád komunizmu v krajinách strednej a východnej Európy
1993	Vznik Slovenskej republiky
2000	Koniec storočia a tisícročia

Obsahuje vybrané letopočty zo sveta národných i rímskych dejín a udalostí, ktoré sa odohrali. Ich cieľom je poukázať na hlavné etapy vývoja, ktorý prebehol v časovom úseku, v ktorom sa odohrávali dejiny Rómov. V tejto kapitole je Kalendarium venované hlavným etapám vývoja ľudstva od praveku až po koniec 20. storočia.

Obr. 12. Rómska kováčska rodina pod hradom Čičava (Čičva) roku 1686 na Slovensku

Rubrika obsahuje úlohy súvisiace s prebratým učivom v kapitole

- *Prezrite si túto učebnicu a na hodine porozprávajte o tom, čo vás na prvý pohľad na nej zaujalo!*
- *Porovnajte svoje poznatky o Rómoch s poznatkami a skúsenosťami ostatných spolužiakov.*
- *Zapíšte si niektoré rómske príslovia, ktoré vás zaujalo.*

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

V tejto rubrike sú uvádzané rôzne písomné materiály, ktoré slúžia na akési „filozofické“ úvahy nad problémami, ktoré trápia súčasnú civilizáciu. Napríklad:

Príspevkom do... diskusie (o Rómoch) je aj kniha anglického rómistu Angusta Fräsera Cigáni, ktorá vyšla v roku 1998 v českom vydavateľstve Lidové noviny. Fräser v úvode píše: „Táto kniha je príbehom kočovníkov, ktorí sa v stredoveku objavili na Balkáne a postupne sa roztrúsili po celej Európe i za jej hranice. Keď v pútnickom rúchu zaklopali na brány západnej Európy, vzbudili značnú zvedavosť a vyvolali množstvo povestí o svojom pôvode (...) Ak uvážime rany osudu, ktoré ich postihli, lebo nasledujúci príbeh je z veľkej časti históriou všetkého, čo boli ostatní obyvatelia schopní urobiť pre to, aby ich svojbytnosť zničili, zistíme, že ich najväčším úspechom je, že vôbec prežili.“

(Fraser, 1998)

- O čom hovorí táto úvaha? Ako Fräser charakterizuje Rómov - Cigánov?
- Prečo za ich najväčší úspech považuje to, že vôbec prežili?

Obr. 13. Osada na Spiši začiatkom 20. storočia

Obr. 14. Rómska žena

I.

Z Indie do Európy

**Andar e India
andri Európa**

Obr. 15. Josef Mánes: Cigáni (1860)

Oj, Rómovia, odkiaľ prichádzate?

Oj, Romale, kathar aven?

Moje miesto je tam, kde sú moji ľudia

Miro than odoj, kaj mire nipi

Obr. 16. Putovanie na ťavách

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHĪ AMEN ĀNDO ĀIRLATUŇIPEN

- Kedy začali vznikať prvé štáty? Ktoré to boli a aký je ich kultúrny prínos pre ľudstvo?
- Akým spôsobom dochádzalo k sťahovaniu kmeňov, národnostných skupín a národov v stredoveku?
- Aké kmene a národy osídlili územie dnešného Slovenska od najstarších čias?

Po dlhom období praveku začala nová epocha ľudských dejín - starovek. Vznikli najstaršie štáty - Mezopotámia, India, Čína, ale aj Egypt, Perzia, Palestína a ďalšie; neskôr v antike vznikli grécke mestské štáty a potom Rímska ríša.

Indické mestské štáty vznikali v povodí riek Indus a Ganges. Obyvatelia sa delili na kasty a po sebe nám zanechali desiatkovú matematickú sústavu, množstvo písomných pamiatok a pozoruhodnú architektúru.

Ale v histórii dochádzalo k neustálemu miešaniu kmeňov, národov a rás a k ich sťahovaniu. V čase zániku Západorímskej ríše do Európy prichádzajú Slovania, vzápätí aj Avari. A v roku 896 sa v Karpatskej kotline usádzajú starí Maďari. K ďalšiemu miešaniu rás, národ a etnik dochádza potom po pustošení Tatárov a po víťazstve Turkov v bitke pri Moháči v roku 1526.

Jedným z kmeňov, ktoré od skorého stredoveku putovali Európou, boli Rómovia.

Indické kasty

Približne na prelome druhého a prvého tisícročia pred Kristom sa v Indii sformoval systém štyroch spoločenských tried, tzv. várn. Najvyššiu triedu

tvorili bráhmani. Dostávalo sa im najlepšieho vzdelania. Pôsobili ako kňazi, učenci a učiteľia a v jednotlivých indických štátoch zastávali vedúce funkcie.

Druhú triedu predstavovali kšatrijovia. Boli to predovšetkým vojaci. Starali sa o vojenskú záležitosť. Tretou triedou boli vaišijovia. Delili sa na roľníkov, chovateľov dobytky, remeselníkov a obchodníkov. Príslušníci najnižšej, štvrtej triedy, boli šúdrovia. Vykonávali rôzne služby a pomocné práce pre prvé tri triedy.

Nesmeli sa vzdelávať, čítať, ba ani počúvať texty indických posvätných kníh. Nemohli sa zúčastňovať náboženských slávností, vykonávať významné obrady, ani sa podieľať na vyspelej indickej kultúre. Boli považovaní za nedotknuteľných. V ktorej kaste sa človek narodil, tam patril celý život on i celé jeho potomstvo.

Pôvod Rómov

Obr. 17. Indické ženy

Jednoznačné písomné pramene dokazujúce pôvod Rómov neexistujú. Ale súčasný stav bádania rómskeho jazyka a jeho porovnávanie s indickými jazykmi oprávňuje vyslovovať domnienky o pravlasti Rómov. Jazykovedci sa domnievajú, že Rómovia pôvodne patrili ku skupine Dómov. Viacerí súčasní autori spájajú Dómov - Rómov s vykázaným vzorom Pariá a „nedotknuteľných Čandálov“ z Maunového zákonníka. Žili v indickom štáte Bihar a neskôr najmä v severovýchodnom Pandžábe a Rádžastháne.

Podľa ďalších bádateľov predkovia Rómov patrili ku kočovnej skupine Gaudia Lohar z Rádžasthánu a Gundžarátu. Iní považujú za predkov Rómov spoločenstvo Bandžarov, pôvodne tiež kočovníkov, alebo ich považujú za Árijcov z Pandžábu a príslušníkov kmeňov, žijúcich v povodí rieky Gangy. A najnovšie bádanie sa zhoduje v názore, že Rómovia patrili k pôvodnému drávidskému obyvateľstvu Indie. Svedčia o tom celkom bežné sanskritské slová.

Podľa niektorých bádateľov vrcholným obdobím dejín v pravlasti Rómov bola kultúra Mohendžodara (provincia Sindh) a Harappa (provincia Pandžáb). Dokladom by mohol byť Ašókov stĺp z roku 243 pred Kristom. Obe uvedené kultúry boli založené na politike nenásillia, vzájomnej úcty a náklonnosti. Rozkvitalo tam aj slovesné umenie.

Začiatok sťahovania

Začiatok sťahovania Rómov môžeme situovať približne 300 rokov pred Kristom. Prečo Rómovia odišli zo svojej pradávnej vlasti? Jednoznačná odpoveď neexistuje, pretože chýbajú písomné doklady. Príčiny mohli byť rôzne. Časť odborníkov sa domnieva, že to mohli byť sociálne podmienky - časté suchá a s nimi spojený nedostatok potravy. Iní predpokladajú, že sa chceli vymaniť z prísne kastovne delenej indickej spoločnosti. Niektorí vedci zastávajú názory, že Rómovia boli donútení opustiť svoju Indiu

pod tlakom vpádu Arabov a Mongolov. Sťahovanie Rómov bolo procesom dlhodobým. Rómovia si vtedy neuvedomovali, aké následky bude mať ich odchod z Indie pre ich budúcnosť.

Obr. 18. Ind

Predkovia dnešných Rómov museli prísť do Iránu pred 7. storočím n.l. do iránsky hovoriacich oblastí možno dôsledkom výbojov Alexandra Veľkého zo severozápadnej Indie. Dôkazom by mal byť fakt, že rómčina neobsahuje slová z arabčiny. Územie Perzie opustili pred rokom 650. Významný európsky romológ Kenrick tvrdí, že Rómovia museli z Indie odísť pred prvou arabskou inváziou, t.j. pred 6. storočím. V prame-

ňoch sa uvádza, že v 5. – 6. storočí sa neďaleko Basory Rómovia vzbúрили proti arabskému otroctvu. Väčšina z nich bola dopravená do Sýrie.

Neskôr sa však v prameňoch uvádza, že európski Rómovia sú potomci Zottov zo Zottistanu, ktorých porazili Arabi v roku 855. Rozdelili ich na dve skupiny, pričom prvú v Grécku pravdepodobne vyvraždili a druhá sa dostala do Európy. V 9. storočí boli ako zajatci a poddaní privedení do Carihradu. Rokom 855 sa otvára Rómom cesta do Európy.

Utrpenie predkov Rómov sa stupňovalo a vyvrcholilo v 9. - 12. storočí, najmä v období vlády mongolského Timura - Temerlána. Počas jeho panovania sa uskutočnila najväčšia vlna rómskej emigrácie.

Putovanie Rómov z indickej pralvosti je možné posudzovať aj na základe skúmania rómskeho jazyka. Podľa väčšiny jazykovedcov rómčina vznikla niekedy v 6. a 7. storočí a od 8. - 9. storočia sa vyvíjala ako samostatný jazyk. Rómovia sa na základe jej dialektov rozdelili na dve skupiny - „ben“ a „phen“. Na západ, do Perzie šli dve skupiny - Ben - sýrski Cigáni a Dómovia. Skupina Phen smerovala do Arménska. Sú to Lom, Lomavren. V 10. a 11. storočí sa rozdelili na tri skupiny - Domovia sa vydali na juh, alebo zostali na Strednom východe, Lomovia išli na sever a Rómovia išli na západ. K skupine Phen patria aj tí, ktorí Rómovia išli do Európy. Karpatskí Rómovia sa cez Grécko dostali do Karpatskej kotliny. Tu sa volali Atsinganos, neskôr zingara, zingeur, Cigán. Do Španielska sa dostali cez Gibraltar. Tu sa volali Kalo. Vo Francúzku dostali meno Manuš, v nemeckých krajinách Sinti.

Obr. 19. Táborenie

Sťahovanie trvalo celé obdobie stredoveku a v podstate sa nikdy neskončilo. Správy o nich hovoria ako potulných kotlároch, komediantoch, povrazolezcov a hudobníkoch.

Rómovia získavali prostriedky na živobytie žobraním, hádaním z ruky, hudbou, tancom, obchodovaním s koňmi, krotením medveďov, kováčstvom a liečiteľstvom. Vlastné záležitosti si spravovali sami. Obyvatelia Európy v období neskorého stredoveku sa na žobranie pozerali s opovrhovaním. Pre Rómov sa Európa stávala nehostinným miestom. Boli nútení sťahovať sa z miesta na miesto. Rómovia museli čeliť rôznym zákonom a nariadeniam.

Dotyk s Európou

V 14. storočí sa Rómovia usadili na Peloponéze. Žili tu spoločne s Talianmi, Slovanmi a Židmi. V tom istom čase sa usadili aj na Balkáne. Pravdepodobne začali prenikať aj ďalej do západnej Európy. Panovníci im vtedy uzákonnili povinnosť poskytovať pútnikom stravu, bývanie a oheň. Uhorský panovník Žig-

mund im v rokoch 1414 a 1418 vystavil glejty. Tie ich oprávňovali venovať sa na cestách koristníctvu a oslobodzovali ich od trestu za krádeže. Súčasne im umožnili cestovať smerom na západ, kam prechádzali z juhovýchodnej Európy v prvej polovici 15. storočia. Museli pri tom prekonať veľké vzdialenosti. V krajinách, odkiaľ vychádzali, časť Rómov zanechala pokrvných príbuzných, aby s nimi mohli udržiavať kontakty. Časť pod tlakom vojen a nájazdov iných, silnejších kmeňov (Peržanov, Arabov, Turkov) bola nútená k ďalšiemu sťahovaniu. Až do 16. storočia sa skupiny kočovníkov presídľovali z regiónu do regiónu, z krajiny do krajiny. Neskôr sa ich pohyb spomalil. Nakoniec sa v niektorých krajinách usadili. Keď sa skupina usadila, dochádzalo k ovplyvňovaniu kultúr, aj k zmiešaným manželstvám. Dobří remeselníci boli chránení miestnymi obyvateľmi, ktorí potrebovali ich služby. V Španielsku boli niektoré rodiny pod ochranou aristokracie. Na Balkáne žili na území Osmanskej ríše alebo putovali s osmanským vojskom. Všetci, okrem

tých, ktorí pracovali pre armádu, museli platiť dane. Niektorí putovali na sever, ďalší - kováči, tesári, košíkári - predávali svoje výrobky po dedinách. V 16. a 17. storočí začali niektorí pracovať v poľnohospodárstve.

Niektoré štáty sa usadzovaniu Rómov na svojom území bránili. Dochádzalo k ich vypovedaniu. Posielali ich do vyhnanstva, na galeje, ženy zneuctovali, deti a starcov deportovali alebo zadržali do nemocníc. Za neuposlušnosť im hrozila smrť obesením, palicovanie, vyholenie. Vystavovali ich s obojkom na krku alebo posielali na doživotné galeje. Obviňovali ich z čarodejníctva, krádeží, špionáže. Poriadali na nich hony s účasťou vojska, rytierov a polície. Každý ich mohol bez strachu z trestu usmrtiť. Za ulapenie Rómov boli vypísané odmeny. Historické pramene hovoria o tom, ako boli vo všetkých krajinách Rómovia odmietaní a trestaní kvôli pôvodu a príslušnosti.

Rómovia a nerómovia

Vzťahy Rómov s ostatným obyvateľstvom nikdy neboli jednoznačné. Od 14. a 15. storočia ich v Európe považovali za votrelcov. V miestnom obyvateľstve vyvolávali pocity nedôvery, strachu, odmietanie. Znamenali vždy obavy z neporiadku. Boli to cudzinci, ktorých je ťažko pochopiť. Panovníci vydávali zákony a nariadenia, ktoré mali spôsobiť ich zánik, likvidáciu. Neskôr sa Rómovia stali záležitosťou štátu. Osobitné zákony určovali ich postavenie. Tie boli v jednotlivých štátoch odlišné. Niekde dostávali odporúčania a priepustky, niektorí šľachtici, kniežatá a feudáli ich prijímali vtedy, keď sa s nimi mohli zabávať, tancovať, vydržiavať si orchester, zamestnávať ich ako kováčov alebo vojakov. Cirkev sa od Rómov odvracala, lebo ich považovala za pohanov, ktorí porušovali kresťanskú morálku. Rómovia vraj nedodržiavali pôsty, veštili a há-

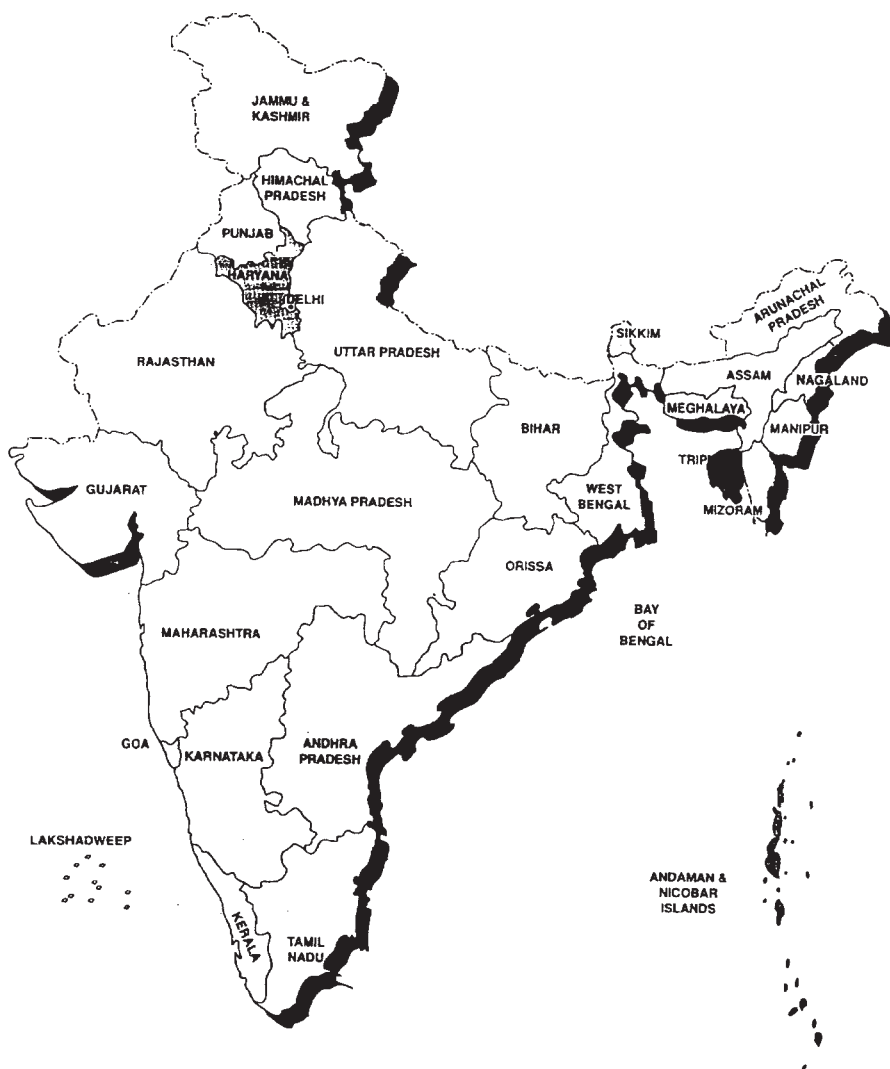
Obr. 20. Cigánsky tábor

dali z ruky, dopúšťali sa drobných krádeží. Až do polovice 18. storočia. sa do povedomia ľudí dostali ako „škaredí, čierni, slnkom opálení ľudia“.

Ďalšie sťahovanie

V ďalších storočiach nasledovali ďalšie sťahovania. V 19. storočí sa znovu

sťahovali do Rumunska, na konci storočia do Talianska. V 20. storočí dochádzalo k sťahovaniu Rómov v 30-tych, 60-tych, 80-tych a 90-tych rokoch. Pred prenasledovaním a zabíjaním sa nemali ako brániť, iba putovaním. Ďalším dôvodom sťahovania bol obchod a cestovanie.

Obr. 21. Mapa Indie

○ Vyhládajte na mape miesta, ktoré sú pravdepodobnou pravlastťou Rómov.

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

slovensky	rómsky	indický (sanskrt)
uhlie	angara	angara
prst	angušt	angušhá
zajac	šošoj	šaša
striebro	rup	ruppjá
zlato	sovnakaj	saunaká
križ	trusul	trisula
noc	rát, ráti	rátri

Obr. 22. Rómski bábkari v Turecku v 10.-12. storočí

◆ Odhalenie pôvodu

K odhaleniu pôvodu Rómov prispelo zistenie kalvínskeho kňaza Štefana Váliho z okolia Komárna, ktorý študoval v 2. polovici 18. storočia v holandskom meste Leiden. Tam sa zoznámil s tromi indickými študentmi. Pretože ich jazyk mu nápadne pripomínal jazyk Rómov z okolia jeho rodiska, zapísal si od nich tisíc slov aj s významom. Keď sa

vrátil domov, prečítal indické slová miestnym Rómom. Tí mu väčšinu z nich vedeli správne preložiť. Správa o tejto udalosti z roku 1763 podnietila záujem mnohých jazykovedcov. Na základe rozboru rómskeho jazyka a jeho porovnaním s vývojom indických jazykov vedci zistili, že predkovia Rómov pochádzajú z Indie.

(Mann, *Historická revue*, str. 7)

- Porovnajte slová napísané v jazyku slovenskom, rómskom a indickom (sanskrt).
- Je možné na základe porovnania indických a rómskych slov súhlasiť so Štefanom Válim?

◆ Starodávna legenda z Radžastánu od profesora Džožiho

Boli neboli dvaja bratia. Jeden mal meno Kalo, druhý Gora. Gora bol bohatý a Kalo chudobný. Gora mal všetkého dosť, ovce, kravy i pole. Kalo nemal nič, len svoj bubienok. Vedel ale on na ňom tak krásne hrať, že kto ho počul, musel tancovať, a keď tancoval, zo srdca mu spadol všetok žiaľ a smútok.

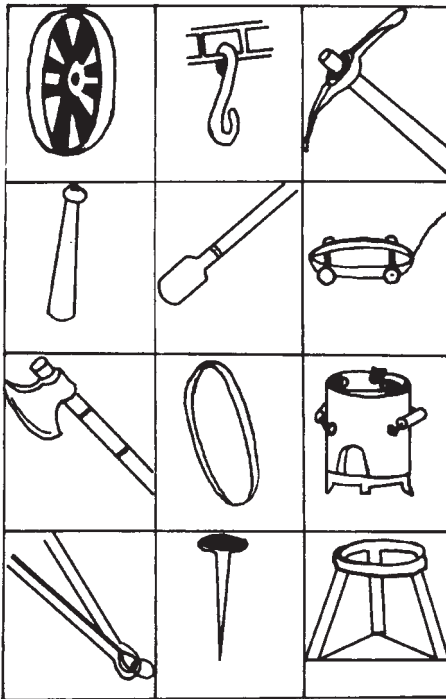
Raz prišli do tejto dediny dvaja starí žobráci, veľmi boli hladní. Najprv zašli do dvora ku Gorovi. Prosili o kúsok chleba, trochu mlieka. Ale ako sa vraví: kto má

veľa, chce ešte viac. Kto čím viac má, tým ťažšie sa mu dáva. „Keby som mal nakrmiť každého tuláka, sám by som nič nemal.“ Rozkričal sa Gora a vyhnal ich z dvora. Šli žobráci, úbožiaci, šli a šli, až došli na koniec dediny, kde stála úbohá chatrč. V nej býval Kalo. Sotva ich zbadal, volal: „Poďte ďalej, dobrí ľudia, nie ste hladní? Žena, daj im jesť!“ „Čo im mám dať, keď nič nemám! Posúch z poslednej múky si pred chvíľou zjedol.“ Keď Kalo počul, že sám sa najedol a pre žobrákov nič nezostalo, zaleskli sa mu slzy v očiach. „Aspoň vám zahrám, keď nemáme čo jesť. Bubenok je môj jediný majetok.“

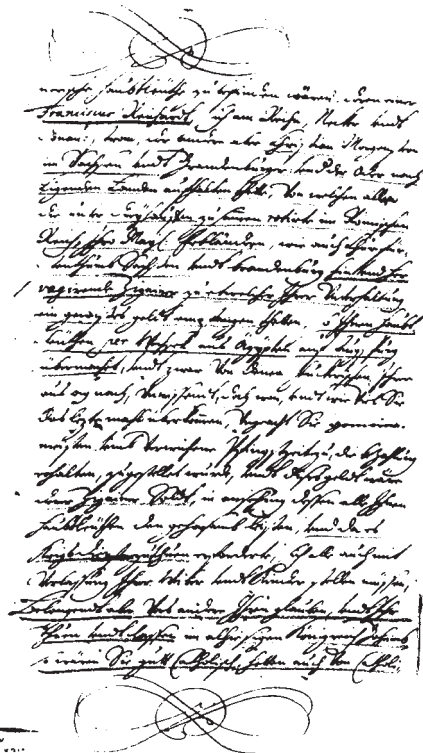
Len trošku zabubnoval - a počujte, čo sa stalo! Žobráci tancujú, až ich Pánboh chráni a zrazu z nich žobrácie handry opadali a pod nimi zažiarili zlaté fraky. „Vidíš Kalo, akí to sme my žobráci? O tom si sa ani nenazdal, že sme bohovia! Ale za to, že si nám dal to najlepšie čo máš, svoju peknú hudbu a srdečné bubnovanie, budeš hudobníkom, ako svet stojí, aj synovia, aj vnuci tvoji. Budete výborní muzikanti na večné časy. Ty budeš mať meno DOM, lebo dom-dom-dom vyhráva tvoj bubenok. Vždy, keď budeš hrať, prestanú ľudia smútiť a budú sa radovať.“

(Sedlák, 1992)

○ O čom vypovedá príbeh z legendy? Poznáte podobné legendy, ktoré rozprávajú o vzniku rodov, kmeňov, národov, rás?

Obr. 23. Výrobky indických kováčov z Radžastanu

Obr. 24. Správa z roku 1695-1697 hovorí o stave Rómov

Obr. 25. India: Clapec a muž

Obr. 26. Stredovek

Obr. 27. Príchod Rómov do Paríža

Obr. 28. Deti v Indii

○ Pomocou ilustrácií sa pokúste popísať, o aké etapy z histórie Rómov ide.

◆ Úryvok z kroniky mesta Bologne (La Cronica di Bologna) od neznámeho autora.

„...egyptský vojvoda Ondrej prišiel do Bologne so stočlennou skupinou mužov, žien a detí 18. júla 1422. Vojvoda odmietol prijať kresťanskú vieru, preto ho uhorský kráľ dal uväzniť a vyhostil ho zo svojich krajín. Neskôr si to vojvoda rozmyslel, prejavil vôľu prejať kresťanskú vieru a nechal sa pokrstiť. Spolu s ním sa pokrstilo asi 4000 osôb z jeho družiny. Tých, ktorí sa nechceli dať pokrstiť, usmrtili. Po krste im uhorský kráľ nariadil sedemročné putovanie po svete, ktoré malo skončiť u pápeža v Rí-

me. V čase príchodu do Bologne boli už päť rokov na cestách a viac ako polovica z nich už pomrela.

Dekrét od uhorského kráľa ich oprávňoval venovať sa na cestách koristníctvu a oslobodzovať ich od trestu za krádeže. V Bologni sa sústreďovali okolo brány Galliera, kde spávali pod stĺporadím. Vojvoda spal v kráľovskom hostinci. Manželka vojvodu vedela predpovedať budúcnosť, vyčítať z dlane osud, uhádnuť počet detí i dobré vlastnosti ženy.“

(ab Hortis, str. 50)

○ O čom vypovedá úryvok z kroniky? Ktoré tvrdenia výkladového textu dokazuje?

V roku 1322 františkán Simon Suimeonis podáva opis Cigánov, ktorí sa utábořili v jaskyniach a podlhovastých stanoch arabského typu na Kréte (Heraklion). V roku 1348 sa objavili zmienky o skupine Cingarije v Srbsku. V roku 1397 udelil benátsky guvernér na východnom pobreží Peloponézu privilégiá skupine Acingani. V 14. storočí sa objavili aj vo Valašsku a v Čechách a od roku 1430 v celej západnej Európe (okrem severských krajín). Premiestňovali sa v skupinách aj so ženami a deťmi. Na ich čele stál „šéf“, „knieža“, „gróf“, „kapitán“, či „vojvoda“. Vlastnili kone, niekedy vozíky na batožinu a nazývali sa kajúnci alebo pútnici. Žili z almužien.

(Daniel, 1994)

○ Ako tento dokument dopĺňa informácie o živote Rómov v stredovekej Európe?

Šoha tena meren
la ma make šave,
sobiri tatrain
andibári pářni luma.
Žitar mange mama,
jaj man čipin zářen
andibari luma
kaj sikodol sigodi Rom.

Aby nikdy nezomřeli
deti matky,
ktoré vedia žiť
v tom veľkom svete.
Pôjdem si ja mama,
kde ma nepoznajú
do veľkého sveta,
kde sú ľudia čo ma nepoznajú.

(Fousecová, 1998, str. 10)

○ Čo je témou týchto veršov? Pokúste sa ich naučiť v rómskom jazyku.

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

ZINGARA VVLGO DICTA.

Obr. 29. Róm v stredoveku

3300 pr. Kr.	vznik sumerskej civilizácie
1500 pr. Kr.	vpád indoeurópskych kmeňov do Indie
10. stor.	odchod predkov Rómov z Indie
12.-13. stor.	príchod Rómov do strednej Európy
15. stor.	pobyt rómskych kmeňov v Malom Egypte
1427	exkomunikácia Rómov parížskym arcibiskupom
1763	Štefan Váli odhalil pôvod Rómov

LEXIKÓN

LEXIKON

Denis Diderot	francúzsky filozof
Dómovia, Gadulia Lohar, bandžarovia	obyvatelia Indie
Glejt (z nemčiny)	sprievodný list zaručujúci bezpečnosť
Klišé	ošúchaná, ustálená fráza, veta, výrok
Privilégia (v stredoveku)	slobody, výsady, panovnícka alebo vrchnostenská listina

ÚLOHY

ULOHI

- Porozprávajte, čo ste sa dozvedeli o pravlasti Rómov. Kto a ako odhalil ich pôvod?
- Popíšte smery putovania Rómov. Ako sa k Rómom správali panovníci a obyčajní ľudia v rôznych európskych štátoch?
- Porovnajte spôsob života Rómov v Indii v stredoveku so životom Rómov dnes.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

V Európe žije asi 7 až 8,5 milióna Rómov. Ich pravlasť je v Indii, kde patrili k najnižšej kaste. Z Indie putovali počas mnohých storočí cez Malú Áziu do Európy. O svojom putovaní šírili rôzne legendy. Spočiatku ich obyvatelia prijí-

mali pohostinne a boli chránení glejtami. Neskôr boli Rómovia prenasledovaní a zabíjaní. V roku 1763 pôvod Rómov odhalil Štefan Váli, ktorý pochádzal z okolia Komárna.

Kainovo znamenie

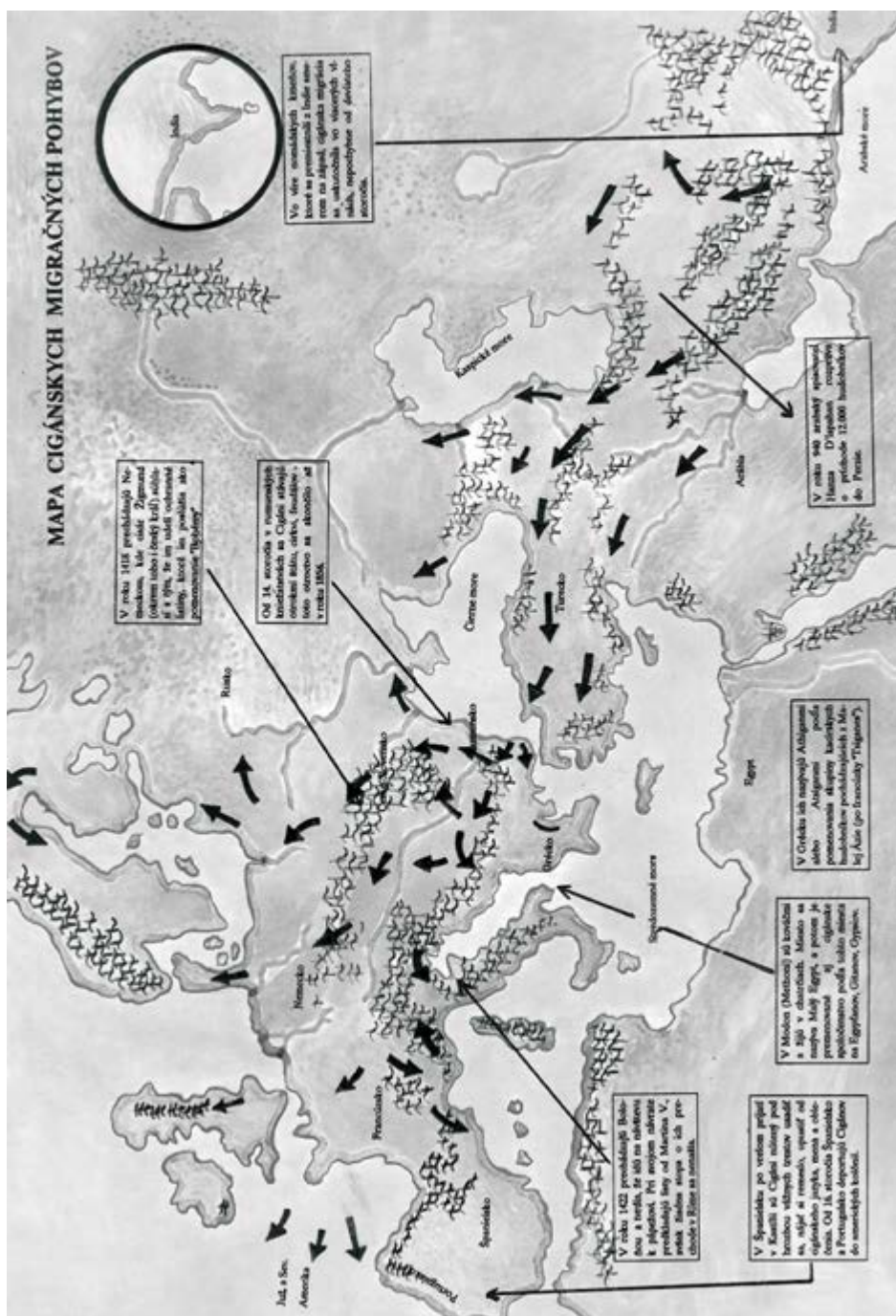
Od polovice 16. storočia do druhej polovice 18. storočia sa dá podľa Frasera označiť za obdobie, keď sa Cigáni dostali na pokraj úplného vyhladenia. Väčšina európskych mocností ich začala pokladať - pre ich farbu pleti, spoločenské postavenie a správanie - za zločincov. Cigáni sa tak dostali na úroveň Afričanov a Indiánov, ktorí ako otroci pracovali na týchto územiach. Od roku 1674 posielali cigánske ženy do Afriky, kým ich muži šli na galeje. Svoju úlohu pri vytváraní negatívneho pohľadu na Cigánov zohrala aj cirkev, literatúra a filozofia. Cigáni sa stali terčom útokov Martina Luthera, podľa ktorého sa malo žobranie prísne trestať a bolo ho treba z kresťanskej spoločnosti celkom vyhladiť. Diderotova encyklopédia ako ukážka racionality a humanizmu opovrhuje Cigánmi, pretože zneužívajú dôverčivosť miestnych obyvateľov. Cigáni nesmeli byť krstení ani pochovávaní. Medzi hriechmi, ktorých sa dopúšťali, mala byť aj skutočnosť, že hovoria tajnou rečou. Oblúbeným literárnym klišé sa stalo dávať do protikladu civilný a usporiadaný život s divokosťou, tajomnosťou

Obr. 30. Rodina v Indii

a zločinnosťou Cigánov. V rôznych didaktických spisoch slúžili ako odstrašujúci príklad amorálneho správania, spojeného s okultnými praktikami, krádežami a únosmi detí.

○ Aký bol obraz Rómov v stredovekej Európe?

Obr. 31. Mapa putovania Rómov z Indie do Európy

○ Pozrite si mapu. Popíšte putovanie Rómov podľa mapy a poznatkov z kapitoly.

Oj, Rómovia, odkiaľ prichádzate?

Obr. 32. Z napoleónskej doby

„Noví roľníci“ Uhorska

„Neve phuvjarengore“ andaro Uhorsko

*Nehl'ad' na to, akú má kto kožu, všímaj si,
aké má srdce*

*Ma de proda, savi hin manušes morči,
aľe dikh, savo les hin jilo*

Obr. 33. Titulná strana knihy ab Hortisa
Cigáni v Uhorsku

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHÍ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Porozprávajte o Veľkej Morave a jej kultúrnom prínose.
- Čo viete o panstve Turkov na území Uhorska?
- Uvedte niektoré reformy Márie Terézie a Jozefa II.

Po zániku Záporímskej ríše vznikajú v Európe prvé rannostredoveké štáty. Začiatkom 9. storočia vzniká prvý štátny útvar Slovanov Veľká Morava. Jeho kultúrny prínos bol predovšetkým v prijatí kresťanstva. Od 11. storočia sa územie Slovenska stalo súčasťou Uhorska. V priebehu nasledujúcich storočí dochádza k rozvoju remesiel, obchodu, vznikajú slobodné kráľovské i banské mestá, ktorým panovníci udeľujú privilégia. Svoje postavenie si posilňuje cirkev.

V 15. a 16. storočí sa západná Európa lúči s feudalizmom a vstupuje do nového veku. Do strednej Európy, a teda aj na území Uhorska moháčskou katastrofou vstupujú Turci. Na tri časti rozdelená krajina sa zmieta v protihabsburských povstaniach. 150-ročné turecké panstvo skončilo až bitkou pri Viedni. V Habsburskej monarchii Mária Terézia a jej syn Jozef II. reformujú skostnatený systém monarchie. Vtedy dvíhajú svoje hlavy aj Slováci.

Prvé kontakty s územím Uhorska

V 12. a 13. storočí prenikali Rómovia z Balkánu pozdĺž Dunaja do strednej Európy. V literatúre sa uvádza, že prvá správa o Rómoch na území Slovenska je z roku 1322. Objavili sa v Bratislave i v Košiciach. V rokoch 1377 a 1381 sa

spomínajú aj v Zemplínskej župe. Ríchtár zo Spišskej Novej Vsi spomína Rómov pri popisovaní majerov v roku 1383. Z roku 1417 je zmienka o „kráľovi“ Sindelovi a „vojvodoch“ Panuelovi, Michalovi a Ondrejovi, ktorí sa na čele

asi tristočlennej skupiny vydali na cestu z Budína do Košíc. A odtiaľ sa cez Levice a južné Slovensko presunuli do Bratislavy. Tu sa rozdelili na niekoľko častí, ktoré potom pokračovali ďalej na západ.

Obr. 34. Výrobky kováčov

Ale údaje hovoriace o prítomnosti Rómov na území Slovenska sú sporné. V literatúre sa uvádza ako najstaršia zmienka prevzatý údaj (tvrdenie E. Horváthovej z roku 1964, ktoré je uvedené aj v Encyklopédii Slovenska z roku 1977, heslo Cigáni), že v roku „1322 spišskonovovecký richtár Ján Kunch spomína, že po okolitých lesoch, patriacich rodine Mariássiovcov, sa potulujú Cigáni“ (Neznámi Rómovia, str. 67). Ani v diele ab Hortisa Cigáni v Uhorsku nie je uvedený presný časový údaj prvej zmienky o prítomnosti Rómov na území dnešného Slovenska. Hovorí sa tam: „Spoľahlivé a isté je, že pred panovaním Žigmunda nemáme o nich nikde ani zmienku.“ (ab Hortis, str. 23). Prvé písomné správy o ich prítomnosti u nás v 14. storočí nikdy neboli overené. Podobne chýbajú hodnoverné doklady o migrácii Rómov u nás na začiatku 15. storočia. Nepoznáme postupnosť usadzovania Rómov na

Slovensku. Nie sú objasnené ani okolnosti vzniku osád na východnom Slovensku, resp. v regióne Spiša.

Obr. 35. Žigmund Luxemburský
(1387 - 1437)

V roku 1423 prišiel do Spišského Podhradia cisár Žigmund: Využil to rómsky vajda Ladislav. Prišiel pred panovníka, povedal mu svoje ponosy a orodoval za svoj ľud. Cisár Žigmund mu na Spišskom hrade vystavil ochrannú listinu. Dal mu právo usadiť svoj ľud do ktorejkoľvek obce na Spiši. Udelil mu súdnu právomoc, podľa ktorej Rómov nesúdi miestna vrchnosť, ale ich vajda. Ladislav usadil Rómov po okolitých dedinách. Ďalšiu takú listinu vystavil 17. apríla 1423 na Spišskom hrade.

Na území Slovenska nahradili rómski muzikanti domácich, pôvodom slovenských igrícov. Najstaršia správa o rómskom muzikantovi v Uhorsku a zároveň aj v Európe je z roku 1489, kedy tento hudobník hral kráľovnej Beatrix na lutne ľudové piesne. Už v roku 1417

skupina Rómov prešla z Pešti do Košíc a vyskytovala sa aj na území Gemera. Tu sa Rómovia usadili koncom 17. storočia.

Ďalšia zmienka o rómskych hudobníkoch je z roku 1683. „Majú vrodené

hudobné nadanie a skoro každý uhorský šľachtic drží si nejakého Cigána, ktorý je huslista“.

Obr. 36. Osada v Podkarpatskej Rusi

Zo 16. storočia pochádzajú najstaršie správy o usadzovaní sa rómskych rodín na okrajoch slovenských miest. Rómovia si svoje obydlia stavali za hradbami miest. Miesta pre koliby im obce vyznačili. Spočiatku ich obyvatelia prijímali pohostinne a Rómovia boli chránení gľejtami. Neskôr, keď sa mestá stali preľudnenými, bránili sa pred príchodom nových ľudí. Preto boli Rómovia prenasledovaní a zabíjaní. Povolenia usadiť sa a vykonávať svoje remeslo vydávali mestské rady iba tým, z ktorých mali nejaký ošoh. Bolo to povolenie kovať pre gazdov potrebné náradie, ako klince, motyky, sekery, vidly, ale tiež halapartne pre nočných strážnikov. Povolenie usadiť sa a živiť kováčstvom udelil v roku 1580 trom rómskym bratom mestský magistrát v Liptovskej Lúpči. Zo súpisu Ró-

mov v Liptove vyplýva, že v roku 1561 tu žilo 96 usadlých rodín - kováči, korytári, štetkári, košíkári.

Viacere historické pramene uvádzajú, že týmto spôsobom boli osídlené celé kraje - napríklad spišský, zemplínsky, hontský i abovský. Rómsky vojvodský úrad alebo vojvodská inštitúcia rozoznávala najnižších, nižších a vyšších vojvodov. Obyčajný Róm sa mohol so svojou sťažnosťou dovolať cez týchto svojich vojvodov až k palatínovi Uhorska. Ale či sa niekedy Rómovia dovolali spravodlivosti, nemáme dostatok správ.

V Uhorsku žili Rómovia usporiadaným spôsobom života. Historicky sú doložené 3 skupiny - usadlí, polousadlí a kočujúci. Na ich prenasledovanie nebol dôvod. Tu boli Rómovia omnoho viac zžití s domácim prostredím ako

v Čechách a na Morave, kde neexistovali prísne vymedzené hranice medzi českými a nemeckými územiai. Potulní Rómovia sa mohli voľne pohybovať z nemeckých území do Čiech a naopak. Do Uhorska sa z časti, ktorá bola okupovaná Turkami, dostať nemohli. Preto vývoj Rómov v Čechách šiel odlišnou cestou než v Uhorsku, a teda aj na Slovensku.

V 16. a 17. storočí sa Turci zmocnili aj časti slovenského územia. Rómovia slúžili obom protivníkom - uhorským sedliakom aj Turkom. Obe strany využívali služby rómskych kováčov na zhotovovanie rôzneho náradia, kovania a tiež zbraní. Rómovia slúžili na hradoch a na šľachtických dvoroch sa uplatňovali ako hudobníci. Niekedy ich využívali aj ako vojakov.

Obr. 37. Regulačné zákony Jozefa II. z roku 1782 - 1784

Snahy Habsburgovcov o asimiláciu Rómov

Habsburskí panovníci Mária Terézia a jej syn Jozef II. sa v 18. storočí snažia o trvalé usadenie Rómov. Chceli ich prispôsobiť ostatným obyvateľom. Mária Terézia od roku 1758 začala vydávať celú sériu nariadení. Nútili ich predávať kone a vozy. Podľa nariadení z rokov 1761 a 1773 sa z nich mali stať roľníci. Nariadenia z roku 1768 im bolo zakázané bývanie v stanoch, sťahovanie sa po krajine, obchodovanie s koňmi, mať vlastného vajdu. Mala im byť pridelená pôda a mali prijať kresťanské meno. Mali byť nazývaní „novosedliakmi“ alebo „noví osadníci“, „noví roľníci“, „noví Maďari“. Nesmeli nosiť iné oblečenie ako ostatní obyvatelia a mali prestať používať svoj vlastný jazyk. Od roku 1773 zakazovali manželstvo dvoch Rómov. Deti do piatich rokov z takýchto manželstiev mali byť odobraté a dané na výchovu k sedliakom. Za zmiešané manželstvá sa udeľovali odmeny. Členov rodiny mohli súdiť len sudcovia a nie vajda. Mladí chlapci museli narukovať do armády. Kon-

trolovalo sa presúvanie Rómov, strava i povolanie. Museli bývať v očíslovaných domoch a nesmeli bez povolenia opustiť dedinu. Mali zakázané zmeniť meno a žobráť.

Opatrenia vykonávala Kráľovská miestodržiteľská rada v Bratislave. Tá vypracovala súpis Rómov, ich priezvisk, spôsobu života, oblečenia. Podľa neho v roku 1770 na Slovensku žilo 20 000 Rómov, v Bratislavskej stolici 2500, v Šariši 1500, na Spiši 500, v Nitrianskej stolici 2000, na Gemeri 1800, v Trenčianskej župe 600 a na Turci len 100 Rómov. (ab Hortis, str. 5)

Jozef II. v nariadeniach z roku 1782 kládol dôraz na školskú dochádzku, vyučenie sa remeslu a nariadil povinnú návštevu kostola. Požadoval aj zlepšenie hygienických podmienok. Opatrenia sa týkali aj zmeny mena, číslovania domov, zákazu kočovania. Bolo zakázané svojvoľné usadzovanie a vyhotovovali sa správy o spôsobe života. Aj keď mnohé nariadenia nedali do dôsledkov uskutočniť, stali sa vzorom pre riešenie

Obr. 38. Hudobníci

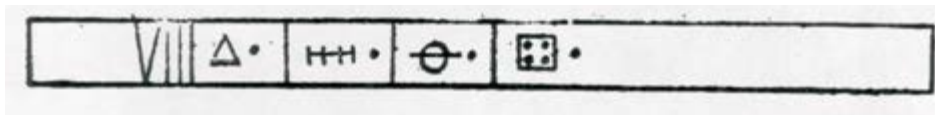
prístupu k rómskemu obyvateľstvu aj v ďalších európskych krajinách. Po prvý raz v dejinách Rómov z krajiny nevyháňali. Napriek tomu niekedy pretrvávali spôsoby prenasledovania a tvrdých trestov. Dokazuje to aj tzv. Hontiansky proces v roku 1782, kedy bolo krutým spôsobom popravených štyridsať Rómov.

V druhej polovici 18. storočia sa uskutočnil súpis obyvateľstva. Podľa neho Rómovia v tom čase žili na celom území dnešného Slovenska. Žili usadlým spôsobom života. Živili sa predovšetkým ako kováči, hudobníci a niekedy aj ako poľnohospodárski robotníci.

Po rakúsko-uhorskom vyrovaní v roku 1867 bola situácia Rómov na Slovensku iná ako v krajinách západnej Európy. Dlhodobým historickým vývojom boli s usadlými Rómami získané dobré skúsenosti. Preto začali štátne majetky, veľkostatkári a niektoré cirkevné majetky hromadne prijímať Rómov ako najlacnejšiu pracovnú silu do poľnohospodárstva. Rómovia totiž nemali príliš veľ-

ké životné nároky. Často pracovali za naturálie alebo malý finančný obnos. Takto získané peniaze utrúcali v obchodoch a krčmách. V bratislavskej stolici to boli napríklad lokality Jablonica, Sobotište, Senica, Šaštín, Larboch, Tonky, Čáčov. Podobne tomu bolo v trenčianskej, zvolenskej a abovskej župe, na Spiši, Gemeri a Malohonte. V roku 1868 bola zavedená povinná školská dochádzka, ktorá znamenala maďarizáciu aj rómskych detí.

V priebehu 19. storočia bol trest vyhnanstva vo väčšine krajín zrušený. Koncom storočia dochádza v mnohých krajinách k sčítaniu obyvateľstva. Na ich základe boli presne určené a evidované počty Rómov. Ich kontrola spadá pod právomoc polície. Podľa údajov z roku 1893 na dnešnom území Slovenska žilo 36 261 rómskych obyvateľov. Z nich bolo 88,5 % trvalo usadených, 7,4 % prechodne usadených a 3,3 % patrilo ku kočovným Cigánom. (Ide o najstarší písomný údaj o počte Rómov na Slovensku).

Obr. 39. Závet rómskeho kotlára napísaná na kôre stromu: pes, voz, kôň, stan

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

◆ Z kráľovských listín Mateja Korvína z roku 1476 a Vladislava II. Jagelonského z roku 1496.

- Porovnajte listiny dvoch panovníkov.
- Čo je obsahom týchto listín?

„Matyáš z Božej milosti kráľ uhorský, český atď.

Nariadili sme purkmistrovi (richtárovi) tej istej obce, aby ich osobne ani vo veciach majetkových nenapádali, nepoškodzovali a žiadnym spôsobom ich nerekvírovali. Na základe predchádzajúceho rozhodnutia tejto obce, že títo Cigáni boli skutočne raz a navždy nami určení ako poddaní tejto obce. Preto ich tiež chceme vybrať z moci a jurisdikcie vašej a vašich úradníkov. Vašej vernosti teda dôrazne nariaďujeme, aby ste nabudúce upustili a zariadili, aby aj vaši podriadení upustili od akéhokoľvek znepokojovania, poškodzovania a rekvírovania vyššie uvedených Cigánov a ste povinný to zakázať. A preto teda okamžite, z vôle Nášho majestátu nech spor nie je preťahovaný, inak dáte najavo, že neučiníte skutkom uvedenie do pôvodného stavu, ako stanovuje táto prečítaná listina. Dané v Bude v pondelok po sviatku Blahoslaveného Mateja apoštola a evanjelistu roku pána tisíc štyristého sedemdesiateho šiesteho, za vlády v Uhrách atď. roku devätnásteho, v Čechách v pravde ôsmeho.“

(ab Hortis, 1995, str. 65)

„Vladislav, z milosti Božej kráľ uhorský, český atď. Preto sme na prosbu niektorých našich verných, ktorú Milosti našej učinili, ... Tomáša Polgára, vojvodu Faraónov, kočujúcich pod 25 stanmi so svojou družinou alebo doprovodom oddelili od spoločnosti iných cigánskych vojvodov, kočujúcich v tomto našom kráľovstve uhorskom a vyslali ho do služieb verného nášho najctihodnej-

šieho otca v Kristu pána Zigmunda, biskupa kostola v Pětikostolí, aby vyrábali gule do pušiek alebo iné nástroje nevyhnutné k vojne. Chtiac mu umožniť zároveň s jeho družinou všade v zemiach a panstvách bezpečnú a voľnú cestu, ukladáme vám, verným každému z vás veľmi tvrdo, aby kamkoľvek a kedykoľvek tento Tomáš Polgár vojvoda s družinou 25 stanov a so svojím majetkom na statky,

mestečiek a do vášho streda, ale aj k mestám, kde sa vyberá tridsiatok, tribut a vaše clá, nechali ste ho spolu s družinou 25 stanov slobodne sa usadiť, meškať a konať vo svojich veciach. Horšie te-

da nekonajte pod udržania si našej milosti vrátiac list po prečítaní jeho doručiteľovi. Dané v Budíne 9.VI.1496, kráľovstva nášho v Uhorsku, šiesteho V Čechách 26. roku.“

(ab Hortis, 1995, str. 72)

Obr. 40. Privilégium Žigmunda z roku 1423

„Dňa 18. apríla r. 1423 zdržiaval sa kráľ Žigmund v Spišskom Podhradí, tu pristúpil k nemu vojvoda tých Cigánov menom Ladislav a pokorne prosí kráľa, aby ich staré práva potvrdil. Kráľ vyplnil jeho prosbu a oslobodí ich od dane, dá im právo usadiť sa do ktoréhokoľvek mesta alebo obce a tam a tam vrchnosť nechá ich usadiť.“

V roku 1417 dal nemecký cisár Žigmund cigánskemu vojvodovi Ladislavovi, ktorý prechádzal krajinou asi so stočlennou skupinou, odporúčajúci list, ktorý ho mal chrániť a na základe ktorého mali skupinu v mestách a dedinách dobre prijať. Ďalšiu takú listinu vystavil 17. apríla 1423 na Spišskom hrade.

(Daniel, 1994, str. 72)

Jedným z prvých habsburských panovníkov, ktorý udeľoval Rómom v Uhorsku výsady, bol Žigmund.

Ďalším panovníkom, ktorý poskytoval Rómom ochranu, bol Matej Korvín. Svedčí o tom aj úryvok z listiny z roku 1616.

„... dôrazne vám prikazujeme, aby ste tohto vojvodu Ladislava a jemu podriadených Cigánov nijakým spôsobom neobmedzovali, ale všestranne ho podporovali a ochraňovali! Ak však medzi samotnými Cigánmi vznikne nejaká nehoda, nie vy, ani žiaden z vás, lež iba ten istý vojvoda Ladislav má dovolené previniťcov súdiť alebo oslobodiť.“

Ich živobytie a odevy sú žalostné, aj keď svoj pobyt a nevyhnutnú výživu získavajú nielen v zemi maďarskej, ale po všetkých častiach sveta, cestujú po mori, po zemi, po skalách, blúdia za ohňom, zvykajú si na úbohosť a túlanie, pretože ich kmene požívajú milosrdenstvo a všetku podporu a vážnosť, žiadam a prajem si, aby tento niekedy národ Egyptský bol v práve a moci, ustanovujem za ich vodcu Františka, vojvodu Cigánov a pod jeho vedením zriaďujem družinu Cigánov, zároveň spolu so slobodným služobníctvom, čelad'ou, kováčikami, mechmi, kladivami a kliešťami jedni ako druhí, aby sa mohli slobodne usadiť v zemi, v predmes-

tiach a zaoberali sa svojim umeleckým kováčstvom, rozumne sa svojimi zvyklosťami vystríhali a varovali pred násilnosťami, pretože ich týmto chránim a hájím. Dané v Bytči dňa 7. februára leta Pána roku 1616.

(Daniel, 1994, str. 82)

- Čo je v listine napísané? Čo prikazuje panovník bytčianskym radným?
- Aké právomoci im prideliť?
- Ako sú v tomto dokumente opísaní Rómovia? Prečo sa v listine spomína národ Egyptský?

Obr. 41. Šiatre

Obr. 42. Rómska rodina

Život Rómov v stredoveku v Uhorsku zobrazujú aj rôzne dobové ilustrácie.

◆ Samuel Agostini ab Hortis

Obr. 45. Ukážka strany časopisu, v ktorom vychádzalo ab Hortisovo dielo

tigen Zustande, sonderbaren Sitten und Lebensart, wie auch von den übrigen Eigenschaften und Umständen der Zigeuner in Ungarn).

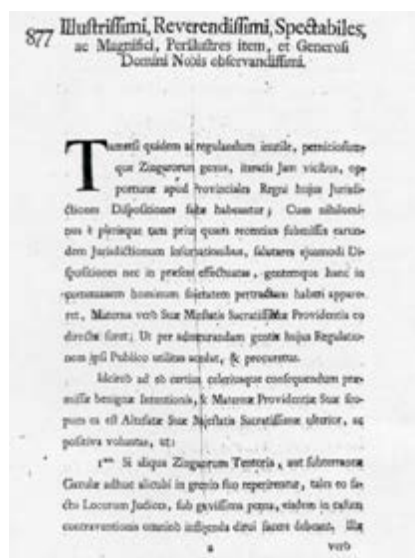
Práca vychádzala v časopise Kaiserlich Königliche allernädigste privilegierte Anzeigen aus sämtlichen Kaiserl. königl. Erbländer. Proá časť - úvod vyšiel v roku 1755 v dvadsiatom čísle časopisu. V piatom ročníku vyšlo 25 pokračovaní, v roku 1776 v šiestom ročníku 14 pokračovaní. Spolu za dva roky vyšlo 39 pokračovaní. Práca zostala nepovošimnutá. Zomrel 5.8.1792 v Spišskej Sobote.

Jeden z prvých, kto sa pokúšal v Uhorsku opísať život Rómov, bol ab Hortis. Z jeho diela v tejto kapitole uvádzame viacero úryvkov.

Obr. 43. Zákon o potulných Rómoch z roku 1888

Samuel Augustini ab Hortis sa narodil 26.8.1729 vo Veľkej Lomnici. Ako vnuk známeho kežmarského lekára Kristiana Augustiniho, ktorý bol osobným lekárom kráľa a cisára Ferdinanda II., bol povýšený do šľachtického stavu. Študoval evanjelickú teológiu, matematiku a algebru. Pôsobil ako pedagóg evanjelického Lýcea v Kežmarku a od roku 1761 ako evanjelický farár v Spišskej Sobote. Vynikal v mineralógii, zaujímal sa o botaniku. Napísal významnú prácu O dnešnom stave, zvláštnych mravoch a spôsobe života, ako aj o ostatných vlastnostiach a danostiach Cigánov v Uhorsku (Von den heutigen Zustände, sonderbaren Sitten und Lebensart, wie auch von den übrigen Eigenschaften und Umständen der Zigeuner in Ungarn).

Obr. 44. Úvodná časť nariadenia Márie Terézie z roku 1769 o usadzovaní potulných Rómov

◆ Z nariadenia Márie Terézie:

„Od roku 1768 vyšli v krajine na tento ľud sa vzťahujúce rôzne nariadenia... V nich sa zakazuje: bývať v chatrčiach, v stanoch, sťahovať sa z miesta na miesto po krajine, obchodovať s koňmi, jesť uhynuté zvieratá, mať vajdu... nemali sa viac volať Cigáni ale Neubauer (Új Magyarok, Noví sedliaci, Novosedlíci ale-

bo Noví Maďari) a nemali sa medzi sebou rozprávať vo svojej reči, ale v niektorej z ostatných krajinských rečí... bola im určená doba, za ktorú sa majú zbaviť svojho starého spôsobu života, dokeď sa majú usadiť v mestách a dedinách, kde si majú postaviť riadne domy a chytiť sa poctivého zamestnania.“

(ab Hortis, 1995, str. 61-62)

Ako si úrady predstavovali asimiláciu Rómov, hovorí aj nasledujúci úryvok:

V obci Fahlendorf na Žitnom ostrove a v celej Bratislavskej župe, v noci 21. decembra vyslanci veliteľa naložili deti Novosedliakov, alebo tzv. Cigánov, ktoré mali viac ako päť rokov, na vozy a odviezli ich na vzdialené a od rodičov odlúčené miesta, kde majú dostať lepšiu výchovu a majú sa priučiť práci. Sedliaci, ktorí sa rozhodli vziať si takéto deti na výchovu, dostanú na najvyšší rozkaz ročne 18 zlatých. Ten istý časopis oznamuje dňa 2.3.1774 nasledovne: Z Fahlendorfu na Žitnom ostrove oznamujú, že

v Moste na Ostrove 24. predchádzajúceho mesiaca medzi 5. a 6. hodinou ráno, znovu odviezli deti, ktoré dorástli od 24. decembra, a ktoré tak, ako predchádzajúce dostanú výchovu, ktorá ich má postupne zbaviť vrodenej neposlušnosti. Medzi predchádzajúcimi bolo 14-ročné dievča, ktoré mali ako nevestu odviešť. Zo zúfalstva alebo hnevu si vytrhala vlasy a neustále menila svoje správanie. Teraz je už ale znovu spokojná, lebo cez Fašiangy dostala povolenie na sobáš.

(ab Hortis, 1995, str. 62)

○ Prečo bola prevýchova orientovaná na deti?

◆ Prehľad opatrení voči Rómom, ktoré vydali habsburskí panovníci

Ferdinand I. - 1545 vydal mandát o vypovedaní Rómov z krajiny

Leopold I. - 1688 vypovedal Rómov z územia monarchie, v roku 1697 ich vyhlásil za „štvančov“, mohli ich kedykoľvek zatknúť

Jozef I. - 1706 dal pozdĺž hraníc umiestniť tabule s výstražnými nápismi a vyobrazením Rómov

Karol VI. - nariadil trestné stíhanie Rómov aj tých, ktorí im pomáhali

Mária Terézia - kontrola pohybu Rómov, pokusy o asimiláciu

Jozef II. - 1782 asimilačné pokusy prostredníctvom povinnej školskej dochádzky

LEXIKÓN

LEXIKON

Asimilácia	splynutie s ostatným obyvateľstvom; prispôsobovanie, prispôsobenie sa niečomu
Igric	u Slovanov stredoveký spevák a herec
Novosedliak, Neubauer (nemecky), Új-Magyar (maďarsky)	nový sedliak; taký, ktorý nemal pôdu, ale ju dostal, pred tým sa živil inak

ÚLOHY

ULOHI

- Porozprávajte, čím sa živilí Rómovia v stredoveku.
- Porovnajte spôsob života Rómov v období tureckého panstva a počas panovania Márie Terézie a Jozefa II.
- Zistite a zapíšte si do zošita 5 priezvisk Rómov, ktoré sa známe vo vašom okolí a porovnajte ich s priezviskami, ktoré zistia vaši spolužiaci.

Obr. 46. Stredoveká podoba Rómov

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

1417	kráľ Sindel, vojvodcovia Pamul, Michal, Ondrej
16. stor.	Rómovia sa usádzajú v blízkosti slovenských stredovekých miest
1557	obrana hradu Veľká Ida - na strane Františka Perényiho bojovalo 1000 Rómov
1688	Leopold I. – vypovedanie Rómov
1749	Mária Terézia - nariadenie o vyhostení
1758	nariadenie o usadení
1761	pomenovanie - namiesto Cigán - Új-Magyar (nový Maďar), Neubauer (novosedliak)
18. stor.	Rómovia už žili na celom území Slovenska
1782	hontiansky proces - za vraždy a ľudozrúctvo bolo popravených 40 Rómov
1916	zákaz tuláctva v Uhorsku

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Rómovia sa na území Slovenska usádzajú už v období stredoveku. Svoje obydlia si stavajú za hradbami miest. V období, keď sa Turci zmocnili aj časti slovenského územia, Rómovia slúžia obom protivníkom - ako uhorským sedliakom, tak aj Turkom.

Habsburskí panovníci Mária Terézia a jej syn Jozef II. sa snažia Rómov asimilovať s ostatným obyvateľstvom. Ich nariadenia sa týkali aj vzdelávania Rómov.

Akým spôsobom prebiehala prevýchova Rómov svedčí aj tzv. Hontiansky proces. Jeho priebeh dokazuje, ako verili obyvatelia Uhorska i úrady rôznym fámam a stereotypom o správaní sa Rómov.

Akým spôsobom prebiehala prevýchova Rómov svedčí aj tzv. Hontiansky proces. Jeho priebeh dokazuje, ako verili obyvatelia Uhorska i úrady rôznym fámam a stereotypom o správaní sa Rómov.

Hontiansky proces

Napriek snahám osvietenských panovníkov v praxi niekedy pretrvávali predchádzajúce praktiky. Takým bol aj tzv. Hontiansky proces v roku 1782, kedy bolo krutým spôsobom popravených štyridsať Rómov, obvinených z vrážd a ľudozrúctva. Dodatočné vyšetrovanie poslaným cisárskym komisárom preukázalo ich nevinu: zistilo sa, že z osôb, ktoré mali byť zavraždené, žiadna nechýbala, a že priznania k vraždám a ľudozrúctvu boli na obvinených Rómoch vynútené mučením. Ďalšie popravy z pôvodne 173-člennej skupiny obvinených Rómov boli zastavené.

lo ich nevinu: zistilo sa, že z osôb, ktoré mali byť zavraždené, žiadna nechýbala, a že priznania k vraždám a ľudozrúctvu boli na obvinených Rómoch vynútené mučením. Ďalšie popravy z pôvodne 173-člennej skupiny obvinených Rómov boli zastavené.

○ Skúste sa zamyslieť nad tým, aké stereotypy o Rómoch existujú v súčasnosti.

„Nečistá“ rasa

„Nažuži“ fajta

*Ak sa vnucuje človeku dobro násilím,
neverí, že je to dobro*

*Te mañušes cirden zoraha kijo lačhipen,
na patal', kaj oda lačhipen*

Obr. 47. Pamätník holocaustu v Hodoníne

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHÍ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Vyhľadajte si informácie o postavení Slovenska v prvej Československej republike.
- Popíšte život obyvateľov v Slovenskej republike v rokoch 1939-1945.
- Ktoré štáty rozhodujúcou mierou prispeli k porážke fašistického Nemecka a jeho spojencov?

20. storočie má prívlastok storočie dvoch najstrašnejších vojen v dejinách ľudstva. Necelých 15 rokov po skončení prvej z nich Adolf Hitler začal pripravovať druhú. Súčasťou príprav na ovládnutie sveta bola aj likvidácia celých rás a národov. Do týchto plánov zapadá aj rozbitie Československa. Na jeho troskách a z vôle Hitlera vznikla Slovenská republika, ktorá mu pri likvidácii „menejcenných“ občanov pomáhala.

A 1. septembra, ktorý mnohým deťom pripomína začiatok školského roku, rozpútalo Nemecko vojnu. Jednoduchí občania Slovenska s prohitlerovským režimom svojej republiky nesúhlasili. Slovenským národným povstaním sa pripojili k štátom, ktoré v máji 1945 porazili Hitlera.

Rómovia a demokracia v ČSR.

Na troskách Rakúsko-Uhorska vznikla 28. októbra 1918 Česko-Slovenská republika ako mnohonárodnostný štát. Po-

stavenie menších garantovala zmluva medzi poprednými mocnosťami a Československom z 10. októbra 1919. Jej zá-

sady boli premietnuté aj do Ústavnej listiny ČSR z roku 1920, Hlava VI. Ochrana menších národných, náboženských, rasových. Ústava zaručovala rovnosť občanov ČSR, rovnaké občianske a politic-

ké práva a voľnosť vo využívaní jazyka v súkromí, obchode, náboženstve. Rómovia však ani podľa tejto ústavy ani podľa ďalších zákonov za národnostnú menšinu neboli považovaní.

Obr. 48. Skupina Rómov z Vikartoviec v roku 1934

Postavenie Rómov v prvej Československej republike bolo osobitné. Žilo tu šesť jazykových častí rómskeho etnika - slovenskí, maďarskí, olašskí, českí, moravskí a nemeckí Rómovia.

Usadení Rómovia pracovali na stavbách, pri údržbe ciest, v poľnohospodárstve, ale živili sa aj hudbou, kováčskym remeslom, výrobou tehál. Kočovní Rómovia kupčili s koňmi, čarovali, veštili, vyrábali kotle, vrtáky, ale živili sa aj ďalšími remeslami - hrnčiarstvom, drotárstvom, brúsili nože, Ženy robili v poľnohospodárstve a žobrali. Hlad ich nútil ku krádežiam. Boli najlacnejšou pracovnou silou, pracovali za jedlo alebo staré šatstvo.

Zákon z roku 1927

Ich postavenie riešil nedemokratický zákon č. 117 „O potulných Cigánoch“ podpísaný 14. júla 1927. Zákon vymedzoval,

kto sú potulní Cigáni: „...Cikáni z miesta na miesto se toulající a jiní tuláci práce se štítící, kteří po cikánsku žijí...“ Ukladal vykonanie súpisu a evidencie takýchto osôb. Podľa neho bolo vtedy zaevidovaných asi 13 tisíc osôb. Súpis začal 1. júla 1928 a skončil v auguste 1929. Rómovia nad 14 rokov dostali tzv. cigánske legitiácie; bolo ich vydaných 36 969 a k tomu ešte 7 000 kočovníckych listov. Na základe zákona bol zriadený úrad „Ústredie pre evidenciu potulných Cigáňov“. Bol to akýsi centrálny archív. Župné úrady vydávali vyhlášky, ktorými zakazovali prístup alebo vstup Rómov do vymedzených miest a obcí. Pre deti Rómov boli určené výchovné zariadenia. Na Slovensku boli štyri.

Zákon ďalej obmedzoval slobodu pohybu. Policajti mali zvýšené právomoci. Zásahy mohol vykonávať takmer každý úradník. Podľa zákona boli Rómovia

považovaní za asociálne živly. Zákon bol zrušený až 12.7.1950.

Zákon reguloval odlišný spôsob života československých Rómov. Znamenal prostriedok pre nútené prispôsobovanie sa Rómov a ich nápravu. Prejavom zaradenia Rómov do podradnej a nerovnej kategórie občanov je malé „c“ v slove cigáni, prívlastok potulní i doplnok „po cigánsky žijúci“. Uplatňovanie zákona sa nevzťahovalo na Rómov, ktorí sa usadili na okrajoch českých, moravských a slovenských obcí. Napriek tomu sa tento zákon stal prvým krokom na ceste Rómov do koncentračných táborov a osviečimských krematórií. O prenasledovaní Rómov svedčí napríklad pogrom v Pobeďine, ale najmä obrovská protirómska kampaň v súvislosti s košickým procesom s lúpežníkmi z Moldavy.

Obr. 49. Identifikačná karta Rómov z roku 1938 podľa zákona z roku 1927

Nečistá rasa

Devätnáste storočie je v znamení vzniku národných štátov a rozličných hnutí bojujúcich za samostatnosť. Súčasne sa začínajú objavovať teórie o delení národov podľa rasy. Teórie rozlišujú medzi vyššími a nižšími rasami. Medzi nižšími sa ocitli aj Rómovia. Boli pokladaní za dedičných zločincov, či dokonca kanibalov. Štát by mal svoju pozornosť venovať posilneniu biologicky cenných jedincov. Tí by sa mali stať normou spoločenskej hodnoty človeka. Ostatných treba ponechať „prirodzenému výberu“.

Tieto rasové teórie sa stali súčasťou ideológie nacizmu. Medzi etnickými skupinami, ktoré mali byť vyhladené, patrili okrem Židov aj Rómovia. V Nemecku boli registrovaní a v mene „ochrany nemeckej krvi a cti“ ich považovali za asociálov. Všetci Rómovia a rómski miešanci sa museli podrobiť rasovo-biologickému vyšetreniu. Na jeho základe boli rozdelení do piatich skupín podľa podielu cigánskej a nemeckej krvi. Na základe odtlačkov prstov a rozboru krvných vzoriek sa robil výskum o vzťahu dedičnosti a kriminality. Výskumy sa robili najskôr v rómskych osadách, neskôr v koncentračných táboroch. V roku 1935 bol vypracovaný návrh na sterilizáciu Rómov. Tí mali byť sústredení v táboroch.

Podkladom pre rasovú diskrimináciu Rómov bol Výnos o Cigánoch z roku 1938. Podľa neho malo byť cigánske obyvateľstvo vylúčené z radov nemeckého národa a malo sa zabrániť jeho rasovému miešaniu.

V rokoch 1939 - 1940 začali deportácie Rómov do Poľska. O rok neskôr boli pre nich zriadené viaceré pracovné tábory. Rómov postupne zatýkali a odvážali do koncentračných táborov. V roku 1942 zriadili v Osvienčime II - Brezinke špeciálny koncentračný tábor, do ktoré-

ho postupne sústredili okolo 20 tisíc Cigánov-Rómov z Nemecka, Čiech a Moravy, Poľska, Francúzska, Holandska, Belgicka, Chorvátska, Maďarska, Litvy, Nórska a Ruska. Ďalšie takéto tábory boli v Dachau a Buchenwalde. V táboroch Rómom našivali na odev čierne trojuholníky a na predlaktie vytetovali písmeno „Z“ (Zigeuner). Podobne zaobchádzali s rómskym obyvateľstvom aj ďalšie štáty. Francúzsko zaviedlo prísne opatrenia voči Rómom ešte pred nemeckou okupáciou. Po kapitulácii začali deportácie väčšiny Rómov a iných „kočovníkov“ do koncentračných táborov

Buchenwald, Dachau a Ravensbrück. Podobne postupovalo aj Holandsko, Belgicko a Luxembursko. V Protektoráte Čechy a Morava z 8000 Rómov prežilo len okolo 600. Najviac ich zahynulo v Juhooslávii, kde chorvátski ustašovci začali vyvražďovať nekatolícke menšiny. Vyhľadzovanie uväznených bolo dôsledné a dôkladné. V strednej Európe neexistuje rodina, ktorá by nebola čiastočne alebo úplne zasiahnutá. Počas vojny bolo vyhubených minimálne 400 000 až 500 000 Rómov. Zo všetkých Nemcami okupovaných krajín sa ku krajnému riešeniu neuchýlili len Dánsko a Bulharsko.

Obr. 50. Rómska osada v Rožkovanoch v roku 1941

Rómsky holokaust na Slovensku

V rokoch 1939-1945 žilo na Slovensku (mimo územia zabraného po Viedenskej arbitráži Maďarskom) okolo 100 000 Rómov. Boli to jednak olašskí kočujúci Rómovia, jednak usadlí. Slovenská republika kopírovala voči Rómom rasistickú politiku Nemecka. Zákonom o štátnom občianstve z 25. októbra 1939 boli aj Rómovia, ktorí boli bez trvalého bydliska alebo zamestnania zbavení štátneho občianstva.

Ústava delila obyvateľstvo na štátnych občanov a cudzie živly. Plnoprávni boli len štátni občania. Rómovia s trvalým bydliskom i zamestnaním patrili medzi štátnych občanov. Ostatní boli pokladaní za cudzie živly. Preto sa nemohli stať občanmi slovenského štátu. Boli zbavení možnosti stať sa vojakmi. Rasové zákony postihli okrem židov aj Rómov, ktorí boli zaradení do dvoch kategórií - usadených i kočovných. Ale

uplatňovanie týchto zákonov voči obom skupinám nebolo rovnaké. Obe spoločnosti boli vnímané záporne. Pokiaľ sa však Rómovia mohli prihlásiť k hocijakej národnosti, Židia povinne len k Židom. Protizidovské opatrenia boli celostátne, protirómske sa uplatňovali na príslušných územiach, kde Rómovia žili. Proti Židom zasahovali Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy, proti Rómom žandári. Židia boli vylučovaní z práce, Rómovia boli trestaní za vyhýbanie sa práci. Mali zákaz cestovať verejnými dopravnými prostriedkami a vstupovať do verejných priestorov a parkov. Do miest a obcí smeli vstúpiť len vo vyhradených dňoch a hodinách. Svoje obydlia mali odstrániť z blízkosti verejných ciest až do vzdialenosti dvoch kilometrov. Rómovia, ktorí sa nezapojili do riadneho zamestnania, boli zatváraní do donucovacích pracovných táborov. Ľudáci dohliadali aj na školskú dochádzku rómskych detí, ktoré nútili chodiť do školy pod hrozbami a trestami. V roku 1941 boli zrušené kočovné listy, kočovné vozy a zvieratá museli predať alebo im boli zabavené.

Vzťah obyvateľov k Rómom

Vzťah slovenského obyvateľstva k Rómom nebol všade rovnaký. Niekde sa obyvatelia Rómov zastali a nedovolili ich odvláčenie do pracovných táborov. Stačilo, ak sa zaručili, že Rómovia pre nich pracujú napríklad pri pasení, na poli. Podobne to bolo aj pri dodržiavaní predpisu o odstránení rómskych osád a obydlií. Inde ich ponechali so zdôvodnením, že na ich likvidáciu nemajú peniaze. Na mnohých miestach však Rómovia boli vystavení svojvoľnému vyčisťovaniu gardistov.

Napriek tomu však ľudácka ideológia znamenala pre Rómov znásobenie násilia, ktoré bolo založené na odlíšení bielych a čiernych. Vojnové roky priniesli pre väčšinu Rómom väčšie utrpe-

nie a pre mnohých aj smrť. Bezpečnostné orgány Slovenskej republiky aj nacistická armáda sa podieľali na násilných akciách proti Rómom najmä na východnom Slovensku. Dochádzalo k ich nútej táborovej koncentrácii. V závere vojny boli vypaľované rómske koliby a niekedy aj celé osady. Ich obyvatelia boli hromadne likvidovaní. Od slovenských, maďarských a rusínskych dedín bolo presťahovaných desiatky, možno stovky starých osád, ktoré stáli na tom istom mieste desaťročia. V nových osadách boli takmer všetci Rómovia uzavretí. Zastavilo sa ich prispôsobovanie sa predchádzajúcemu prostrediu. Izolácia od ostatného obyvateľstva zapríčinila postupný zánik tradičných rómskych remesiel ako zdrojov obživy. Zvýšila sa kultúrna zostalosť Rómov. Vo väčšinovej slovenskej spoločnosti sa vojnovými rokmi prehĺbil šovinizmus. Zvýšila sa nevraživosť voči problémom, ktoré spolužitie Rómom a nerómom prinášalo.

Tábory

Obr. 51. Čakanie na transport

Slovenský štát mal v plánoch aj vytvorenie koncentračných táborov pre Rómom. Tieto plány sa však neuskutočnili. Od roku 1939 boli vytvárané donucovacie kárne pracovné tábory v Očovej, Moste na Ostrove. V roku 1941 boli zriadené pracovné útvary pre „príživní-

kov", do ktorých boli zaradení aj „Cigáni bez pracovného pomeru". V nasledujúcom roku bol vybudovaný komplex východoslovenských pracovných útvarov v Hanušovciach nad Topľou, Bystrom, Nižnom Hrabovci, pod Pričom a v Jarabej. V nich bolo takmer 3000 väzňov, z nich viac ako polovica boli Rómovia. V roku 1943 bol zriadený tábor v Dubnici nad Váhom. V nasledujúcom roku bol premenený na zaisťovací tábor, v ktorom boli sústredované aj rómske ženy a deti. Ďalšie tábory boli v Ilave, Revúcej a v Ústí nad Oravou. Bolo v nich 3000 väzňov, z ktorých vyše polovica boli Rómovia. Väzni pracovali na zemných prácach, pri regulácii riek a na stavbe železnice. Z oblastí južného a juhovýchodného Slovenska, ktoré boli počas vojny pričlenené k Maďarsku, transportovali Rómov do koncentračného tábora v Dachau. Po obsadení Slovenska nemeckou armádou boli Rómovia vyvražďo-

vaní najmä v Kremničke, Nemeckej. Likvidované a zrovnané zo zemou boli mnohé rómske osady (Lutila).

Rómovia, ktorí neboli v táboroch, boli rôzne diskriminovaní. Nesmeli cestovať verejnými dopravnými prostriedkami bez lekárskeho potvrdenia, niekde smeli do miest a obcí vstupovať len v určitú hodinu.

Na Slovensku nedospela krutá diskriminácia až k vyhladeniu rómskeho etnika. Veľa rómskych spoločenstiev sa však muselo nútene vysťahovať z obcí do izolovaných často nehostinných oblastí. K násilnostiam prichádzalo najmä po potlačení Slovenského národného povstania, keď bolo Slovensko okupované nemeckými vojskami.

Tí Rómovia, ktorí holokaust (úplne vyhladenie) prežili, dostali po skončení druhej svetovej vojny len zanedbateľnú náhradu. A dostali ju len v prípade, že mohli svoje prenasledovanie preukázať.

Obr. 52. Pracovné tábory, kde boli umiestnení Rómovia

○ Zistite podľa mapy, kde všade boli sústredovaní Rómovia v rokoch 1939-1945.

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

Pokyny zo dňa 31. augusta 1921, číslo 41.423/1921 v Československej republike:

„Všetci potulujúci sa Cigáni bez práce a zamestnania, ak sa nemohlo ich vyhostenie podľa odstavca 1 a 2 previesť ihneď, či sú cudzinci alebo tuzemci, či majú alebo nemajú výkazné listiny, boli odovzdaní ako tuláci príslušnému súdu k potrestaniu v zmysle zákona zo dňa 27. mája 1885 Z.z.

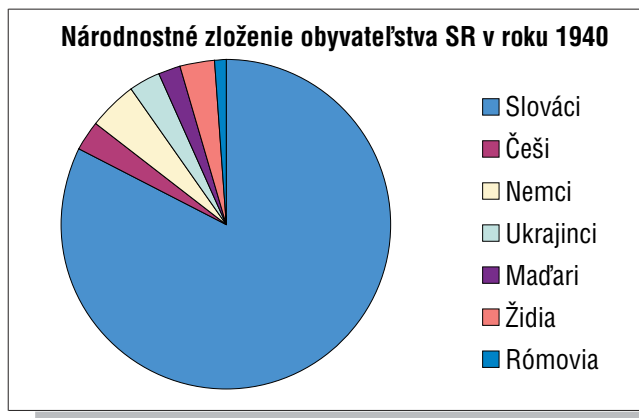
Odsun za hranice majú nariadiť aj vnútorné tuzemské úrady po dohode

s pohraničnými úradmi, ak by sa Cigáni aj cez zvýšenú ostrážitosť dostali naspäť.

Vôbec Cigáni, cudzí príslušníci potulujúci sa po kraji a nemajúc žiadneho riadneho príjmu, nech sú považovaní za obtiažnych cudzincov a nech sa s nimi nakladá podľa zákona zo dňa 27. júla 1871 č. 88 z.z. (zákon o postrku). Nikdy nesmie byť žiadny cudzí Cigán pridelený do niektorej tuzemskej obce do domovskej príslušnosti v zmysle § 19 domovského zákona.“

Postavenie Rómov v predmníchovskej Československej republike riešili viaceré zákony a nariadenia.

- Akým spôsobom riešia postavenie Rómov Pokyny z roku 1921?
- Na aké ďalšie zákony sa odvolávajú? Čo to znamenalo?

Podľa sčítania obyvateľov v roku 1940 mala Slovenská republika spolu 2 653 053 obyvateľov. Z nich bolo 85 % slovenskej národnosti, 80 000 Čechov, 130 000 Nemcov, 79 000 Ukrajincov, 67 000 Maďarov, 89 000 Židov, 30 000 Rómov.

(Kamenec, 1992)

- Aké bolo národnostné zloženie Slovenska v roku 1940?

○ Porovnajte dva dokumenty týkajúce sa holokaustu na Rómoch. Čo je vo výpovediach svedkov spoločné?

„Nemci povedali, že nás vyšikujú do Červeného mora. Bol som v Povstaní. Mám na to bielych svedkov. Prežil som. Stratil som otca, bratrancov. Všetkých postrieľali.“

Ján Mojžiš Klinec, dôchodca (Čierne slovo STV)

Ľudevír Gábor: Nechcem spomínať...

„Čo s nami robili tí Nemci? ... Mali vysoké lakované topánky na nohách, a tak si tie topánky nechceli zababrať od blata. Tak zobrali Rómov jedného za druhým a urobili z nás akoby chodník, aby po nás prešli...“

„Ten rómsky Nemec bol odtiaľto, zo Slovenska. Bol za slovenskej vlády tu

v Hrádku, ako pisár. Išiel s nimi, Nemcami. Nemci si ho zobrali za pisára. No a tam robil bachára. Keď sme prichádzali do tábora, hovoril nám rómsky, čo nás čaká. Pece, plyn, vápenka. V tých vápenkách boli spaľovaní Židia, Rómovia. Na vlastné oči som to videl...“

(Romano džaniben 1/94 str. 26, 27)

Obyvatelia cigánskej osady boli nespravodlivo obvinení z rozkrádania vojenského materiálu. Boli zhromaždení v jednom cigánskom domku a postrieľaní. Nakoniec dom zapálili. Zavraždených bolo 56 ľudí, z toho viac ako polovica boli deti.

Výpoveď Bertý Torákovovej - bola priamym svedkom udalosti, zachránila sa, ale prišla o rodičov, súrodencov a ďalších príbuzných.

„A boli tam všetci Rómovia v tom dome, všetci (aj) ženy, všetci slatinskí Rómovia. No a teraz: Keď už chceli hádzať ten granát - ja som bola takto vonku a hovorím: Ja chcem ísť dovnútra. Chcem ísť k mamičke, oteckovi, chcem tam ísť, kde sú všetci.“

Ja som nevedela, čo sa bude diať. A keď už ten granát hodili, moja sestra začala kričať: Jaj, Berta, nechod' sem! Nechod' sem! Mamičku to roztrhlo! Ja som nevedela, čo si mám počať.“

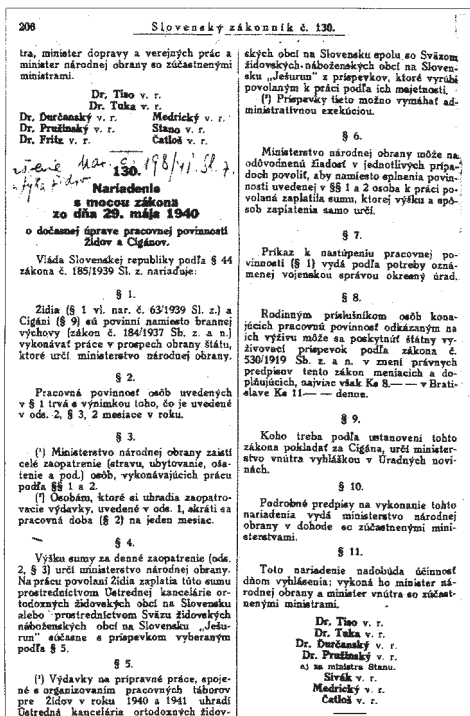
◆ Výpovede o tragickej udalosti v Slatine, okres Levice 23.12.1944.

(Romano džaniben, VIII. č. 3-4/2001, str. 37)

Obr. 53. Odvoz rómskych detí do koncentračného tábora

◆ Uplatňovanie rasových zákonov voči Rómom
○ Co dokumentujú tieto ilustrácie?

Obr. 54. Slovenský zákonník

Obr. 55. Exhumácia popravených v Kremnicke

Obr. 56. Odber krvi Rómom

Fašistické Nemecko schválilo rasové zákony. Podľa nich začalo likvidovať ľudí, ktorí boli „nečistej“ rasy - medzi nimi aj Rómom. Pre tento účel boli zriadené koncentračné tábory. Podobné zákony boli prijaté aj v Slovenskej republike. Rómovia boli posielaní do pracovných alebo do koncentračných táborov. Neskôr došlo aj k masovým popravám Rómom. Odhaduje sa, že počas druhej svetovej vojny zahynulo tristo tisíc európskych Rómom.

Obr. 57. Koncentračný tábor

Rasové teórie

Všetci ľudia, ktorí žijú na Zemi, patria do jediného poddruhu človeka rozumného - Homo sapiens. Pretože sa v rozličných častiach sveta odlišujú viacerými telesnými znakmi, rozdeľujeme ich do rás čiže plmien. Zakladateľ modernej antropológie J. F. Blumenbach rozdelil ľudstvo na päť rasových skupín.

Delenie ľudí podľa rás prinieslo viac zla ako osohu. Preto keď hovoríme o rase, máme na mysli biologický význam slova. V súčasnosti existuje veľa rasových klasifikácií.

Rozhodujúcim rasovým znakom nie je iba farba pokožky, ale aj tvarové roz-

diely, rozdiely v prejavoch a úkonoch, v zložení krvi a p.

Najrozšírenejšia klasifikácia delí ľudstvo na tri veľké rasy - bielu, žltú a čieru. Vznik rás sa pokúšajú objasniť tri základné vedecké predpoklady. Polycentrizmus hovorí, že človek sa vyvinul nezávisle v rozličných častiach sveta a v rozličnom čase. Monocentrizmus predpokladá, že všetci predstavitelia moderného človeka vznikli na jedinom mieste. Široký monocentrizmus tvorí prechod medzi predchádzajúcimi predpokladmi a tvrdí, že sa človek vyvinul v jedinej oblasti - v strednej, južnej a západnej Ázii vzájomným premiešaním.

Ktorý názor o vzniku rás je podľa vás správny v zmysle najnovších poznatkov vedy?

LEXIKÓN

LEXIKON

Gardista	člen gardy; v Slovenskej republike príslušník Hlinkovej gardy
Monocentrizmus	teória o jednom centre, jednocentrický
Polycentrismus	existencia viacerých centier v rámci jedného systému
Rasovo-biologické vyšetrenie	vyšetrenie, ktorým sa zisťovalo zloženie krvi
Špeciálne jednotky SS	hitlerovské vojenské jednotky (Schutzstaffel)

ÚLOHY

ULOHI

- Porozprávajte o osude Rómov v Nemecku po prijatí rasových zákonov.
- Porovnajte spôsob života Rómov v Nemecku a v Slovenskej republike. Akým spôsobom riešila vtedajšia Slovenská republika otázku Židov a Rómov?
- Pokúste sa vypátrať, či rasové zákony nepostihli niekoho z vášho okolia.

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

1927	Zákon o potulných Cigánoch
1926	Užhorodskí Rómovia si postavili vlastnú školu - zo zbierky, príspevku Masaryka a školskej správy - jednotriedna škola
VI. 1928 VIII. 1929	Súpis Rómov starších ako 14 rokov, vydanie tzv. cigánskych legitimácií
1941	Zriadenia pracovných útvarov na Slovensku
1942	Zriadenie špeciálneho koncentračného tábora v Osvienčime II - Brezinka
1942 -1944	14 transportov „asociálov“ (aj Rómovia); do Osvienčimu - 3 transporty Osvienčim Brezinka
IX. 1944	Začiatok masových popráv Rómov na Slovensku

Ústa suché
oči čierne,
pery studené;
ticho.
Srdce preťaté
bez duše,
bez slova,
ani slza.

(Santino Spinelli)

○ Skúste rozmýšľať nad veršami básnika. Ako súvisia s témou kapitoly?

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Na komisárskej rade gardy sa rozhodlo, že zákon o odsune Cigánov musí byť splnený a cigánske deti musia odovzdať do zberného tábora, odkiaľ bude vypravený transport do Osvienčimu.

Aničku prebudili rany pažbou do dverí. Vybehla len v nočnej košeli v prešvedčení, že sa vracia Michal. Do izby však vpadli komisár Hubka, Ondrej, Šimko a dvaja ozbrojení policajti, na puš-

kách sa im leskli ostré bodáky. Komisár kričal: – V mene slovenského zákona cigánske deti musíme odviezť! –

Julajka sa gardistov veľmi naľakala. Vrhla sa Aničke do náručia a s plačom volala: – Mamička, nedaj ma! Mamička moja! – ...

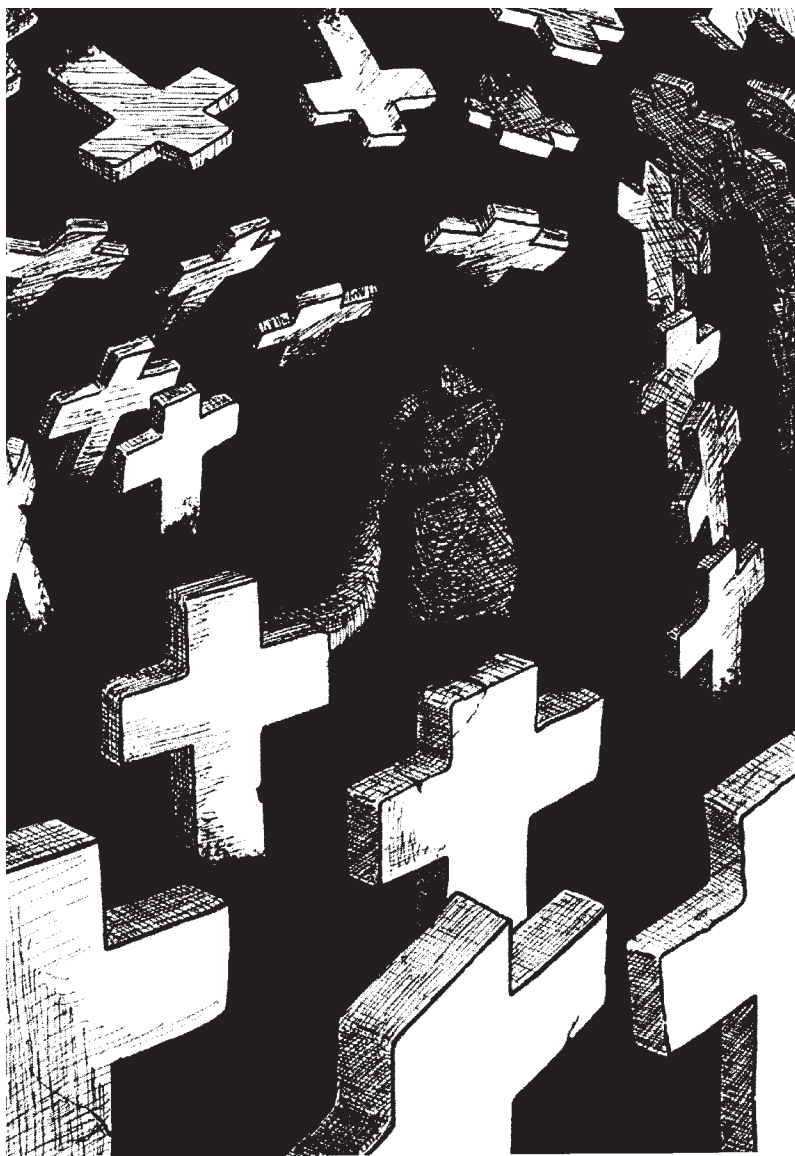
... Aničke sa zatajil dych, od bolesti si hrýzla pery, zo zovretého hrdla sa jej vydral výkrik: – Neberte mi moje deti!

To sú moje deti! – Až teraz si uvedomila hrôzu toho všetkého. Dívala sa, akoby sa jej to iba zdalo...

...Len v ušiach jej znel hlas: – Mamička, my sa vrátíme, určite sa vrátíme! –

Julajka nemohla splniť svoj sľub. Medzi 5000 rómskymi deťmi, ktoré zahynuli v Osvienčime, boli aj Julaja a Julajka.

(Úryvok z poviedky Eleny Lackovej *Život vo vetre*. Lacková, 1996)

Obr. 58. *Tŕnisté kroky*

Občania cigánskeho pôvodu

Themutne andaro romano aviben

*Bohatý nie je človek tým, čo má, ale tým,
čo je, aký je, čo vie a dokáže.*

*Barvale nane nanuš, kas hin,
aľe savo hin, so hin, so džanel*

Obr. 59. Chatrč

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHİ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Uvedte, aké možnosti kultúrneho rozvoja mali príslušníci národnostných menšín po roku 1945.
- Viete povedať, k akým zmenám došlo v Česko-Slovensku v roku 1960?
- Popíšte postavenie Slovenska v ČSSR po roku 1968.

Februárový komunistický prevrat v Česko-Slovensku nastolil totalitnú diktatúru. Aj keď komunistický štát dosiahol čiastočné úspechy, občianske práva boli potláčané. A národnostné problémy akoby neexistovali.

„Pražská jar“ v roku 1968 bola pokusom o určité demokratické zmeny, ale iba v rámci socialistického systému. Tento pokus bol však zlikvidovaný tankami Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968. V nasledujúcich rokoch nastalo znova obdobie totalitnej vlády komunistov. Tá sa skončila až v novembri 1989.

Po roku 1945 dochádza v Československu pri riešení tzv. cigánskej otázky k prechodu na celoštátne riešenie. Oproti ústavne deklarovanej rovnosti demokratických a ľudských práv pre všetkých občanov obnovenej republiky vo vzťahu k rómskej menšine pokračoval rasový konflikt. Nezmenilo sa vnímanie problému z obdobia vojnovnej Slovenskej republiky. A pohľad na Rómov majoritnej spoločnosti sa vrátil niekde pred 18. storočie.

Košický vládny program z apríla 1945 zaručoval ústavné slobody a zaka-

zoval diskrimináciu občanov z rasových dôvodov. Politika štátu smerom k rómskej menšine bola zameraná na jej začlenenie do spoločnosti. Tisíce usadených Rómov čakali na pomoc pri riešení svojich problémov. Dedičstvom po ľudáckom režime bola neuveriteľná bieda slovenských Rómov. Kľúčovou bola situácia Rómov na východnom Slovensku. Táto oblasť sa z hľadiska navrhovania problémov rómskej menšiny stala pre budúci vývoj určujúcou.

Obr. 60. Róm

Štát chcel Rómov prevychovať, preto zakazoval ich kultúru a jazyk. Násilne boli riešené problémy bývania Rómov, ich zamestnania a vzdelávania. Rómovia boli nútení pracovať v štátnych podnikoch, poľnohospodárskych družstvách. Dochádzalo aj k likvidácii rómskych osád. Rómovia neboli považovaní za národnostnú menšinu.

Podľa nariadenia SNR z roku 1945 boli pre neprispôsobivých Rómov zriadené tábory nútených prác v Megovej Doline, Ústí nad Oravou, v Tichej Doline a Kralovanoch.

Nastali zásahy do tradičného života Rómov. Hneď po vojne začala migrácia Rómov zo Slovenska, najskôr do českých priemyselných oblastí. Ovplynul to aj dekrét prezidenta republiky č. 88/1945 o všeobecnej pracovnej povinnosti. Ten priamo riešil existenčné, ale najmä ekonomické problémy predovšetkým východoslovenských Rómov. Ich pracovné nasadenie na povojnovú rekonštruk-

ciu českého pohraničia bolo len krátkodobé, čomu bránil nedostatok možností ubytovania.

Násilné sťahovanie

V jarných mesiacoch roku 1946 sa začalo osídľovanie českého pohraničia. Príliv Rómov zosilnel v priebehu roku 1946 a v prvej polovici roku 1947. V českom pohraničí sa mohli zabývať v domoch po nemeckých presídlencoch. Rómske obyvateľstvo sa sústreďovalo v miestach, kde bol nedostatok nekvalifikovaného priemyselného a poľnohospodárskeho robotníctva. Ďalšia vlna sťahovania do Čiech bola dobrovoľná, pretože za prvými Rómami odchádzali ich príbuzní. V nových podmienkach si Rómovia museli osvojiť nový spôsob života. Mnoho spoločnstiev nedokázalo prekonať kastovné spôsoby života a nadviazať medzi sebou kontakty. Preto sa mnohí Rómovia vracali na Slovensko. Niekoľko tisíc olašských Rómov sa vrátilo ku kočovaniu. Do augusta 1946 riešili cigánsku otázku samostatne

Obr. 61. Korytár

miestne okresné a krajiniské úrady. Až potom sa začala problematikou čiastočne zaoberať vláda.

Prijímali sa opatrenia proti neprispôsobivým rómskym obyvateľom. Mali sa

pre nich budovať zberné tábory, zakazovalo sa ich kočovanie. V lete 1947 sa uskutočnil súpis „potulných cigánov a iných tulákov štítiacich sa práce“.

Obr. 62. Rómska osada z 1946

Riešenie „cigánskej otázky“ po roku 1948

Po roku 1948 prinieslo riešenie tzv. cigánskej otázky nové prístupy. Štát sa viac venoval sociálnym, zdravotným, vzdelanostným a kultúrnym podmienkam života Rómov. Začala sa ich „prevýchova“. Rómovia začali byť považovaní za obete kapitalistického „vykorisťovania“. Mali sa z nich stať riadni „triedne uvedomelí občania ľudovodemokratického štátu“. Ale realita na Slovensku bola iná. Konali sa razie proti tým, ktorí nechceli pracovať. V niektorých oblastiach sa zhoršila ich zdravotná situácia. V roku 1951 sa konala akcia „Cigánska otázka v ČSR“. Vypracovávali sa informácie o počtoch usadených a kočovných Rómov, o spôsobe ich života. Sledovalo sa, ako sa osvedčili v zamestnaní, ako ich deti cho-

dia do školy, posudzovala sa ich morálka. S Rómami sa malo vždy zaobchádzať ako s občanmi, ale malo sa zabezpečiť dodržiavanie socialistickej zákonnosti. Rómovia dostali občianske preukazy. Najmä kočovným Rómom boli pridelené byty.

V roku 1952 bola schválená smernica Úprava pomerov osôb cigánskeho pôvodu. Bol to osembodový program ich prevýchovy. Znamenal zapojenie Rómov do riadneho pracovného pomeru a ubytovanie v mieste bydliska. Bola zabezpečená kontrola správnosti vyplácania miezd a zavedený dohľad nad školskou dochádzkou a nad umiestnením detí do predškolských zariadení. Dôraz sa kládol na výchovu ostatného obyvateľstva, zameranú na odstránenie rasovej

diskriminácie a odstránenie prejavov rasizmu rasovej diskriminácie. Dbalo sa na zapojenie uvedomelých Cigánov do prevýchovy ostatných Rómov, viedla sa dôsledná evidencia cigánskeho obyvateľstva. Prijímali sa opatrenia na usadenie kočovných Rómov.

Prístup k riešeniu tzv. „cigánskej otázky“ sa zásadne zmenil. Mala byť poskytovaná pomoc všetkým Rómom a dodržiavaná rovnoprávnosť národnostných menšín. V praxi tento prístup znamenal odobratie koní všetkým kočovným Rómom, odmontovanie kolies zo všetkých vozov a ich uskladnenie, zaradenie zdravých pracovných síl do práce v najbližšom okolí a starosť o riadnu dochádzku detí do škôl.

V druhej polovici 50. rokov štát nastúpil cestu „konečného doriešenia“ tzv. cigánskej otázky. Bola to cesta tvrdých postupov, bez možnosti obhajoby tých, ktorých sa to týkalo, teda Rómov. Išlo o experiment prevýchovy „občanov cigánskeho pôvodu“ ako spôsob presadenia komunistických princípov rieše-

nia národnostných problémov. Na jeho konci malo byť vytvorenie „jednotného socialistického národa“.

Veľmi problematické bolo riešenie bytových problémov Rómov. Riešili sa u tých, ktorí žili najhoršie, najbiednejšie. Štát dával Rómom pôžičky na dom, tí však peniaze minuli na alkohol. Neskôr mohli pôžičku minúť len na kúpu stavebného materiálu. Ten však predali a peniaze znovu minuli zväčša na alkohol. Pri násilnom sťahovaní do českého pohraničia boli ich chatrče preto, aby sa nemohli vrátiť späť, pred ich očami spálené a osady boli zrovnané so zemou. Potom dostávali prednostne byty na sídliskách, čo vyvolávalo negatívne reakcie ostatného obyvateľstva. Rómovia nové byty často zdevastovali, lebo znamenali pre nich kultúrny skok. Pretože bola zavedená pracovná povinnosť, Rómovia sa zamestnávali najmä v stavebných firmách, ktoré mali povinné kvóty na ich prijímanie. Nepracovali však celý mesiac. V práci museli byť prítomní iba niekoľko dní, aby dostali základnú mzdu.

Obr. 63. Rodina

Koniec kočovaniu

V roku 1958 bola na zasadnutí Ústredného výboru komunistickej strany Československa predložená tajná správa. V nej sa hovorilo o neúspechoch v prevýchove Rómov, o zaostalosti ich života, vysokej negramotnosti a nízkej kultúrnej úrovni. „Občania cigánskeho pôvodu“ boli označení za skupinu so zaostalým spôsobom života. „Cigánska reč“ bola považovaná za najväčšiu pre-

kážku v „prevýchove Cigánov“. Rómovia nemali byť hodnotení podľa schopností, ale podľa toho, či sa naučili variť „civilizované“ jedlá a ako dôsledne sa prestávali rodičia s deťmi rozprávať rómskym jazykom. Preto sa Rómovia hanbili hovoriť rómskym jazykom. Pohrdanie vlastným jazykom, kultúrou, zvykmi bolo vysoko hodnotené. Rómovia mali zmeniť svoj hodnotový systém.

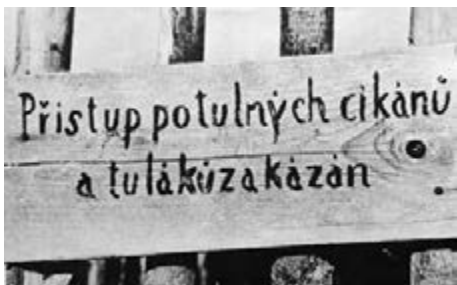

Obr. 64. Rómska osada, akých bolo na Slovensku veľa

Na základe rozhodnutia straníckych orgánov bol schválený zákon č. 74/1958 Zb. o trvalom osídlení kočovných a polokočovných osôb. Proti kočujúcim Rómom zavádza tvrdé represívne postihy: „Kto zotrvá pri kočovnom spôsobe života napriek tomu, že mu bola poskytnutá pomoc k trvalému usídlení, bude potrestaný pre trestný čin odňatím slobody na 6 mesiacov až 3 roky.“ (§ 3). Zákon bol zameraný na „sociálnu asimiláciu Rómov“. Cieľom bolo splynutie Rómov s ostatnými. Zákon postihol olašských Rómov. Oni jediní kočovali. Na základe zákona bol vo februári 1959 vy-

konaný súpis „kočovných a polokočovných osôb“. Do súpisu bolo zahrnutých vyše 46 000 osôb. Na jeho konci malo byť trvalé usídlenie kočujúcich osôb. Najmä na Slovensku však súpis nepriniesol očakávané výsledky.

V prvej polovici 60. rokov sa vláda začala zaoberať otázkou presunu Rómov najmä z východného Slovenska do oblastí s nízkou koncentráciou rómskeho obyvateľstva. Mali sa týkať asi 40 000 osôb a mali sa uskutočniť do roku 1970. Riešením rómskej problematiky bol poverený vládny výbor vytvorený v roku 1965.

Obr. 65. Tabuľa zakazujúca vstup Rómov na vyhradené územie

V roku 1962 bola schválená smernica Komunistickej strany o likvidácii rómskych osád na Slovensku. V nasledujúcom roku bola zriadená komisia SNR. Mala zabezpečovať likvidáciu osád a chatrčí a zabezpečovať nové presídľovanie Rómov zo Slovenska do českých okresov. V roku 1967 bolo takto presťahovaných 3 178 ľudí. V tom istom roku sa pritom vrátilo na Slovensko 1 034 Rómov. V rokoch 1966-68 to bola zase koncepcia „riadeného rozptylu“. Na jej zá-

klade bolo premiestnených 1100 rómskych rodín zo Slovenska do Čiech.

Pod vplyvom politického uvoľnenia v roku 1968 sa začali organizovať aj Rómovia. Na jar 1969 došlo k ustanoveniu Zväzu Cigánov – Rómov na Slovensku. Počas obdobia normalizácie bol v roku 1973 zrušený.

Komisie a kurátori

V roku 1969 bola zriadená „Komisia vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov.“ Svoju činnosť zameriavala na riešenie problémov zamestnania, bývania, výchovy mládeže a obmedzovania kriminality. Komisie, ktoré opatrenia realizovali v regiónoch, boli zriaďované aj v okresoch. Pri nich vznikala sieť sociálnych terénnych pracovníkov - kurátorov. Tí mali robiť prostredníkom medzi rómskymi obyvateľmi a štátnymi orgánmi. Vyhotovovali hlásenia o počte rómskeho obyvateľstva, o jeho problémoch v oblasti bývania, zamestnanosti a školskej dochádzky detí. Okresné ko-

Obr. 66. Najmä na západnom Slovensku si Rómovia stavali osady z murovaných domov

misie rozhodovali aj o zaradení do zoznamu „občanov cigánskeho pôvodu“. Komisie a celá sieť terénnych pracovníkov boli zrušené v roku 1991.

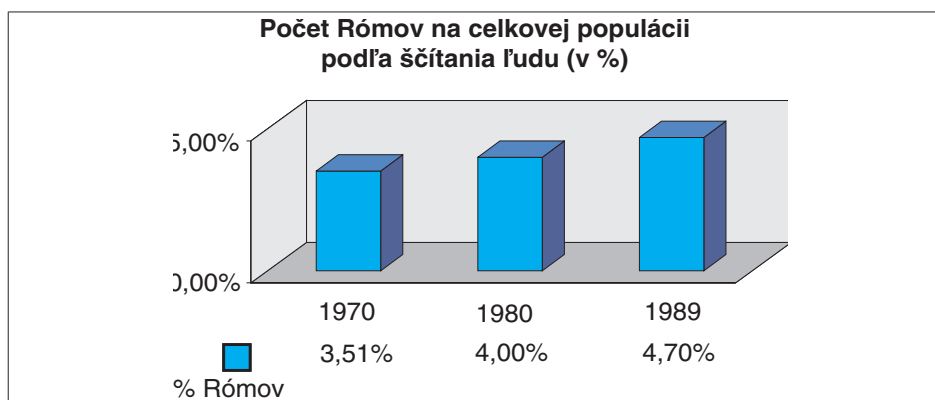
V 70. rokoch boli prijímané smernice zamerané na výchovu a vzdelávanie rómskych detí, ako aj na riešenie sociálnych otázok. Bol prijatý program odstraňovania kultúrnej a spoločenskej zaostalosti rómskeho obyvateľstva. Všetky rómske deti mali byť zapojené do povinnej školskej dochádzky. Negramotnosť určitých skupín Rómov mala byť zlikvidovaná. Význam mala aj kultúrno-osvetová a vzdelávacia práca. Ďalej sa mala riešiť bytová otázka Rómov. Predpokladalo sa trvalé usadenie kočovných Rómov a likvidácia nežiaducich cigánskych sústreďení v mestských štvrtiach a uliciach.

Napriek rôznym deklaráciám straníckych a štátnych orgánov Rómovia v období komunistickej totality patrili k najchudobnejším obyvateľom. Komunistický režim sa násilne snažil zmeniť usporiadanie spoločnosti. Rómovia boli objektom pokusov o pozdvihnutie spoločnosti. Opatrenia boli zamerané na rozptyl Rómov (v rámci Slovenska a aj zo Slovenska do Čiech). Malo dôjsť k sťahovaniu vidieckeho rómskeho obyvateľstva

z rómskych osád do miest a priemyselných aglomerácií. Pridelovanie bytov Rómom bolo necitlivé a administratívne (násilné). Zamestnanosť bola riešená donútením k plneniu všeobecnej pracovnej povinnosti pod hrozbou odňatia slobody. Vynucovaná bola povinná dochádzka detí do škôl. Povinná bola zdravotná prevencia Rómov.

Postavením Rómov počas normalizácie sa zaoberala aj tzv. ilegálna opozícia. Dokument Charty 77 č. 23 z 13.12.1978 hovorí o porušovaní ľudských práv a diskriminácii „cigánskych spoluobčanov“ a o potrebe zlepšiť ich životné podmienky a spoločenské postavenie. Poukazuje na to, že v republike neexistuje rómska organizácia, ktorá by obhajovala ich záujmy.

V niektorých prípadoch prinieslo obdobie rokov 1945 - 1989 aj pozitíva - najmä pri vzdelávaní, v riešení sociálnych otázok, bývania a zamestnania. Ak aj došlo k určitému spoločenskému a kultúrnemu povzneseniu rómskeho obyvateľstva, bol to skôr výsledok prirodzeného prispôsobovania sa samotných Rómov prostrediu v rámci svojich rodín a príbuzenských spoločenstiev, a nie dôsledok „socialistickej prevýchovy“.

(IOM, 2000, str. 23)

Obr. 67. Aj na takýchto vozoch sa Rómovia presúvali po Európe

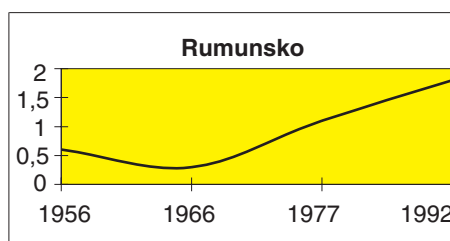
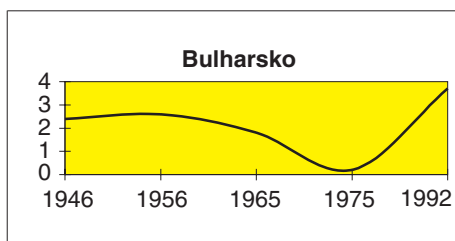
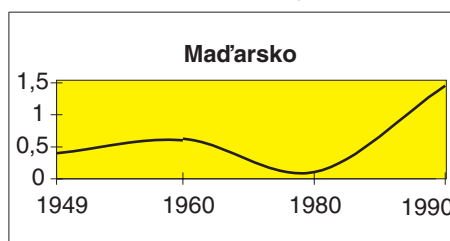
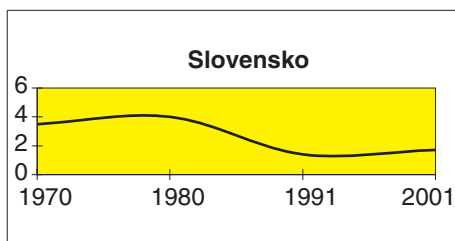
Obr. 68. Obydlie z východného Slovenska

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

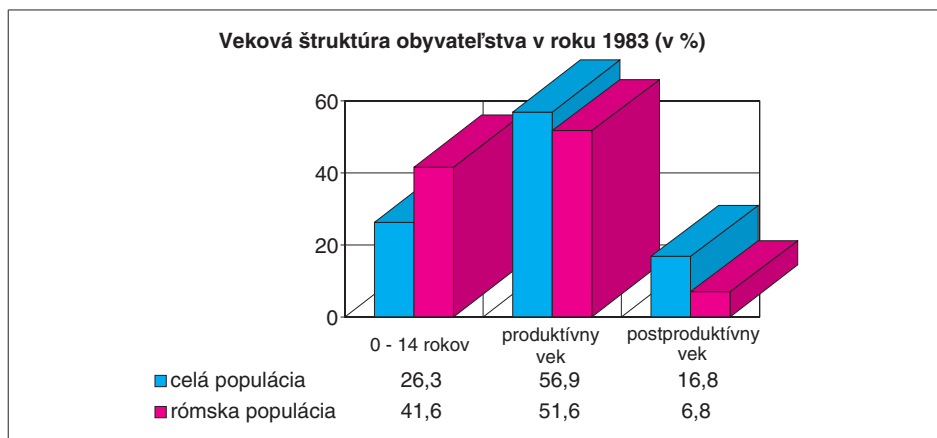
KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIV

Bulharsko			Maďarsko		
Rok	Počet	% z úhrnu obyvateľov	Rok	Počet	% z úhrnu obyvateľov
1946	170 011	2,4	1949	37 598	0,4
1956	197 865	2,6	1960	56 121	0,6
1965	148 874	1,8	1980	6 404	0,1
1975	18 323	0,2	1990	142 683	1,4
1992	331 396	3,7			
Rumunsko			Slovensko		
Rok	Počet	% z úhrnu obyvateľov	Rok	Počet	% z úhrnu obyvateľov
1956	104 216	0,6	1970	159 275	3,5
1966	64 197	0,3	1980	199 853	4,0
1977	227 398	1,1	1991	75 802	1,4
1992	401 087	1,8	2001	89 820	1,7

Veľkosť rómskej populácie vo vybraných krajinách podľa výsledkov sčítania ľudu
(Romové v Českej republike, str. 97)

- Porovnajte, ako prebiehal demografický vývoj na Slovensku, v Maďarsku, Rumunsku a Bulharsku po roku 1945. Je krivka vývoja v Slovenskej republike objektívna? Ak nie, tak prečo?

(Daníhel, 1996, str. 41)

Na základe vyhlášky Ministerstva vnútra zo 14. júla 1947 sa u nás vykonal prvý povojnový súpis Cigánov-Rómov orgánmi národnej bezpečnosti v auguste na území Čiech a od septembra do decembra na Slovensku. Bolo zistených 101 190 Cigánov – Rómov, z ktorých v Čechách bolo 16 752 (odhad v roku 1945 predstavoval asi 1000 osôb) a na Slovensku 84 438 osôb, pričom celkový počet bol zrejme podcenený pre úniky jednotlivých osôb zo súpisu. To, že išlo obyvateľstvo v migračnom pohybe, po-

tvrdzoval aj napr. nepomer pohlaví Cigánov-Rómov v Česku a na Slovensku a tiež podiel detí v úhrne rómskej populácie. V českých zemiach z obyvateľstva nad 14 rokov bolo celkovo 6 226 mužov, ale iba 4 955 žien. Na Slovensku bolo z osôb starších ako 14 rokov 24 032 mužov, ale 27 246 žien. Evidentná bola detská zložka rómskej populácie na Slovensku predstavovaná 39,3 %. Ako nenapraviteľných asociálov bolo v Čechách označených iba 214 osôb, ale na Slovensku 2 884 osôb, t.j. 5,6 % z 51 278 dospelých osôb.

(Jurová, 1945, str. 24)

◆ **Súpis z roku 1947 vypovedá o niekoľkých skutočnostiach.**

- Kto súpis vykonával?
- Čo všetko bolo evidované?

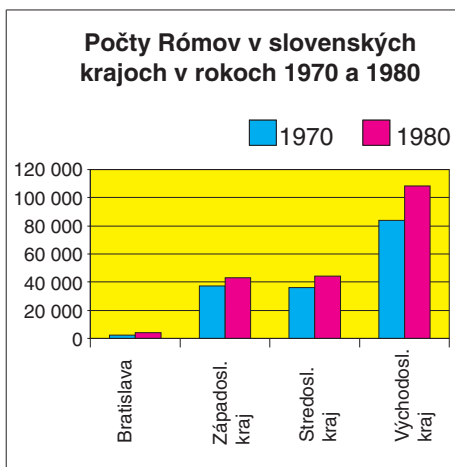
„Nie je naďalej možné, aby v spoločnosti budujúcej socializmus žila tak početná časť obyvateľstva zaostalými formami života, v ktorých sa prejavujú silné prežitky z predchádzajúcich spoločenských formácií, dokonca aj z prvotnopospolnej spoločnosti. Veľká negramotnosť, nízka kultúrna úroveň je jedným z mnohých dedičstiev po kapitalizme, ktoré doteraz vyradujú značné percento týchto našich občanov z produktívneho pracovného procesu. Stáročný útlak a prenasledovanie vykorisťovateľskými a vládnucimi triedami zanechali ťažké stopy v charaktere u nás žijúcich Cigánov, čoho sa v našom ľudovodemokratickom zriadení, kde po prvýkrát môžu žiť ako slobodní ľudia, len pomaly zbavujú. Napriek všetkým kladným výsledkom, ktoré boli dosiahnuté, je tzv. všeobecná úroveň Cigánov veľmi nízka.“

(Romové v Českej republike, str. 160)

- Ako opisovali postavenie Rómov dokumenty z obdobia socializmu?

Z Indie do Európy

Andar e India andri Europa

(Jurová, 1945, str. 98)

Okres	1970	1980
Bardejov	3 289	4 231
Humenné	3 426	3 995
Košice – mesto	4 566	8 081
Košice – vidiek	8 488	9 796
Michalovce	7 270	8 596
Poprad	10 377	13 668
Prešov	8 341	10 881
Rožňava	8 710	10 823
Spišská Nová Ves	10 997	14 390
Stará Lubovňa	2 513	2 997
Svidník	2 042	2 493
Trebišov	8 138	10 442
Vranov nad Topľou	5 522	7 363

○ O čom vypovedajú štatistické údaje v tabuľke a v grafoch?

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

1945	Začiatok presídľovania Rómov do Čiech
Po r. 1948	Pokus o prevýchovu Rómov
1958	Zákon o bývaní Rómov
1959	Vznik komisií pre otázky cigánskych obyvateľov
1965	Likvidácia osád a chatrčí, nové presídľovanie
1968	Zväz Cigánov-Rómov
1991	Zrušenie komisií a kurátorov

Obr. 69. Alois Pompa predseda Zväzu Cigánov-Rómov. Členmi vedenia ďalej boli Anton Facuna (podpredseda), JUDr. Gustáv Karika, Štefan Rigo, Ferdinand Biháry

O niekoľko rokov, 40-50, sa nikto Rómov nepýtal, ako žijú, ako by chceli žiť, čo treba urobiť, aby žili inak. My hovoríme, sú iní, ale nechceme sa im prispôbiť.“

Jozef Schön – novinár.

(Čierne slovo, STV, 1999)

„Tam každej rodine vystaviť primeraný rodinný dom, všetky práceschopné osoby zapojiť do práce, udržať ich v nej aj s použitím domucovacích prostriedkov, v osade zriadiť detské jasle, celodenné útulky. Všetci členovia rodín by pracovali, v osade by bolo žiaduce zriadiť spoločné stravovanie, čo by aj po stránke zdravotnej bolo vyhovujúce. Tu by boli možnosti na kultúrno-výchovné pôsobenie.“

(Čierne slovo, STV, 1999)

- Porovnajzte zhrnutie kapitoly s výpoveďami Rómov z Hermanoviec. Ako hodnotia postavenie a život Rómov v Československu po roku 1945?

Obr. 70. Mladí Rómovia

LEXIKÓN

LEXIKON

Kurátor	osoba, ktorej je zverená starostlivosť o niekoho, štátny dozorný úradník, opatrovník
Normalizácia	v Česko-Slovensku znovunastolenie totalitnej komunistickej vlády vo všetkých oblastiach života
Pražská jar	symbolické pomenovanie udalostí v roku 1968 v Česko-Slovensku
Presídľovanie	presťahovanie do iného kraja, štátu, na iné miesto
Totalitný systém (režim)	typ diktátorsky spravovaného štátu presadzujúceho ovládnutie

ÚLOHY

ULOHY

- Porozprávajte, čo ste sa dozvedeli o presídľovaní Rómov.
- Uveďte, akým spôsobom boli riešené problémy Rómov v ČSSR.
- Zistite, ako žili Rómovia vo vašom najbližšom okolí pred rokom 1989.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Po roku 1945 boli Rómovia násilne presídľovaní do Čiech. Štát ich chcel pre-vychovať, preto zakazoval ich kultúru. Násilne boli riešené problémy bývania Rómov, ich zamestnanie a vzdelávanie. Dochádzalo aj k likvidácii rómskych osád. Na riešenie otázok súvisiacich so životom Rómov vznikali rôzne komisie a kurátori. Tieto inštitúcie boli zrušené po roku 1989.

„Rómovia za posledných 40 rokov, keď mali pocit istoty, stratili veľa zo

svojej identity, z rómstva. Asimilácia sa z veľkej časti podarila. Rodičia museli rozprávať po slovensky, ak chceli, aby sa ich deti uplatnili v škole. Komunikácia v rómskom jazyku bola s deťmi obmedzená. Prispôbovali sa. Keď chceli, aby ich spoločnosť brala ako rovnocenných, ako Slovákov, všetky svoje kultúrne hodnoty, tradície, rodinnú výchovu, všetko to vymizlo, zostalo len niečo, čo sa podľa Slovákov nazýva Rómovia.“

(Rastislav Pivoň, učiteľ., Čierne slovo, STV, 1999)

Obr. 71. Putovanie z miesta na miesto

Róm znamená človek

Rom hin manuš

Vzdáš úctu, dostane sa ti úcty.

Pařiv des, pařiv chudes

Obr. 72. Rómka

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHİ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Zistite, ktoré medzinárodné organizácie vznikli po roku 1945.
- Vymenujte niektoré štáty Európskej únie.
- Aké zmeny sa odohrali v Európe po roku 1989?

Dejiny Európy sú poznamenané prelomovými udalosťami, ktoré ovplyvňovali vzťahy medzi štátmi, ale aj medzi ľuďmi. Na konci 1. tisícročia sa feudálna Európa zmenila na bojisko ríš a štátov. Asi o 500 rokov neskôr sa objavenie Ameriky, humanizmus a renesancia stávajú ich hrobárom. Buržoázne revolúcie začali proces vytvárania národných štátov. K zmene vzťahov medzi štátmi dochádza až po roku 1975. Európske hospodárske spoločenstvo sa postupne mení na Európsku úniu.

Prelomovým rokom v dejinách Európy je aj rok 1989. Zásadne sa mení mapa Európy: Nemecko sa zjednocuje, Sovietsky zväz, Juhoslavia, Česko-Slovensko sa rozpadajú na menšie štáty. Nové štáty budujú demokraciu a trhové hospodárstvo a usilujú sa o vstup do Európskej únie. Medzi tieto štáty patrí aj Slovenská republika. Začína sa postupne meniť nazeralenie na národnostné a iné menšiny.

Bez vlastného štátu

Rómovia si nikdy nevytvorili svoj vlastný a samostatný štát. Za osem storočí ich života v Európe boli mnohokrát ponižovaní, prenasledovaní a vyvraž-

ďovaní. Do Európy prišli v čase, kedy už bola rozdelená a zaľudnená. Putovali ňou, ale nemohli sa usadiť na nejakom území. Hlavným zdrojom ich obživy bo-

lo ponúkanie služieb ostatnému obyvateľstvu. Boli na ňom závislí. Roztratil sa po celej Európe. Najviac obývajú krajinu strednej a juhovýchodnej Európy.

Od 18. storočia sa európske štáty vo vzťahu k Rómom viditeľne snažili o to, aby sa násilne prispôbili a splynuli s väčšinovým obyvateľstvom. Zákony,

ktoré tieto štáty prijímali, takmer cieľavedome stavali Rómov mimo ľudskú spoločnosť. V riešení ich problémov prevládala úradnícky prístup, zákony ich život takmer ochromovali. Ale v posledných desaťročiach 20. storočia dochádza u väčšiny európskych štátov k zmene postoja k Rómom.

Pod ochranou ľudských práv

Obr. 73. MUDr. Ján Cibula

Postavenie Rómov riešia mnohé medzinárodné dokumenty. Jedným je Zmluva o otroctve z roku 1926, ktorú schválila Spoločnosť národov. Mnoho zmlúv prijalo OSN. Týkajú sa ochrany ľudských práv a základných slobôd politických práv i predchádzaniu a trestaniu zločinu genocídy. Významné postavenie má Medzinárodná zmluva o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie z roku 1974, ako aj Zmluva o právach dieťaťa, schválená v OSN v roku 1991. Množstvo zmlúv, odporúčaní, deklarácií a iných dokumentov prijala aj Rada Európy. Viaceré z nich riešia priamo problémy Rómov, napríklad otázky diskriminácie, vzdelávania, bý-

vania, zdravotníckej starostlivosti, otázky kočovania, kultúrne a sociálne problémy. Na Rómov sa tiež vzťahujú viaceré dokumenty všeobecného charakteru, ktoré sa dotýkajú práv menšín, ľudských práv, regionálnych a menšinových jazykov. Doporučenie č. 1275 o boji proti rasizmu, xenofóbii, antisemitizmu a rasovej neznášanlivosti z roku 1996 sa týka oblasti práva, jeho uplatnenia; v politike, v školstve, kultúre, bezpečnosti, službách, ochrane pred diskrimináciou.

Ku krieseniu kultúrnych a spoločenských hodnôt svojho národa dochádza v rámci Európy aj v rómskom spoločenstve. Prebieha akési „rómske národné obrodzenie“. Je podobné tomu, k akému došlo v 19. storočí u mnohých európskych národov, medzi nimi aj Slovákov a Čechov.

Snahy Rómov o zjednotenie sa objavili už v roku 1901, kedy sa konalo medzinárodné stretnutie v Bulharsku. V roku 1919 vznikla rómska organizácia v Egypte, v roku 1936 bol založený v Košiciach Lavutarisz - kultúrny a sociálny spolok Cigánov na Slovensku. Pokusy o založenie organizácií mali aj Rómovia v Grécku v roku 1939, v roku 1952 v Nemecku a vo Francúzsku, 1958 v Maďarsku, neskôr vo Veľkej Británii a Fínsku. Medzinárodný cigánsky výbor začal vydávať časopis Hlas Cigánov.

Úsilie európskych Rómov o svoje zjednotenie vyvrcholilo v dňoch 8. až 12. apríla 1971. Vtedy sa v Londýne uskutočnil

Obr. 74. Róm znamená človek, titulná strana publikácie

prvý Medzinárodný kongres Cigánov. Početné rómske združenia jednotlivých krajín na svojom stretnutí založili Svetovú rómsku úniu. Tu padlo aj rozhodnutie o názve Rómovia. Prihlásili sa na stranu boja proti rasizmu a prijali program vzdelávania. Na druhom kongrese v roku 1978 v Ženeve schválili účastníci nový názov organizácie Medzinárodná rómska únia (Rromano Maškarthemutno Khetanipen). (dnes IRU). Účastníci kongresu uznali Indiu ako „krajinu pôvodu“ Rómov. Za prezidenta únie bol zvolený Róm zo Slovenska MUDr. Ján Cibula, rodák z Klencova. Pod jeho vedením bol IRU 4. marca 1979 prijatý ako pozorovateľ v OSN. Funkciu vykonával až do 3. kongresu v roku 1981, kedy sa zo zdravotných dôvodov funkcie predsedu vzdal.

Tretí rómsky kongres sa uskutočnil v roku 1981 v nemeckom Göttingene. V roku 1983 sa v severoindickej Čandigarhe uskutočnilo celosvetové stretnutie Rómov, na ktorom ich osobne pozdravila indická premiérka Indíra Gándiová. Vo svojom príhovore povedala:

„Po svete žije rozptýlených 15 miliónov Rómov. Ich dejiny sú príbehom žiaľu a utrpenia, ale zároveň aj príbehom víťazstva ľudského ducha nad protivenstvami. Prenasledovanie, ktorému Ró-

movia museli čeliť viac než tisíc rokov a ktoré vyvrcholilo šialenstvom Hitlerovej genocídy, robí tento ľud príkladom odvahy a vytrvalosti. A tieto vlastnosti sú spojované s Indiou, pravlastou Rómov.“

Obr. 75. Kongres IRU prvý sprava je Ján Cibula

Na štvrtom rómskom kongrese v roku 1990 sa generálnym tajomníkom medzinárodnej rómskej organizácie stal JUDr. Emil Ščuka z podtatranskej Štrby.

Vo všetkých európskych štátoch, kde Rómovia žijú, najmä v posledných rokoch 20. storočia začali vychádza odborné publikácie, venované problematike histórie, jazyka a života Rómov. V mnohých krajinách vychádzajú odborné časopisy. Journal of Gypsy Lore Society vychádza od roku 1888 anglicky s rómskymi citáciami. V Paríži od roku 1954 vychádza Études Tsiganes, v Taliansku od roku 1964 Laci Drom. v roku 1990 začal v Nemecku vychádzať časopis Tsiganologische Studien. V Indii je to od roku 1975 Rom, od roku 1986 holandský Drom. Významným činom sa stal vydateľský projekt Interface pod patronátom Centra cigánskych štúdií Univerzity René Descarta v Paríži. V rámci projektu už niekoľko rokov vychádzajú vo väčšine európskych krajín publikácie o Rómoch v rôznych jazykoch.

Obr. 76. Romano l'il nevo

Emancipačné snahy Rómov na Slovensku

Slovenskí Rómovia sa niekoľko desaťročí usilovali o to, aby boli uznaní ako národnosť rovnako ako Maďari, Rusíni alebo Nemci. Už v roku 1948 sa pokúsili o založenie kultúrno-spoločenskej organizácie „Združenie slovenských Cigánov“. Spolok však nebol povolený. V roku 1969 vznikol Zväz Cigánov-Rómov na Slovensku, ktorý bol zásahom štátnych orgánov v roku 1973 zrušený.

Po roku 1989 sa na Slovensku začalo meniť aj postavenie Rómov. Vznikali politické strany, medzi prvými Rómska občianska iniciatíva. Vo voľbách v roku 1990 boli Rómovia po prvý raz zvolení za poslancov Federálneho zhromaždenia. Pri sčítaní ľudu v roku 1991 sa Rómovia po šesťdesiatich rokoch mali možnosť opäť prihlásiť k rómskej národnosti. V tom istom roku schválila vláda Slovenskej republiky Zásady prístupu k Rómom. Rómovia sa postupne dostávali do rôznych funkcií v ústredných štátnych orgánoch, kde mali možnosť výrazne sa spolupodieľať na riešení problémov rómskej národnostnej menšiny. 7. decembra 1991 vysokí štátni predstavitelia štátu po prvýkrát v dejinách si uctili pamiatku rómskych obetí druhej svetovej vojny v Dúbravách pri Zvolene.

V roku 1997 prijala vláda SR Konceptné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov.

Významným činom vlády Slovenskej republiky bolo zriadenie Úradu splnomocnenca vlády SR pre riešenie problémov rómskej menšiny 1. marca 1999. Za splnomocnenca menovala vláda Vincenta Danihela, predstaviteľa Rómov na Slovensku. Od 1. júla 2001 je v tejto funkcii Klára Orgovánová. V roku 1999 vláda schválila zásadný dokument Stratégiu vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súbor opatrení na jej realizáciu, I. etapa. Neskôr bola vládou schválená aj II. etapa, ktorá bola rozpracovaním zámierov až na regióny - kraje a okresy.

Po roku 1989 dochádza aj k politickým aktivitám Rómov. Združujú sa v politických stranách (v roku 1999 to bolo 15 rómskych politických strán). Najznámejšie a najvplyvnejšie sú Rómska občianska iniciatíva (ROI) a Rómska Inteligencia za Spolunažívanie (RIS). Rómovia pracujú aj v mimovládnych organizáciách, na Slovensku pôsobí 123 nadácií a občianskych združení. Vydávajú sa rôzne periodiká - Luľudi (dvojmesačník pre deti), dvojmesačník Roma, Sam adaj (dvojtyždenník), Štvorlistok (mesačník). Známe sú týždenník Romano l'il nevo a ďalej dvojmesačník Ternipen. Pre Rómov sú určené aj relácie v Slovenskom rozhlase a Slovenskej televízii. V posledných rokoch dochádza aj k pokusom o kodifikáciu, uzákonenie rómčiny ako spisovného jazyka.

Rómovia na prelome tisícročí

Napriek všetkým emancipačným snahám v posledných desaťročiach 20. storočia, napriek zmenám v politickom a národnostnom postavení Rómov na Slovensku takmer všetky prieskumy ako aj posledné dve sčítania obyvateľov (v roku 1991 sa prihlásilo k Rómom 1,4 % obyvateľov, v roku 2001 1,7 %) hovoria o kríze rómstva, o úpadku emancipačných snáh Rómov.

Odborníci hovoria, že „najvýznamnejším faktorom ovplyvňujúcim neprihlásenie sa k svojej národnosti je kríza rómskej národnej a etnickej identity, spôsobená rokmi asimilácie a vnímaním rómskeho ako pečate menejcnosti, a to tak zo strany majority, ako aj Rómov samotných.“

Odhady počtu Rómov kolísajú medzi 420 000 - 500 000. V prepočte na počet obyvateľov krajiny Slovensko spolu s Bulharskom a Macedónskom má najväčšiu komunitu na svete (8 % - 9 %). Demografi tieto údaje však spochybňujú, podľa nich počet Rómov na Slovensku ešte nepresiahol hranicu 400 000. 54 - 55 % Rómov žije na východnom Slovensku. A práve tam sú aj niektoré regióny so 100 % nezamestnanosťou, kde vnikajú tzv. „hladové doliny“. V týchto oblastiach dochádza k najväčšej dezilúzii o národnostnom obrodení Rómov. Hrozí tam situácia totálnej sociálnej dezorganizácie a utvorenia kultúry chudoby ako jediného možného spôsobu prispôsobenia sa a prežitia. Rómovia sa ocitajú v dvojnásobnom vydedení na okraji spoločnosti.

Rómska populácia je charakterizovaná napätými vzťahmi medzi majoritou a Rómami, ktoré vyplývajú z pocitu nespravodlivého rozdeľovania zdrojov výroby. Rómovia sa za komunizmu absolútne prispôbili podmienkam režimu a jeho pravidiel. Ich odlišnosť sa chápala ako prejav vrodených spoločenských neduhov. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch boli do Čiech odsúvaní vzdelanejší a kvalifikovanejší Rómovia. Na východnom Slovensku zostávali tí najzaostalejší. Politika kultúrnej a etnickej asimilácie ich likvidovala ako národnosť. Nemali jazyk,

územie, nemohli byť národ. Aj keď jestvovali učebnice v rómčine, boli zakázané a uložené do archívov ÚV KSČ.

Po roku 1989 sa vzhľadom na nižšiu kvalifikovanosť oveľa ťažšie prispôbovali zmenám a trhovej ekonomike. Veľmi negatívne dôsledky pre nich mal zánik a rozpad JRD a Štátnych majetkov.

Preto na prelome dvoch tisícročí sa Rómovia cítia v ohrození. Prepadajú pasivite, zúfalstvu, spoliehajú sa na osud. Uzatvárajú sa vo svojich komunitách, nedôverujú úradom. V oddelených rómskych sídlach a osadách nenachádzajú podporu ani v rámci rodinných zväzkov, ani u väčšinového obyvateľstva.

Obr. 77. Emil Ščuka

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

Rómska vlajka.

Tvorja ju dva pruhy. Spodný, zelený, symbolizuje trávnatý povrch zeme, po ktorom Rómovia chodia, trávu na ktorej spávali. Horný, modrý pruh symbolizuje oblohu, pod ktorou putovali. Uprostred je koleso, ktoré symbolizuje kolesá vozov, ktorými putovali, koleso je tiež symbolom na vlajke Indie, na rómskej teda symbolizuje ich pravlasť. Vyjadruje symbol Drahma čakra, späť s prvkami indickej filozofie (z obdobia kráľa Ašóka z 3. storočia pred Kristom).

Obr. 78. Rómska vlajka

* Pokúste sa identifikovať zmysel symbolov a farieb rómskej vlajky.

Obr. 79. Predstavitel'ov Rómov prijal niekoľkokrát aj pápež

◆ Podiel Rómov na kriminalite na Slovensku (počet trestných činov)

Rok	1989	1990	1992	1994	1996	1998	2000
Celkove	46 389	69 872	105 060	137 710	99 402	93 859	88 817
Rómovia	8 775	10 969	12 496	13 058	10 039	9 671	8 709
%	4,29%	4,29%	4,29%	4,30%	4,30%	4,31%	4,31%

(IVO, 2001, radičová, 2001, str. 105)

- Porovnajte údaje o kriminalite s údajmi, ktoré sú v učebnici uvedené o sčítaní obyvateľstva. Aký je percentuálny podiel Rómov na počte obyvateľov a ich podiel na kriminalite?

„Učiteľka napísala deťom na vysvedčenie národnosť rómsku. Protestovali sme, cítime sa byť Slováckmi, po rómsky nehovoríme, väčšinou máme krv zmiešanú s bielymi!“

(Región Malacky)

„keď niekto žije na Slovensku, mal by mať slovenskú národnosť“

„prečo by som sa mal hanbiť za to, že som Róm“

(Šarišské Michaľany)

(Radičová, 2001, str. 318)

- Čo si myslíte o výrokoch týkajúcich sa rómskej národnosti?

◆ Postavenie Rómov riešia viaceré základné dokumenty medzinárodného charakteru i zákony jednotlivých štátov.

- Porovnajte znenie dokumentov o ľudských a národnostných právach s odporúčaniami Rady Európy. V ktorých častiach, článkoch a formuláciách sú podobné a prečo?

Listina základných práv a slobôd

Prvá hlava

Všeobecné ustanovenia

Článok 3

(1) Základné práva a slobody sa zaručujú všetkým bez rozdielu pohlavia, rasy, farby pleti, viery a náboženstva, politického či iného zmýšľania, národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnostnej alebo etnickej menšine, majetku, rodu alebo iného postavenia.

(2) Každý má právo slobodne sa rozhodovať o svojej národnosti. Zakazuje sa akékoľvek ovplyvňovanie tohto rozhodovania a všetky spôsoby nátlaku smerujúce k odnárodnovaniu.

(3) Nikomu nemožno spôsobiť ujmu na právach pre uplatňovanie jeho základných práv a slobôd.

Tretia hlava

Práva národnostných a etnických menšín

Článok 24

Príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej alebo etnickej menšine nesmie byť nikomu na ujmu.

Článok 25

(1) Občanom tvoriacim národnostné alebo etnické menšiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku a združovať sa v národnostných združeniach. Podrobnosti ustanoví zákon.

(2) Občanom, ktorí patria k národnostným alebo etnickým menšinám, sa za podmienok ustanovených zákonom zaručuje aj:

- právo na vzdelanie v ich jazyku,
- právo používať ich jazyk v úradnom styku,
- právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných a etnických menšín.

**Odporúčanie Rady Európy
č. 12103/1993 týkajúce sa Rómov
v Európe**

V oblasti kultúry:

(Odporúča sa)..vyučovanie a štúdium rómskej hudby vo viacerých európskych hudobných školách a tiež by sa malo podporiť zriadenie siete hudobných škôl tohto druhu, mal by sa vytvoriť európsky program štúdia rómskych jazykov a špecializovanej prekladateľskej agentúry.

V oblasti vzdelávania:

VII. zvláštnu pozornosť treba venovať všeobecnej výchove žien a matiek s maloletými deťmi.

V oblasti informácií:

IX. Rómovia by mali byť informovaní o svojich základných právach a spôsoboch ich uplatnenia.

Odporúčanie č. 1201 o dodatkovom protokole o právach národnostných menšín k Európskemu dohovoru o ľudských právach

Časť 2 - Hlavné zásady

Článok 2

Príslušnosť k národnostnej menšine je vecou slobodnej osobnej voľby.

Článok 3

Každá osoba patriaca k národnostnej menšine má právo prejavovať, zachovávať a rozvíjať úplne slobodne svoju náboženskú, etnickú, jazykovú či kultúrnu identitu bez toho, aby bola proti svojej vôli predmetom akýchkoľvek pokusov o asimiláciu.

Článok 8

Každá osoba patriaca k národnostnej menšine má právo učiť sa svoj materinský jazyk a vzdelávať sa vo svojom materinskom jazyku...

(Právne normy Slovenskej republiky, str. 34)

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

24. máj	sviatok sv. Sára, patrónky Rómov; strenutia Rómov v Les Saintes Maries de la Mer
1948	Pokus o založenie Združenia slovenských Cigánov
1969	Vznik Zväzu Cigánov - Rómov na Slovensku
1971	založenie Svetovej rómskej únie (SRÚ)
1978	zmena názvu SRÚ na Medzinárodnú rómsku úniu (MRÚ). MUDr. Ján Cibula sa stal jej predsedom
1990	4. kongres MRÚ JUDr. Emil Ščuka sa stal jej generálnym tajomníkom
1990	Založenie Rómskej občianskej iniciatívy
1999	Zriadenie funkcie splnomocnenca vlády SR pre problematiku Rómov

Obr. 80. Osada

Obr. 82. Kočovanie vo Francúzsku

Obr. 81. Maringotka

LEXIKÓN

LEXIKON

Emancipácia	oslobodenie, zrovnoprávnenie, získanie spoločenskej nezávislosti
Politický systém	spôsob riadenia štátnych záležitostí a aktívnej účasti občanov na tomto riadení
Rádové sestry	ženy slúžiace v niektorej z cirkevných reholí (františkánskej, jezuitskej a p.)
Romano maškarthemutno jekhetañiben	Medzinárodná rómska únia - anglicky International Romani Union

ÚLOHY

ULOHI

- Porozprávajte, čo ste sa dozvedeli o emancipačných snahách Rómov na Slovensku.
- Porovnajte spôsob života Rómov pred rokom 1989 a dnes.
- Uveďte príklady, v ktorých oblastiach Rómovia vynikli.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Po neúspešných pokusoch o uznanie rómskej národnosti sa po roku 1989 mení postavenie Rómov na Slovensku. Rómovia sú zrovnoprávnení s ostatnými národnosťami - maďarskou, rusínskou, nemeckou, českou. Dochádza k rozvoju vzdelávania, kultúry, umenia a športu.

„V období štátu paneurópskeho práva Rómovia, európski obyvatelia bez národného štátu, nehľadajú inú vlasť ako Demokraciu.

Aby sme sa stali politickou realitou v zmysle gréckej filozofie, je nevyhnutné, aby štáty uznali legitimitu našej odlišnosti aj rovnoprávnosťou nášho občianstva.“

(Nicolae Gheorghe, viceprezident Medzinárodnej rómskej únie, 1992)

„Bieli Levočania nechceli, aby sme mali múraný dom. Kto má vlastný, múraný dom, má hlbšie, pevnejšie korene, ... má sa kam vracaf, ten už tak ľahko neodíde.“

(Rozhovor s Jozefom Ištókom, rómskym podnikateľom zo spišskej dediny Levočské Lúky - časopis OS 3/1999)

Medzinárodné dokumenty o Rómoch

OSN

- Zmluva o otroctve 1926
- Zmluva o predchádzaní a trestaní zločinu genocídy 1955
- Zmluva o politických právach žien 1955
- Zmluva o štátnom občianstve vydatých žien 1962
- Zmluva o súhlase manželstva, o najnižšom veku na uzavretie manželstva a registráciu manželstva 1968
- Medzinárodná zmluva o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie 1974

- *Zmluva o nepremľateľnosti vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti* 1974
- *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* 1976
- *Medzinárodná zmluva o potlačení a trestaní zločinov apartheidu* 1976
- *Zmluva o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* 1987
- *Medzinárodná zmluva o apartheide v športe* 1988
- *Zmluva proti mučeniu a inému krutému neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu a trestaniu* 1988
- *Zmluva o právach dieťaťa* 1991
- *Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych právach* 1991

- *Zmluva a Protokol o postavení utečencov* 1993.

Rada Európy

- *Zmluva o ochrane ľudských práv a základných slobôd* 1950 a *Protokoly k zmluve*
- *Európska sociálna charta* 1961
- *Európska zmluva o zabránení mučenia, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania či trestania* 1987
- *Rámcová zmluva o ochrane národnostných menšín* 1995
- *Charta regionálnych a menšinových jazykov* 1992

Odporúčania parlamentného zhromaždenia RE

- *Odporúčanie č. 563/1969 sa týka Rómov a ostatných kočovníkov v Európe, rieši otázky diskriminácie, vzdelávania, bývania, poradenstva, sociálnej a zdravotníckej starostlivosti*
- *Rezolúcia č. 13/1975 zameraná na sociálnu situáciu kočovních osôb v Európe rieši otázky kočovania, bývania, výchovy, profesijnej orientácie a vzdelávania, hygieny a sociálne starostlivosti*
- *Doporučenie č. 1/1983 sa týka kočujúcich osôb a osôb bez štatútu občianstva alebo neurčenej národnosti*
- *Doporučenie č. 10/1992 o uplatnení práv osôb patriacich k národnostným menšinám*
- *Doporučenie č. 20/1997 sa týka prejavov nenávisťi*
- *Doporučenie č. 14/1997 o zriaďovaní národných inštitúcií na ochranu ľudských práv*
- *Doporučenie č. 10/1997 o pravidlách monitoringu podľa čl. 24 a 26 Rámcovej zmluvy o ochrane národnostných menšín*
- *Rozhodnutie o podpise Európskej zmluvy regionálnych a menšinových jazykov* 1992
- *Rámcová zmluva o ochrane národnostných menšín* 1994
- *Deklarácia o pokračovaní Európskej kampane mládeže proti rasizmu, xenofóbii, antisemitizmu a intolerancii*
- *Doporučenie č. 1134 o právach menšín* 1990
- *Doporučenie č. 1201 o doplnkovom protokole o právach menšín k Európskej zmluve o ľudských právach* 1993
- *Doporučenie č. 1203* 1993
- *Doporučenie č. 1275 o boji proti rasizmu, xenofóbii, antisemitizmu a rasovej neznášanlivosti* 1995
- *Rezolúcia č. 125/1981 - kultúrne a sociálne problémy kočovníkov*
- *Rezolúcia č. 249/1993 - úloha a zodpovednosť miestnej verejnej správy v otázkach spoločenského postavenia Rómov*
- *Rezolúcia č. 16/1995 príspevok k téme „Tolerantná Európa“*

- *Doporučenie č. 1 - Boj proti rasizmu, xenofóbi, antisemitizmu a rasovej neznášanlivosti 1996; týka sa oblasti práva, jeho uplatnenia; politiky v školstve, kultúre, bezpečnosti, službách, ochrane pred diskrimináciou*
- *Doporučenie č. 2 - Špeciálne inštitúcie na boj proti rasizmu, xenofóbi, antisemitizmu a rasovej neznášanlivosti 1997*
- *Doporučenie č. 3 - Boj proti rasizmu a intolerancii smerovanej proti Rómom 1998*
- *Doporučenie č. 4 - Národné prieskumy o skúsenostiach a pozorovaní diskriminácie a rasizmu z pohľadu potencionálnych obetí. 1998*

Obr. 83. Rómovia

Cigán či Róm

Rom vaj Rom

Róm pozná, čo má druhý Róm v srdci.

Rom prindžarel, so hin Romeste andro jilo.

Obr. 84. Titulný list diela o Rómoch z roku 1787

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHİ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Vyhľadajte si informácie o vzniku národných štátov v novoveku.
- Ako sa vyvíjalo postavenie Slovákov od čias Veľkej Moravy?
- Zistite, ktoré národy zanikli v 20. storočí.

V praveku ešte nebolo národov. Boli len rody, neskôr kmene. Tie získali svoje mená niekedy v 5. tisícročí pred Kristom. Niekedy sa spojili viaceré kmene a vytvorili spoločné štáty. Z obdobia vzniku najstarších orientálnych štátov poznáme mená kmeňov, ktoré tieto štáty zakladali - Sumeri, Chetiti, Asýrčania, Egypťania, Židia, Peržania a ďalší.

V antickom Grécku kmene Achájcov, Dórov, či Iónov vytvorili grécku civilizáciu a neskôr grécky národ. Podobne Etruskovia, Italici a Latíni spolu s Grékmi vytvorili obrovskú Rímsku ríšu a „národ Rimanov“, ktorí až o veľa storočí neskôr vytvorili jednotný taliansky národ.

Ani Slováci ako národ neboli v Európe odjakživa. Najskôr starí Slovania, Slovieni, neskôr horní Uhri sa až v 19. storočí prihlásili k pomenovaniu Slovákov. Napriek tomu však v období prvej Československej republiky boli Slováci podľa ústavy pomenovaní ako národ československý. Naplnenie sebaurčovacieho práva dosiahli až vznikom samostatného štátu - Slovenskej republiky. Tá je však štátom viacnárrodným.

Cigáni, Czygenier, Cygany, Cigányok, Zigeuner, Gitanos, Tsigane, Gypsy, Roma, Ciganki, Kaale, Sintovia, Manouches. Čo majú tieto označenia spoločné?

V čom sa, naopak, odlišujú? Zdá sa, že nie je problém zistiť, kto sa pod týmto označením skrýva v jednotlivých krajinách Európy. Ale je isté, že práve v sú-

vislosti s minulostí a najmä súčasným životom tejto etnickej skupiny vystupujú do popredia otázky, ktoré sú kladené pred všetkých obyvateľov Európy.

Obr. 85. Indické ženy

Existencia a život tejto niekoľkomiliónovej etnickej skupiny bez vlastného domovského štátu a roztrúsenej v štátoch, ktoré sú pre nich macošské, je spojená s prenasledovaním, snahami o prispôsobovanie a splývanie. Alebo opačne - so snahami o oddelovanie a izolovanie, pocitmi nadradenosti či rasistickými predsudkami domáceho obyvateľstva voči novým prisťahovalcom.

Od príchodu do Európy sa o Rómoch šírili rôzne legendy. Cestovatelia, prechádzajúci v druhej polovici 15. storočia cez Modonu (Méthone) na Peloponéze zaznamenali, že v blízkosti mesta je pahorok, ktorý sa volá Gype alebo malý Egypt. Stálo na ňom 100-300 šiatrov cigánskych rodín. Živili sa najmä kováčstvom, ale aj ďalšími remeslami - obuvníctvom alebo úpravou koží. Možno usudzovať, že názov Egypt bol pôvodne lokálneho charakteru, a nie štát v severovýchodnej Afrike. Keďže ale v predstavách európskeho obyvateľstva došlo k zámene názvu a lokality, začali Rómovia šíriť legendu o svojom odpadlícťve, o odmietnutí pomoci panne Márii utekajúcej s dieťaťom pred Herodesom. Za to ich stihol trest vo forme dlhoročného putovania. Napriek tomu, že

ani predtým, ani potom sa už nijakí Rómovia o Indii nezmienili, ani o svojom egyptskom pôvode, legenda prenikla do väčšiny európskych krajín.

Z domnelého egyptského pôvodu vznikli pomenovania v Grécku Ejiftos, Giftoi, v Albánsku Jevg, Evgit, v Rumunsku Jiftu. Angličania ich volali Egyptians, Gypsies, Španieli - Egyptianos, Gitanos, Holanďania - Egyptiers, Gyptenaes, Maďari Phárrao népe.

Obr. 86. Rómska rodina ako ju zobrazili v stredoveku

Prvé zápisy

Prvú písomnú zmienku o prítomnosti Rómov v Byzancii možno nájsť v texte, napísanom v kláštore v Iberone na hore Athos okolo roku 1068. Spomína sa v ňom, že cisára Konštantína Monomacha, ktorý sídlil v Carihrade, ohrozovala divoká zver. Preto si na pomoc povolal Samaritánov, potomkov Šimona Mága, prezývaných Adsinkani. Tí zver pomocou začarovaných kusov mäsa usmrtili. Pomenovanie Adsinkani je prepisom

gréckeho Atsínghanoi alebo Atzínghanoi z gruzínskeho jazyka. Bolo to označenie Cigánov v Grécku. Sekta Atsínghanos alebo Atsínghanos (nedotknutí, nedotknuteľní) prišla z Malej Ázie. Boli známi ako dobrí kúzelníci a veštcí. Podľa nich nazvali všetky skupiny kočovníkov z východu. Z roku 1262 je zmienka o prítomnosti skupiny Tigani v Ligúrii, ktorí boli kováči.

Pôvod slova Cigán a Róm

Pôvod slova Cigán je zahalený tajomstvami. Podľa niektorých romistov ide o skomolené meno kacírskej Athínghanoi, ktorá sa zaoberala čarami a predpovedaním budúcnosti. S ňou boli Cigáni zrejme omylom stotožňovaní. Stúpenci tejto sekty boli ako falošní proroci, čarodejovia a pustovníci v 9. storočí vyhnaní a úplne vyhladení. V 15. storočí sa stretávame s iným názorom. Slovom Aigyptissas (Egyptánia) sa označujú Cigáni, ktorí vykonávajú čary, alebo sa venujú vešteniu. Byzantskí spisovatelia svojimi zmienkami o Egyptánoch tiež mysleli Cigánov.

Obr. 87. K Rómom vždy patrila hudba

Z gréckeho slova Atsínghanos, Acínghani, Athínghanoi vznikli pomenovania Cynghenes, Tšínghiane (Turecko), Cygane (Bulharsko), Tsigani (Rumunsko), Cygánok (Maďarsko). V Taliansku ich volali Zingani, Zingari, Nemci Ziginer, Zigainer, Zigeuner, Francúzi Tsiganes, inde Ciganos, Zincali, Cyganie. V Čechách mali pomenovanie Cikáni. Na Slovensku Cigáni. V rómskej terminológii je aj pomenovanie Manuši, Romanichals, Didikais, Romanichels. V niektorých krajinách sa nerozlišuje medzi názvom „cigán“ a „kočovník“.

V angličtine má slovo Gypsy (Cigán) širší význam. Môže sa ním označovať akýkoľvek kočovník. Podľa slovníka z roku 1989 Gypsy znamená označenie príslušníkov kočujúcej rasy hindského pôvodu s tmavou pleťou a čiernymi vlasmi. Ich spôsob života väčšinou vzbudzoval podozrenie. Krátky slovník slovenského jazyka, vydaný v roku 1997, rozumie pod pomenovaním Cigán príslušníka „spoločenskej skupiny indického pôvodu“ žijúceho „miestami ešte potulným životom“. Slovník súčasne rozlišuje označenie „Cigán“ a „cigán“. Slovo cigán má hanlivý nádych a znamená nadávku - klamár, luhár.

Označenie Róm je vlastným menom, s ktorým sa členovia určitej skupiny sami stotožňujú. Nemá nič spoločné s Rumunskom. Róm znamená v rómčine muž a Rómovia ľudia. Slovo rom úzko súvisí s indickým výrazom dom alebo dum, čo v sanskrite znamená „človeka nižšej kasty, ktorý sa živí spevom a hudbou“.

V cigánskych organizáciách sa používa Róm, Roma. To vzniklo v roku 1971 na stretnutí zástupcov jednotlivých krajín, ktorí založili Svetovú rómsku úniu. Dohodli sa, že v budúcnosti sa budú veštcí označovať menom Rómovia. Zhodli sa na dopracovaní jednotnej gramatiky rómskeho jazyka a schválili používanie vlastnej vľajky a hymny.

Cigán či Róm?

Každé z týchto dvoch označení vnímajú gadžovia či nerómovia odlišne. Závisí to od súvislostí, od toho, ako ich vníma a posudzuje väčšinové obyvateľstvo. S označením Cigán sa spájajú rôzne predsudky a stereotypy, V prípade historických výskumov je označenie Cigán vhodné a opodstatnené. Ale vzájomný vzťah Rómov a majoritnej spoločnosti nemá vplyv na to, či ich budeme oslovovať Rómovia alebo Cigáni.

Európske štáty aj napriek vyhláseniam o „zjednotenej Európe“, národnostnej znášanlivosti a mmnohokultúrnosti nie sú ešte dostatočne pripravené riešiť rómsky problém. Namiesto vzájomného poznávania a čerpania nových impulzov z iných kultúr, ktoré by mohli svet obohatiť, sa používajú zaužívané šablóny. Rozdiely automaticky vyvolávajú pocit ohrozenia. A na druhej strane ani rómske delenie „my“ (Rómovia, čistí) a „oni“ (gadžovia, nečistí) nepomáha

Obr. 88. Mnohí Rómovia sa nasťahovali do takýchto bytových domov

vzájomnému poznávaniu sa. Naopak, umocňuje pocit akejsi vlastnej etnickej výlučnosti a stavia medzi obe skupiny obyvateľov ťažko prekonateľné bariéry. Prvým predpokladom k riešeniu tohto problému je potreba vzájomného dorozumievania. K tomu môže pomôcť aj poznanie histórie, kultúry a myslenia všetkých, ktorí žijú na spoločnom území obcí, miest, regiónov, štátov i celej Európy.

Obr. 89. V Holandsku sa Rómovia presúvali aj takýmto spôsobom

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

◆ Počet Rómov podľa sčítania ľudu z roku 1921 a 1991 (v tisícoch)

	Čechy a Morava	Slovensko	ČSR/ČSFR
1921	200	30 600	32 200*
1991	28 100	80 600	108 700

*vrátane Podkarpatskej Rusi

(*Menšiny v strednej Európe, 1995, str. 20*)

Obr. 90. Na kongrese IRU

Obr. 91. Romathan

Obr. 92. Tábor na likvidáciu Rómov

◆ Tri podoby života Rómov v 20. storočí

Za jednu z najstarších správ o predkoch Cigánov - hudobníkov v Indii sa považuje rozprávanie arabského historika Hamzul' d' Ispahana:

Perzský kráľ Bahram - Gur prikázal, aby jeho poddaní pracovali iba polovičku dňa a zvyšok aby trávili pri jedení a pití za zvukov hudby. Jedného dňa sa zastavil pred skupinou, ktorá sedela pri víne bez hudby a povedal: „Či som vám nerozkázal nezanebávať hudbu?“ Vrhli sa pred ním na zem a povedali: „Snažili sme sa nájsť muzikanta, ale nijakého sme nenašli, iba ak za sto dirhamov za večer.“ Nato monarcha napísal indic-

kému kráľovi, prosiac ho, aby mu poslal hudobníkov. Kráľ mu ich poslal 12 000 a monarcha ich rozdelil do rôznych oblastí svojho kráľovstva, kde sa aj rozmnožili. Ich potomstvo tam ešte je, i keď v malom počte. Sú to Zotti.

Poznamenávame, že Zotti alebo Džati sú názvy indických kmeňov, z ktorých podľa mienky orientológov pochádzali predchodcovia Cigánov. Arabi nazývajú Cigánov Zuttmi.

Veľký perzský básnik Firdúzi vo svojej knihe kráľov, datovanej k roku 1001 podáva čiastočne iný variant udalosti:

„Perzský kráľ Bahram - Gur na konci svojej vlády (420 - 438 n.l.) vidíac, že chudobní neuzijú hudbu, poprosil indického kráľa, aby mu poslal 10 000 Lurov, mužov aj žien, ktorí sa vyznajú v hre na lutnu. Keď Lurovia prišli, kráľ rozkázal, aby každému dali jedného vola, osla a zbožie, aby mohli obrábať pôdu. Mali sa totiž živiť roľníctvom, aby

mohli chudobných zadarmo obveseľovať hudbou. Lurovia odišli, pojedli zbožie aj voly a prišli až po roku. Kráľ im rozkázal, aby naložili svoje veci na osly, ktoré im zostali a o biede a hlade putovali svetom, keď nevedeli obrábať zem. Podľa týchto slov spravodlivého kráľa podnes Lurovia blúdia svetom, obklopení na cestách vlkami a psami.“

(Sedlák, 1992, str. 8 - 9)

- Porovnajte oba dokumenty.
- Čo popisujú?
- V čom sú rozdielne a v čom podobné?

Obr. 93. Dnes niekde bývajú aj horšie

◆ Ako vyzerajú:

„Cigáni majú škaredé ženy a celé cigánske pokolenie má od prírody a bez výnimky čierne sfarbenie, čo ich tak špatí, že všetci obyvatelia Sedmohradska sa ich stráčia a nikto sa s nimi dôvernejšie nestýka.“ (ab Hortis)

(ab Hortis, 1995, str. 36)

- Ako opísal Rómov ab Hortis?
- Aké predsudky voči Rómom pretrvávali v stredoveku?

Obr. 94.

Obr. 95.

Obr. 96.

- *Rôzne podoby rómskych detí. Napriek tomu sú ako ostatné deti.*

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

1068	Zápis o Atsíganoi
1262	Tigani v Ligúrii
15. stor.	„Egyptčania“ na Peloponéze
1971	Prijatie pomenovania Róm, Roma

Obr. 97. Rodina z Uhorskej Vsi

LEXIKÓN

LEXIKON

Etnická skupina	národná, národnostná skupina
Kontext	textová spojitosť, súvislosť
Sebaidentifikácia	zistenie vlastnej totožnosti

ÚLOHY

ULOHI

- Porozprávajte, čo ste sa dozvedeli o vzniku pomenovania Cigán alebo Róm.
- Porovnajte, ako nazývajú Rómov vaši spolužiaci, príbuzní alebo vo vašom okolí.
- Napíšte krátku úvahu o tom, ako sa kto volá, aké má pomenovanie.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Obr. 98. Výrobky rómskych korytárov

Pomenovanie Rómov sa v jednotlivých historických obdobiach i jednotlivých krajinách líši. Pomenovanie Róm bolo prijaté na svetovom stretnutí v roku 1971. Keďže je to ich vlastné rozhodnutie, v tejto učebnici ho budeme rešpektovať. Budeme používať pomenovanie Róm, Rómovia. Iné názvy budeme uvádzať iba v prameňoch a dokumentoch.

11. mája 1848 na zhromaždení v Liprovskom Sv. Mikuláši boli schválené Žiadosti slovenského národa.

- Porovnajte text Žiadostí s nasledujúcim úryvkom vyhlásenia Rómov na svojom kongrese v roku 1971.

Úryvok z kongresu:

„Cieľom tohto kongresu je zjednotiť Rómov a podnieť ich činnosť na celom svete, prispieť k emancipácii v zmysle našej vlastnej intuície a ideálov - podpo-

riť rytmus, ktorý nám vyhovuje... Všetko čo urobíme, bude odrazom našej vlastnej osobnosti, bude to amaro romano drom, naša cigánska cesta... Náš národ

si musí plánovať a organizovať činnosť v obciach, krajinách, na medzinárodnej úrovni. Naše problémy sú všade rovnaké: musíme si vypracovať náš vlastný model vzdelávania, chrániť a rozvíjať našu rómsku kultúru, vytvoriť v našich komunitách nový dynamizmus a vybudovať bu-

dúcnosť, ktorá zodpovedá nášmu životnému štýlu a viere. Veľmi dlho sme boli pasívni, a myslím, že náš cieľ môžeme dosiahnuť, ak začneme už dnes.“

Kongres prijal pomenovanie Róm. Všetci Rómovia sú bratia. „Rómsky ľud má právo hľadať vlastnú cestu k progresu.“

Obr. 99. Pred krstom

Z Indie do Európy
Andar e India andri Europa

	Krajina	počet osôb	rok príchodu	pomenovanie
1	Albánsko	90 000-100 000	1348	Jeug, Eugit
2	Belgicko	*	1417-1420, 1419	
3	Bulharsko	700 000-800 000	1378	Egyptania
4	Chorvátsko	*	1382	Cigan, Cygan, Chikan, Czyganychyn
5	Česko	250 000-300 000	1416, 1471	Cikáni
6	Dánsko	*	1536	*
7	Estónsko	*	1515	*
8	Fínsko	*	1559	Mustalainen
9	Francúzsko	280 000-340 000	1427, 1436	Egyptiens, Bohémien, Saracéni, Tsiganes
10	Grécko	160 000-200 000	1417-1420	Atsiganoi, Atziganoi
11	Holandsko		1417-1420, 1419	národ egyptský
12	Litva	*	1519	Cihan
13	Macedónsko	220 000-260 000	1348	
14	Uhorsko, Maďarsko	550 000-600 00	1423 23.	faraóni, Cigáni
15	Nemecko	110 000-130 000	1407-1471, 1442	Zigeuner, Czygenier
16	Poľsko	40 000-50 000	1501	Cyganie
17	Portugalsko	40 000-50 000	1516	Ciganos
18	Rumunsko	1 800 000-2 500 00	1388	Atsigani
19	Rusko	220 000-40 000	1500	Cygany
20	Slovensko	480 000-520 000	1423 23	Cigáni
21	Juhoslávia, Srbsko	400 000-450 000	1348	Juhoslávia: Cigani; Cingariji
22	Švajčiarsko	*	1414-1420, 1418, 1471	Zygyneni
23	Španielsko	650 00-800 000	1447	Egyptania, Gitanos (čítaj Chitanos)
24	Švédsko	*	1512	Zigenari, Tattari, Tatra
25	Taliansko	90 000-110 000	1422	Zingani, Zingari, Cingaro, Cingari, Saracéni
26	Turecko	300 000-500 000	1050	Cynghenes, Tšinghiane
27	Veľká Británia	90 00-120 000	1505, 1510	Škótsko: Saracéni, Mauri, Gypsies, Gipsies

*údaje nie sú známe

(Liégeois, 1955, str. 33)

Obr. 100. Mapa: Rómovia v Európe

○ Podľa čísel z mapy zistíte údaje o počte Rómov, roku ich príchodu a pomenovaní v jednotlivých štátoch Európy.

Obr. 101. Rómska veľkorodina

II.

Kapitoly zo života Rómov

Kapitoli andar o dživipen Romen

Obr. 102. Cimbalová kapela Ivana Gašpara Slivku z Očovej

Rómsky jazyk či rómske jazyky?

Romani čhib vaj romane čhibja?

*Kto sa hanbí za svoj jazyk,
hanbí sa aj za svoju matku.*

*Ko pes ladžal vaš peskeri čhib,
ladžal pes the vaš peskeri daj.*

Obr. 103. Učebnica rómčiny

Jazyky i písma postupne dostávali svoje pravidlá. Starí Slovania hovorili staroslovienčinou a písali hlaholikou a neskôr cyrilikou. V stredovekom Uhorsku sa okrem maďarčiny používala latinčina a na území dnešného Slovenska pre svoju zrozumiteľnosť „biblická“ čeština.

Základy súčasného spisovného slovenského jazyka položili Štúr, Hurban a Hodža v 19. storočí.

V 20. storočí sa na medzinárodnej úrovni ustálila ako univerzálny prostriedok dorozumievania angličtina.

Od vzniku prvých jazykov bol materinský jazyk základným prostriedkom dorozumievania sa v rodine, rode, kmeni a neskôr v štáte. Hovoria ním rodičia s deťmi, susedia so susedmi, príslušníci národa alebo národnosti navzájom medzi sebou. Dialo a deje sa tak po stáročia. A to napriek tomu, že tento jazyk nie je úradne potvrdený, uzákonený, že

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHÍ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Viete povedať, akým prínosom pre ľudstvo bolo vynájdenie písma?
- Popíšte, ako hovorili a písali predkovia dnešných Slovákov.
- Zistite, ako došlo k vytvoreniu spisovnej slovenčiny.

Keď ešte nebolo písmo, ľudia sa dorozumievali rôznymi zvukmi. Neskôr vznikli hlásky, slabiky, slová, vety. A potom, v staroveku, vzniklo písmo - Sumeri vytvorili písmo klinové a v Egypte hieroglyfy.

sa v ňom nevyučuje v školách. Stačí, že ľudia, ktorí ním hovoria, majú k nemu citový vzťah. Takýmto jazykom je aj rómčina.

Pôvod rómčiny

Rómčina patrí do skupiny indoeurópskych jazykov. Jazykovedci približne pred dvesto rokmi zistili, že v rómči-

ne je približne 500 slov, ktoré majú indický pôvod. Rómčina sa oddlenila od obrovskej rodiny jazykov, ktorá zahŕňa

Obr. 104. Staroindický text
napísaný na tabuľke

aj indoeurópske jazykové skupiny. Hovorí nimi značná časť európskeho obyvateľstva. Podľa niektorých názorov jazykovedcov súčasťou tejto skupiny je aj indoárijská jazyková skupina. Tvorili ju niektoré indoeurópsky hovoriace skupiny kočovných pastierov. Tí prenikli asi pred druhým tisícročím pred Kristom z euroázijských stepí na sever Indie. Z indoárijčiny sa pred 10. storočím

n. l. vyvinuli jej novšie jazyky. Ale toto obdobie je zahalené tajomstvom. Nie sú jednotné názory na to, kedy sa prarómčina začala oddeľovať od indoárijčiny.

Rómčina je podobná s jazykom dardským. Základ jazyka je v sanskrite, ktorý formuloval kultúrny a náboženský život v Indii. Sanskrit je bohato zastúpený napríklad v literatúre Indie. O blízkosti a podobnosti rómčiny a sanskritu svedčia nielen sanskritské názvy „Dom, Damaru, Das a Dasja“, ale aj celkom bežné sanskritské slová, napr. rup-pjá, rómsky rup - striebro, saunaká, sovnakaj - zlato, angara, angara - uhlie, trisula, trušul - kríž, rátrí, rát, ráti - noc, angušthá anguš - prst, šaša, šošoj - zajac. Neskôr, po opustení územia Indie, bola rómčina ovplyvňovaná prostredím, v ktorom sa Rómovia pohybovali alebo v ktorom žili. Väčšina rómskych nárečí prevzala slová z nepáľčiny, perzštiny, kurdštiny, arménskeho a gréckeho jazyka. V hovorovej reči sú evidentné aj ďalšie vplyvy základných novoinďických jazykov - hindi, bihári, pandžábí a mnohých severoindických jazykov. Súčasne každý európsky jazyk prevzal nejaké rómske slová. Niekde to výrazne poznačilo miestnu kultúru.

Porovnanie príbuznosti rómčiny s indickými jazykmi hindštinou a pandžábštinou

slovensky	rómsky	hindsky	pandžábsky
otec	dad	tát, pita	pita
matka	daj, dej	dei, deia, mata	mátá
syn	čhavo	čává, čora	čará
sestra	phen	bahan	p'en

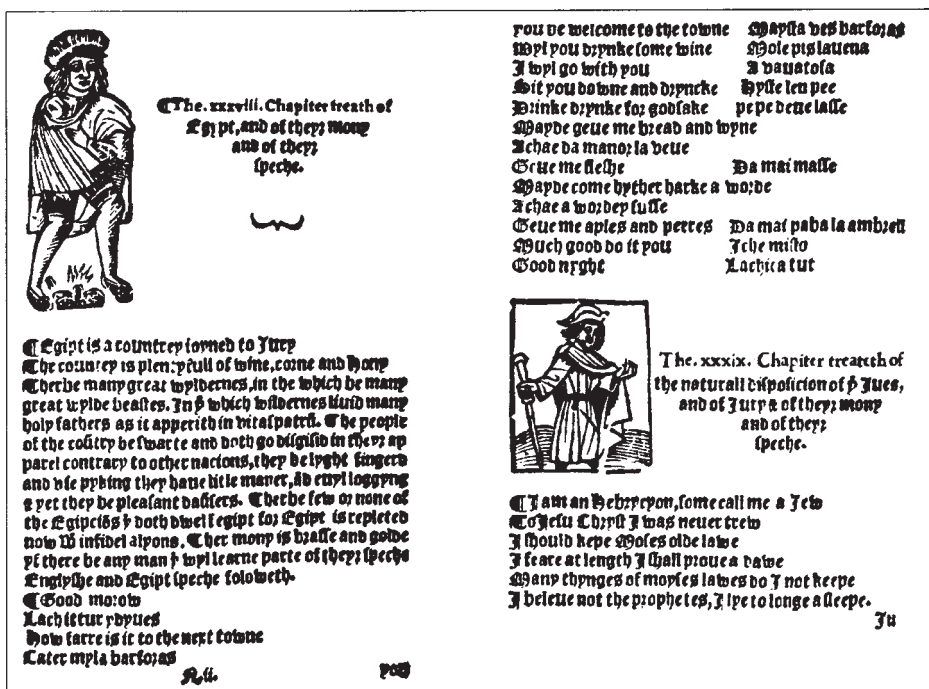
Pri putovaní z Indie vznikli tri základné skupiny dialektov rómčiny - arménska, európska a sýrska. Slovná zásoba bola tvorená z pôvodných hindských slov a zo slov prijatých. Pritom vznikli aj dialekty rómčiny. „Phen“ dialekty rómčiny mali niekoľko etáp: perz-

skú, arménsku, osmanskú, byzantskú a balkánsku. Balkánska skupina s presahom do Talianska má grécku, bulharskú, srbskú a rumunskú podskupinu. Skupina Kalderašov je pod vplyvom rumunského jazyka. V rámci stredoeurópskej karpatskej skupiny vznikli ma-

ďarská, slovenská a česká a germánska skupina rómčiny, ďalej dialekt poľských Rómov a dialekty v pobaltských krajinách. Ďalšie skupiny sa šíria v Rusku, vo Švédsku, vo Francúzsku a v Amerike.

Niektorí kočovníci hovoria starým dialektom neznámeho pôvodu. V stredoeurópskom priestore môžeme v róm-

čine nájsť aj slová slovanské. V jazyku slovenských Rómov je viacero slov prevzatých zo slovenčiny, na južnom Slovensku sú v rómčine slová prevzaté z maďarčiny. Sú však aj oblasti, kde Rómovia svoj jazyk úplne zabudli a hovoria jazykom okolitého, väčšinového obyvateľstva.

Obr. 105. Prvý záznam rómčiny z roku 1547

V priebehu storočí došlo k ustáleniu troch základných dialektových skupín rómčiny:

1. Dialekty, ktorými hovorí prevažná časť Rómov na svete a sú v zásade navzájom zrozumiteľné.
2. Germanizované sinto-manušské dialekty sú ostatným dialektom rómčiny málo zrozumiteľné.
3. Rómske dialekty iných jazykov (rumunčiny, španielčiny, angličtiny - obsahujú prvky Rómčiny, ale nie sú zrozumiteľné.

Stopy, ktoré zanechali rôzne kultúry a ich jazyky v súčasných nárečiach rómčiny, sa odrážajú aj na jej dnešnej podobe. Rómčina pôsobí ako jazyk, ktorý je dynamický, ktorý „nasáva“ výrazy z jazykov hostiteľských krajín. Ustálená podoba rómčiny preto neexistuje. Pokusy zostaviť abecedu rómskeho jazyka použiteľného aj pre nárečia existujú od druhej polovice 19. storočia. V roku 1971 bola vytvorená Jazyková komisia Medzinárodnej rómskej únie, ktorá pracuje na vytvorení takej spisovnej pod-

by rómskeho jazyka, ktorý by bol vhodný pre moderné spôsoby dorozumievania. Komisia v roku 1990 schválila prijatie pravidiel viacčlánkovej funkčnosti abecedy.

Rómčina prevažne ako hovorový jazyk nemá odborné slová a výrazy, ktoré sa používajú v niektorých oblastiach súčasného života, napr. ekonómia, technika, štátna správa. Preto komisia okrem toho, že oživuje zaniknuté staršie slová, vytvára aj slová nové. Schodnou cestou vytvorenia spisovnej rómčiny v príslušnej krajine je ustálenie niektorého nárečia ako jednotného rómskeho jazyka.

Obr. 106. Milena Hübschmannová

Tento spôsob uprednostnila česká lingvistka Milena Hübschmannová, ktorá ako jednotný jazyk českých i slovenských Rómov využíva východoslovenské rómske nárečia. Hovorí ním najviac Rómov na Slovensku i v Českej republike. Túto podobu rómskeho jazyka používajú aj rómski spisovatelia, niektoré rómske periodiká i rómske divadlo Romathan.

Slovná zásoba rómskeho jazyka

Slovná zásoba slovenskej rómčiny vznikala navrstvovaním slov z jednotlivých jazykových vrstiev indickej, perz-

skej, arménskej, gréckej, bulharskej, srbskej, rumunskej, maďarskej, slovenskej, českej. Staré slová indickeho pôvodu a staré tzv. výpožičky z iránskych jazykov, arménčiny a aj gréčtiny sú spoločné pre všetky rómske dialekty. Slovenskí Rómovia prevzali aj slová z chorvátčiny, ukrajinčiny, poľštiny, nemčiny (spišského dialektu). Rómovia ich priberali ako putovali cez príslušné krajiny. Tieto slová sú nestále a mnohokrát nahradzované slovenskými slovami. Násilná asimilácia zapríčinila rozvrátenie a znehodnotenie pôvodného rómskeho jazyka.

V procese vývoja sa na Slovensku vyvinulo niekoľko dialektov. Najviac, asi 85% Rómov hovorí východoslovenským dialektom. Západoslovenský dialekt používa viac starších pôvodných rómskych slov. Ďalším je stredoslovenský dialekt. Maďarským dialektom hovoria Rómovia na juhozápadnom a juhovýchodnom Slovensku, kde je rómčina ovplyvnená maďarčinou. Olašský dialekt je špecifickým a autentickým jazykom, ktorý sa vnútorne člení na skupiny Lovarov (konskí handliari) a Kalderašov (kotlári). Špecifický dialekt je dialekt Sinti.

Obr. 107. Titulná strana knihy Rómsky jazyk v Slovenskej republike

Rómčine sú venované viaceré odborné publikácie.

Rómčina - romani čhib

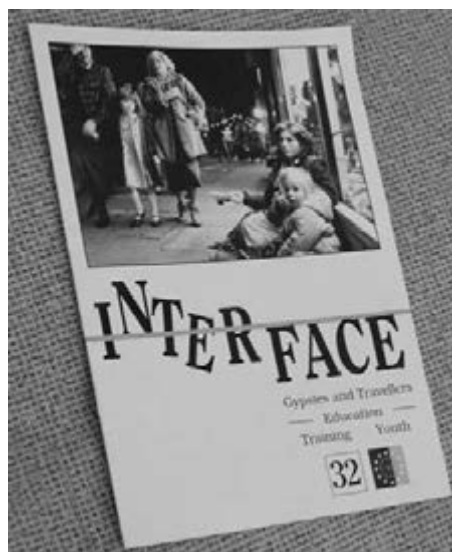
Rómsky jazyk - romani čhib - sa šíril len ústnou formou. Nepozná zovšebecňujúce slová - rodičia, súrodenci, pozná mama, otec, sestra, brat. Zo slovnej zásoby novoinďických jazykov indoeurópskej skupiny zostala zachovaná základná časť slovnej zásoby - predmety každodennej potreby, zvieratá, veci... kher - dom, phuv - zem, pañi - vodagav - dedina, manuš - človek, daj - matka, dad - otec, ďalej vlastnosti a stavy - láchho - dobrý, kálo - čierny, cikno - malý táto - teplý... slovesá: chal - jesť, garav - orať, del - dať, sikl'ol - učiť sa, číslovky - duj - dva, šov - šesť.

Hláskoslovie

Medzinárodne prijatá rómska abeceda má 29 spoluhlások a 5 samohlások: a, b, c, č, d, d', e, f, g, h, ch, i, j, k, kh, l, l', m, n, ñ, o, p, ph, r, s, š, t, th, t', u, v, z, zh. Nemá dvojhľasky. Na rozdiel od slovenčiny má špecifické hlásky, ako párové hlásky č-čh, k-kh, t-th, a ph a th, ktoré sa vyslovujú s ľahkým prídychom. Spoluhlásky bez toho prídychu môžu meniť význam slova, napr.: khoro (=džbán) - koro (=slepý); pherel (=čerpať) - perel (=padať). Má aj mäkké l a dž. Mäkké l sa píše aj pri samohláske e a i.

Rómsky jazyk často využíva zdrobňovanie, čím sa zvyšuje účinok slova. Väčšina slov nemá len jeden význam, ale má viac významov, napríklad slovo anel znamená priniesť, priviesť, aj priviezt'.

Oproti slovenskému jazyku rómska gramatika rozoznáva jedenásť slovných druhov. Mená sa skloňujú a slovesá časujú. Používa jeden typ skloňovania a jeden typ časovania. Nejestvujú skloňovacie vzory ani slovesné triedy. Má jednotné a množné číslo, ale len mužský a ženský rod a nemá stredný rod. Niektoré podstatné mená majú obe čísla, niektoré iba jednotné a niektoré iba

Obr. 108. Titulná strana časopisu
INTERFACE

množné číslo. Naproti tomu má osem významových pádov a jeden nepriamy pád, ktoré sa tvoria pomocou koncoviek. Niektorí autori uznávajú šesť pádov - nominatív, akuzatív, datív, lokatív, ablatív a inštrumentál. Genitív ako osobitný pád neuznávajú. Hübschmannová uvádza osem pádov - okrem predchádzajúcich ešte vokatív a genitív. Odvodené pády sú datív a ablatív, ktorý vyjadruje určenie miesta - otázka odkiaľ, pôvodcu - otázka od koho, pôvodu - otázka od čoho, z čoho.

Predložky sa viažu k prvému a niekedy k šiestemu pádu. Šiesty a siedmy pád sú bezpredložkové. Rómčina nemá predložku s, so. Vzťah kde, kam sa vyjadruje jedným výrazom - kaj. Rómčina nemá predpony.

Jednotná abeceda

Snahy o jednotný zápis rómčiny sú od roku 1971, od vzniku medzinárodnej rómskej organizácie IRU. Jazyk sa zapi-

suje ako romaňi čhib, romani czib. románi čip, romani tschib, romani tship, románi csib V roku 1986 bolo prijaté rozhodnutie o štandardizácii rómčiny. Ide o jeho kodifikáciu - zavedenie jednotného grafického kódu a normy písania - ide o to, aby bol jazyk zrozumiteľný pre všetkých. Na IV. kongrese IRU v roku 1990 vo Varšave bol schválený dokument Abeceda spoločného rómskeho jazyka. Ten v 21 bodoch načrtol pravopisné pravidlá všetkých dialektov rómčiny. Podpísalo ho 17 odborníkov. Zásadou pravopisu je „Píš, ako píšú všetci, čítaj, ako sám hovoríš“. Podľa dokumentu rómčina vychádza z latinskej abecedy. Každé písmeno alebo znamienko má len jeden význam. Rómčina má 5 samohlások, mäkčenie sa vyznačuje mäkčeňom nad samohláskou (e romni, la phenä...). Existuje len jedno „l“, ch sa zapisuje ako x, dž ako „3“, prídychové hlásky sú čh, kh, ph, th, spoluhlásky s mäkčeňom č, š, ž, čh sa zapisujú ć, ś, ź, čh. Zavádzajú sa tri znaky ø - nahrádza d (pre lenø, q nahrádza g (manqe), ç nahrádza c (mança). Vo vokatívne sa pred poslednou slabikou píše výkričník (Roma!le)

Druhý dokument odporučil rozvoj rómskeho jazyka. Bola zriadená edícia INTERFACE, v ktorej vyšlo už okolo 30 titulov o histórii, jazyku, kultúre, umení, živote Rómov v rôznych jazykoch. Vychádza aj časopis INTERFACE.

Pokusy o kodifikáciu rómčiny na Slovensku

Európsku chartu regionálnych alebo menšinových jazykov podpísala aj Slovenská republika. Medzi menšinové jazyky si vybrala aj rómsky jazyk. Doposiaľ však pretrvávajú pochybnosti o kodifikácii rómčiny. Podľa niektorých autorov je rómsky jazyk na Slovensku kodifikovaný od roku 1971. Potom sa ako termín kodifikácie uvádza rok 1993,

Obr. 109. Rómska spisovateľka
Elena Lacková z Prešova

alebo rok 2001, resp. 2002. Ale doposiaľ nie je vypracovaná spisovná forma rómskeho jazyka.

Niektoré krajiny sú v používaní rómčiny podstatne ďalej. Vo Fínsku 7000 Rómov jazyk už takmer zabudlo, ale konajú sa tam kurzy rómčiny a v školách je ako nepovinný predmet. Štát financuje tlač a literatúru Rómov.

Na východnom Slovensku pomohla udržiavať rómsky jazyk najmä izolovanosť a ekonomická a spoločenská nezávislosť rómskych rodín.

Problémy s používaním rómskeho jazyka vo vyučovaní majú svoje korene pred rokom 1989. Do roku 1991 neboli Rómovia uznávaní ako etnikum, národ, národnosť. Na Slovensku nie sú školy, kde by sa v rómčine vyučovalo. Situáciu komplikujú pochybnosti o kodifikácii rómčiny a o zmysle a účelnosti vzdelávania v rómčine, a to aj zo strany samotných Rómov. Rómovia používajú v domácnosti niektorý z variantov rómskeho jazyka v kombinácii s určitým dialektom slovenčiny. Podľa odhadov odborníkov menej než 70% Rómov na Slovensku rozpráva rómčinou ako svojim materinským jazykom. Podľa výskumu Štatistického úradu SR z roku 1994 iba

11% rómskych občanov sa domnieva, že všetky predmety v škole by sa mali vyučovať v rómčine, 33% tvrdilo, že iba niektoré a 45% Rómov nechcelo žiadne vyučovanie v rómskom jazyku.

Rómčina ako materinský jazyk

Jazyková výchova rómskych detí je odlišná ako u slovenských. Malé deti sú vychovávané cez láskavé dotyky. Dôležitá je mimojazyková komunikácia. Rómske deti začínajú hovoriť neskôr. Chyby, ktorých sa dieťa pri rozprávaní dopúšťa, matka neopravuje. Mnohé výrazy, najmä z oblasti najnovších poznatkov vedy a techniky, nemajú v rómčine výstižné pomenovanie. Rómske slová sa viac hodia do literatúry a básní ako do praktického života. Jazyk podporuje rozvoj citov. Rómovia nedokážu striktno oddeľovať svet snov, fantázie a predstáv od skutočného sveta.

Pred rokom 1989 materinským jazykom rómskych detí sa stávala zmes slov, kde k slovenským slovám boli prímiešané gramatické pravidlá a význam slov rómčiny. Slovná zásoba takto hovoriacich detí bola veľmi chudobná. Stačila pre jeho život v komunite, ale nie pre potrebu školského vzdelávania. Deti pomaly zabúdali na rómsky jazyk, ale slovenský jazyk nedokázali v spi-

sovnej podobe používať. To sa prejavovalo v ich slabom prospechu.

Pre vyučovanie rómskeho jazyka ako materinského bola vypracovaná v roku 1994 koncepcia vyučovania rómskeho jazyka a literatúry na základných a stredných školách. Nadväzne na ňu boli vypracované učebné osnovy rómskeho jazyka a literatúry pre 1. a 2. stupeň základnej školy. Aj keď rómsky jazyk nie je kodifikovaný, učebné plány pre základné školy umožňovali zriaďovať triedy s vyučovaním rómskeho jazyka. Pre vzdelávanie a výchovu rómskych detí a žiakov boli vypracované aj ďalšie rozvojové programy, ktoré prispievajú ku skvalitňovaniu vzdelávania rómskych detí. Rešpektujú osobnosť rómskych žiakov. Špeciálne programy boli vytvorené pre prácu v škole, školskej družine, školskom klube. Tie rozvíjajú vzdelávacie aktivity pomocou hier. V materských školách sú využívané rómske piesne, hudba, tanec i kultúra. Boli zriadené aj nenáročné študijné odbory typu rodinnej školy pre žiačky s neúplným základným vzdelaním. Z iniciatívy učiteľov konzervatória v Košiciach bola v školskom roku 1992/93 otvorená stredná umelecká škola, na ktorej sa vyučuje aj rómsky jazyk a literatúra ako povinný predmet.

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

◆ Ukážka niektorých podôb rómčiny v porovnaní s indickými jazykmi

Slovenčina	Sanskrt	Hindština	Grécka rómčina	Velšská rómčina	Kalderašská rómčina
veľký	vadra	barâ	baró	bâro	baró
brat	bhrâtr	bhâî	pral, plal	phal	pral
otec	tâta	tât	dat, tat	dad	dad
ja	májâ	main	mě	mě	mě
človek	mânusa	mânusja	manúš	manúš	manúš
slnko	gharmá	ghâm	kam	kham	kham
voda	paníji	pânî	paní	pânî	pai

(Fraser, 1998, str. 17)

◆ Dialekty rómčiny na Slovensku

slovensky	Sintovia	Maďarskí Rómovia	Lovári	Slovenskí Rómovia
urobil som	kerdôm	kerdôm	kerdem	kerďom
som	hom	som	sim	som
šťastie	bax(t)	bax(t)	bax(t)	bacht
dieťa	čavo, čhao	čhavo	čhav(o)	čhavoro

(Liégois, 1995, str. 41)

- Porovnajte slová uvedené v oboch tabuľkách. Ako sa odlišujú slová v indických jazykoch sanskrt a hindština od jednotlivých rómskych dialektov?
- Aké jazykové rozdiely sú v dialektoch rómčiny, ktorými sa hovorí na území Slovenska?

Obr. 110. Romano džaniben

- ◆ Publikácie a periodiká pre Rómov, v ktorých sa používa aj rómsky jazyk

Obr. 111. Rómska revue

- Ktoré z týchto časopisov alebo kníh ste videli, alebo ste v nich listovali?
- Čo vás na nich zaujalo?

Obr. 112. Ternipen

◆ Základná príbuzenská terminológia

slovensky	slovenská rómčina	maďarská rómčina	olašská rómčina	dialekt sinti
otec	dad, dado,	dad, apu	dad	dad
matka	daj	daj	dej	daj
syn	čhavo	čhávo	šávo	č(h)avo
dcéra	čhaj	čhaj	šej	č(h)aj

(Romano Džaniben, III, 1966, str. 27)

Rómsky jazyk vychádza z nárečí blízkych sanskrtu. Je v ňom veľa spoločných znakov s hindčinou, nepálčinou, jazykom pandžab a mnohými severoindickými jazykmi.

text z roku 1547	súčasná rómčina	slovenský preklad
Cater myla barforas?	Keter mila bar foros?	Ako ďaleko je najbližšie mesto?
Mole pis lauena?	Mol pies lovin?	Prečo piješ víno?
Hyszte len pee	Beš tele, pi!	Sandni si a pi.
Achae, da mai manor la veue	A chajte, da man manro ta lovin	Daj mi chlieb a víno.
Lachira tut!	Lachi rat tuqe! Lachi ti rat!	Dobrá noc.

(Liégois, 1955, str. 41-42)

◆ Zaujímavosti:

V Indii, pravlasti Rómov, sa hovorí niekoľkými jazykmi. Sú to hindčina a urdčina, bengálčina, nepálčina, ásámčina, marátčina, pandžábčina, kašmírčina, gudžarátčina, urijčina, sindčina, sinhálčina. Hindčinou a urdčinou hovorí na svete 338 miliónov ľudí, bengálčinou 140 miliónov ľudí. Všetky patria do indickej skupiny indo-európskych jazykov.

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

9.-10. stor.	Rómčina ako súčasť indoeurópskych jazykov
12. - 13. storočie	Príchod predkov Rómov do Európy, vplyv európskych jazykov na rómčinu
1971	prvý pokus o kodifikáciu rómskeho jazyka
1997	nové pokusy o kodifikáciu
2002	kodifikácia rómskeho jazyka

Obr. 113. Rómčina ešte nie je zatiaľ vyučovacím jazykom v školách

LEXIKÓN

LEXIKON

Archaizmus	starobylý, zastaralý prvok
Člen	osobitný slovný druh na vyjadrenie určitosti alebo neurčitosti podstatného mena
Dialekt	nárečie, nespisovný útvar spisovného jazyka
Neologizmus	novotvar, nové slovo
Romaňi čhib	rómsky jazyk, rómčina

ÚLOHY

ULOHI

- Porozprávajte, čo ste sa dozvedeli o rómskom jazyku.
- Porovnajte rómsku a slovenskú gramatiku.
- Vyberte z ukážky textov 5 slov v slovenskom jazyku a napíšte do zošita ich tvary v rómčine.

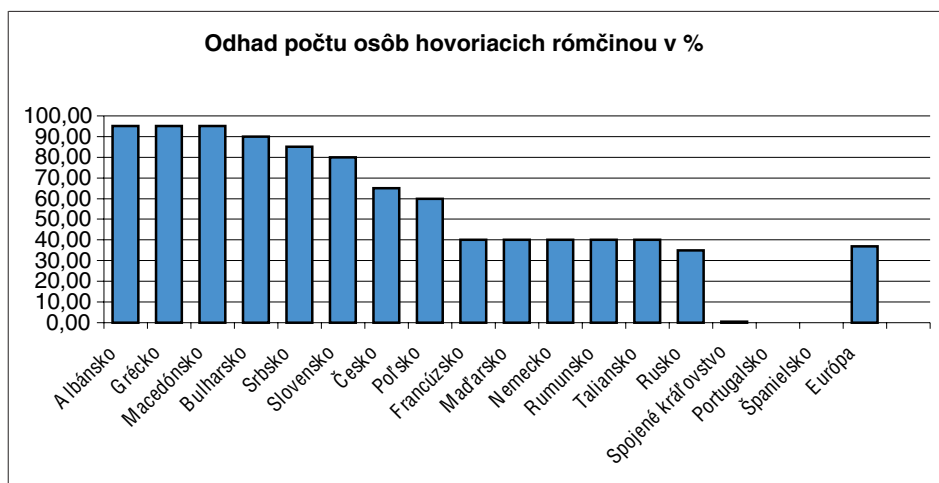
ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Romani čhib - rómsky jazyk - patrí do skupiny indických jazykov.

Rómčina má oproti slovenčine viaceré zvláštnosti. Má hlásky, ktoré sa vyslovujú s prídychom, pozná jedenásť slovných druhov a osem pádov. Často využíva zdrobňovanie a metafory. Rómsky jazyk sa uchovával aj prostredníctvom rozprávok.

Dnes sa Rómovia na Slovensku snažia o vytvorenie jednotného spisovného jazyka.

Odhad počtu osôb hovoriacich rómčinou v %

(Liégeois, 1995, str. 56)

- Pokúste sa zamyslieť nad tým, o čom vypovedajú čísla v grafe. Porovnajte si tieto údaje s údajmi o odhadoch počtu obyvateľov rómskej národnosti v jednotlivých krajinách, ktoré sú uvedené v mape v kapitole Cigán či Róm na strane 96-97.

Obr. 114. Púť

Sú Rómovia pohania?

Hin o Roma bidevleskere?

*Nehľadaj Boha vonku,
hľadaj ho vo svojom srdci.*

*Marode le Devoles avri,
rode les andre tiro jilo.*

Obr. 115. Tizian Vecello,
Rómska madona, 1557

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHİ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Zistite, ako vzniklo náboženstvo.
- Viete povedať, aké bolo náboženstvo starých Grékov a aký je rozdiel medzi ním a kresťanstvom?
- Uvedte, v čom spočíva kultúrny prínos kresťanstva.

Praveký človek veril v nadprirodzené sily - bál sa blesku, ohňa, aj smrti. Veril, že jeho život riadia bohovia. Vzniklo náboženstvo. Najskôr ľudia uctievali viaceru bohov: polyteizmus bol súčasťou duchovného života väčšiny starovekých štátov. Gréci si predstavovali svojich bohov ako ľudí - s chybami a ich sídlo bolo na vrchu Olymp. Mnoho bohov mali aj starovekí Rimania.

V priebehu 2. a 3. storočia sa začalo šíriť kresťanstvo ako jedno z monoteistických náboženstiev uctievané jedného boha. V stredoveku sa stalo prevládajúcim náboženstvom vtedajšej Európy a výrazne ovplyvnilo jej politický život i kultúru. V druhej polovici 20. storočia vplývalo na formovanie morálnych hodnôt svetovej civilizácie.

Rómovia a náboženstvo

Skreslené predstavy hovoria, že Rómovia nemajú náboženstvo. Rómske náboženstvo vychádza z rituálov indických náboženstiev. Rómovia prevzali náboženské zvyky pôvodného indické-

ho náboženstva. V Európe sa prispôbili náboženstvám tej ktorej krajiny. Rómske označenie Boha - Devel patrí k najstarším slovám rómčiny. V slovenskej rómčine sa používa tvar del/dél

v nominatívne, v ostatných pádoch devel (devels, devla...).

To, že Rómovia prijali kresťanské náboženstvo a kresťanskú výchovu, potvrdzujú aj náboženské skladby, modlitby „Otče náš“ aj ľudové piesne Cinka Panny, Michala Barnu a Jánoša Biháriho zo sklonku 18. a začiatku 19. storočia. Katolícka cirkev dlho odmietala prijať Rómov do svojich radov. Neskôr ich nútila prijať náboženstvo väčšinovej spoločnosti. V Anglicku sú Rómovia rímski katolíci i pravoslávni gréckokatolíci, v Estónsku sú luteráni, v Rusku pravoslávni. V islamských krajinách mnoho Rómov vyznáva náboženstvo islamu. V mnohých prípadoch pod vplyvom asimilácie museli Rómovia prestúpiť na inú vieru, napríklad v Bulharsku, kde mohamedánski Rómovia museli prestúpiť na kresťanstvo.

Na Slovensku sa väčšina Rómov hlási k rímsko-katolíckemu náboženstvu. V severovýchodnej oblasti, obývanej prevažne Rusínmi, prebrali Rómovia náboženstvo grécko-katolícke alebo pravoslávne.

Kresťanské učenie Rómov je zmesou vlastných povier a prejavov ľudovej viery. Modlitba má podobu rozhovoru s Bohom vo forme prosby, ale aj kliatby (nech ti Boh nepomáha) i vo forme piesní alebo vzdychov. Boh pomáha Rómovi dodržiavať etické hodnoty. Hlavným nástrojom božej pomoci sú príbuzní, rodina. Boh je pre Rómov najvyššia hodnota, sila, ku ktorej sa človek obracia. Náboženské obrady navštevujú málokedy. K bezprostrednému styku s Bohom nie je potrebný ani kostol ani kňaz. Chodenie do kostola podmieňuje ich vzťah s nerómami (Róm s Rómom, gadžo s gadžom). Kostol nahrádza domáci oltár, ktorý je takmer v každej rodine v podobe obrázku Panny Márie, Jezuliatka alebo Ježiša ako pastiera. Cirkevné sviatky, ani obdobia pôstu nedodržiavajú. Pri krste alebo pohrebe sa rodi-

na obráti na najbližšieho kňaza, ktorého poskytuje najbližšia cirkevná inštitúcia majoritnej komunity.

Obr. 116. Sára, patrónka Rómov

Patrónkou európskych Rómov je Sára, ochrankyňa nenávidených. Uctiejú ju 24. mája. Na jej počesť sa každý rok konajú púte do Romeria del Rocio v španielskej Andalúzii a do francúzskeho Saintes-Marie-de-la-Mer. Je to mesto v kraji Camargue v Provencálsku. Kraj leží pri Stredozemnom mori a ohraničujú ho dve ramená rieky Rhône. Rómovia sa tu stretávajú od polovice minulého storočia. Púť sa koná vždy 24. a 25. mája. V predvečer púte sa konajú modlitby. 24. mája snímanie relikviárov svätej Márie a Sáry. Na druhý deň sa koná procesia a znovu vyzdvihnutie relikviá-

rov. Púť má aj sociálny význam. Dohovárajú sa na nej sobáše, uzatvárajú obchody, odovzdávajú sa dôležité informácie. Najmä v západnej Európe sú púte očividným prejavom náboženstva Rómov. Niektoré púte sú spojené s túžbou po cestovaní, niektoré sú prejavom prezentáciou rómskeho charakteru, rómstva.

V poslednom období sa šíri rómske hnutie letničiarov (z rómskej evanjelickej cirkvi), ktoré vzniklo v 50. rokoch vo Francúzsku. Našlo odozvu v celej Európe i vo svete. Spája rôzne skupiny a symbolizuje odpor Rómov voči násiliu okolia. V kostoloch a na veľkých zhromaždeniach sa zjednocujú prívrženci letničného hnutia a v mene Ježiša Krista navrhujú nový spôsob života.

Povery a zvyky

Medzi ústredné udalosti života širokej rómskej rodiny patrili narodenie a s ním spojený krst, ďalej svadba a pohreb. Účasť na týchto obradoch bola pre členov rodiny záväzná. Rómovia sa pri týchto príležitostiach riadili mnohými poverami a zvykmi. Nad ich uchovávaním bdeli najmä staršie ženy.

Obr. 117. Rómovia si dávajú svoje deti pokrstiť

Kvôli zachovaniu rodu si Rómovia želajú ako prvé dieťa v rodine chlapca. Tehotná žena to najprv oznámi svojmu manželovi. Keby to povedala najprv niekomu inému, muž, by ju podozrieval, že mu bola neverná. Ženy, ktoré nemohli otehotnieť, navštevovali babu. Tá im pripravovala mastičky, rôzne odvary, podväzovala brucho. Neplodnú ženu ostatní za chrbtom ohovárajú. Aby bolo dieťa pekné a zdravé, budúca matka sa nemá pozeráť na nepekných či nezdravých ľudí, na hady a žaby alebo na iné zvieratá, vzbudzujúce odpor. Nemá sa obmedzovať v jedení, lebo živí aj nenarodené dieťa. Pohlavie dieťaťa sa predpovedalo podľa tvaru brucha budúcej matky. Úzke znamená chlapca, okrúhle dievča. Keď ju bolel zub, musela si ho dať vytrhnúť mužovi, ak chcel, aby sa mu narodil syn. Pri pôrode pomáhala pôrodná baba. Ak sa dieťa narodilo so zubom, mal sa z neho stať veštec. Okúpaného a zabaleného novorodenca ukázali najprv otcovi.

Narodenie syna bolo prijímané s veľkou radosťou a veselím. Oslavovalo sa aj niekoľko dní. Gratulácie neprijímala matka, ale otec. Narodenie dievčaťa bolo u niektorých rodín považované za prejav „božej nemilosti“. Matka dievčaťa musela svojho manžela odprosiť. Niekoľko dní doma čarovala, fajčila a modlila sa za udobrenie Boha. Deti boli krsťené v cirkvi, ktorá v osade prevládala a ktorú vyznávali aj rodičia dieťaťa. Za krsťných rodičov vyberali Rómovia pre šťastie gadžov. Pred pokrsťením hrozili novorodencovi rôzne nebezpečenstvá. Aby ho ochránili, kládli mu pod perinku rôzne predmety s ostrým hrotom. Po pokrsťení mu už nič nehrozilo. Dospelí mohli dieťa urieknuť zlým pohľadom alebo keď sa čudoval. Preto chlapcom uväzovali na zápästie červenú stužku a dievčatám dávali na krk červený náhrdelník. Urieknuté deti umývali v špeciálne pripravenej vode. Aby sa s chlap-

ca stal muzikant, dávali mu do ruky sláčik.

Obr. 118. Sobášny list

V minulosti Rómovia nedbali na uzatváranie sobáša. Ale keď sa už sobáš mal uskutočniť, pred svadbou sa konali pytačky. Rodina budúceho ženicha navštívila rodinu budúcej nevesty a mladomanželia si sľúbili vernosť. Váženy muž z osady im zviazal šatkou prekrížené zápästie. Do dlaní im nalial víno, ktoré vzájomne vypili. Po mladomanželskom bozku boli považovaní za manželov. V iných osadách boli na svadbu pozývaní nielen Rómovia z osady, ale aj okolitých osád. Svadba začínala skoro ráno. Svadobčania vykladali karty, hádali snúbencom z ruky a rokovali o ich osude. V kotle nad ohňom sa zohrievalo víno, nad ktorým odriekali Rómovia svoje zaklínadlá. Horúce víno bolo podané najprv neveste, potom ženichovi a nakoniec ostatným svadobčanom. Tým okamžikom sa začína ozajstná svadobná veselica.

U olašských Rómov svadba priamo neexistovala. O budúcich manželoch rozhodovali dopredu rodičia. Mladomanželia sa prvýkrát stretli až pri svadobnom akte. Rodičia ženicha aj s príbuzenstvom chodili večer pod okná nevesty. Doprevádzala ich hudba. Niesli so sebou pohostenie a dary neveste. Súhlas rodičov nevesty sa oznamoval zhasínaním a vypínaním svetla v dome. Bez tohto znamenia hostia do domu nemohli vojsť.

Prvý svadobný akt prebiehal ešte vo dverách vo forme rozhovoru medzi svatmi oboch rodín. Hostia hľadali nevestu, ktorá bola skrytá. Keď ju ženich našiel, dohodol sa termín svadby a začala zábava. Medzi olaškými Rómami sa kvôli zachovaniu rodu uzatvárali manželstvá medzi najbližším príbuzenstvom. V minulosti chodil ženich pre nevestu na koni. Dnes chodia na autách. Olašskí Rómovia nepovažujú úradne uzavretý sobáš za právoplatný. Právoplatný je, ak ho vykoná vajda. Svadba prebieha v rodine nevesty. Na svadbu je pozvaná celá osada. Náklady hradí rodina nevesty alebo obidve rodiny spolu.

Obr. 119. Vartovanie pri mŕtvom

Podľa Rómov majú psy schopnosť vidieť prichádzať do domu smrť. Niekde ju vidí prichádzať aj kuvik. K znameniu patrí trasenie okien, vŕzganie dverí, zlé sny. Zomierajúcemu zoberú spod hlavy vankúš a odoberú perinu, lebo na perí sa ťažko zomiera. Po smrti človeka zakrývajú v dome zrkadlo, alebo ho obrátia alebo zvesia zo steny. To preto, aby sa mŕtvy v zrkadle nevidel. V izbe sa nesmie variť, otvárať okná. Úmrtie človeka oznámia osobne najbližšej rodine. Ľudia si smutnú zvesť povedia navzájom. Ženy začnú hlasno plakať, aby privolali susedov. Príbuzní a susedia prejavujú svoju úľtosť pozostalým podaním ruky, obja-

tím a bozkom. Ak má mŕtvy otvorené oči, znamená to, že chce ešte niekoho zo sebou zobrať. Preto mu na oči položia mince. Niekde mŕtvemu odstrihnú pre šťastie pramienok vlasov. Vodu po umývaní mŕtveho vylejú bokom, kde nechodia ľudia. Predmety, ktoré pri jeho obriaďovaní používali po pohrebe zakopú do zeme. Podľa predstáv Rómov pre zomierajúceho prichádza niekto z dávnejšie zomrelých, aby ho odviedol na druhý svet. Vidí ho iba zomierajúci. Ostatným dáva znamenia - premení sa na vtáčika, ukáže sa ako mačka alebo pes, niekedy v podobe bielej zahalenej postavy.

Mŕtvy je vystavený v strede izby. Ponechávajú mu všetky osobné predmety - šperky, hodinky, ale aj tabak, fajku, okuliare. Až do pohrebu pri mŕtvom vartujú. Striedajú sa pri ňom príbuzní a susedia. V noci sú pri ňom iba muži. Spomínajú na život mŕtveho, rozprávajú rôzne príbehy, rozprávky, dávajú si hádanky. Dôležité je, aby stále niekto bdel. V deň pohrebu sa v dome zomrelého zídu takmer všetci obyvatelia osady. Prichádzajú k otvorenej rakve a prosia mŕtveho o odpustenie. Pohreb býva vždy cirkevný, s farárom. Po pohrebe sa koná kar. Na pohrebe príbuzného musí byť každý, nech by pochádzal z akéhokoľvek vzdialeného územia.

Obr. 120. Rómky sa venovali aj vešteniu. Kresba dlane hovorí, čo sa z jej jednotlivých častí dalo vypeštiť

Mŕtvym sa prestieralo pri stole na Vianoce, inokedy im obľúbené jedlo dávali na okno. Rómovia verili, že duša mŕtveho bdie nad správaním sa pozostalých, môže ich potrestať, varovať pred nebezpečenstvom.

Ak sa navštívia príbuzní, ktorí sa dlhú dobu nevideli, objímajú sa a plačú. Hostiteľ im vystrojí hostinu. Na nej sa podáva mäso a alkohol, čo sú potraviny, ktoré Rómovia v nedávnej minulosti jedli dva-trikrát do mesiaca. Kto to nedokáže urobiť, toho ostatní ohovoria.

Rómska strava

Základom rómskej stravy v minulosti boli rôzne úpravy vnútorností. Boli pre početné rodiny najprístupnejšie. Za najtypickejšie rómske jedlo sa považuje gója. Mastné jedlá sa dobre zajedajú tradičnými rómskymi posúchmi - mariklou. Pôvodne ich pripravovali priamo v ohnisku na rozpálenom kameni. Pretože Rómovia väčšinou nevlastnili pec, prevládali u nich varené múčne jedlá ako halušky, pirohy, rezance. Rómovia konzumovali málo ovocia a zeleniny. Rómska gazdiná ponúkala jedlo návštevníkovi slovami: „Jedz, neboj sa, my sme čistí Rómovia.“ Riad, v ktorom sa varilo alebo uchovávalo jedlo, nesmelo sa na iné účely používať. V mnohých rodinách mali vyhradené príbory pre hostí. Ženy si pred varením umývali ruky. Pri varení museli mať na hlave šatku. Vlas v jedle je zavrhnúťhodný. Jedlo má žena variť s radosťou a láskou. Jej hnev alebo smútok by mohli prejsť aj do jedla. Pokrm sa delili na čisté a nečisté. Medzi nečisté patrilo konské a psie mäso. Nečistí boli aj tí, čo ho jedli. Čistota jedla spočívala v tom, že bolo čerstvé. Zostatky z predchádzajúceho dňa podľa Rómov jedia iba gadžovia. Z takéhto jedla sa môže iba ochorieť. Rómovia radšej zostanú hladní, než by mali jesť zostatky jedla.

Obr. 121. Aj rómske mladé nevesty sa obliekajú do bieleho

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

◆ Otčenáš

○ *Ab Hortis vo svojom diele Cigáni v Uhorsku opisuje tiež náboženské zvyky Rómov. Uvádza aj dve verzie modlitby Otčenáš. Pokúste sa zistiť rozdiely.*

V staršom preklade

Dáde! gula dela dica mengi Čaoreng hogodoleden, avel ogoledel hogoladhelm, te a felpes, trogolo anso Čarchode, ta vela mengi stre Kedapu, maro mandro, Kata agjes ígiertisara a more besecha, male džame, andro vo lyata, enkala megula, dela enchala zimata. Seskes Kistrio eothem, banistri, putyere, ferisamamre, á Kana an dre veči, ale Vagos, Piho.

(*ab Hortis, 1995, str. 55-56*)

Obr. 122. Biblia v rómčine

V mladšom preklade

Muro Dad, Kolim andru theros, Ta veltro sventanao, Ta vetro thim Ta weltri olya, Sarthin andro theros. Ke dajn the pre phu: se Kogyes damante mandro agyes a mingi, Ertica amare bezecha, sar, thamin te ertingisama rebezecha, Mali sa men andre bezna, mika men le džungalin mansátár. Ke tirino thin, tiro hino baribo sekovari. Amen

Obr. 123. Zástupcov Rómov prijal aj pápež

Obr. 124. Na púti

Od 19. storočia konali Rómovia pravidelné púte. Najznámejším pútnickým miestom je Les-Saintes-Maries-de-la-Mer v Camargue vo Francúzsku. Púte sa pravidelne konajú 24. a 25. mája. Patrónkou Rómov je Sára. Bola to stará Egyptanka, služobnica Márie, Matky Jakubovej a Márie Salome, Ježišovej tety. Veria o nej, že bola zázračne niekoľko rokov

po Kristovom ukrižovaní prenesená z ústia rieky Rhône. Rómovia každý rok zahalia žiarivým novým rúchom sadrovú sochu Sáry, ktorej tvár je sčernená od dymu sviečok v krypte. 24. mája ju cirkevní hodnostári spolu s procesiou odnesú k moru. Doprevádza ju jazda na bielych koňoch.

- Aký význam má pre Rómov púť do Les-Saintes-Maries-de-la-Mer?
- Kde sa vo vašom kraji nachádza pútnické miesto?

◆ Z receptov rómskych jedál

◆ Marikli
(rómsky marikľa, marikľi)
Placky (lokše)

Obr. 125. Marikli

Potrebuje: 1 kg zemiakov, 0,5 kg polohrubej múky, 1 - 2 lyžičky sódy bikarbóny, mleté korenie, soľ.

Očistené zemiaky postrúhame na strúhadle, zmiešame s múkou, pridáme soľ, korenie a mlieko so sódou bikarbónou. Cesto vypracujeme na hustejšiu masu. Necháme 15 minút postáť. Potom urobíme bochníky, ktoré vyvaľkáme,

Obr. 126. Rómska kuchárska kniha

z ktorých vytvarujeme placky alebo lokše. Opečieme na platničke z oboch strán. Pečieme ich pomaly, aby sa nespálili. Upečené lokše zabalíme na 5 minút do utierky. Podávame namiesto chleba s čiernou kávou.

◆ Gója (Romane goja)
Plnené bravčové črevá

Obr. 127. Goja

Potrebuje: 15 ks bravčových čriev, olej, majoránku, soľ;

Postup: Črevá dobre vyčistíme, umyjeme a prepláchneme vodou z vonku i z vnútra, zbavíme sadla a narežeme na dĺžku asi 30 cm. Jeden koniec zaviažeme niťou alebo prepichnete špáradlom. Takto pripravené črevo naplníme plnkou. Po naplnení asi do polovice až dvoch tretín oba konce čreva zviažeme spolu niťou. Varíme asi 45 minút v osolenej vode s majoránkou. Uvarené črevá poukladáme na plech vytretý olejom. Pečieme do ružova. Podávame s chlebom alebo s lokšami z múky.

Dobrú chuť!

Plnka zemiaková:

Očistíme a na strúhadle postrúhame 1,5 kg zemiakov. Pridáme nadrobno nakrájanú cibuľu, 5 strúčikov cesnaku, korenie, soľ, vegetu, 5 lyžíc polohrubej múky a olej. Pripravíme cesto, ktorým plníme črevá do polovičky. Zaviažeme aj druhý koniec čreva, dáme do vriacej vody variť.

Mäsová plnka:

70 dkg bravčového mäsa pomelieme, pridáme 20 dkg umytej ryže, osolíme,

okoreníme. Nadrobno nakrájanú cibuľku osmažíme na oleji, pridáme červenú papriku a nakoniec ryžu s mäsom.

Múčna plnka:

Do múky pridáme nadrobno nakrájanú cibuľku, čierne korenie a soľ a spolu premiešame. Črevo najprv prevrátíme a vnútornú časť potrieme plnkou, vyvrátíme naspäť a potom plníme.

Lačo chaben!

(Oláhová, 2000)

KALENDÁRIUM**KALENDARIUM**

18.-19. stor.	Prejavy prijatia kresťanstva Rómami
50-te roky 20. stor.	Počiatky letničného hnutia vo Francúzsku
24. máj	Sviatok svätej Sára, patrónky Rómov

LEXIKÓN**LEXIKON**

Pôrodná baba	spravidla staršia a skúsená žena, ktorá pomáhala pri pôrode detí, ktorý prebiehal doma
Rituál	súbor predpisov o vykonávaní obradov
Sakrálna skladba	posvätná, náboženská skladba
Urieknutie	pohľadom počariť, ostrým pohľadom uškodiť
Vartovanie	stráženie

Obr. 128. Mnohé mladé rómske dievčatá vstupujú do kláštorov za mnišky

ÚLOHY

ULOHI

- Porozprávajte o prejavoch náboženstva Rómov.
- Čo ste sa dozvedeli o poverách a zvykoch Rómov?
- Skúste doma upiecť marikľu.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Patrónkou Rómov je Sára, ktorá má sviatok 24. mája. Väčšina Rómov na Slovensku je rímsko-katolíckeho vyznania. Na východnom Slovensku sú aj gréckokatolíci. Aj život Rómov sa mnohokrát riadil poverami a zvykmi, napríklad pred a pri narodení dieťaťa, pri sobáši aj pri smrti. Súčasťou tradícií sú aj niektoré rómske jedlá - gója alebo marikľa.

„Jedného dňa prišla na Rómov veľká búrka. Začalo husto pršať. Modlil som sa: Sladký bože, čo z toho bude?

Vstal som z postele a vyliezol som hore na dom. Uvidel som veľké mraky a blesky od Jarovnic. Všetci mi hovorili, poď dolu, lebo veľká voda ťa zoberie. A tak som vyšiel na kopec a videl som, ako všetko plávalo vo vode.

Druhým bralo domy a mne zobralo šopu. Voda mi zobrala skriňu a televí-

zory. Vybral som sa hľadať televízory po koľajniciach, ale aj tie zobrala voda. Nenašiel som nič. Druhým Rómom brala domy a majetok.

A preto sa stále modlím k Bohu:

Pane na nebi, bozkávam Tvoje srdce. Ďakujem Ti, že si ma nechal žiť. Nepotrebujem veľa, iba najesť sa a byť zdravý.“

*Miroslav Galamb, opravár televízorov
(Čierne slovo, STV, 1999)*

- Skúste sa zamyslieť nad slovami modlitby.

Rómska veľkorodina

Romani famil'ija

Ak nie sú deti, nie je šťastie!

Nane čhave, nane bacht!

Obr. 129. Osada

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHĪ AMEN ANDO ČĪRLATUŇIPEN

- V učebniciach dejepisu si pozrite kapitoly zaoberajúce sa postavením rodiny a detí. Zistite, aké mali deti postavenie v staroveku, stredoveku a novoveku.
- Viete povedať, ako sa počas historického vývoja menili vzťahy v rodine?
- Popíšte postavenie detí v Slovenskej republike v súčasnosti.

V prvotnopospolnej spoločnosti mala spočiatku najvýznamnejšie postavenie v rodine matka. Neskôr, so zdokonaľovaním práce, sa do čela rodiny postavil muž ako živel'. Toto jeho postavenie sa v podstate doteraz nezmenilo. A to napriek snahám žien o svoju emancipáciu.

Postavenie detí v histórii prechádzalo tiež viacerými zmenami. V starovekej Sparte mali nárok na život len vyspelé a zdravé deti, pretože len z takých mohli byť dobrí bojovníci. Inokedy museli deti ťažkou prácou pomáhať svojim rodičom zabezpečiť život rodiny.

Na začiatku 21. storočia sú deti chránené svojou Chartou detských práv. Mnohé krajiny ju však stále ešte nerešpektujú. Aj dnes v mnohých krajinách deti zomierajú od hladu.

Význam rodiny pre Rómov

Rodina mala a má v živote Rómov veľký význam. Zabezpečuje svoje obnovenie, výchovu detí a ochranu jedinca. Poskytuje Rómovi záruky, aby mohol žiť v harmónii so svojim okolím. Význam má aj rod - pôvod - po otcovi, po matke. Pri predstavovaní sa hovorilo: „Som syn (dcéra) toho a toho“, pričom sa uvádzajú najznámejší členovia

príbuzenstva. U Rómov znamená rodina široké spoločenstvo dvoch až troch generácií. Rodina sa vyznačuje množstvom počtenosťou. Do takejto „veľkorodiny“ patria aj príbuzní žien, ktoré si zobrali za manžela muža danej rodiny, alebo priženení muži. Manželský zväzok mal relatívny význam, iba „kvôli papieru“. Starí mládenci a dievky zostávali žiť so

svojimi rodičmi. To mnohokrát znamenalo, že rodinu tvorila celá osada. Takéto ponímanie rodiny nie je však etnicky podmienené. Je to skôr posun v demografickom vývoji. Takto chápané rodin-

né spoločenstvá sú podobné ako v rozvojových krajinách, alebo ako boli u nerómov pred desaťročiami.

Obr. 130. Rodina

Široká rodina poskytovala jednotlivcovi vzdelanie, zručnosti i vedomosti. Postavenie získaval v rodine a jej prostredníctvom. Starala sa o malé deti, o starých a chorých ľudí. Siroti a starší ľudia boli opatrovaní s veľkou láskou a úctou. Nebolo možné umiestniť ich v starobinci, sirotinci alebo internáte. Chorý človek nikdy nezostával sám. Jedinec nezostával sám ani doma, ani vonku, ani v nemocnici, ani na smrteľnej posteli. Rodina určovala normy a pravidlá chovania, kontrolovala ich dodržiavanie a trestala ich porušovanie. Komunitný spôsob života stieral hranice medzi súkromným a verejným. Súkromie neexistovalo ani pre spôsob života ani pre vzťah k majetku. Obydlie bolo chápané ako niečo dočasné, provizórne.

V rómskej rodine je zreteľná deľba úloh a z toho vyplývajúce postavenie. Muž je hlava rodiny, živiteľ. Žena je zod-

povedná za chod domácnosti. Pri výchove sa venovali iba starším deťom. Tie sa neskôr starali o mladších súrodencov.

Rodinné zväzy umožňujú vykonávať prácu v solidarite a pochopení so všetkými z rodiny. Výchova v rodinách nevedie k samostatnosti, individualite. Rodina je zdrojom bezpečia. Voči okoliu vystupuje jednotne, konflikty prežíva kolektívne. Chyba, ktorú urobí jedinec, sa hodnotí ako chyba celej rodiny. Negatívne hodnotenie jednotlivca vonkajškom sa vníma ako negatívne hodnotenie celej rodiny. Urážka jedného člena rodiny je urážkou celej rodiny. Čin hodný úcty posilňuje prestíž rodiny. Pochvala jednotlivca je pochvalou pre celú rodinu. Každý člen má v rodine presne stanovené miesto, nie je dôležité, ako je významné. Vie, že to tak musí byť, lebo patrí do rodiny. Najväčším trestom preto bývalo zavrhnutie rodinou. Ak spo-

ločnost jedinca vyobcovala, bola to pre neho psychologická smrť. Individuálne pochvaly z vonku môžu mať negatívne následky. Nie je dôležité, ako jednotlivca hodnotí okolie, ale ako rodina.

V rómskych rodinách je inak ponímaná aj disciplína a poriadok. Malé deti sú v rodinách dlhšie obsluhované. Nie sú tak skoro vedené k samostatnosti. Všetko za nich robia starší - rodičia, súrodenci alebo iní príbuzní. Staršie sestry spravidla zastupujú matku. Staršia ses-

tra však nemusí byť nutne skutočná staršia sestra. Môže to byť iná príbuzná, ktorá preberá úlohu matky v starostlivosti o dieťa. Napriek tomu, že nie sú deti vedené k samostatnosti, ich názory sú v rodine akceptované, rovnocenné, môžu ich vyjadrovať bez vyzvania. Dobre vychované dieťa žije vo svojej rodine v úcte až po sobáš. Po sobáši v novej rodine, ktorá ho prijala, reprezentuje kultúru svojej pôvodnej rodiny.

Postavenie muža a ženy

Obr. 131. Rodina

Funkcia ženy a muža sa v rodine dopĺňajú. Muž je nositeľom prestíže rodiny. Vo vnútri ako hlava rodiny má hlavné slovo, jeho rozhodnutiam sa ostatní musia podriaďiť. Väčšinu času trávi v práci a diskusiami s priateľmi. Udržiava spoločenské kontakty a vybavuje spoločenské záležitosti. Syn znamenal silu a moc rodu. Muži chránili komunitu pred napadnutím. Sila rodiny sa demonštrovala rôznym spôsobom. Muži mlčky stáli pred chatrčami alebo dvíhali rôzne ťažké predmety (niekedy aj koňa). Tak

ako iné spoločenstvá, aj Rómovia si riešili mnohé svoje konflikty medzi veľkými rodinami, osadami či inými komunitami bitkami, vojnami, kde sa preukazovala sila mužskej časti rodiny. Synovia reprezentovali príbuzenstvo na verejnosti. Dedili profesiu otcov, čo zabezpečovalo pre rodinu obživu.

Žena je v podstate nezávislá. Zabezpečuje každodenné potreby a obživu. Vybavuje úradné záležitosti. Doma sa stará o výchovu detí až po sobáš. Každodenný život rodiny preto často závi-

Obr. 132. Muž a žena

sel na matke. Predávala výrobky, ktoré vytvoril muž. Tovar ponúkala vo svojej obci, ale často putovala pešo do vedľajších dedín. Profesia mužov nezaručovala pravidelnú odmenu. Ak bolo málo svadiieb a zábav, muzikant nemal kde hrať, kováč mal v zime menej práce. Preto ženy chodili po dedinách a zháňali obživu. Vymazali pec, zamietli alebo vyprali. Za tovar alebo práce, ktoré ženy vykonali, dostali väčšinou potraviny - trochu zemiakov, tvarohu, masti, múky alebo strukoviny. Občas dostali aj obnosené šatstvo, niekedy aj peniaze. V zimných mesiacoch chodili rómske ženy zbierať drevo na kúrenie alebo pri železničnej trati zbierali z vagónov popadané uhlie.

Žena, ktorej sa malo narodiť dieťa, sa musela riadiť rôznymi príkazmi a zákazmi. Musela dostať jedlo, na ktoré mala chuť, nesmela sa pozerieť na odporné a odpudzujúce veci. Nesmela sa hnevať, byť smutná alebo nespokojná. Žena, ktorá nemohla mať deti, bola odmietaná.

Nedospelé dievča mohlo chodiť kam chcelo. Mohlo sa hrať s chlapcami, chodiť pracovať na pole s matkou, alebo pomáhať otcovi. Ak dievča dospelo, nesmelo ísť samo ani na krok. Sprevádzali ho vždy bratia. Najväčšiu zodpovednosť mal najstarší brat. Dievča sa na ženu vyučilo doma. Naučilo sa prať, upratovať, starať sa o malé deti. Keď sa mladá žena vydala, v dome svokry, matky manžela, musela vykonávať tie najťažšie práce. Musela prať, upratovať, starať sa o malé deti svokry, chodiť po vodu. Nesmela odvrávať, sťažovať sa. Mnohokrát bola ponižovaná. Musela vytrpieť posmešky rozkazy a zákazy. Keď sa vzoprela, mnohokrát ju zbili. Svokra bola nevestou považovaná za druhú matku, u ktorej sa mohla naučiť byť dobrou ženou. Učila nevestu variť podľa nových zvyklostí manželovho domu. Prijatie do novej rodiny sa prejavovalo väčšou vľúdnosťou a úctou. Aby sa nevesta mohla stať dobrou ženou, musela sa vedieť postarať o obživu rodiny.

Významné postavenie v rómskej rodine má matka. Priviedla na svet dieťa, človeka. Tu ju nikto nemohol zastúpiť.

Obr. 133. Dievčatko

Obr. 134. Deti v detskom domove

K starostlivosti o dieťa boli dievčatá vychovávané od malička. Museli sa starať o mladších súrodencov, kolísať ho, prebaliť, preobliecť, dávať pozor, aby sa mu niečo nestalo.

Rómske rodiny sa najviac tešili deťom, ktoré znamenali pre nich bohatstvo a šťastie. Rómske rodiny sú charakteristické mnohodetnosťou, 5 až 8 detí bolo pravidlom. Niekedy aj viac. To však bolo charakteristickým znakom slovenských vidieckych rodín ešte aj pred rokom 1945. Dôvodom mnohodetnosti bolo uchovanie rodu, jeho sila, možnosť zabezpečenia lepšej obživy a starostlivosti o starých členov rodiny v budúcnosti. Dieťa bolo vždy prínosom do rodiny. Početné rodiny vychovávali deti vždy kolektívne. Dieťa žilo v rodine s tromi až štyrmi generáciami dospelých. Svet dieťaťa splyval so svetom dospelých. Spolu pracovali, žili, spolu trpeli. Dieťa sa stalo veľmi skoro samostatným a schopným konať na vlastnú päsť. Okolie povzbudzovalo dieťa vykonávať nejakú činnosť. Málokedy sa používali tresty. Deti boli kontrolované v sku-

pine. Rodičia sa viac venovali prvým deťom. Tie sa potom starali o svojich mladších súrodencov. Malý chlapec pracoval so svojím otcom, dievča s matkou.

Obr. 135. Matka a dieťa

Rómske deti nerady odchádzali od svojich rodičov. Keď boli dospelé a založili si svoje rodiny, synovia si často priviedli do rodičovského domu aj svoje manželky. Postupne si však postavili vlastné príbytky a osamostatnili sa. Na svojich rodičov však nezabúdali. Oby-

čajne najmladší syn zostal bývať spolu s rodičmi a staral sa o nich až do ich smrti. Mimoriadnu úctu prejavujú Rómovia svojej matke. Svoju lásku k nej, a najmä žiaľ nad jej úmrtím, vyspievali v mnohých pôsobivých piesňach.

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

...u nich nepočuť o vražde detí alebo samovražde. Žiaden Cigán si neskráti život sám a úmyselne iba pre starosti, straty a zúfalstvá. Napriek mnohým starostiam neprepadnú nikdy malomyseľnosti a melanchólii a aj v najväčšej núdzi sú veselí, dobre naladení a umrú iba vtedy, keď umrieť musia."

(ab Hortis, 1995, str. 59)

◆ Citát o deťoch

„Matka bývala s deťmi v drevenej chatrči, celkom so 17 osobami. Viedla príživnícky život a často nechávala deti samotné. Najmladšie dieťa bolo krajne zanedbané, trpelo podvýživou a muselo byť liečené v nemocnici. Preto bolo umiestnené do detského domova...“

„Matka opustila partnera i dieťa a odišla na neznáme miesto. Otec sa presťahoval k svojim rodičom a mal k nim vziať aj prechodne v detskom domove umiestnené dieťa, ale poň neprišiel.“

„Rodina žila v tmavej studenej miestnosti, ktorej strecha bola na zrútenie. Obidvaja rodičia prepadli alkoholizmu. Otec bol vo väzbe pre deklivenciu, matka krajne zanedbávala starostlivosť o deti.“

(Rómové v Českej republike, 1999, str. 56)

Obr. 136. Otec a spiace dieťa

○ Porovnajte citáty o príčinách umiestnenia detí z rómskych rodín v detských domovoch a citátom ab Hortisa.

◆ Porovnajte údaje v tabuľke

Generácie matiek v rokch	Bystrany			Spišské Tomášovce			Spišský Štvrtok		
	počet rodín	počet detí	Ø počet detí	počet rodín	počet detí	Ø počet detí	počet rodín	počet detí	Ø počet detí
1874-1920	32	294	7,1	16	132	5,7	25	208	6,3
1921-1930	22	182	7,1	8	67	7,6	13	108	7,1
1931-1940	25	208	7,5	8	63	7,4	9	49	5,4
1941-1950	26	209	7,3	17	99	5,4	10	48	4,6
1951-1960	55	325	5,4	14	67	4,4	17	78	4,4

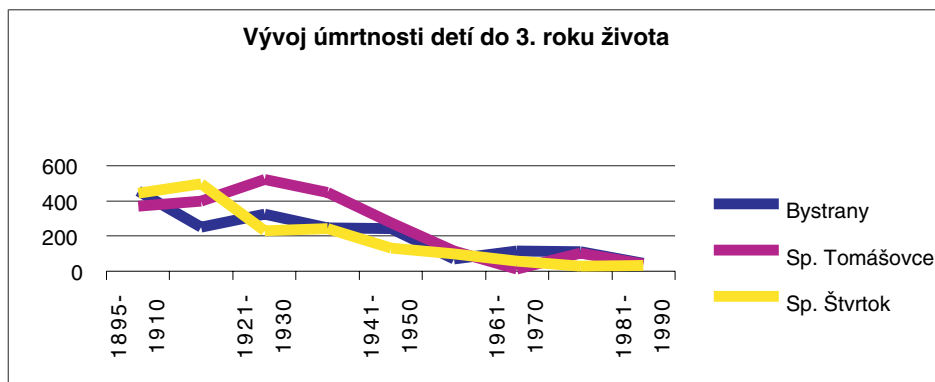
Priemerný počet detí v rodine: A - zo všetkých živonarodených detí;

B - z detí, ktoré prežili 3. rok svojho života

(A. B. Mann: Vývoj rómskej rodiny, 1995, str. 69)

- Aký bol vývoj počtu rodín od roku 1874 do roku 1960 v jednotlivých obciach?
- Ako sa vyvíjal počet detí, resp. aký bol priemerný počet detí v rodine v jednotlivých obciach v príslušných rokoch?

Početnosť detí v rodine

(Podľa: A. B. Mann: Vývoj rómskej rodiny, 1995, str. 69)

Graf ukazuje, aký bol vývoj úmrtnosti detí v rómskych rodinách do 3. roku života detí za obdobie necelých 100 rokov.

- Aký vývoj zaznamenala úmrtnosť detí do 3. roku života? Čo bolo príčinou takéhoto vývoja?

ÚLOHY

ULOHI

- Porozprávajte, čo ste sa dozvedeli o rómskych rodičoch k svojim deťom.
- Porovnajte spôsob života detí v minulom storočí so životom rómskych detí dnes!
- Napíšte krátku úvahu o osude detí z detských domovov.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Hlavou rómskej rodiny je otec. Ale starosť o zabezpečenie jedla pre rodinu má matka, ktorej Rómovia prejavujú veľkú úctu. Svojim deťom venujú Rómovia veľkú pozornosť a starostlivosť.

„Kdeže by sa kedysi rómska matka vzdala dieťaťa! Nikdy! A pritom boli kedysi horšie časy ako teraz. Bola veľká bieda, niektorí Rómovia bývali v kôlbách, niektorí v chatrčiach. Deti mali veľa, ale mamička mala všetky rovnako rada a nebola by sa vzdala ani jedného. To boli verné matky! Dreli, chodili žobrať, keď nebola práca, len aby deti mali čo jesť. To boli správne matky. Nehnevajte sa, ale aj to zvierajú si chráni svoje mláďatá, tým skôr ľudská bytosť, ktorá má rozum. Prv rómske ženy ľutovali aj cudzieho, keď vedeli, že sa mu krivdí, nieto svojho. Pretože Rómovia majú mäkké srdcia.“

(žena, 56 rokov, okres Spišská Nová Ves,
M. Hübschmannová,
Romové v České republice, 1999, str. 59)

Obr. 139. Deti

- O čom hovorí výpoveď ženy?

Obr. 140. Kontrasty

Z chatrčí a osád do bytov

Andar o koľibi taj tabora ando khera

Dobří ľudia sa vyspia i traja pod jednou perinou.

Ko lacho manuš, ta the trindžene tel jekh perňica šaj soven.

Obr. 141. Chatrč

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHİ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Zistite, ako sa delilo obyvateľstvo miest v stredoveku.
- Viete povedať, aký je prínos stredovekých miest pre rozvoj obchodu i pre kultúru?
- Uveďte názov niektorých súčasných miest - gigantov.

Praveký lovec, predchodca dnešných ľudí, žil v jaskyni. Keď sa naučil obrábať pôdu, začal si stavať obydlia. Spojením takýchto obydľí vznikli dediny. V starovekých štátoch z nich vznikli mestá s ulicami, vodovodom, kanalizáciou, v Rímskej ríši aj s kúpeľmi. Stredoveké mestá sa opevňovali hradbami. Na čele mesta stála mestská rada s richtárom. Mestá získavali od panovníka rôzne privilégia.

19. a 20. storočie znamenalo urbanizáciu miest. Elektrina, plyn, ropa výrazne ovplyvnili vývoj a charakter miest. Na začiatku 21. storočia sú na Zemi mestá - giganty, ktoré majú 20 - 30 miliónov obyvateľov.

Vznik rómskych osád v Uhorsku

Rómovia sa po príchode do Uhorska už v 16. storočí začali usadzovať na okrajoch slovenských miest. Jednotlivé rómske rodiny ponúkali sedliakom svoje služby. Na okrajoch obcí si postavili svoje príbytky. Boli to územia s poľnohospodársky menej kvalitnou pôdou. Postupom času, ako sa rodiny rozrastali, rástol aj počet ich obydľí. Tie vytvárali rómske osady. Rómska osada presahovala hranice príbuzenského spoločen-

stva. Osada bola považovaná za domov. Nahradzovala „rómsku vlasť“. V jednej osade bývali Rómovia jednej skupiny - kasty. V osade sa prejavovali sociálne rozdiely medzi Rómami. Bohatší mali obydlie postavené na najvyššom mieste osady, v dome mali podlahu. Chudobní iba udupanú zem. Bohatí bývali bližšie ku gadžovskej obci; boli „dolní“. Hudobníci sa usadzovali v blízkosti šľachtických sídel, kováči sa

usadzovali pri poľnohospodárskych usadlostiach. Chudobní mali obydlie postavené na svahu, bližšie k lesu; boli „horní“. Ďalší sa usadili tam, kde bol dostatok hlíny. Robili z nej nepálené tehly - vaľky. Osady boli od slovenských dedín vzdialené často aj dva kilometre. Žili svojím životom a ich členovia boli na seba navzájom odkázaní. Štedrosť sa prejavovala tým, že sa Rómovia delili o jedlo. Keď žena navarila prvé denné jedlo, poslala z neho do chudobnejšej rodiny. Delili sa o zápalky, o sekeru, o kuchynský riad. V chatrčiach používali na sedenie lavice. Keď prišli na návštevu vzácní hostia, požíčovali si od bohatších stoličky. O Rómoch sa mnohokrát tvrdilo, že „žijú na jednej hromade“. Znamená to, že bývali v malom priestore osady a že v chatrčiach bývali mnohopočetné rodiny. V tradičných názoroch obyvateľov Slovenska je zakorenený pohľad na Rómov ako na špinavých, neporiadnych. Keď je niekde neporiadok, hovorí sa, že to tam vyzerá „ako u cigánov“. Pritom základná podmienka, aby Róm mohol obstáť medzi Rómami, bola čistota. Väčšina rómskych obydľí, a to aj tých najchudobnejších, sa skvela čistotou. Malé dievčatá sa učili už od 5-6 rokov zameŕať a upratovať. Hlinená zem v chatrči sa každý týždeň vysypala čerstvým ílom. Zodpovednosť za vonkajšiu čistotu mala rómska rodina iba vtedy, keď išlo o malé spoločenstvo, členovia ktorého boli súčasťou veľkej rodiny. Gadžovia posudzovali Rómov podľa okolia obydľí, podľa vonkajška. V násilne vytvorených sídliskách sú nasťahované a bývajúce vedľa seba rody a rodiny, ktoré sa od seba dištancujú. Pre nich je dotyk s cudzími odpadkami pociťovaný ako poškvrna.

Typy rómskych obydľí

V rómskych osadách bolo niekoľko typov obydľí. Najprimitívnejším obydľím boli šiatre. Boli postavené z drevene

Obr. 142. Byt jednoduchej rodiny bol zariadený veľmi skromne

konštrukcie. Zemnice boli obydlia čiastočne zapustené do zeme. Bolo ich možno ešte v päťdesiatych rokoch v niektorých častiach Slovenska. Zariadenie zemnice bolo jednoduché. Oheň zakladali pred vchodom. Vyspelejším obydľím boli polozemnice, ktoré boli sčasti zapustené do zeme. Ich strecha bola položená na múrikoch. Najrozšírenejším typom obydľí boli chatrče. V nížinách boli postavené z hlinených nepálených tehál - vaľkov. V horských oblastiach boli postavené z dreva ako zruby. Podobným typom obydľí boli aj koliby. Vlachike Roma, olašskí Rómovia, bývali počas kočovania v prenosných stanoch alebo obytných vozoch. Vozy boli farebne vymaľované.

Rómske obydlia boli jednopriestorové. V jedinej miestnosti bývalo niekedy i desať či pätnásť ľudí. Zariadenie takéhoto obydľia bolo jednoduché. Pozostávalo zväčša z drevených lavíc, na ktorých sa aj spalo. Neskôr sa v takýchto obydľiach objavil jednoduchý nábytok - skrine a posteľ. Na kúrenie a varenie sa používal sporák. V súčasnosti majú rómske rodiny televízor, viaceré i video a na mnohých chatrčiach sa čnie satelitná anténa. Steny rómskych obydľí boli vymaľované pestrými vzormi a doplnené rôznymi ozdobami, obrázkami, rodinnými fotografiami alebo náboženskými symbolmi. Pre nedostatok miesta na spanie sa spí aj na zemi.

Aj na konci 20. storočia sú na Slovensku rómske osady, kde nie je zavedená elektrina, vodovod a kanalizácia. Obyvatelia osád využívajú hygienicky závadnú vodu z miestnych studní alebo z potoka. V lete sa život rómskej osady odohráva vonku, pred domom. Tu sa pripravuje jedlo, perie, tu sa riešia aj rôzne problémy, tu sa aj spieva a tancuje. Vonku sa spoločne oslavuje aj smúti.

Osád podobného charakteru je dnes na Slovensku okolo tristo. Väčšina z nich je na východnom Slovensku. V menších osadách žije niekoľko desiatok ľudí, vo väčších niekoľko stovky a v najväčších osadách viac ako tisíc obyvateľov.

Rómovia z týchto osád sa väčšinou orientujú na „svojich“ ľudí, a nie na ohraňovaný priestor, kde žijú. Priestor a veci okolo slúžia len na fyzické prežitie. Ich prejavy sú mimovoľné a srdečné. Ale najavo dávajú aj skupinový hnev. Čas a pocit povinnosti pre nich nič neznamenajú. Zmyslom ich existencie sú ich vlastní ľudia. „Kde sú vedľa mňa moji ľudia, tam sme doma, pokiaľ sú tu, som i ja tu doma, ak odchádzajú, treba sa pri-

dať.“ Tieto skupiny Rómov majú iný zmysel pre povinnosti, pocit zodpovednosti voči vlastníctvu a ku každodenným povinnostiam. Vonkajším prejavom ich spôsobu vnímania života sú snahy o emigráciu.

Mnohé rómske rodiny, ktoré boli zväčša násilne presťahované do bytov v panelových domoch veľkých sídlisk, sa na novému prostrediu nevedeli prispôbiť. Situácia tejto skupiny Rómov je veľmi komplikovaná. Majú snahu uzatvárať sa pred okolitou spoločnosťou, ktorá je v mestskom sídlisku rôznorodá, a najmä cudzia. Týmto Rómom hrozí kultúrna a sociálna izolácia. Priestor pre ich duševné a fyzické aktivity je mimoriadne malý, dokonca sa ešte znižuje. Rómovia, ktorí chcú „zaprieť svoje rómstvo“, ktorí sa k rómskej menšine nepriznávajú, majú veľké problémy prekonať prekážky vyplývajúce z rómsko-nerómskeho nepriateľstva.

Vo viacerých obciach sa Rómovia stali súčasťou komunity obce. Bývajú v rodinných domoch ako ostatní obyvatelia. Títo Rómovia sa sami cítia byť iní. Kas-

Obr. 143. Polozemnica

tovne sa vydeľujú oproti ostatným blízkym rómskym skupinám. Jedni sú „nečistí“, druhí sa bijú a kradnú. Stavajú sa k nim nepriateľsky. Ale zníženie kultúrnej, ale najmä sociálnej úrovne, často spôsobené stratou zamestnania najmä muža, znamená rýchly úpadok celej skupiny. Sústreďenie takých skupín Rómov v mestských menších alebo väčších cel-

koch má tragické následky. Bezpráčne sociálne dávky menia život týchto Rómov na príživníctvo. Znehodnocujú a ničia svoje tradičné hodnoty na škodu seba samých, ale aj väčšinového obyvateľstva.

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

◆ Porovnajte typy obydľí

Obr. 144. Šiator

Najprimitívnejším rómskym obydľím boli šiatre. Stavali ich valašskí kočovníci z dreva v tvare nepravidelného ihlana. Pokryté boli celtovinou.

(Bratislava 1956)

Obr. 145. Zemnica

Zemnice boli jednopriestorové obydľia. Postavené boli zvyčajne vo svahu a čiastočne zapustené do zeme. Drevená kostra sedlovej strechy bola pokrytá mačinou a hlinou.

(Hôrka 1958)

Obr. 146. Polozemnica

Polozemnice boli obydlia s jedným priestorom, zapustené do zeme asi 40-60 cm. Sedlová strecha bola položená na nízkyh múrikoch. Vznikli tak steny, ktoré umožňovali vnútorné zariadenie. Niektoré polozemnice mali aj okloky.

(Hôrka 1958)

Obr. 147. Chatrč

Chatrče boli najrozšírenejším obydľím Rómov v polovici 20. storočia na Slovensku. Mali jednu miestnosť. Boli postavené buď z dreva (v horských oblastiach) alebo z nepálených tehál - valčkov (na juhu Slovenska). Štít strechy sa nevyplňal.

(Reviúca 1958)

Obr. 148. Koliba

Koliba bola jednopriestorový dom. Vonkajšie steny mala vyzdobené červenou farbou.

(Třebišov 1956)

Obr. 149. Maringotka

Rómovia obývajú aj maringotky. Charakteristické bolo ich pestrofarebné oblečenie.

Obr. 150. Zariadenie rómskeho bytu
(Rimavská Sobota 1985)

- Čím sa od seba odlišujú jednotlivé typy obydliá?
- Skúste uvažovať, aké mohlo byť vnútorné vybavenie a zariadenie jednotlivých typov obydliá.

Obr. 151. Val'ky

Rastickí Rómovia sa delia na dve skupiny: na valašských Rómov a na hudobníkov (Romungovia).

Valašskí Rómovia bývajú oddelene od ostatných obyvateľov, ale aj od ostatných Rómov. Obývajú 5 chatrčí s nevyhovujúcimi hygienickými a sociálnymi podmienkami. Túto časť obýva rodina Stojkocov, ktorí sú potomkovia kočovných cigánov. Ich reč sa odlišuje od reči druhej skupiny Rómov, s ktorou sa ani nestýkajú. Medzi deťmi je veľa retardovaných. Priznali sa, že síce navštevovali školu, ale nevedia čítať ani písať. Od ostatných Rómov sa odlišujú aj spôsobom oblečenia. Ženy rady uprednostňujú pestré kvietkované šaty, silne si líčia tvár, nosia na sebe veľké množstvo šperkov. Zlaté

šperky nosia aj muži. Ich chudoba je obyčajne iba naoko chudobou, v skutočnosti celé svoje imanie nosia na sebe.

Druhá časť Rómov - hudobníci (Romungovia) obývajú časť obce, ktorá sa medzi ľuďmi nazýva péro alebo kolónia. Na okraji obce vytvárajú homogénne spoločenstvo. Pozostáva zo starej časti (asi 10%) so starými chatrčami, bez sociálneho zariadenia, vody a elektriny. Pri nej sa nachádza nová časť, nová ulica s domami vilového charakteru. Zámožní a zárobkovo činní Rómovia stavajú svoje domy už medzi gadžov a snažia sa prispôsobiť novému štýlu života.

(Sedlák, 1992)

„U nás sa gadžovia neodťahovali, akože sme cigáni, pretože gadžovia nemali v byte čistejšie než my, Rómovia. Dokonca Rómovia mali čistejšie než gadžovia, aj keď bola bieda, pretože gadžovia mali v miestnostiach, kde spali,

priviazaný dobytok. A keď išli do maštale a potom do bytu, tak všetci mali na topánkach hnoj, ani si nohy neutierali a nespávali na bielych prestieradlách ako my Rómovia. Aj keď sme spali na slamníkoch, mali sme ich stále napchaté čis-

tu slamou, mali sme čisté periny a na postele sme dávali čisté prestieradlá. Po-

dlahu vydrhla sestra tak, že bola ako vaľ, na ktorom sa váľa cesto.“

*Z výpovede Kataríny Ž. zo Sloviniek, okres Spišská Nová Ves
(Hubschmannová, Romové v České republice, 1999, str. 52)*

◆ **Prečítajte si tieto dva texty.**

- Čím sú charakteristické?
- Čo dokumentujú?

V obci Svinia pri Prešove boli dve rómske osady, kde (Rómovia) žili vo veľmi zlých podmienkach. Štyri rodiny si postavili domy mimo obe osady. Neboli síce prepychové, ale každá rodina si udržiavala poriadok a plánovala si za ďalšie peniaze zarobené v miestnom JRD zariadiť kúpeľňu, splachovací záchod, prístavbu pre dorastajúce deti. Národný výbor riešil situáciu tak, že osadu pri ceste obohnal vysokým plotom z vlnitého plechu, aby to svinstvo nebolo vidieť z cesty. Potom však štátny plán stanovil, že vo Svini postavia pre Rómov bytov-

ky. Do bytoviek sa mali nastahovať aj tie rodiny, ktoré sami za vlastné prostriedky postavili domy. Títo Rómovia sa tomu bránili. Hovorili, že sa z osady odsťahovali preto, lebo nechceli žiť s ostatnými. Ich nová a lepšia materiálna a sociálna situácia ich oddeľovala kastovne od iných Rómov v osade. Nastahovaním do bytovky by museli s nimi znova žiť. Nakoniec sa však museli z vlastných domov vystahovať. Tie vykúpilo JRD, a oni sa v bytovkách prispôbobi ostatným obyvateľom. Dnes sú tie bytovky zdevastované, zničené.

(Romové v České republice, 1999, str. 128)

Dokument hovorí o spôsobe riešenia bytovej otázky Rómov v období „socializmu“, kedy sa štátne orgány snažili o ich prevýchovu.

- Čo bolo charakteristické pre postup štátu v tomto období?
- Prečo štát nedovolil Rómom bývať v domoch, ktoré si sami postavili?

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

16. stor.	Vznik rómskych osád
1. pol. 20. stor.	Zemnice, polozemnice, chatrče
50. roky 20. stor.	Pokusy o likvidáciu rómskych osád
1991	Luník IX, Košice

Obr. 152. Karavany vo Francúzsku

LEXIKÓN

LEXIKON

Kočovať	meniť svoje sídla, nemať pevné obydlie
Mega	nadmerne veľký
Vajda	vodca väčšej skupiny Rómov
Vaľky	nepálené tehly vyrobené z hliny a vysušené na slnku

ÚLOHY

ULOHI

Obr. 153. Rómovia bývali aj v takýchto šiatroch

- Porozprávajte, čo ste sa dozvedeli o vzniku rómskych osád.
- Porovnajte spôsob bývania Rómov v stredoveku a dnes.
- Zistite, či sa vo vašom okolí nachádza niektoré z obydlí (šiator, zemnica, polozemnica, chatrč, koliba)

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Rómske osady začali vznikať v období neskorého stredoveku. Rómovia bývali väčšinou na krajoch miest a obcí, kde si z vaľkov stavali svoje chatrče. V izbe rómskeho domu bývalo 10 až 15 ľudí. Byty nemali elektrinu, ani kúpeľňu. Rómsku obec riadil rómsky starosta - vajda. Olašskí Rómovia kočovali.

Tri podoby rómskeho domova

Počas svojho výskumu chápania domova v rómskom etnickom spoločenstve na Slovensku zaznamenala Mária Dubayová z FF PU v Prešove tri rôzne, ale štandardné situácie z terénnych výskumov v rôznych rómskych skupinách i sídlach.

Osada Svinia, okres Prešov, rok 1990, január, mimoriadne silný holomráz.

V osade je niekoľko sotva dvojročných jednoposchodových neštandardných bytoviek, neštandardnosť spočíva v pôdorysnom členení dvoj a troj priestorových bytov. Sú tam veľké kuchyne s možnosťou bývania - spania, veľké izby. Súčasťou osady sú aj chatrče. Sú z najrôznejšieho materiálu, spravidla jednopriestorové, niektoré s otvoreným vstupom, niektoré zastreté vrecovinou či založené kusom dosky, plechu... Medzi chatrčami pobežujú deti, niektoré celkom nahé, dospelých nevidno. Všade kopa smetí, niekde aj kúria, ale dymu je málo, vzhľadom k počtu chatrčí a domov. Deti nie sú v škole, lebo veď je zima. (V tom čase deti dostávali teplú stravu v škole za symbolickú korunu.) Prichádzajú mladíci pätnásť-šestnásť-roční, ďalšie ženy - všetci ľahko oblečení. (Ja v prešívanej vetrovke a otepľovačkách sa trasím zimou.) Vnímajú ma ako príjemnú zmenu, som pozvaná do jedného z bytov. Vchádzam do kuchyne. Je tam sporák a niekoľko spojených váľand. Na sporáku sa nič nevarí, nekúri sa v ňom. Na posteliach spí niekoľko detí. Kuchyňa sa zrazu zaplnila ženami rôzneho veku, ale aj deťmi a mládežou. Niet sa kam po-

sadiť, len na posteľ. Odrazu mladý muž otvorí ďalšie dvere za kuchyňou a ukazuje izbu. Sú tam skrine a sekretáre, v nich umelé kvetinky a trhové suveníry, na stenách textilné zamatové obrázky Ježiša a Márie, sedacia súprava - model 50. rokov. Kovral je prikrytý igelitom. Izba vyzerá čisto, ale zdá sa, že sa v nej vôbec nebýva. Pochválím izbu a mladík vytiahne pre mňa jedno kreslo do prostriedku kuchyne. Tak teda ja jediná sedím, okolo mňa postávajú ženy a deti sa ku mne túlia. Prichádza asi 16-ročný mladík s gitarou, ktorá je prasknutá a má iba dve struny. Napriek tomu sa mu darí hrať piesne skupiny ABBA, Beatles či slovenské evergreeny... Všetci sa tešia, spievajú, rytmicky natriasajú, debatujú, fajčia. Je asi 11 hodín, všedný pracovný deň. Deti nie sú v škole, ženy nič nevaria. Okolo 13. hodiny prichádzajú muži (vtedy ešte pracovali na miestnom družstve), ale je zima, takže ani tam niet veľmi čo robiť. Napokon sa všetci sťažujú na zlé životybytie. Počas asi štvorhodinovej návštevy nikto nič nejedol, ani deti.

Osada Vtáčkovce, okres Košice, leto 1991, krásny horúci deň.

Asi dva kilometre za posledným dedinským domom sa začína rómska osada. V miernom kopci stoja celkom úhľadné malé domčeky, ktoré v kopci vytvárajú terasy a prirodzene kopírujú terén. Pripomínajú trochu balkánsku dedinku. Sú vybielené, mnohé farebné - modré, ružovkasté, žlté. Pred viacerými je malá záhradka s kvetmi, ale aj s trochou zele-

niny, niekde sú aj lavičky z tenkých vetví. Všetci muži sú v práci, pracujú najmä murári. Doma je jediný, má vraj voľno, a ten sa so mnou pustí do reči. Medzitým prichádzajú ženy s celkom malými deťmi. Väčšina starších detí je v škôlke a v škole. Ženy sú mimoriadne komunikatívne, rýchlo pochopili, čo chcem, usilujú sa spomínať, podnecujú sa navzá-

jom. Sedíme na lavičke pred domom, neskôr ma pozývajú na huby - ideme do lesa a celý deň je príjemný. V jednoducho zariadených domoch je čisto, vo viacerých domoch prali, všade visí plno plienok. V osade je len jedna studňa, kanalizácie niet. Ženy hovoria, že deti majú niekedy vši zo špinavej riečnej vody. Ich spomienky na svoj pôvod, na staré zamestnania a predkov sú bohaté, hoci zvláštne skreslené. („My sme Číňani -

dedo hovorili, že sme čina, či tak nejak. Robil zvony, hovorili nam i Zvoňare.“) Domnievam sa, že patria ku skupine Čengičina - zvonkárov, teda remeselníkov pracujúcich kedysi s plechom, kovom... Ženy kritizovali žobranie a krádeže. Zato boli perfektnými zberačkami lesných plodov, pritom v okolí nebolo vidno devastáciu prírody.

Luník IX. Košice. Rok 1991, máj, príjemný teplý deň.

Známe rómske veľkomestské sídlisko. Sedemposchodový blok tzv. pražských bytov. Na schodisku nie je ani jedno celé okno. Výťah nepremáva, je tam len prázdna hlboká šachta, na niektorých poschodiach otvorená - dvere niekto vytrhol, niekde sú nahradené založenou doskou. Po celom schodisku pobieha veľa detí rôzneho veku, poneviera sa veľa žien, ale i mužov, hoci v tom čase ešte mnohí sú zamestnaní. Je to nebezpečné, všetci sa sťažujú, ale nikto nič neurobí. Steny sú zdevastované, špinavé, zábradlia niekde zvalené. Na jednom z vyšších poschodí stojím na chodbe pred dvoma bytmi.

Vľavo je byt, ktorý nie je už bytom. Niekto nesmierne usilovný byt úplne zničil, vytrhal inštaláciu, urobil do panelu veľké diery, niet tam dlážky, dvier,

ničoho. Oproti je maličký vydrhnutý priesor s rohožkou pred dverami. Žiarivo čisté dvere a naleštená kľučka bezpečnostného zámku. Za dverami je maličký bytík neuveriteľne čistý, plný milých ľudí. Stará Rómka ma núka buchtami na pare. Dvere v byte vysadili, namiesto dvier sú farebné závesy, jedine toaleta je za dverami. I tam je dokonale čisto. Usilujú sa získať aj vedľajší veľký zničený byt. Chcú ho opraviť, ale majú problém s administratívnymi prekážkami. Vtedy ešte všetci muži pracovali, rodinu evidentne riadila matka. Dve desať-dvanásťročné dievčatká spôsobe sedeli a gúľali očami. Hovorili iba synovia, a to veľmi vážne o svojich problémoch a plánoch. Nevesty stáli, občas niečo ponúkli, pritakávali mužom. Neuveriteľne kontrastný poznatok

(Domino Fórum, 35/99)

-
- *Pouvažujte nad tým, čo ste práve prečítali.*
 - *Čo podľa vás ovplyvnilo rozdielny životný štýl, a teda aj spôsob bývania Rómov.*
 - *Prečo je podľa vás možné, že vedľa seba bývajú a žijú tak rozdielne skupiny Rómov?*

Nezamestnaní kováči

Bibuľakre charťa

Peniaze ti môžu ukradnúť, ale to, čo si sa naučil, ti nikto nevezme

Love tutar šaj čoren, aľe so džanes,ňiko tutar na lela

Obr. 154. Medzi ženské práce patrilo aj pletenie rôznych tkaníc, a to aj takýmto spôsobom

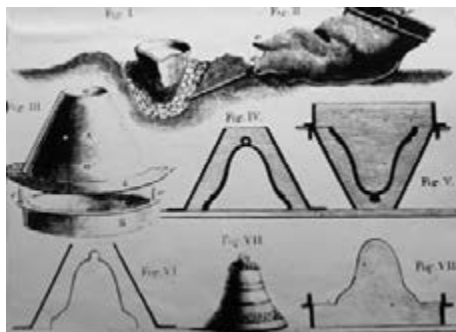
UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHİ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Zistite, ako vznikali jednotlivé remeslá.
- Viete povedať, aký je význam vzniku a rozvoja remesiel pre život ľudí?
- Vymenujte niektoré tradičné remeslá, ktoré ešte existujú vo vašom regióne.

Vyrábať nástroje a náradie sa naučili ľudia už v praveku. Najskôr to boli nástroje z kostí a kameňa. A v 11. storočí pred Kristom už vyrábali nástroje zo železa. Zdokonaľovanie nástrojov umožnilo špecializáciu vo výrobe predmetov. Postupne vznikali remeselníci - hrnčiari, kováči, kožiari, pletári, tkáči - ktorí svoje výrobky medzi sebou vymieňali.

V staroveku sa na predaj výrobkov zameriavali obchodníci. Vznikali obchodné cesty, a na ich križovatkách obchodné miesta - trhy. Rozkvet remesiel nastal v stredoveku. Nástupom manufaktúr a kapitalizmu tradičné remeslá postupne upadali.

Obr. 155. Kováčske formy na liatie zvonov

Najbežnejšou profesiou Rómov tak na našom území, ako aj na ostatných častiach bývalého Uhorska bolo kováčstvo. Potvrdzujú to správy počnúc 14. storočím i neskoršie súpisy. Rómske rodiny, ktoré sa usadili na okrajoch slovenských miest a dedín, sa zaoberali práve týmto remeslom. V 15.-17. storočí boli známe skupiny, ktoré zhotovovali rôzne náradie, dokonca aj zbrane. Aj neskôr existovali zruční kováči, ktorí do-

sahovali úroveň domácich majstrov. Väčšina rómskych kováčov však vykonávala iba príležitostné opravy a menej náročné práce. Svojho „cigánskeho“ kováča mala takmer každá slovenská dedina. Bol lacný. Koval kone, vyrábala špeciálne výrobky. Za odmenu dostával zemiaky, tvaroh, slaninu. V roku 1780 z celkového počtu 20 629 mužov, bolo 5093 kováčov, v roku 1893 ich bolo 4598. Na prelome 19. a 20. storočia boli rómski kováči takmer v každej východoslovenskej obci. Rómski kováči vedeli ukuť výrobky ručne bez akýchkoľvek chemických prísad. Preto boli na vidieku vyhľadávaní. Typickými výrobkami rómskych kováčov boli väčšie reťaze, tzv. hamovníky pre drevárov v lesoch. Vyrábali aj ohlávky pre hovädzí dobytok. Poľnohospodárom dodávali aj rôzne náradie - od kopáčov na vykopávanie zemiakov až po súčiastky na konské postroje a kovanie na vozy. Ďalšími výrobkami boli rôzne kovové výrobky, ako klince a rôzne kovania. Za svoje služby požadovali často poľnohospodárske plodiny. Preto ich využívali aj chudobnejší roľníci. Pre svoje rómske okolie ale aj pre sedliakov boli prirodzenou autoritou. Často zastupovali rómske spoločenstvo ako prostredníci. Priemyselný rozvoj na prelome 19. a 20. storočia bol viditeľný hlavne v potravinárstve a v oblasti železiarstva. V tejto situácii sa mohli udržať aj rómski kovo-robotníci, kováči, kotlári, reťazári. Neskôr začala strojárská výroba vytláčať drobných remeselníkov z trhu. Niekedy sa z remeselníci. Remeslami, ktoré sa zaoberali spracovaním kovu, bolo tiež kotlárstvotradičných kováčov stali umeleckí (výroba medených a neskôr hliníkových výrobkov) a zvonkárstvo.

Kováči neskôr boli zásobárňou robotníkov pre ťažký priemysel.

Okrem kováčstva najvýznamnejšími zamestnaním Rómov na Slovensku bolo muzikantstvo. Hudobníci sa neskôr sa

stali najpočetnejšou profesijnou skupinou. Podľa súpisov v 18. storočí ich bolo 1500, no v roku 1839 už patrilo k tejto profesii 4062 mužov a 13 žien. Kováči a hudobníci boli do začiatku 20. storočia u Rómov najvýznamnejšie zamestnania na Slovensku.

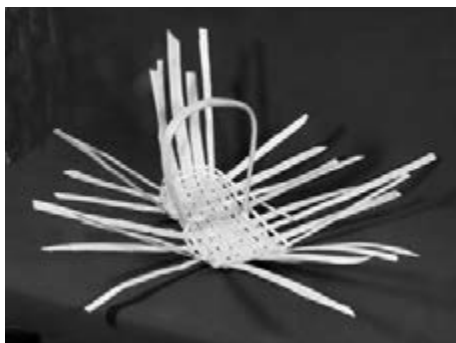

Obr. 156. Za prvej ČSR sa rómski kováči združovali vo výrobných družstvách. Po roku 1848 sa uplatnili niektorí aj v priemyselných podnikoch. (A. Horváth, kováč VSŽ Košice, 1962)

Ďalšie remeslá sa venovali spracovaniu dreva. Znami boli najmä korytári, ktorí okrem korýt rôznych veľkostí a tvarov vyrábali drevené predmety do domácnosti. Medzi ďalšie spôsoby obživy patrila výroba prevažne nepálených tehál valkov a pálenie vápna a dreveného uhlia. Niektorí boli hrnčiarmi alebo vyrezávali obecné pečate. Najmä olašskí Rómovia sa venovali handliarstvu - priekupníctvu koní.

Vzhľadom na usadlý spôsob života väčšina Rómov sa od 18. storočia živila príležitostnou prácou u roľníkov. Preto-

že nevlastnili pôdu, základné potraviny získavali od roľníkov. Pracovali pre sedliakov na poli, pri okopávaní a vyberaní zemiakov, pri žatve, zväžaní sena a vo vinohradoch. Pásli dobytok a pomáhali pri prácach okolo domu, pri hĺbení studní a rúbaní dreva na zimu. Ďalší v kameňolomoch lámali, rozťkali kameň, ktorý sa používal pri budovaní ciest. Pracovali za potraviny, obnosené šatstvo, starý nábytok a potreby do domácnosti.

Obr. 157. K typickým remeslám patrilo pletenie košíkov

Rómovia vedeli spracovávať prírodný materiál. Ženy zo slamy pletli rôzne ošatky, z prútia košíky a rohože. Niektoré z nich pomáhali mužovi pri kováčskej práci. Špecializovali sa na vymazávanie hlinených dláždok a chlebových pecí v sedliackych domoch a po-

máhali pri pradení. Mnohé rómske ženy sa naučili čipkárstvu, pleteniu, háčkovaniu alebo vyšívaniu. Koncom 19. storočia sa zaoberali aj pletením povrazov a šnúrok alebo zhotovovali laná. Košíkári vyrábali tiež kefy a štetky a z brezového prútia viazali metly. Známe boli aj jednoduché i pestré tzv. cigánske tkanice. Vyrobený tovar rómske ženy ponúkali po okolitých dedinách. Za tovar často dostávali potraviny, obnosené šatstvo, starý nábytok alebo potreby pre domác-

Obr. 158. Rómski kotlári vedeli vyrobiť aj rôzne kovové sitá, cedidlá alebo kanvice

nosť. Ďalší muži pracovali ako sluhovia a nádenníci a ženy ako slúžky alebo práčky. Mnohí muži sa živili priekupníctvom, ďalší pracovali pri železnici. Okrem toho boli šarhovia. Ženy sa tiež venovali vešteniu. Mnoho Rómov sa živilo žobraním, ale aj krádežami.

Remeslá kočovných Rómov

Kočovní Rómovia sa so svojimi koňmi a vozmi presúvajú z jedného miesta na druhé. Preto mali aj iný spôsob obživy. Kalderaši vyrábali medené kotlíky. Iní Rómovia vykonávali rôzne údržbárske práce a služby. Putovali od obce k obci a brúsili nože, alebo drotovali hrnce a opravovali dáždnyky. Ďalší sa živili ambulantom predajom: zbierali staré handry, kožu, kosti alebo perie,

ktoré vymieňali za tovar potrebný do domácnosti; vyrábali husle, bižutériu a opasky. Aj medzi kočovnými Rómami boli kováči, ktorí sa venovali cínovaniu, kotlárstvu alebo zláteniu. Haličskí Rómovia sa zase špecializovali na výrobu vrtákov. Rumunskí Rómovia boli známymi korytármi. Okrem koryt zhotovovali drevený riad ako lyžičky, varešky a misky. Hlavným zamestnaním ko-

čovných a olašských Rómov bol obchod s koňmi. Preto sa označovali ako Lovári (z maďarského ló = kôň). Ich ženy sa zaoberali veštením z ruky. K známym zdrojom obživy patrilo aj divadelníctvo a cirkus. Rómovia tu pôsobili ako hudobníci, akrobati, žongléri, tanečníci, rozprávači a kúzelníci. Na Balkáne má tradície vodenie cvičených medveďov. Do Bulharska prišli niekedy v 13.-14. storočí. Volajú ich Ričari; neskôr to boli rumunskí Ursari.

Do roku 1989 pracovali Rómovia najmä ako robotníci na stavbách, na želez-

Deľba práce

V rómskej rodine existovala deľba práce. Výchova detí viedla k ovládaniu viacerých remesiel. Práca bola chápaná ako potreba. Musela poskytnúť dostatok času na stretávanie sa, na spoločenské kontakty. Gadžo pre Rómov vždy znamenal možného zákazníka. Nezamestnanosť priniesla vylúčenie z cudzieho prostredia a stratu kontaktov s okolím. Rómovia boli vo svojej profesii životaschopní. Celý život boli nútení hľadať nových zákazníkov a možnosti odbytišťa pre svoje výrobky.

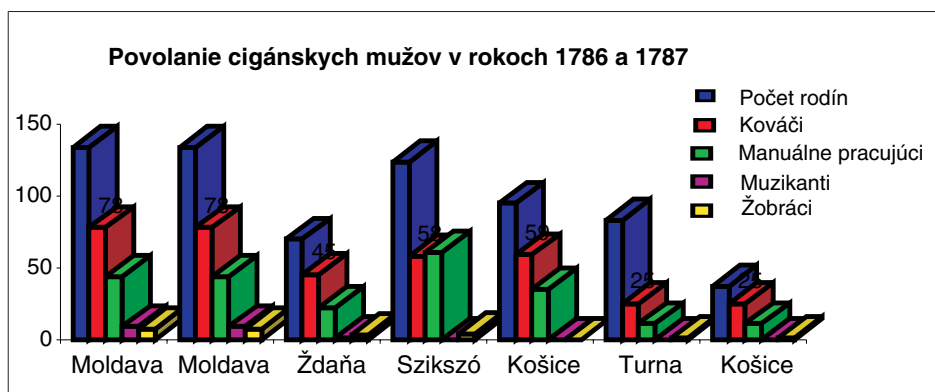
Po páde komunizmu sa mnohí Rómovia v bývalých komunistických krajinách prispôbili. Založili si obchodné a umelecké živnosti. Rómovia nemajú strach z noviniek. Sú na ne pripravovaní od detstva. Obnovujú sa mnohé povolania, ktoré Rómovia vykonávali po stáročia. Ale nezamestnanosť prehlbuje rozdiely medzi jednotlivcami i rodinný-

nici, pri výkopových prácach, pri očiste miest a odvoze smetí i ako lesní robotníci. Niektorí dosiahli aj stredoškolské či vysokoškolské vzdelanie. Mnohí z nich však neukončili odborné vzdelanie alebo sa nevyučili žiadnemu remeslu. Aj preto je dnes veľa Rómov nezamestnaných. Na konci 20. storočia sa zaoberali aj predajom ojazdených áut, starinárstvom a sezónnymi stavebnými a údržbárskymi prácami. V bývalých socialistických krajinách sa Rómovia venovali aj pašovaniu, predaju pašovaného tovaru, na Slovensku predaj na burzách.

mi zväzmi. Rómovia len málokedy dostanú prácu v zodpovedných funkciách. Profesionálne a sociálne sú v úzadí. Prebieha proces ich postupného sociálneho uzatvárania sa a následne sociálneho vylúčenia z ekonomiky, trhu práce a tým aj spoločnosti. Zvyšuje sa ich závislosť od sociálnej pomoci. V dôsledku odchodu z vidieka došlo k narušeniu a strate stálych zákazníkov. Nemôžu sa spoľahnúť ani na možnosti, ktoré môže ponúknuť obrábanie pôdy a dorábanie poľnohospodárskych produktov - nemajú pôdu. Rôzne obmedzenia brzdia rozvoj a výkon remesiel. Rómovia nemajú profesionálne organizácie, ktoré by ich ochraňovali. Pod vplyvom všeobecných hospodárskych problémov v jednotlivých krajinách dochádza k ekonomickému úpadku rómskeho etnika.

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

(Neznámi Rómovia)

Graf zobrazuje povolanie rómskych mužov v rokoch 1786 a 1787.

- Popíšte údaje v grafe vlastnými slovami.
- Ktoré zamestnanie prevládalo?

◆ Porovnaj jednotlivé ilustrácie a popíš činnosť rómskych remeselníkov.

Až do 20. storočia si mnohí rómski kováči zachovali starodávny spôsob práce: do ohniska, ktoré bolo umiestnené na zemi, z jednej strany ústili kováčske mechty, z druhej strany bola do zeme zarazená náková. Rómsky kováč pri práci čupel, alebo sedel na päťkách. V oblasti juhozápadného Slovenska bol známy spôsob, keď kováč pri práci stál po pás vo vyhlúbenej jame. Rómski kováči využívali starší materiál, z ktorého vedeli vykuť nejaký potrebný predmet. Využívali pri tom aj techniku tzv. kováčskeho zvárania, pomocou ktorej vedeli napr. z dvoch starých podkov vyrobiť jednu novú.

Obr. 159.

K najrozšírenejším spôsobom obživy Rómov na Slovensku patrilo kováčstvo. Vybavenie sa vošlo do jedného vreca, umiestneného v obývacom voze. Dielňu si rozložili kdekoľvek na voľnom priestranstve

Obr. 160. Kováci vyrábali najmä podkovy, kramle, vrtáky, sekery, nože, pánty, reťaze. Známe na Slovensku boli aj tzv. cigánske klince, ktoré sa uplatnili pri pokrývaní striech šindľom

Obr. 161. Ku kováčskemu remeslu patrilo aj kovotepectvo. Rómski kovotepci dokázali zručne vytepať predmety, ktoré mali aj umeleckú hodnotu

Obr. 162. Pre kočovních valašských Rómov bolo charakteristické obchodovanie s koňmi. Kúpovali staršie a choré kone, ktoré potom vyliečili „omladili“ a so ziskom znovu predali

Obr. 163. Rozšíreným zdrojom obživy bolo pletenie košíkov z prútia alebo zo slamy. Vyrábali ich najmä v zime a vymieňali ich za potraviny

Obr. 164. Rómske ženy vyrábali z ľahko dostupného materiálu metly. Vymieňali ich za potraviny, alebo ich predávali na jarmokoch.

Obr. 165.

Obr. 166.

Koncom 19. storočia prišli na Slovensko z Rumunska korytári. Vyrábali korytá, vahany, lyžice, varechy i vretená. Korytári vyrábali svoje výrobky priamo na mieste, kde mohli vyrúbať stromy, vhodné na výrobu koryt a ďalších výrobkov.

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

16. - 17. stor.	Rómske kováčstvo na Slovensku
19. - 20. stor.	rozvoj kováčstva u Rómov
1990	nezamestnanosť Rómov

Obr. 167. Kováči vedeli vytepať aj zvonce pre dobytok

Obr. 168. Rómski remeselníci sa so svojimi rodinami presúvali po krajine na konských povozoch

LEXIKÓN

LEXIKON

Drevené uhlie	uhlie, ktoré vznikalo pálením dreva špeciálnym spôsobom
Pálenie vápna	výroba vápna, pri ktorej sa nehasené, surové vápno zalievalo vodou
Ošatka	z prútia pletený druh košíka, zvyčajne na chlieb

ÚLOHY

ULOHY

- Porozprávajte, čo ste sa dozvedeli o remeselnej zručnosti Rómov.
- Porovnajte stredovekých remeselníkov s prácou rómskych remeselníkov.
- Napíš krátke zamyslenie, ako by sa Rómovia mohli pričiniť o zníženie vlastnej nezamestnanosti.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Rómovia si poznatky o spracovaní železa priniesli už z Indie. Preto najznámejšími rómskymi remeselníkmi boli kováči. Okrem toho tiež boli zruční hrnčiari, vedeli páliť vápno a vyrábať nepálené tehly. Rómske ženy vedeli priať, pletli povrazy, viazali metly a tkali pestré látky. Na Slovensku sa vyskytovali aj kočovní Rómovia, ktorí sa zaoberali zberom starých handier, vyrábali korytá alebo obchodovali s koňmi. Po roku 1989 došlo k veľkej nezamestnanosti Rómov.

Rok 1989 neznamenal pre Rómov iba národnostnú rovnoprávnosť. Pod vplyvom tvrdých ekonomických podmienok sa nedokázali prispôsobiť trhovému hospodárstvu a konkurencii na poli pracovných síl. Ich veľkou nevýhodou je aj nedostatočné vzdelanie a takmer nijaká kvalifikovanosť. Následky sú preto v niektorých okresoch východného Slovenska priam hrozivé. Dôsledok je až 100-percentná nezamestnanosť. Na druhej strane systém vyplácania podpory v nezamestnanosti a sociálnej podpory Rómov nemotivuje k tomu, aby sa

aktívne podieľali na riešení vlastnej situácie.

Rómovia sa síce vedú prispôsobiť novým ekonomickým pomeroch. Ale mnohé z pracovných odborov, ktoré donedávna vykonávali alebo ešte vykonávajú, sa pokladajú za zastaralé. Rómovia boli vždy vynikajúci umeleckí remeselníci a hudobníci. Ale v súčasnosti sa v týchto odboroch už nedokážu uplatniť. Róm, ktorý je zbavený svojej kultúry, ktorý nemá vzdelanie, vhodnú profesiu ani prácu, je psychicky zmätený a nie je schopný prispôsobiť sa.

Odporúčanie Rec (2001) 17 na zlepšenie ekonomickej situácie a zamestnanosti Rómov a kočovníkov v Európe prijaté Výborom ministrov 27. novembra 2001 na 774. schôdzi zástupcov ministrov.

II. Politika zamestnanosti a prístup na trh práce

14. Zloženie ústrednej, regionálnej a miestnej vlády by malo odrážať štruktúru komunit, ktorým táto slúži, nevynímajúc Rómov.

17. Výnimočný dôraz by mal byť kladený na poskytovanie príležitosti rómskym ženám pri vstupe na trh práce a na získanie prístupu k príjmovým a podnikateľským aktivitám, ktoré by ich zaujímali.

„Pracoval som ako murár 20 rokov, 5 rokov mám živnosť. Posledný rok je môj príjem nulový. Mám štyroch dospelých synov, všetci sú nezamestnaní.“

(región Rimavská Sobota)

(Radičová, 2001, str. 124)

„Nezamestnaný som dlhšie ako rok. Keď som sa toľ nedávno pýtal na zamestnanie, nedali mi otvorene najavo, že som Róm, ale prijali neróma.“

(Radičová, 2001, str. 124)

◆ Porovnajte obsah textov v rubrike.

○ Čo majú tieto texty spoločné a čo majú rozdielne?

Obr. 169. Lenka Januvová, ZŠ Jarovnice

Cinka Panna a jej kapela

Cinka Panna taj lakri banda

Kde sú Rómovia, tam je počuť pieseň.

Te merel dad, rovel o vođi, te merel daj,
rovel o jilo.

DADE ZINGARICUM

1. Ex orculo Pallico Madrigal Zigarica

Obr. 170. Kájonihó kódex z roku
1634-1639

Hudba mala od praveku kultovú funkciu. V starom Grécku sa žiaci v aténskej škole učili hrať na píšťale a na lýre. V stredoveku bola ľudová hudba súčasťou života ľudí. Súčasne vznikala umelá hudba - chrámová, ktorej šíritel'om bola najmä cirkev. Najstaršie hudobné pamiatky na Slovensku sú z doby Rímskej ríše. Slovania poznali niektoré dychové a strunové nástroje - píšťaly, chrastidlá, bubny, zvonce, hrkálky. K piesňovej tvorbe patrili magicko-rituálne a zbojnícke piesne, piesne roľníckej a pastiersko-valašskej kultúry, a p.

Hudba sa zaznamenáva pomocou nôt. Základné zložky hudobného prejavu sú melódia, harmónia, dynamika, tempo, metrum a rytmus. Európske prúdy hudobného umenia sú - gotika, renesancia, polyfónia, barok, klasicizmus, expresionizmus.

Hudba má v rómskej kultúre výnimočné postavenie. Piesne boli obľúbeným druhom zábavy. Naplňali voľný čas, sprevádzali tanec, boli úľavou v žiali a smútku. Vyjadrovali pocity, boli spovedňou. Speváčkami boli najmä ženy, zvlášť mladé dievčatá. Hudobné remeslo a vzdelanie si Rómovia nesmierne ceniť. Mnohokrát obetovali celý svoj ma-

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHÍ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Vyhľadajte si informácie o vzniku hudby a o hudobných nástrojoch.
- Zistite, ako vznikla hudba a ako sa rozvíjala v jednotlivých historických obdobiach.
- Vymenujte niektoré hudobné nástroje.

jetok, aby mohli dať syna učiť k známemu hudobníkovi. Žiadna zábava, žiadna svadba na slovenskej dedine sa nezaobišla bez „cigánskej“ kapely. Rómovia mali monopol na hudobné služby.

Perzský básnik Firdusi napísal jeden z prvých textov o Rómoch a ich sťahovaní. Hovorí o „desaťtisícoch Louri mužov a žien, odborníkov v hre na lutnu“.

O hudobnom nadaní Rómov svedčí aj stará rómska epická pieseň, tzv. rómsky plač, pochádzajúci z roku 1557 alebo optimisticky ladené piesne s notovým záznamom v Kájonihó kódexe z roku 1634-1639. Je to zatiaľ najstaršia hudobná pamiatka Rómov. Napriek záporným postojom viacerých stredovekých štátov i napriek vyhánaniu a prenasledovaniu v niektorých obdobiach z vôle kráľa pozývali rómskych hudobníkov na kráľovskú večeru.

Význam hudby pre Rómov

Pre Rómov hudba znamená život. O ich histórii možno hovoriť iba v súvislosti s hudbou. Rómov charakterizujú dve veci: hudba a odmietanie. Hudba nebola pre Rómov len prostriedkom k zárobku. Mala veľký význam v ich vlastnom živote. Hudba, to sú oni. Odmietnutie, to sú ostatní. Rómska hudba dala svetu veľa. Hrali ju na zábavách, krstinách, svadbách. Hudba odprevádzala zomrelého na jeho poslednej ceste. Rómski hudobníci hrali svoje vlastné rómske piesne ťahavé, clivé, ale aj temperamentné. V mnohých prípadoch zlúčili rôzne hudobné smery a štýly v jednej alebo vo viacerých krajinách. Z hudobníckych rodín často pochádzajú práve príslušníci rómskej inteligencie. Olašskí Rómovia hudobné nástroje nepoužívali. Svoj spev a tanec doprevádzali rytmickým vytlieskavaním, lúskaním prstami, vydupávaním, či rytmickými zvukmi vlastných úst. Hudba Rómov má vždy historický základ. Hinduistický hudobník alebo stredoeurópsky Róm aj keď nikdy neopustili vlastnú krajinu, udierajú do džbána alebo nádoby na mlieko v tom istom rytme.

Rómske hudobné umenie je na jednej strane zvláštne, jedinečné, na druhej strane banálne a neurčité. Výnimočné je iba vtedy, keď je časťou každodenného života, keď je Róm ochotný odhaliť sa okoliu. Mnohí nerómski obyvatelia

Obr. 171. Medzi najčastejšie používané patrili najmä strunové nástroje

rómsku hudbu na jednej strane obdivovali, na druhej strane predpismi alebo donucovaním popierali rómsku kultúru. V Bulharsku až do roku 1989 nemohli rómske kapely účinkovať ani na súkromných podujatiach, napríklad svadbách, lebo by dostali pokuty. Pred druhou svetovou vojnou boli Rómovia v Burgenlande v Rakúsku väčšinou muzikanti pre každú príležitosť. Hrali na ulici i v kaviarňach, na bálach i pohreboch. Hrali na husliach i akordeóne, bubne i dychových nástrojoch. Rómski hudobníci hrajú na rôzne nástroje - na husliach a cimbale, na Balkáne na klarinete, v Škótsku na gajdách. V Grécku sa prikláňajú ku gréckej a balkánskej melodike, v Turecku počúvajú aj indickú hudbu.

Obr. 172. Rómski muzikanti hrávali pri všetkých obdobiach života človeka: pri narodení, svadbe i na pohrebe

Hudobné nadanie Rómov je známe. Známe sú prípady, keď rómski potulní hudobníci hrali a tancovali v cirkusoch alebo vystupovali s cvičeným medveďom alebo opičkou. Najstaršia správa o rómskych hudobníkoch v Uhorsku pochádza z roku 1489. Kráľovnej Beatrix hral na lutne rómsky muzikant. Hudobníci, ktorí hrali na gitaru, sa spomínajú v 16. storočí. Rómski hudobníci boli vždy akousi „cigánskou šľachtou“. Od ostatných sa líšili svojím zjavom i chovaním. Primáši takmer všetci vedeli vynikajúco improvizovať. Väčšina z nich mala absolútny sluch. Hoci nepoznali noty, vedeli zahrať aj klasické skladby, ktoré počuli. Domy si mohli postaviť v meste medzi ostatnými. Často sa k svojmu rómskemu pôvodu len veľmi ťažko priznávali. Svoje deti posielali do hudobných škôl a konzervatórií. Rómske kapely boli obľúbené u uhorskej šľachty. Rodiny rómskych hudobníkov sa usadzovali na jej pozemkoch. Šľachta im poskytovala im rôzne výsady. V 18. storočí pôsobili rómski hudobníci vo všetkých oblastiach Slovenska. Na dedinách tvorilo hudobníctvo doplnkový zdroj obživy, najmä v zimných mesiacoch, kedy sa konali svadby a rôzne tanečné zábavy. Rómovia si osvojili repertoár ľudových piesní miestneho obyvateľstva, ktorý obohatili o svojský spôsob interpretácie. Obľúbená „cigánska muzika“ nesmela chýbať pri žiadnej významnejšej udalosti v obci. V niektorých

oblastiach východného Slovenska rómske hudby prevzali úlohu nositeľov a udržiavateľov slovenského hudobného folklóru.

Hudba bola pre Rómov odjakživa zdrojom vysokých príjmov. Bol to jediný a možno aj najľahší spôsob, ako sa vyzdvihnúť z úbohého prostredia. Vynikajúci rómski hudobníci si získali obdiv a uznanie nielen u poslucháčov v mestách. Na prelome 19. a 20. storočia začali rómski hudobníci hrať aj v mnohých slovenských kúpeľných a rekreačných strediskách. Je známe, že do roku 1949 sa v Košiciach organizovali veľké tradičné plesy košických Rómov. Konali sa každoročne cez niektorý fašiangový utorok v najväčšej a najkrajšej sále v Košiciach. Plesy boli preslávené svojou výpravou, hudbou, tancom, spevom, dobrým vínom a vyberanou spoločnosťou. Rómovia na ples nepozvali hocikoho. Množstvo týchto plesov a zábav sa konalo v každom slovenskom meste. Rómski muzikanti hrávali v kaviarňach a iných zábavných podnikoch do tanca aj na počúvanie. Títo Rómovia si postupne osvojili životný štýl mestského obyvateľstva. Moderné spôsoby a prostriedky hudobného vyjadrovania druhej polovice 20. storočia ovplyvnili aj rómsku hudbu. Vznikli gitarové skupiny, mnohé rómske sklady sa upravujú do novej podoby. Mnoho mladých Rómov mixuje tanečnú hudbu všetkých možných štýlov na diskotékach.

Cinka Panna

Legendou medzi rómskymi muzikantmi je žena - Panna Cinková v maďarsky hovoriacom prostredí známa ako Cinka Panna. Bola nielen primáška, ale aj zberateľka a upravovateľka ľudových piesní. Nielen v 18. storočí bola najvýznamnejším reprezentantom rómskeho hudobného umenia.

V 19. storočí patril medzi najvýraznejšie postavy rómskych muzikantov Jozef Piťo. Svoj obdiv mu vo svojich dieľach vyjadrili aj významní predstavitelia slovenskej literatúry Sládkovič, Vajanský alebo Kukučín. Jeho portrét vytvoril známy maliar Peter Bohúň.

Obr. 173. Cinka Panna v dobovej ilustrácii

Medzi ďalších vynikajúcich hudobníkov patrili Michal Barna, ktorý v 18. storočí pôsobil ako dvorný hudobník kardinála Imricha Čákyho v Iliašovciach na Spiši. Ján Bihary (1764-1827) pochádzal z Veľkého Blahova pri Dunajskej Strede. Účinkoval na šľachtických dvoroch v Budapešti a vo Viedni, na rôznych slávnostiach a korunováciách. Vyslúžil si prezývku „Uhorský Orfeus“. František Šarközi (1820-1897) pôsobil v Košiciach a v Lučenci. Bol známy nielen ako primáš a hudobný skladateľ, ale v hodnosti poručíka bol menovaný za hlavného vojenského kapelníka všetkých cisárskych hudobníkov v Uhorsku. Pavol Čonka (1841-1913) bol žiakom Jožka Piťa. Účinkoval na národných slávnostiach v Martine. Florián

Berki-Rožňavský (1855-1893) z Gemera hral mnohým európskym panovníkom, medziinými tiež kniežatu Karolovi Ľudovítovi Habsburskému vo Veľkej sále Dobšinskej ľadovej jaskyne. František Horváth (1855-1939) z Banskej Bystrice potom, čo sa v roku 1885 stal „kráľom primášov“ v Budapešti, účinkoval v roku 1889 na slávnosti otvorenia Eiffelovej veže v Paríži i na dvore britského kráľa Eduarda VI. V prvej polovici 20. storočia sa veľkej popularite tešil Jožko Pihík. Pravidelne hrával v bratislavských kaviarňach. Bol nielen primášom, upravoval rómske ľudové piesne, ale uplatnil sa aj ako skladateľ a textár populárnych piesní.

Po druhej svetovej vojne sa úpravami a interpretáciou slovenských i rómskych ľudových piesní zaoberali viacerí hudobníci. Mnohí pôsobili v rôznych špičkových hudobných súboroch. Uplatnili sa ako koncertní majstri i ako „primáriusi“ v SLUK-u, v Lúčnici, v Slovenskej filharmónii, v Symfonickom orchestri Československého rozhlasu, Slovenskom kvartete, v Bratislavskom komornom orchestri. Vyučujú na konzervatóriách na celom Slovensku i na Vysokej škole múzických umení v Bratislave. Interpretujú skladby svetových skladateľov. Ako hudobní skladatelia komponujú komorné a symfonické skladby, skladajú a upravujú ľudové piesne. Veľa rómskych hudobníkov najmä v súčasnosti pôsobi aj v zahraničí, v rôznych symfonických a operných orchestroch, ale aj ako hudobníci v muzikálových a tanečných orchestroch. Do plejády rómskych hudobníkov patria mnohí z hudobníckych rodov Adamovcov, Bartošovcov, Berkyovcov, Cibul'kovcov, Györgyovcov, Klempárovcov, Končekovcov, Radičovcov, Vizváryovcov a mnohí ďalší.

Kapitoly zo života Rómov

Kapitoli andar o dživipen Romen

*Cigaňe, cigaňe,
kdze vam cigaňata?
[:ej, na hure se pašu:]
jak dzivy kačata.
(prasata)
(Krivany)*

*Zahraj, cigáň, jakú víš,
upečem ti holú myš,
[:a já bych ti upiekla,
ale keď mi utiekla.:]
(Černík)*

*A ty, cigan, dobre hraj,
na dzifčata pozor daj,
budze dobra večera,
černa kura pečena,
ešče sa nam ňespekla,
už nam z peca ucekla.
(Krivany)*

*Zima bolo, mrholilo,
cigánča sa narodilo,
jaj, jaj, jajajaja, jaj,
a cigáni boli radi,
že je chlapec kučeravý,
jaj, jaj, jajajaja, jaj.
(Záblatie)*

*Ukážky piesní z rôznych regiónov Slovenska,
ktoré charakterizovali niektoré črty rómskej povahy.*

(Neznámi Rómovia, 1992)

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

Obr. 174. Na čele kapely

Panna Cinková (v maďarsky hovoriacom prostredí známa ako Cinka Panna).

Nazvali ju „cigánska Sapho“. Zatiaľ ne-
poznáme presný dátum jej narodenia, avšak
podľa dátumu úmrtia a podľa správy, že zo-
mrela 61-ročná v roku 1772 usudzujeme, že
sa narodila roku 1711 v obci Gemer (dnes
okres. Rimavská Sobota). Pravdepodobne
bola vnučkou Michala Barnu. Jej otec bol ši-
kovný a skúsený hudobník a pri krste dal
svojej dcére meno Anna. Po čase ju ale všade
volali Cinka Panna. Pôvod tohto mena je ne-

známy. Už ako deväťročná očarila hrou na
husle. Vtedajší pán obce Ján Lány využil
príležitosť uskutočniť s týmto cigánskym
dievčaťom pokus s cieľom zistiť, ako až ďale-
ko sa dá školením a dobrým vedením vype-
stovať jej nadanie. S týmto úmyslom ju po-
slal k najlepšiemu huslistovi do Ružomber-
ka. Netrvalo dlho a dievča predstihlo všet-
kých svojich učiteľov a za krátky čas sa stalo
takou známou a slávnou, že ju vznešené

panstvoá vzdialené aj 20-30 míľ od Gemera pozývali hrať na rôzne slávnosti. Ako veľmi mladú 14-ročnú ju jej pán a adoptívny otec vydal za známeho hráča na base a kováča. Spolu vytvorili skupinu, ktorá vzbudzovala pri všetkých príležitostiach obdiv a dokonalú spokojnosť prítomných. V manželstve bola požehnaná deťmi a neskôr hrala s mužom, so štyrmi najstaršími synmi a dcérou cez letné dni najmä na hostinách svojho pána. Čo sa týka jej výzoru, nebola obdarená krásou. Bola veľmi čierna, mala jazvy po kiahňach a na hrdle veľkú strumu. To všetko ju ale nešpatilo, lebo sa veľmi dobre správala. Bola vždy čisto oblečená a jej výnimočná zručnosť v hre dala zabudnúť na tieto drobné chyby prírody. V celom jej správaní nebolo možné nájsť niečo z chýb a nedostatkov ostatných Cigánov. Seba a svojich blízkych obliekala veľmi poriadne, od svojich dobrodincov dostávala na tento cieľ pre seba a pre celú rodinu každé tri roky nové červené šaty. Dokázala sa príjemne a zábavne pohovárať s vysokým panstvom, hovorila čistou, vytríbenou maďarčinou. Jej domácnosť a deti boli obdivuhodne čisté, nikdy nebolo vidieť ani ju, ani členov jej domácnosti neporiadnych a leňošiaticich, ale každý z nich musel vykonávať svoju prácu. Ona sama, keď nebolo treba hrať, prala, piekla chlieb a robila potrebné domáce práce. Touto usilovnosťou ochránila seba a svojich blízkych od výstrednosti a nezriadeného spôsobu života. V styku s ľuďmi bola priama a príjemná, rozumná

a mierna rovnako, ako jej celá rodina. Všetci boli nábožní a horliví kalvíni. Len čierna farba pleti a tuhé fajčenie - zvyky jej pokolenia - prezrádzali jej pôvod.

Po roku 1725 zložila s manželom a švagrami husľovú kapelu, ktorú viedla ako primáška. V mužskom oblečení s fajkou v ústach, svojím osobným čarom, najmä však virtuóznou hrou na husliach, sa čoskoro preslávila. Koncertné turné podnikala po celom Uhorsku. Niektorí hudobní teoretici ju považujú za spolutvorkyňu skladieb na počúvanie - hallgató. Zomrela 5.2.1772. Pochovali ju v rodnej obci Gemer. Po jej smrti vzniklo veľa legiend, básní, románov i divadelných hier. Od roku 1970 sa v jej obci poriadajú na jej počesť festivaly hudby, piesní a tancov.

(Neznámi Rómovia, 1992, str. 118.)

**Cinka Panna krásne hráš,
len kamenné srdce máš,
srdce kameň, pery plameň,
nevie sa ich zmocniť žiaden,
Cinka Panna...**

**Cinka Panna,
hovoria o tebe,
že máš srdce z kameňa
a pery ľadové,
že sa ňá láska nechytá...**

(Neznámi Rómovia, 1992, str. 110)

Jozef Piťo (1800-1896).

Narodil sa roku 1800 v Tekovských Lužanoch (predtým Veľké Šarluhy) v okrese Levice. Do umenia hry na husliach ho už v detských rokoch zasvätil jeho strýko. Keď vyrástol na statného mládenca, dal sa zverbovať za vojaka. Pridelili ho k pešiemu pluku v talianskom Miláne. Ako talentovaný hudobník sa dostal do plukovej hudby, kde hral na husliach a lesnom rohu. S vojenskou hudbou chodil aj on verbovať chlapcov za vojakov. Po skončení vojenskej služby sa natrvalo usadil v Liptovskom Mikuláši.

Už v štyridsiatych rokoch 19. storočia mal vlastnú kapelu, 12-14-členný hudobný súbor, s ktorým hrával liptovským zemanom, mešťanom Nemeckej Ľupče. Hudbou vítal slovenských národovcov, ktorí 3.9.1861 uskutočnili pamätný výstup

Obr. 175. Podobizeň od P. Bohúňa

na Kriváň. Od roku 1863 vystupoval na zhromaždeniach Matice slovenskej v Martine, aj pri iných príležitostiach. Hral ľudové, ale i národné piesne. Sám bol zberateľom ľudových piesní. Harmonizoval ich jeho syn Šándor. Hoci nepoznal noty, mal vynikajúcu hudobnú pamäť. Osobitné miesto v jeho repertoári mala švihrovská pieseň, ktorú udržiavali celé rady hudobníkov a odovzdávali ju z pokolenia na pokolenie. Piťo zomrel 22.3.1896, pochovali ho v Liptovskom Mikuláši. Obdiv a uznanie mu vo svojich dielach vyjadrili Andrej Sládkovič, Svetozár Hurban Vajanský, Martin Kukučín a ďalší. Maliar Peter Bohúň ešte za Piťovho života vyhotovil jeho portrét.

(Neznámi Rómovia, 1992, str. 130)

- Porovnajzte životné osudy dvoch najznámejších rómskych hudobníkov. V čom boli podobné?

*Tie čierne oči sú veľmi zaľúbené,
keď tie oči vidím, srdce ma bolí,
umieram za tebou,
on je bohatý a ja som chudobná,
čo ja úbohá, urobím.*

*Mama, ja ju veľmi ľúbim,
jej ústa bozkávam,
plačem za ňou, že ma už nechce,
plačem za ňou, mamu umieram.*

*Moja frajerka chodí za mužom,
never ty mojej frajerke,
Boh ju potrestá za mňa.*

*Na mojom hrobe červená ruža rastie,
ostala som sama, samučká,
kto chce, bije ma,
aj tie moje deti.*

*Tie moje dve deti plačú,
Boha za mňa prosia,
mamka moja, chorá som,
Joj, mama moja,
či ja nie som vaša,
že ma nachováte
aspoň hodinku pri vás.*

*Keď ja, mama, stadiaľ pôjdem,
čo ti tu nechám,
nechám ti chudobu
a v srdci žiaľ.*

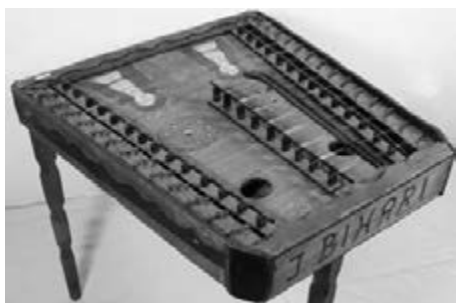
*Spite, deti, spite,
len jest' nepýtajte,
lebo vaša stará mať
pod čiernu zem ide.*

*Prečo ma nikto nechce,
prečo nikoho nemám,
joj, Bože, poď ku mne naspäť, dievča cigánske.
mladá som, zomrieť musím.*

(Neznámi Rómovia, 1992, str. 146)

◆ Porovnajzte texty piesní.

- O čom hovoria?
○ Aké motívy sa najčastejšie objavujú v piesňach Rómov?

Obr. 176. Cimbal patrila medzi základné vybavenie cigánskej kapely. Majiteľ si naň často namaľoval svoje meno

Obr. 177. K dychovým nástrojom patrili klarinety

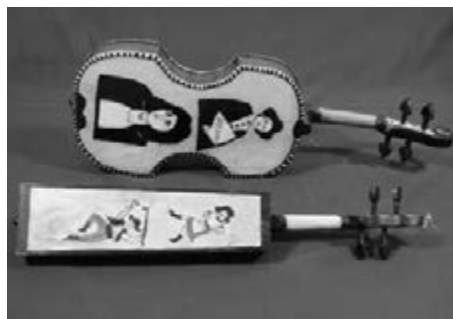
Obr. 178. Harmonika síce nebola súčasťou kolekcie nástrojov každej kapely, ale niekedy ju používali aj rómski muzikanti

Obr. 179. Medzi kráľovské nástroje patrili vždy husle. Aj najväčší a najznámejší virtuózi a slávni muzikanti, uvedení v tejto kapitole, hrali na husle

Obr. 180. Najmä balkánski rómski hudobníci používali aj tradičné balkánske brnkacie hudobné nástroje

Obr. 181. Bývalo zvykom, že si majitelia svoje hudobné nástroje aj skrášlili maľbami

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

1489	Najstaršia správa o rómskom hudobníkovi
16. stor.	Spomínajú sa rómski hudobníci na citaru
1711	Pravdepodobný rok narodenia legendárnej Panny Cinkovej
18. stor.	Rómski hudobníci hrajú na celom Slovensku
19. - 20. stor.	Vznik kaviarenských hudobníkov

Obr. 182. Rómski muzikanti boli aj predmetom výtvarného stvárnenia

Obr. 183. Kapela cigánskej školy z Košíc v roku 1934

LEXIKÓN

LEXIKON

Cítara	brnkací strunový hudobný nástroj
Harmónia	súzvuk, hudobná veda o akordoch
Chorál	kresťanský bohoslužobný spev, oslavná, duchovná alebo iná zborová pieseň
Chrastidlá	druh hudobného nástroja
Metrum	hudobný takt
Primáš	prvý huslista v hudobnom telese

ÚLOHY

ULOHY

- Porozprávajte, čo ste sa dozvedeli o ohudobnom nadaní Rómov.
- Porovnajete interpretáciu hudby rómskymi hudobníkmi v 18. storočí a v 19.-20. storočí.
- Zaspievajte si nejakú rómsku pieseň.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Rómovia sú známi najmä ako hudobníci. Najstaršia správa o rómskom muzikantovi je z roku 1489. V Uhorsku sa ako hudobníci preslávili mnohí Rómovia. Hrávali na svadbách a na tanečných zábavách. V 19. a 20. storočí vynikli ako profesionálni kaviarenski muzikanti. Po roku 1945 sa mnoho rómskych hudobníkov preslávilo v rôznych orchestroch i ako hudobní skladatelia. K najslávnejším rómskym hudobníkom patrila Cinka Panna.

Ako vzniklo pomenovanie Cinka Panna

Révay nagy lexikona uvádza mená troch chýrnych hudobníkov Cigánov zo 17. storočia, a to „Barnu, Cédronu a Cinku (starý otec vábivo hrajúcej Panny)”. Slovo „cinka” je v našich krajinách známe od roku 1258. Častejšie sa užívalo od roku 1450 a pôvodne znamenalo mladé dievča, neskôr koketnú ženu. Vlastné

meno „Cinka” v starocigánčine znamenalo „tajný starodávny kmeň”. Slovo zapisovali aj ako „szinka” „czinka”. Týmito slovami označovali tých, ktorí sa v tajnosti grupujú, čiže „cinkosok”. V latinských prameňoch, napr. Bartholomeides (1805-1807) používa meno huslistky ako Czinka. Vo francúzštine i v pre-

klade do maďarčiny Liszt (1859,1861) miesto Czinka chybné prepisuje ako „Csinka“. Palkovič (1804) píše „Cynka Panna“. Podľa J. Kresánka „Cinka Panna je čisto slovenský názov“. J. Botto v povesti Maginhrad spomína Cinkopannu, z povesti o Hradovej známu postavu cigánskeho pôvodu. V súčasnom slovenskom i maďarskom jazyku sa toto priezvisko správne píše ako „Cinka“, čo sa v poslednom období, okrem niekoľkých výnimiek aj rešpektuje. Slovenský jazyk používa pre ženské priezviská príponu -ová, to znamená že meno primášky je Cinková.

Podľa M. Uhliarovej pri krste v evanjelickom kostole dostala meno Anna. Latinské slovo „pannus“ značí kus súkna. S. Vutkovich uvádza, že ju nazývali

„Vászon panna“ (maďarsky vászon - plátno, súkno). Pannus však značí aj purpur, červen, radosť; a či Panna Cinková nevyžarovala okolo seba radosť? „Kým sa ostatné deti v jej veku hrávali s bábikami z handričiek, Panna Cinka potajomky brávala do rúk otcove husle a sláčikom zachytávala štebot vtáčikov, šum vánku a vln rieky Šijavy, neskoršie tklivé melódie Gemera...“ Ďalší autori dávajú zase Annu - Pannu do súvislosti s nevšednou krásou (Panna - krásna ako panna), ďalší volia jednoduchšiu verziu - údajne ju tak nazývali od malička. V románovej literatúre sa odôvodňuje meno Panna tým, že „Anna“ ešte nemala milenca, že do vydaja bola „pannou“, preto jej hovorili Panna Cinka.

(Neznámi Rómovia, 1992, str. 117-128)

○ *Pouvažujte nad obsahom dokumentu o možnom pôvode mena slávnej rómskej hudobníčky.*

„Po hviezdy slávna huslistka

Cinka Panna v tomto hrobe odpočíva.

Nad jej popolom nech bdie večne jej slávne meno!

Žena ma porodila, ale slávu svojmu menu som sama nadobudla.

Chýr o mne ďaleko letí - bárs ma už hrob kryje,

od matky som iba horkú smrť a starosť zdedila,

ja zanechávam svojim potomkom slávne meno.“

(Neznámi Rómovia, 1992, str. 125)

Obr. 184. Huslista

Rómske umenie je umenie žiť

Romano džaniben hin džaniben te dživel

Dobré slovo je ako chleba.

Lačho lav mar maro

Obr. 185. Romathan

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHİ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Viete povedať, aký je kultúrny prínos štátov staroveku?
- Popíšte, ako prebiehal kultúrny vývoj územia Slovenska v období Veľkej Moravy, v stredoveku a v 19. storočí.
- Zistíte, ako pôsobia na ľudí nové formy kultúry a umenia - video a počítačová tvorba.

Prvé prejavy kultúrnych aktivít človeka pochádzajú z pravekých jaskýň - na ich steny kreslil, maľoval a vyrýval najmä zvieratá. K rozmachu kultúry a umenia došlo v staroveku. Vynikajúce bolo grécke sochárstvo, architektúra, literatúra, vzniklo divadlo, rozvíjali sa vedy - filozofia, matematika a história, konali sa olympijské hry. Na druhej strane Rimania využívali umenie k rozkošiam a pôžitku.

Stredoveké umenie bolo cirkevné. Návrat k antike znamenal obdobie humanizmu a renesancie, kedy vznikli diela svetového maliarstva a sochárstva. Kapitalizmus a moderné 20. storočie priniesli princíp uplatňovania slobody a voľnosti v kultúre a umeleckej tvorbe. Objavili sa film, televízia a na konci 20. storočia aj tzv. počítačové umenie. Pre kultúru a umenie prestali platiť hranice a stali sa všeľudskými.

Najstaršie prejavy umenia Rómov

Rómske umenie je umenie žiť. Je to každodenné umenie o všetkom a vo všetkom. Je to umenie obchodovať, riadiť, robiť muziku alebo tancovať, rečniť, komunikovať s druhým, žialiť aj osla-

vovať. Je stále a všeobecné. Kultúra Rómov sa rozvíja. Znamená tradíciu a prispôbovanie, je ich pravidelnou potrebou bez ohľadu na to, že ostatní im upierajú kultúrnu existenciu. Rómovia

Obr. 186. Tituly časopisov, publikácií

vlastnú kultúru potrebujú. Začlenenie a prispôbenie sa nie je pre nich jednoduchším riešením. Musia stále bojovať za to, aby mohli zostať tým, čím sú. Musia sa snažiť posilniť svoju totožnosť. Aby mohli žiť spôsobom života, ktorý si sami zvolia.

Medzi najstaršie prejavy kultúry a umenia Rómov patria najrannejšie počiatky rómskej vzdelanosti. V 18. storočí sa začínajú objavovať prvé a najstaršie diela prvých rómskych učencov a buditeľov. Z roku 1796 je Slovník cigánsko-latinský a maďarský Mihály Farkaša. József Bornemiza vydal v roku 1853 Rómske nárečia. V 19. storočí bol známy prvý rómsky právnik Richard Liebich, ktorý pochádzal z rómskej šľachtickej rodiny. Medzi rómskych intelektuálnych predstaviteľov patrí aj František Stojka, ktorý napísal v roku 1890 Rómsky šlabikár. Prvou rómskou etnografkou a folkloristkou je Dora Yates nazývaná „Maharání“ - kráľovná, ktorá pôsobila v Londýne.

Rozprávky

Kultúrna a umelecká činnosť sa okrem hudby rozvíja aj v iných oblastiach - v maliarstve, sochárstve, literatúre, kinematografii. Rómovia vo väčšine európskych krajín nemajú kodifikovaný jazyk, hovorí sa dialektami, nie je ustálené písmo, ktoré by umožňovalo pri vydávaní osloviť väčší počet čitateľov. Preto

vydávajú svoje diela v jazyku krajiny, kde žijú. V rómskej kultúre patrilo čestné miesto rozprávkam. V mnohých osadách sa dva-tri razy v týždni konalo „verejné“ rozprávanie rozprávok. Odohrávalo sa v najväčšej miestnosti osady. Zúčastňovali sa ho nielen deti (ak nevyrušovali), ale najmä dospelí. Kto rušil, skákal do reči, musel miestnosť opustiť. Rozprávačmi boli muži, ženy rozprávali rozprávky deťom doma. Dobrým rozprávačom trvalo rozprávanie hrdinských príbehov aj päť až sedem hodín. V rozprávkach sa hovorilo o kráľoch, rómskych hrdinoch, o rôznych nadprirodzených bytostiach. Záujem vzbudzovali aj vážne či humorné príbehy odpozorované zo života. Rozprávači v nich používali rôzne prirovnania, príslovia, porekadlá i viaceré pôvodné rómske slová, ktoré sa z bežného jazyka postupne vytrácali. Rómske rozprávky väčšinou končia víťazstvom rómskeho chlapca.

Kultúra po roku 1981

Rozvoj rómskej kultúry a umenia na Slovensku nastal po roku 1989. Začali vychádzať viaceré rómske časopisy - týždenník Romano líl (Rómsky list) a mesačník Roma. Mladým ľuďom je venovaný kultúrno-pedagogický časopis Ternipen (Mladosť). Rómska revue sa venuje histórii, populárno-vedeckým a kultúrnym témam. Dvojtyždenník Sam adaj (Sme tu) prináša spravodajské informácie. Svoj mesačník Romane vasta začala vydávať aj kancelária splnomocnenca vlády Slovenskej republiky. Deťom je určená Farbindi Romani čhib (Maľovaná rómčina) od básnika a spisovateľa Dezidera Bangu, rómsky šlabikár Romano hangoro a čítanka Genibarica, ale aj časopis Luludi (Kvietok). Vznikli rómske vydavateľstvá, rôzne kultúrne organizácie ako Romani Kultura. Združenie inteligencie Rómov vzniklo ako kultúrno-spoločenská organizácia. Rómom sú určené pravidelné relácie v rozhlase i v televízii.

Známy je magazín Romale. Rómovia pôsobia ako redaktori v novinách, časopisoch i v televízii. Oddelenie Rómskej kultúry vzniklo vo Vihorlatskom múzeu v Humennom. Výrazný podiel na rozvoji rómskej kultúry a umenia má Katedra rómskej kultúry na Fakulte sociálnych vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ktorá už vychovala mnohých predstaviteľov rómskej kultúry.

Literatúra

V poslednom období sa rozvíja aj rómska literatúra. Rómski spisovatelia upravujú a prepisujú rómske rozprávky, píšú poviedky i poéziu. Už v roku 1964 vyšla kniha rómskej poézie Pieseň nad vetrom. Vydal ju významný predstaviteľ rómskej poézie Dezider Banga, ktorý je prirovnávaný k slávnemu básnikovi Lorcovi. Jeho prvá básnická zbierka vyšla v roku 1967. Dezider Banga je aj šéfredaktorom časopisu Romana. Daniela Hivešová sa okrem písania poézie venuje aj riešeniu rómskej problematiky ako predstaviteľka rómskej kultúry. Rómskej poézii sa venuje aj Katarína Patočková, ktorá je úspešnou víťazkou Literárneho Kežmarku. Je známa aj z časopisov, zborníkov a z rozhlasu. S vysokým ohlasom literárnych kritikov sa stretáva tvorba spisovateľov Ilony Lackovej a ďalších autorov.

Výtvarné umenie

Medzi Rómami je mnoho tiež výtvarníkov, ktorí sa venujú maľbe, ilustráciám alebo keramike. Výtvarník Rudolf Dzurko, narodený 1. júla 1941, je uznávaný nielen u nás a v Českej republike, ale aj v Nemecku, USA, Kanade i vo Francúzsku. Pracuje technikou lepenej sklenej drte. Tvorí farebné obrazy - spomienky na detstvo, na svoj život, zobrazuje symbolicky smútok, radosť, beznádej. Jeho slová sú: „Môj najväčší zážitok je život.“ V oblasti výtvarného umenia pôsobia aj ďalší umelci výtvarníci. Jozef

Ravasz je významný básnik a fotograf. Známy je jeho cyklus fotografií Slzy Cigánov.

Romathan

Rómovia sa umelecky prejavujú aj prostredníctvom divadla. V roku 1931 bolo v Moskve založené divadlo Romen. Známe je aj divadlo Pralipé z bývalej Juhoslávie, ktoré emigrovalo do Nemecka a ktoré uvádza diela divadelných klasikov v rómskom jazyku. Od roku 1993 pôsobí na Slovensku divadlo Romathan, ktoré vzniklo v Košiciach. Jeho zakladateľkou a prvou riaditeľkou bola Anna Koptová. Poslaním divadla je prehĺbovanie sebaidentifikácie Rómov, oživovanie rómskej kultúry, tradícií, zvykov. Divadlo má štyri sekcie - orchester, hereckú sekciu, tanečný súbor a spevácku sekciu. Svoje inscenácie uvádza v rómskom a slovenskom jazyku. Okrem predstavení pre dospelých má vo svojom repertoári aj pôvodné rozprávky pre deti. Účinkuje nielen v Košiciach, ale po celom Slovensku a v zahraničí, pravidelne reprezentuje rómske umenie na rôznych festivaloch. V repertoári divadla sú rozprávky Slepá šnurkárka, Ako Boh stvoril Róma, Čierne topánky, Veľký primáš Baro, Hrbatý Maren, Kováč a čert. Dospelým divákom sú určené hudobné a divadelné predstavenia Miesto pre Rómov (freska o histórii a súčasnosti Rómov), Orchester divadla Romathan sa predstavuje, Rómska slza (hra), Pop Rom - I, II., Cigáni idú do neba (muzikál), Krváva svadba (Divadelná hra), Stroskotanci (mystérium o láske a osamelosti).

V roku 1986 na folklórnom festivale vo Východnej malo premiéru scénické pásmo Ľudia z rodu Rómov. Jeho autor v ňom predstavil temperamentné rómske tance, hudbu spev i rozprávanie Rómov zo všetkých oblastí vtedajšieho Československa. Program sprevádzala aj výstava obrazov rómskeho autora Rudolfa Dzurku. Dzurko vystavoval tzv. sklené

Obr. 187. Romathan spieva

obrazy - na tabuľové sklo nanesené rôznofarebné vrstvy drveného skla, korálik a sklenných tyčínok, spojených špeciálnym lepidlom.

Svoje umenie a kultúru predstavujú slovenskí Rómovia aj na mnohých podujatiach v zahraničí. V roku 1998 sa v Budapešti konala medzinárodná výstava s názvom „Rómovia v strednej a východnej Európe“. Zo Slovenska boli na nej vystavené výrobky rómskych umeleckých kováčov a výtvarné práce žiakov I. ZŠ v Jarovniciach.

Mnohí ľudia na Slovensku si ani nevedomujú, že takmer vo všetkých oblastiach politického, spoločenského a kultúrneho života pôsobia aj občania rómskej národnosti. Pokiaľ v politike alebo v kultúre je rómska príslušnosť spravidla viditeľná, v mnohých oblastiach spoločenského života nevystupuje do popredia. Rómovia majú svoje osobnosti vo vede. Rómskej histórii sa venoval Bartolomej Daniel, ktorý ako Róm zo Slovenska prispel významnou mierou k vzniku Múzea rómskej kultúry v Brne. V zbier-

kach tohto múzea je mnoho historických materiálov, fotodokumentov, ale aj rôznych predmetov zo života Rómov zo slovenských osád. Ďalší Rómovia pôsobia v oblasti pedagogických a psychologických vied, ako učitelia na všetkých typoch škôl. Mnohí Rómovia pôsobia v katolíckom duchovenstve ako kňazi alebo rádové sestry. Rómovia tiež vynikajú ako športovci - boxeri, kulturisti, ale aj futbalisti. K týmto ľuďom sa v poslednej dobe priradujú aj úspešní rómski podnikatelia. Sú dôkazom schopnosti prispôsobenia sa Rómov prostrediu, v ktorom žijú. Ich vzdelanie, schopnosti, vedomosti i činy, ktorými sa dokázali vyrovnáť väčšinovému spoločenstvu, jednoznačne popierajú rôzne teórie o neschopnosti rómskeho etnika, o jeho „menejcennosti“. Súčasne predstavujú tú vrstvu rómskej inteligencie, ktorá sa priznáva k svojmu rómstvu, ktorá môže byť základným kameňom budúceho obrodenia rómskeho národa.

Z tvorby rómskych výtvarníčok:

Obr. 188. Šperk
Šperkárka Rosa Taikonová zo Švédsku

Obr. 189. Duša II
Maliarka Denisa Demeová z Hnúšťa

Obr. 190. Žena
Sochárka Božena Vavreková z Gelnice

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

**KIDELĎAM AVRI ANDARO
ARCHIVO**

Obr. 191. Ľudia z rodu Rómov

Ľudia z rodu Rómov na folklórnom festivale vo Východnej v roku 1986

„Žijú roztrúsene medzi nami. V osadách na okraji dedín, v starej zástavbe historických miest, v nových domoch sídlisk, v nových rómskych domoch. V poľnohospodárskych oblastiach aj v priemyselných centrách... Čo vieme o nich a čo oni vedia o sebe?“ Úvodné slová zo scénickej fresky Ľudia z rodu Rómov. Inscenoval ju V. Gruska na Folklórnom festivale Východná 1986. Program mal tieto časti: Prológ - symbolický indický

pôvod Rómov, Spomienky na život, Spomienky na detstvo, Krstiny pri kočovnom voze, Krstiny v meste, Odprisahanie nevery, Mu'lo (Vartovanie mŕtveho), Vianoce, Rómsky muzikanti a ľudová hudba Slovenska, Hľadanie vlastnej kultúry a miesta v spoločnosti. V programe vystúpilo vyše dvesto Rómov zo Slovenska i z Čiech. Program urýchlil vznik nových rómskych súborov.

(Slovenský národopis, 1998, str. 243)

Z tvorby Dezidera Bangu

Cigánska pieseň

*Má každý záhyb z celofánového potoka
a trochu bolehlavu za táborom.*

Jej rytmus je sypký.

Plávajú v nej Cigánkine oči, fialové rybky.

Klopokajú v nej kopytá,

Cigán a step.

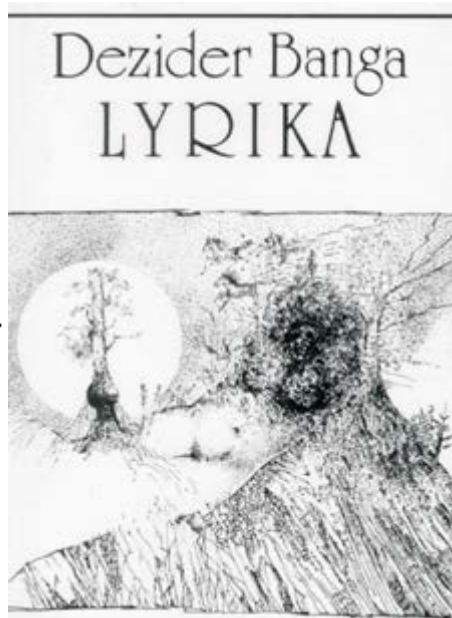
*Na koni, čo má rebrá ako zebra
z dlhých ciest.*

*Má toľko farieb
ako tvoja sukňa*

*a toľko žiaľu,
že je z nej aj luna
smutná.*

*Cigán, vezmi husle,
dotýkaj sa strún, ako muše
o boky vlín...*

(Banga, 1992, str. 25)

Obr. 193. Dezider Banga, Lyrika

Obr. 192. Rómska spisovateľka Ilona Lacková sa narodila vo Veľkom Šariši, okres Prešov

Obr. 194. Tanečnica

○ Prečítajte si nasledujúcu rozprávku od 8 ročnej Marcelky z Ochtinej, ktorú uverejnil časopis *Ternipen* v roku 1998. Porovnajte ju s niektorou slovenskou rozprávkou (8-ročnej).

Vlasy ako slniečko.

Rómovia sa utáborili na krásnom mieste pod lesom, na lúke medzi stromami. Odstavili koče a postavili stan. Urobili oheň, okolo ktorého sa posadili deti. Rodičia išli na koňoch do dediny kúpiť niečo na jedenie. Deti sa samé zabávali, spievali, behali a rozprávali sa. Neďaleko v horárni bývala blondätá Keri. Zaučila spev, a tak sa tam išla pozrieť. Rómske deti ju nechceli prijať medzi seba,

pretože bola iná. Už odchádzala, keď odrazu malá Róza a Julča vstali od ohňa, lebo im jej bolo ľúto a zakričali na Keri. Kerina tvár a vlasy zažiarili ako slniečko, bola rada, že sa s nimi môže hrať. Veď ona nepozerala na to, že rómske deti sú tmavšie ako ona. Ona sa len chcela hrať s deťmi, ktoré boli veselé a šťastné.

(*Ternipen* 1/98, str. 8)

Obr. 195. Z cyklu fotografií Jozefa Ravasza Slzy Cigánov

Obr. 196. Rómska matka

Z tvorby výtvarníka Rudolfa Dzurku

Rudolf Dzurko sa narodil v roku 1941 v Pavlovciach pri Prešove. Otec bol muzikant, ale vyrábala aj košíky, dlabal korytá a viazal metly. Otec spolupracoval s partizánmi. Po vojne sa presťahovali do Čiech. Dzurko vystriedal viacero zamestnaní, bol pastierom, kuričom, sústružníkom, obuvníkom.. Výtvarne diela začal tvoriť asi v roku 1976. Začal robiť rôzne diela, najmä ženské hlavy, zo skla. neskôr začal na sklo aj maľovať. V zá-

Obr. 197. Bezmocnosť

hrade jeho domu vznikla malá galéria ženských hláv z pieskovca, neskôr z dreva. Dzurko je tiež výborným muzikantom. Vyrába aj rôzne drevené šperky.

(*Národopis, 1998, str. 115*)

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

18. stor.	Prvé a najstaršie diela rómskych učencov a buditeľov
1931	Založenie divadla Romen v Moskve
1964	Vydanie knihy rómskej poézie Pieseň nad vetrom
1986	Uvedenie scénického pásma Ľudia z rodu Rómov na festivale vo Východnej
1990	Vznik Katedry rómskej kultúry.
1993	Divadlo Romathan.

Obr. 198. Romathan

Obr. 199. Tvorba Rómov vychádza aj knižne

- Prezrite si ilustrácie titulných strán rómskych publikácií a kníh. Skúste ich porovnať s podobnými titulmi vydávanými pre Slovákov alebo Maďarov.

LEXIKÓN

LEXIKON

Etnograf	vedec zaoberajúci sa etnografiou, národopisom
Folklorista	vedec zaoberajúci sa skúmaním ľudovej umeleckej tvorby
Revue	druh náročnejšieho kultúrneho alebo vedeckého časopisu
Scénické pásmo	umelecký program zložený z rôznych umeleckých vystúpení, ktoré majú jednotnú základnú myšlienku

ÚLOHY

ULOHI

- Prečítajte si niektoré rómske rozprávky a porovnajte ich s rozprávkami iných národov. Zistite ich spoločné znaky a rozdiely.
- Vyhľadajte si v knižnici niektoré rómske časopisy a prelistujte si ich. Svoje poznatky o nich si zapíšte.
- Pokúste sa zatancovať temperamentný rómsky tanec.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Rómska kultúra a umenie sú spojené so životom. Významné miesto patrí rozprávkam, ktoré sa rozprávali na verejnosti aj niekoľko hodín. Po roku 1989 došlo na Slovensku k rozvoju rómskej kultúry a umenia.

„Pocit zúfalstva u mňa osobne vzniká vtedy, keď nemôžem slobodne cestovať, nemôžem cestovať s vedomím, že môžem ísť kdekoľvek v tomto štáte. Zo strachu, z obavy som dokonca nemohol cestovať na svoju vlastnú výstavu. Na výstavu svojich vlastných výtvarných prác. Veľakrát som bol pozvaný, cez to všetko z obavy o svoj život, o svoje zdravie, o to, že budem niekde zmrzačený, som nemohol cestovať. Z tohto dô-

vodu väčšinu svojho voľného času strávim vlastne doma alebo v okolí tejto ulice, kde bývajú Rómovia. Toto je zúfalstvo. Toto je pocit zúfalstva. To je skoro rovnaké, ako keby bol človek vo väzení. Len toto väzenie je veľmi veľké. Toto väzenie je také, že sa môžem poprechádzať, v tomto väzení kvitnú kvety, v tomto väzení rastú stromy.“

Ján Berky, maliar, zvärač
(Čierne slovo, STV, 1999)

○ Pokúste sa pochopiť zmysel slov Jána Berkyho. Prečo má pocit strachu a neslobody?

Obr. 200. Chvil'ka oddychu

Škola životom

Škola le dživipnaha

Počúvaj svojich rodičov, pretože zjedli
viacej chleba ako ty!

Šun la dades, taj da,
bo chale buter maro sartu.

Obr. 201. Deti

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHİ AMEN ANDO ČIRLATUŇIPEN

- Vyhľadajte si informácie o školskom systéme a vzdelávaní v starovekom Egypte, Grécku a Ríme.
- Ako vyzerala škola v stredoveku?
- Uvedte, aké reformy v školstve zaviedli habsburskí panovníci Mária Terézia a jej syn Jozef II.

Už praveký človek sa učil. Skúsenosti odovzdával svojim potomkom. V období najstarších orientálnych štátov vzdelávanie zabezpečovali najmä kňazi. V Grécku spartský typ školy pripravoval na boj, na vojnu; aténsky vychovával k múdrosti a umeniu. Stredoveká škola bola prevažne cirkevná. Po nástupe kapitalizmu právo na všeobecné vzdelanie patrilo medzi základné občianske práva a slobody. V mnohých krajinách bola zavedená povinná základná školská dochádzka.

Druhá polovica 20. storočia znamenala rozvoj informačných technológií. Zvýšili sa požiadavky na vzdelávanie. Na začiatku nového tisícročia sa najvýznamnejším prostriedkom získavania informácií a vzdelávania postupne stáva počítač a internet.

Vzdelanie malo u Rómov vždy vysokú hodnotu. Ale pod vzdelaním sa myslelo vzdelanie v rómskej kultúre, jazyku, etike a rómskych remeslách, ako boli hudobník, kováč, košíkár a kotlár. Takéto vzdelanie malo zabezpečiť, aby sa dieťa naučilo všetkému, čo umožňovalo život v rodine, komunite, obci. K vzdelaniu patrilo aj slušné správanie. Deti nesmeli pred dospelými neslušne rozprávať. Kto nezvládol takéto rodinné vzdelanie, ten zažil hanbu. Pohoršene sa o ňom hovorilo na verejnosti. Preto rodiny dba-

li o to, aby ich deti nepatrili medzi nevzdelancov. Aby sa človek naučil tomu, čo potreboval pre život, nepotreboval knihy. Učilo sa zvykaním si, napodobovaním, pozeraním sa, vnímaním ukazovaného. Profesia sa vyjadrovala aj symbolicky. K novorodencovi kováča kladli kladivo, novorodencovi hudobníka dávali do ruky sláčik. Nedostatočné pochopenie a učenie sa remeslu bolo „známokované“ životom okamžite - kto nevedel držať kladivo, buchol sa po prstoch.

Obr. 202. Deti v osade

Svet rómskeho dieťaťa je ovplyvnený viacerými faktami. Spoločenské kontakty udržujú Rómovia len medzi sebou. V ich vedomí pretrvávajú spomienky a hodnoty z ich pravlasti, Indie. Rómska rodina má stále väčší počet detí, ale spolu žijú aj príbuzní, ktorí sú príbuzensky veľmi vzdialení. Rodinný život sa viaže viac k rodu. Je potrebná hierarchia, úcta k starším. Deti sú vychovávané k tomu, aby sa nebáli povedať svoj názor. Dodržiavajú sa nepísané pravidlá vzťahov a správania sa. Rómske deti počúvajú rozprávky, v ktorých sa miešajú motívy zo starej Indie s motívmi súčasného života. Príbehy prežívajú a chápu ako skutočnosť a veria, že sú pravdivé.

Škola ako donucovací prostriedok výchovy

Polovicu zo 7 až 8 miliónov Rómov Európy tvoria deti v školskom veku. V rokoch 1985 a 1988 sa uskutočnil prieskum v 10 štátoch, resp. v 12 štátoch Európy o úrovni vzdelania rómskych detí. Podľa výsledkov prieskumu 30 až 40% detí nenavštevuje školu pravidelne, 50% nebolo v škole nikdy; malé percento pokračuje v štúdiu na strednej škole. Deti dosahujú slabé výsledky v čítaní a písaní. 54% dospelých Rómov Európy sú analfabeti. Niekde je to 80 až 100%. Kde sú príčiny tohto stavu?

Škola a vzdelávanie v ponímaní väčšinového obyvateľstva európskych štá-

tov priniesla zvrät v hodnotách rodinnej výchovy Rómov. Ako inštitúcia, ktorá vzdelávanie vnucuje, je nežiaduca. Rodičia majú na ňu zväčša zlé spomienky. Deti si ku škole vytvárajú záporný až odmietavý vzťah, pretože sú vychovávané v strachu zo všetkého cudzieho. Ťažko chápu, že sa musia oddeliť od starších, že nemôžu naplno vyjadriť svoje city a že sa musia ovládať. Škola predstavuje iné zvyky, iné hodnoty a postoje. Reprezentuje odlišnú kultúru, než je dieťa zvyknuté. Rómske dieťa rozpráva v škole iným, vyučovacím jazykom, ktorý je preň cudzí. Takéto deti sa dostávajú do skupiny neprispôsobivých a niekedy mentálne postihnutých. Nová situácia v novom prostredí vyvoláva nervozitu, nespokojnosť a útočnosť. Situáciu ovplyvňuje aj zlá ekonomická situácia rodín. Deti majú zo školy strach a vzhľadom na svoju mentalitu nezvládajú spôsoby tradičnej školy. Rodičia detí nemajú záujem a deti necítia potrebu vzdelávať sa. Dôsledkom je nepravidelná školská dochádzka a problémy vo vzdelávaní.

Rómska škola v Užhorode

Napriek negatívne postoju Rómov k vzdelávaniu a ku škole existuje z dejín 20. storočia bývalej Československej republiky priam exemplárny, aj keď v podstate ojedinelý príklad pozitívneho vzťahu. Je to škola v Užhorode.

V rómskej osade v Užhorode žilo 182 Rómov. Asi 80 detí bolo vo veku školskej dochádzky. Zamestnanie obyvateľov bolo pletenie košíkov, výroba rohoží upratovanie a hudba. Ženy mali len príležitostné zamestnania. Deti vedeli rómsky, dospelí okrem rómčiny aj rusky, slovensky alebo maďarsky.

Podnet na vybudovanie školy dal prednosta školského referátu. V roku 1923 moravský Róm Jan Daniel napísal list prezidentovi Masarykovi, kde bola žiadosť na zaistenie výchovy a vzdelávania róm-

Obr. 203. Rómska škola v Užhorode 1926

ských detí. V roku 1926 vznikla samostatná rómska škola v Užhorode. Rómovia sa podieľali na jej výstavbe i na úprave školského dvora. V budove bola jedna veľká trieda. Zariadená bola starším nábytkom, požičaným z obecnej školy. V súčasťou školy bola umývárň a byt pre učiteľa, kde boli aj učebné pomôcky. Neskôr upravili aj dvor ako ihrisko. Deti sa tu mali možnosť stravovať, mali možnosť hygieny, zdravotnej starostlivosti, ošatenia.

Škola bola otvorená 22.12.1926. Mala špeciálne upravený výchovný systém, ktorý vychádzal z potrieb rómskych detí. Vyučovali sa také predmety ako ručné práce, rozprávanie, chlapci modelovali a mali povinnú hru na husliach. Dievčatá sa učili šiť a vyšívať. Dochádzka bola takmer stopercentná. Učitelia museli vedieť po rómsky, čo bol pozitívny a inšpirujúci prístup. S deťmi sa rozprávali v ich materinskom jazyku. Rodičom pomáhali čítať a prekladať úradnú korešpondenciu, čím si získali ich dôveru. Učiteľ bol nielen učiteľom, ale aj vychovávateľom, správcom školy, advokátom, pisárom a ošetrovateľom. V škole fungoval spevácky a divadelný súbor, hrala sa hra o živote Rómov Pytačky. Deti v tejto škole mali úspechy a dostávali sa aj na stredné školy. Škola v Užhorode bola len pre rómske deti. Bola vzorom pre ďalšie mestá a obce. Podobné školy vznik-

li v Mukačeve, Giraltovciach, Ľubici pri Kežmarku, v Dobšinej. Vzdelávanie rómskych detí sa uskutočňovalo aj v špeciálnych triedach. Takto vznikla v roku 1936 cigánska trieda pri Štátnej škole v Medzilaborciach a v roku 1937 jednotriedka v Humennom, v osade Podskalka. Škola v Užhorode skončila svoju činnosť počas druhej svetovej vojny.

Škola ako nástroj asimilácie.

Donucovací prístup pri vzdelávaní rómskych detí sa využíval od počiatkov zavádzania povinnej školskej dochádzky. Úrady donucovacie prostriedky využívali v 19. storočí, počas prvej Československej republiky aj v socialistickom systéme. Vydávali sa rôzne nariadenia, ktoré nútili rómskych rodičov, aby posielali svoje deti do školy. Keďže Rómovia neboli pred rokom 1989 uznávaní ako národ, národnostná menšina, rómsky jazyk sa vo výchove a vzdelávaní rómskych detí nepoužíval. Ba štát robil všetko preto, aby Rómovia na svoj jazyk zabudli. Keďže rómske deti slovenský jazyk ovládali nedostatočne alebo vôbec, mali problémy v škole uspieť. Prvoradá bola dochádzka do školy. Deti, ktoré nestačili tempu, zaostávali, opakovali ročníky alebo boli presúvané do tzv. osobitných škôl. Rodičia týchto detí považovali návštevu školy za ich trápenie. Preto deti do školy neposielali. Za zlý

Obr. 204. Deti zo Zlatých Klasov na hodine výtvarnej výchovy

prospech a vysokú absenciu detí v škole boli rodičia predvolávaní pred miestne a štátne úrady, mnohokrát dostali finančnú pokutu. „Vypuklé“ prípady dokonca riešili na pôde zamestnávateľov rodičov.

K zásadným zmenám došlo po roku 1989. Ústavný zákon z roku 1991 a Listina základných práv a slobôd zaručujú právo na vzdelanie všetkým občanom Slovenskej republiky, a teda aj Rómom. Problematiku vzdelávania rieši viacero zákonov. V oblasti vzdelávania národnostných menšín a zvlášť rómskych detí riešia viaceré dokumenty Ministerstva školstva. Na národnostne zmiešaných oblastiach má byť školská politika nezájatá a spravodlivá ku všetkým národnostným a etnickým skupinám. Je zaručená slobodná voľba vyučovacieho jazyka. Vzdelávanie detí príslušníkov národnostných menšín v SR v ich materinskom jazyku je zabezpečené vo všetkých typoch škôl - od materských po stredné školy. Vzhľadom na stav v kodifikácii spisovného jazyka však nie dostatočný záujem rodičov rómskych detí školy s vyučovaním rómskeho jazyka a literatúry v podstate nejestvujú.

Problémy s používaním rómskeho jazyka v školách negatívne vplývajú aj na vzdelanostnú úroveň rómskych detí a mládeže. Preto vláda Slovenskej republiky, Ministerstvo školstva, rôzne ústavy a inštitúcie, zaoberajúce sa výchovou a vzdelávaním, vytvárajú podmienky na rôzne vzdelávacie programy, ktoré by situáciu pomohli riešiť. Od roku 1993 sa v školách skúša program prípravných ročníkov, kde sa rómske deti v triedach pripravujú na vstup do základnej školy. Učia sa základným hygienickým návykom, správaniu, komunikovať, oboznamujú sa prostredníctvom rómskej kultúry a umenia s vlastnou históriou, zvykmi a tradíciami. Takémuto spôsobu vzdelávania sa venujú aj rôzne medzinárodné aktivity v rámci programu SOCRATES. Do rôz-

Obr. 205. Rómska asistentka učiteľa na hodine

nych experimentov a akcií sú zapojené aj mimovládne organizácie - nadácie a občianske združenia. Vydávajú sa učebnice a ďalšie pomôcky v rómskom jazyku. Ako alternatíva sa overuje aj program zapojenia pomocných učiteľov, tzv. asistentov do vzdelávania. Mali by pomáhať organizovať učiteľovi vyučovanie na hodine, ale ako príslušníci rómskeho etnika by mali byť prostredníkom medzi školou a rómskymi rodinami.

Sú snahy riešiť situáciu aj v oblasti stredoškolského vzdelávania. V tomto smere dosahuje dobré výsledky Stredná umelecká škola v Košiciach, ktorá je zameraná na rómsku kultúru a umenie. Okrem hudobného odboru má aj odbor divadelný. Škola má vlastný orchester, folklórny súbor, divadelnú skupinu. Žiakmi školy nie sú len rómske deti, ale je určená všetkým, čo majú záujem.

Príprava učiteľov

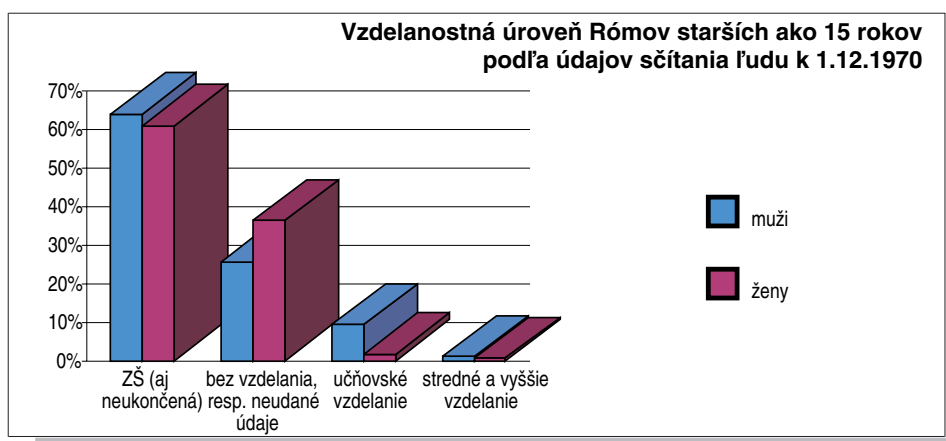
Príprava učiteľov pre školy s vyučovacím jazykom národností sa v Slovenskej republike realizuje prostredníctvom osobitných katedier jednotlivých vysokých škôl. Pre potrebu osobitnej prípravy pre rómsku národnostnú menšinu bolo zavedené vysokoškolské 3-ročné bakalárske štúdium učiteľstva a vychovávateľstva pre prácu s deťmi. Štúdium zriadila Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre na svojom pracovisku v Spiš-

skej Novej Vsi. Toto štúdium zabezpečuje špeciálnu prípravu učiteľov pôsobiacich v triedach materských a základných škôl najmä na východnom Sloven-

sku, kde je vysoká koncentrácia obyvateľov rómskej národnosti.

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

(Osobitosti vo výchove a vyučovaní cigánskych žiakov základnej školy, 1975, str. 85)

Rómovia by sa chceli podobať ostatnej spoločnosti. Rómom vadí to, že tá spoločnosť ich považuje za Rómov. Slováci o nás povedia, že sme Cigáni. My by sme boli najradšej, keby to na nás nikdy nepovedali, keby to ani nepoznali.

Po niekoľkých minútach ticha, keď rodičia nemohli použiť žiadne argumenty, vstal riaditeľ školy a povedal: vidím, že vám môže vadieť, jedine to, že ten učiteľ je Cigán. Potom nastalo hrobové ticho a rodičovské združenie sa skončilo. Riaditeľ školy bol predvolaný na Ministerstvo školstva a ja som musel odísť.

Rastislav Pivoň, učiteľ

„Rodičia budú šťastní, že sa ich deti vzdelávajú iba vtedy, keď v škole spolu s ostatnými spolužiakmi spoznajú vlastné dejiny počnúc odchodom z Indie až po súčasnosť... Je to veľmi dôležité, pretože 90% rodičov nepozná svoj pôvod ani dejiny a boli by šťastní, keby im o nich vlastné deti porozprávali.

Treba, aby deti chodili do školy s bielymi, aby sa ukázalo, aké sú. Dieťa vie len po rómsky, ak sa dostane do školy, je hotové.“

Ján Mojžiš Klinec, dôchodca
(Čierne slovo, 1999)

- Ktoré výpovede spolu súvisia a hovoria o tom istom?
- Ktorá výpoveď popiera obsah ďalších dvoch a prečo?

Každé dieťa bez ohľadu na príslušnosť k národu, rase či náboženskému vyznaniu má právo na vzdelanie, ktoré má byť zamerané na rozvoj osobnosti.

(Charta ľudských práv, 1948)

Pri vzdelaní dieťaťa má byť rešpektovaná jeho kultúrna identita, jazyk a vlastné hodnoty, národné hodnoty krajiny, v ktorej dieťa žije a krajiny, z ktorej pochádza, a civilizácií iných, než jeho vlastných.

(Dohoda o právach dieťaťa, 1989
Charta detských práv)

Obr. 206. Deti kočujúcich Rómov vo Francúzsku navštevujú takéto triedy v karavane

Rada Európy
Výbor ministrov
Odporúčanie Rec (2001)17
na zlepšenie ekonomickej situácie a zamestnanosti Rómov a kočovníkov v Európe
(Priaté Výborom ministrov 27. novembra 2001 na 774. schôdzi zástupcov ministrov)

V. Výcvik a vzdelávanie

33. Vlády by mali zaviesť pozitívne motivujúce opatrenia ako granty a poradenstvo, aby mladých Rómov povzbudili ukončiť ich stredoškolské vzdelanie a navštevovať inštitúcie vyššieho vzdelania, alebo aby sa vyučili. Taktiež by mali uvažovať o spôsoboch zlepšenia nízkych úrovní kvalifikácie a podieľania sa Rómov na vyššom vzdelaní.

35. Rómska kultúra a identita by mali byť zavedené ako nedeliteľná súčasť osnov a realizovania odborného vzdelania, napr. systém akreditácie by mal byť vyvinutý pre zručnosti v tradičných remeslách a odvetviach považovaných za ekvivalentné oficiálnym štandardom kvalifikácie.

(Združenie mladých Rómov na Slovensku,
Banská Bystrica, Informačná kancelária
RE, Bratislava, 2002)

- Porovnajete znenie jednotlivých dokumentov.
- Čo je ich poslaním?

◆ Takto kreslia deti v Zlatých Klasoch

Obr. 207.

Obr. 208.

◆ Takto kreslia deti v Jarovniciach

Obr. 209.

Obr. 210.

Žiaci v Letanovciach pochádzajú z najzaostalejšej sociálnej skupiny. Ani jeden rodič nie je zamestnaný, väčšina z nich sú analfabeti. Všetko sú to mnohodesetné rodiny. Jedna tretina detí žije v osade bez vody, elektriny a základného vybavenia vo veľmi nepriaznivých spoločenských a bytových podmienkach. Osadu tvorí 60 chatrčí, obitých kusmi plechu, miesto okien sú zatlčené dosky, hlinená dlážka je pokrytá kusmi starej podlahovej krytiny. Okolie je veľmi znečistené odpadkami všetkého druhu.

Marta Dibáková, Základná škola Letanovce
(*Neznámi Rómovia*, 1992, str. 54-57)

Zlé bytové podmienky, rozvrátená rodina, alkoholizmus, jeden z rodičov vo výkone trestu, zanedbávanie detí, rodičia nepracujú, dieťa sa túla, matka sa zriekla dieťaťa, slobodná matka, duševná porucha matky, nezaujímam o dieťa, matka je mladistvá - je umiestnená v sociálnom ústave.

Dôvody umiestnenie detí v detských domovoch
(*Neznámi Rómovia*, 1992, str. 99-97)

- Pokúste sa charakterizovať príčiny umiestňovania detí z rómskych rodín v detských domovoch.
- Sú tieto príčiny iné ako u nerómskych rodín?

Obr. 211.

Obr. 212.

Zlé sociálne a rodinné podmienky zapríčínajú, že veľa detí z rómskych rodín je umiestnených v detských domovoch

Obr. 213.

Obr. 214.

Všetky deti sú v škole rovnaké

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

1926	Škola v Užhorode
1990	Katedra rómskej kultúry na Pedagogickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
1991	Opatrenia na zabezpečenie vzdelávania rómskych detí.
1992	Stredná umelecká škola v Košiciach
1993	začatie experimentu overovanie prípravných (nultých) ročníkov

Obr. 215. Problematike výchovy a vzdelávania sa venuje mnoho kníh, publikácií a časopisov

LEXIKÓN

LEXIKON

Analfabet	negramotný človek
Etika	veda o mravnosti, mravouka
Katedra	základná zložka na vysokej škole
Multikultúrny	mnohokultúrny, zložený z viacerých kultúr
Multimediálny	zložený z viacero médií (film, hovorené slovo, písaný text, hudba)

ÚLOHY

ULOHI

- Uved'te, aké boli problémy vo vzdelávaní rómskych detí do roku 1945.
- Akým spôsobom bola zabezpečená výchova a vzdelávanie rómskych detí do roku 1989 a ako po ňom? Porovnajte to.
- Čo si myslíte o vzťahu rómskych detí ku škole?

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Vzdelávanie rómskych detí bolo založené na prirodzenom odpozorovaní konania dospelých. Zavedenie povinnej školskej dochádzky znamenalo pre rómske deti veľký skok, ktorý nedokázali zvládnuť. Preto existovali a existujú problémy - veľká absencia i slabý prospech týchto. Po roku 1989 dochádza pomalým a postupným zmenám. Zavádzajú sa nové formy a metódy vyučovania a v škole sa rómske deti postupne začínajú vyučovať aj v rómskom jazyku.

Rómske dieťa sa učí tým, že vidí a vníma, čo robia iní. Nikto ho nedrezíruje, učí sa akosi samočinne. Tiež ho nikto nenúti učiť sa niečomu, čo mu nie je od Boha dané. Rómske dieťa je zvyknuté zúčastňovať sa na rozhodovaní spolu s ostatnými. Ak vznikne nejaký problém, každý k tomu povie svoj názor a väčšci sú vypočutí. Od nikoho sa neočakáva, že by úlohu riešil sám. Naopak, keby chcel rozhodovať sám, ostatní by

sa na neho pozerali podozrievavo. Rómovia sa delili nielen o chleba, ale aj o názory. Ale v škole sa naraz chce po dieťati, aby pracovalo samostatne. Aby nenapovedalo a nenechalo si napovedať. Dieťa vychované k spoločnému rozhodovaniu je tým úplne vyvedené z miery. Trestajú ho za niečo, za čo bolo doma chválené, a chvália ho za niečo, čo by sa doma nepáčilo.

○ Aký je rozdiel medzi výchovou v škole a v rómskej rodine?

Rómstvo alebo spôsob života

Romipen

*V každom človeku na svete je niečo,
čo sa od neho môžeš naučiť.*

*Andre sakone manušešte hin
dareso so lestar šaj sikhľos*

Obr. 216. Na prepravu po krajine niekedy
stačil aj takýto voz

UČILI SME SA V DEJEPISE

SIKHLARASAHĪ AMEN ANDO ČĪRLATUŇIPEN

- Vyhľadajte si informácie o presúvaní sa alebo sťahovaní a kočovaní ľudí od praveku po súčasnosť.
- Zistite, ako sa v dejinách menil životný štýl človeka.

Spôsob života ľudí odjakživa určovali podmienky, v ktorých sa nachádzal. Praveký lovec sa sťahoval za stádami mamutov, neskôr ako roľník putoval za úrodnou pôdou. Kmene v staroveku putovali k veľkým riekam, aby tu založili vyspelé civilizácie. Postupne sa ale životný priestor človeka znižoval. Bol nútený presúvať sa niekedy ako kočovník, inokedy ako bojovník. Vznikali ríše.

Masy ľudí putovali aj v stredoveku. Germáni, Slovania, Avari, Maďari, Tatári, Turci - tí všetci výrazne poznačili európske územie. Potom ľudia chceli zistiť, čo je za morom. Preto Kolumbus objavil Ameriku, preto iní oboplávali svet.

Kočovanie ľudí znamená zmenu prostredia, nové kontakty, vplyv na spôsob života tých, ktorí sa presúvajú. 21. storočie je tiež poznačené cestovaním - za prácou, bývaním, oddychom a rekreáciou. Po zemi, cez vodu i vo vzduchu každoročne putujú milióny novodobých nomádov, aby spoznali nové krajiny i nových ľudí.

Čo je romipen

Je to životný štýl Rómov, je to jazyk, rodina, odev, dom, obrady životného cyklu, hudba, povolanie. Ich príbuzenské vzťahy sú posvätné. Uzatvorenia manželstva a výchova detí vedú k vytváraniu rodinných zväzov. Tie sú zá-

kladom sociálnej a ekonomickej organizácie s pevnými, pružnými pravidlami. Kastovný spôsob života, ktorý sa uplatňuje v Indii, sa donedávna zachovával aj v rómskej komunite. Styky Rómov a rómskych spoločenstiev boli ovplyv-

ňované kastovníckym vymedzením: príslušníci jednej skupiny (kasty) mali obmedzené alebo zamedzené kontakty s inou skupinou (kastou).

Romipen sú tradície a hodnoty

Rómovia v Indii kočovali. Kastový systém bránil meniť remeslo. Remeselníci museli putovať za zákazníkom. Prevládal výmenný obchod. Výrobky vymieňali za potraviny a odev. Stredoveká Európa bola vyvlastnená. Každý kúsok zeme mal svojho majiteľa. Rómovia boli iní nielen geneticky, tým, že mali tmavé vlasy, tmavšia pleť, ale boli aj iní v myslení a vnímaní sveta. Mali inú kultúru, iné zvyky a jazyk. Obydlia Rómov na východnom Slovensku sa donedávna podobali na súčasné obydlia v Indii. Z indického prostredia pretrvávajú určité vnútorné zakódované zvyky v oblasti stravovania a uchovávanía potravy, obliekania sa, bývania, hygienických návykov, ktoré sú v Indii prirodzené vzhľadom na tamojšie prírodné a klimatické podmienky, ale v Európe sú nepraktické.

Kastovníctvo pretrváva aj v náboženskom myslení. Napriek katolíckemu náboženstvu tam prevládajú prvky pôvodných indických náboženstiev. Prejavuje sa to zmierením s osudom, fatalizmom, nechufou pomôcť sám sebe. Sebavedomie Rómov je závislé od množstva pochvaly, ktorej sa im dostáva od okolia. Rómovia žijú v prítomnosti, pre prítomnosť. Minulosť si sprítomňujú, veci minulé prežívajú akoby sa udiali v súčasnosti, s emóciami, nekriticky. V prístupe Rómov k životu akoby zostalo veľa z viery Indov o prevteľovaní sa, o viacerých životoch. Tým, že neprikladajú budúcnosti mimoriadny význam, je ťažké ich motivovať tým, že výsledky nejakého úsilia sa pozitívne prejavia neskôr zajtra, o týždeň, o rok. Rómske rozprávky sú práve prebiehajúce príbehy, miešajú sa v nich rôzne priestory a časové

pásma do jedného teraz a tu. Rómsky čas nelieči. A minulé zlá udalosť emóciami oživa, sprítomňuje sa, pretrváva pomsta za ňu. Orientácia v priestore má tiež iné dimenzie ako u nerómov. Orientujú sa na základe akéhosi vnútorného kompasu, intuícií. Smere cesty k cieľu nevedia popísať, ale cieľ vedia nájsť. Úspešnejší bývajú v praktickom živote, než v psychológii, alebo pri vzdelávaní.

Rómčina vychádza z indických jazykov, je charakteristická mnohoznačnosťou a viacvýznamovosťou slov. Založená je aj na intonácii, gestách, mimike. Rómovia vyzerajú, že klamú, je u nich znížená rozlišovacia schopnosť medzi realitou a fantáziou, snom. Vedia sa vcítiť do duševných pochodov iných, vedia hovoriť to, čo chce človek počuť.

Obr. 217. Muž a žena.

Mnohodetnosť rodín má tiež korene v Indii. Pre Indov i pre Rómov je šťastie mať veľa detí. Sú radosťou, ale aj zaistením budúcnosti. To sa odráža aj v živote rodiny. Rodina je nielen početne veľká, ale aj viacgeneračná. Spolu žijú nielen rodičia a deti, ale aj starí rodičia, strýcovi a tety, bratrance a sesternice. Je navonok jednotná, s pocitom istoty a solida-

rity. Výchova nie je založená na výchove ku skorej samostatnosti. Rómske dieťa je obkolesené množstvom príbuzných, ktorí sa oň starajú. Pestuje sa u neho úcta k starším. Existujú prísne hierarchické pravidlá vo vzťahoch starší - mladší, muž - žena, ale každý má právo vyjadrovať sa a ovplyvňovať kolektívne rozhodovanie. Róm nie je nikdy sám, vždy je spolu so svojimi ľuďmi, ktorí mu pomáhajú. Kolektívne sa o všetkom rozhoduje, do rozhodovania môže hovoriť každý, ale výsledok rozhodnutia je prijatý spoločne a všetci ho rešpektujú. Rómovia sa takémuto rozhodnutiu nepodriaďujú, oni sa s ním stotožňujú, prijímajú ho za svoje.

Olašskí Rómovia sa od starousadlých líšia viacerými znakmi. Majú svetlejšiu pleť a farbu očí, obľubujú zlato a pestrofarebné oblečenie. Ich charakteristickou vlastnosťou je vzájomná súdržnosť. Denne sa stretávajú, navštevujú, materiálne podporujú alebo si pomáhajú. Netýka sa to len príbuzenských vzťahov. Medzi sebou sa dohovoria na celom svete. Dnes u nich vládne prísny rodový systém. Zachovávajú si archaické prejavy v duchovnej kultúre i folklóre. Priekupníctvo dodnes tvorí dôležitú súčasť ich obživy. Medzi olašskými a starousadlými Rómami pretrvávajú vzťahy vzájomného odstupu a nedôvery. Kontaktom medzi sebou sa v podstate vyhýbajú. Pri stretnutiach sa ponížujú a urážajú. Vyplyva to predovšetkým z rozdielneho spôsobu života i temperamentu. Reč olašských Rómov sa tiež líši od ostatných rómskych etnických skupín. Dokonca až tak, že sa medzi sebou nedohodnú. Na čele tohto etnika stojí prezident, ktorý sídli v Belgicku. Medzi sebou ho nazývajú vajda. Olašskí Rómovia sa delia na štyri základné skupiny, ktoré vznikli v minulosti podľa spôsobu života a podľa toho, čím sa živili. Prvá skupina bola kočovní olašskí Rómovia, druhú skupinu tvoria tzv. korytári, tretia sa nazýva šľajfári a do štvrtej patria kováči.

Život na úteku.

Obr. 218. Rómovia a žandári.

Počas celej histórie bol život Rómov v Európe životom na úteku pred prenasledovaním, represiami, zabíjaním. Po príchode do Európy boli nútení púťovať, lebo boli odvádzaní vyhánaní. Museli sa brániť asimilácii a rôznym spôsobom „prevýchovy“. Živili sa svojimi remeslami. Napriek tomu ich domáce obyvateľstvo odmietalo a vyhánalo. Prečo dochádzalo k prenasledovaniu Rómov v dejinách?

- ✿ Ich etické hodnoty boli obmedzené len na rómsku komunitu. Mnohokrát dochádzalo ku konfliktom práve kvôli často protikladnému hodnotovému systému, ktorý vyznávali dominantné národy v európskych krajinách. Hodnoty Rómov, ich etika života vychádzala z kultúrneho dedičstva Indie. A to aj s jeho negatívnymi prejavmi.
- ✿ Postupne dochádza k celkovému úpadku spoločnosti, jej mravných noriem a tradičných hodnôt - v rodine, spoločenských a medziľudských vzťahoch, v ekonomike. To degraduje aj etické princípy fungovania rómskej veľko-

rodiny, založenej na autorite a úcte k starším, ale aj na práve a rovnosti spolurozhodovať o všetkom.

Sprítomňovanie minulosti u Rómov oživuje aj negatívne skúsenosti celých rodov, ktoré majú s nerómami. Preto im nedôverujú a majú z nich strach. Rómske dieťa sa od malička stretáva s prejavmi netolerancie a výsmechu. Prežíva odmietanie a odvrhovanie kvôli inej farbe koži, inému vnímaniu sveta, pravdy a spravodlivosti. Je svedkom skrytého rasizmu i otvorených rasových útokov zo strany „bielych“. Stretáva sa s tým v škole, na ulici, v mestách postavených pre nerómov. Má problémy v spoločenskom živote i pri hľadaní zamestnania. V televízii, rozhlase i v ďalších médiách zaznievajú z úst najvyšších politikov slová, ktoré zovšeobecňujú negatívne skúsenosti s jednotlivcami na celé etnikum.

Rómovia vidia, že biela väčšina mlčí a zakrýva si oči. Ba v mnohých prípadoch prejavom rasového násillia skryto či otvorene „fandí“. Preto Rómovia nedôverujú gadžom, preto majú z nich strach, preto sa v zmysle svojich rodových zásad a princípov združujú a bránia svoje rody, svoje rodiny.

Vnútoraná štruktúra a a členenie komunity Rómov nie je etnické, je na báze rodinných vzťahov. Závisí od miery prispôsobenia či neprispôsobenia sa a od koncentrácie. Od toho, či sú Rómovia v lokalite majorita alebo minorita. A vyplýva aj z dĺžky účasti na živote v lokalite. Segregovaní Rómovia tvoria, žijú v absolútnej chudobe, sú kultúrne závislí. Na území s vysokou mierou nezamestnanosti u nich dochádza k zdvojenému vysunutiu na okraj spoločnosti.

Kultúrne normy majoritnej spoločnosti sú pre Rómov konfrontáciou s iným svetom. Musia žiť na území, ktoré nie je ich a riadiť sa zákonmi a pravidlami, ktoré nevytvárajú ani sa na ich vytváraní nepodieľajú. Majú jedinou možnosť: prispôbiť sa im. Rómovia sú na okraj

spoločnosti vysúvaní majoritou, ale pretože sú apatickí, aj sami sebou. Preto sa cítia byť ohrození. Tým sa ale zvyšuje súdržnosť komunity. Prejavuje sa to v tom, že sú neustále pripravení odísť alebo útočiť.

Obr. 219. Palica vajdu bola symbolom moci a postavenia

Romipen sú zákony a pravidlá

V 15. storočí boli vo Francúzsku na čele skupín muži - gróf alebo knieža z malého Egypta. V 16. až 18. storočí to bol kapitán, ktorého sprevádzal poručík. V Uhorsku to bol tiež vojvoda, vajda, na Ukrajine Ataman. Kráľ vybral z komunity jedného muža, ktorého poveril spravovať záležitosti všetkých na spoločnom území. Vodcovia mali vplyv aj vo vnútri komunity. Rómovia si volili osobu, ktorá preberala zodpovednosť za ich záležitosti. Riadila život v osade. Bol to väčšinou starší človek z váženej a bohatej rodiny, s obchodným duchom, rečníckym talentom, ktorý mu umožňoval vyniknúť na zhromaždení. Často to býval kováč. Musel sa však tešiť úcte ostat-

ných. Musel byť prirodzene inteligentný, diskretný. Nesmel sa vyvyšovať nad ostatnými. Takého si vážili aj sedliaci, pretože robil sprostredkovateľa medzi svetom Rómov a gadžov. Zodpovedným mohol byť muž iba so súhlasom komunity.

Každý Róm má v spoločenstve miesto a funkciu. Pociťuje solidaritu. Vzťahy medzi členmi spoločenstva nie sú vytvorené na slepej poslušnosti alebo na

Obr. 220. Konský trh

moci a sile vodcov. Solidarita vedie aj ku krajnej opozícii voči vonkajšiemu svetu. Základným princípom správania je odlišenie od nerómov. Urovnávanie sporu prebieha formou schôdze, na ktorej sa zídu sudcovia mužského pohlavia. Existuje aj súdny dvor - kris. Zasadá na podnet ktorejkoľvek strany, ktorá súd zaplatí. Posledné slovo súdu je pre obe strany zákonom, všetci sa mu musia podrobiť. Proces je verejný, vládne na ňom klud, riešenie sporu trvá aj niekoľko dní. Najhorším trestom je vyhostenie zo spoločenstva - prasimo. Trest udeľuje rodinný zväz, z ktorého obvinený pochádza. Zodpovednosť je kolektívna. Nijaký jedinec nemá poverenie na vykonávanie moci. Ani polícia, ani väznice, ani pedagógovia. Dôležitá je jednota skupiny. Spolužitie s väčšinovou spoločnosťou však prinieslo oslabenie sociálnej jednoty. Rastú konflikty medzi Rómami a nerómami i medzi Rómami navzájom. Zvyšuje sa kriminalita.

Súbor pravidiel a zákazov sa týka majetku a čistoty pri príprave jedla, hygieny tela i ducha, oblečenia, spoločenského správania voči druhému pohlaviu. Pravidlá sú založené na odlišovaní vecí a osôb čistých od nečistých. U olašských Rómov sa žena stará o rodinu, musí vedieť zaobstarať peniaze. Muž musí byť ľstivý. Nepracuje, lebo práca je pre neho ponížujúca. Aký je muž, taká je celá rodina. Olašskí Rómovia nosia radi zlaté retiazky, prstene, náušnice, náramky, dukáty. Veria, že zlato ich ochráni pred chorobami. Viac zlata je dôkazom chytrosti a majetnosti.

Romipen je práca a obchod

Prevažnú väčšinu Rómov na Slovensku môžeme označiť termínom „starousadlí Rómovia“. Žili na pokraji dedín či miest a najmä pracovne boli priamo nviazaní na majoritné obyvateľstvo. Živil sa tradičnými rómskymi zamestnaniami - kováčstvom, výrobou metiel, košíkov, tehál, dreveného uhlia. Veľa rodín boli hudobníci. Súčasťou obživy bolo vykonávanie sezónnych prác podľa potrieb sedliakov, za čo boli odmeňovaní v naturáliách - potravinami, obnoseným šatstvom. Ale kastovné rozlíšenie sa prejavovalo aj tu. V minulosti olašskí Rómovia nikdy neboli hudobníci. Hudobníci by sa nikdy neživil predávaním koní alebo kotlárstvom, nikdy by sa neznížili k tomu, aby vykonávali fyzickú, manuálnu prácu. V obci Veľký Šariš, v okrese Prešov, boli dve rómske osady. Jedna bola hudobnícka a na druhom konci obce osada, v ktorej bývali výrobcovia nepálených tehál - valkov. Hudobníci mali vyššie postavenie ako tehliari. Žiadny Róm hudobník by nevšiel do osady valkarov. Po druhej svetovej vojne takmer všetci hudobníci museli podstúpiť kastovú degradáciu. Záujem o ich hudbu postupne ustal. Rómski hudobníci, ktorí boli vynikajúci virtuózi, väčšinou nepoznali noty a mali len minimálne vzdelanie. Preto sa počas

komunistckej vlády mohli len ťažko uplatniť. Mnohí z nich vymenili husle a slák za krompáč a lopatu.

Romipen je pohyb, cestovanie

Kočovníctvo existuje najmä v krajinách západnej Európy, ale aj na Balkáne a v menšom rozsahu aj inde. Aké sú príčiny kočovania Rómov?

Počas sťahovania koncom 19. a začiatkom 20. storočia Rómovia väčšinou uprednostňovali mestské kočovníctvo. Ich tradičným obydliím bol rebrinový voz s plachtou. Kuchynské a pracovné náradie i oblečenie mali uložené vo vrečiach. Usadzovali sa v okolí veľkých miest, kde si rozložili svoje tábory. V zime si stavali pri cestách jednoduché prístrešky, v ktorých prečkali do jari. Niektoré skupiny si však zakladali trvalé, inokedy dočasné spoločenstvá. Cestovanie malo aj ekonomickú funkciu - jarmočník sledoval kalendár sviatkov a trhov, priekupník s koňmi sa zaujímal o trhy so zvieratami. Dôležitá bola sezóna dozrievania ovocia a vinobranie. Základnou podmienkou vykonávania remesiel bola nezávislosť. Bolo treba robiť prieskum trhu, teda často cestovať aj do vzdialených krajov.

Rómovia sú nestáli, potrebujú cestovať. Blúdia po krajinách. Ústavy jednotlivých krajín zaručujú voľný a slobodný pohyb. Rómovia však kočovať nesmú. Pri kočovaní nemajú trvalé bydlisko, preto napríklad nemôžu voliť. Sú diskriminovaní. Ak sa Róm usadí, nemá možnosť rozširovať počty zákazníkov pre svoju činnosť, pre predaj svojich výrobkov. Konkurencia veľkých podnikov ho likviduje. Sťahovanie Rómov je dôležité, lebo umožňuje sociálne sa organizovať. Dáva priestor pružne sa prispôbiť podmienkam a umožňuje vykonávať profesiu. Pri kočovaní sa stretávajú rozdielne skupiny na jednom mieste pobytu, čo ich zblížuje.

Obr. 221. Kočovníci tábora

Kočovanie má viac foriem. Niektorí sa presúvajú na pomalých hrkotajúcich vozíkoch, iní na vozoch ťahaných konským záprahom a tí najbohatší v špeciálne vybavených kamiónoch a rýchlych moderných autách. Dopravný prostriedok závisí od dĺžky cesty. V poslednom desaťročí upadá kočovanie na vidieku a rozširuje sa kočovanie v blízkosti miest a čiastočné usídľovanie sa vo veľkých metropolách. S nárastom počtu kočovníkov sa znižuje kvalita cestovania. Nútené usídľovanie často v zlých podmienkach spôsobuje stratu schopnosti prispôbiť sa. Kočovníci podliehajú beznádeji. Beznádej prináša so sebou chorobnosť, rodinné roztržky, agresivitu a následný nárast kriminality. To vedie ku kríze spoločnosti Rómov. Vytvára sa kultúra kočovníkov usadených z donútenia. Miestne obyvateľstvo sa skoro vždy stavalo proti zámerom štátu vytvoriť podmienky na usadenie Rómov. To ich nútilo vyhľadávať si rôzne, často provizórne ubytovanie - šiatre a vozy s konským záprahom. Koncom 20. storočia sa začali šíriť kempingové automobily a autá na prepravu dostihových koní. V západnej Európe aj obytné prívesy - karavany. Stavajú sa nové domy, alebo chatrče postavené v asanačnom pásme. Pri dome je často malá prístavba, ktorá slúži ako obývačka, kde sa schádzajú členovia rodiny. Okolo je poze-

Obr. 222. Romipen sú aj deti

mok, na ktorom stojí karavan poskytujúci ubytovanie v prípade návštevy príbuzných. Mnohé sú tábory barakov, tvoriace kolónie chudobných. Karavany sa premiestňujú izolovane alebo v malých skupinách - iba v letných mesiacoch.

Rómovia si zachovávajú ducha kočovníkov. Kočovník je ten, kto nemá materiálne záväzky. Môže sa premiestniť vtedy, keď si to želá, keď je to nutné ale-

bo potrebné. Kočovníci sú ľudia, ktorých pohyb zostáva základom života. Kočovník, ktorý stráca možnosť odísť, stráca zmysel života. Kočovníci sa premiestňujú pod tlakom udalostí, prispôsobujú sa nepriateľskému okoliu. Pri cestovaní Rómovia nenadväzujú trvalé kontakty. Pre nich je iba jednou etapou života. Žijú pre prítomnosť. Umožňuje im to zabúdať na problémy a starosti. Keď sa presunú, zanechajú za sebou všetky ťažkosti, ktoré spôsobili druhí. Rozvoj dopravy vedie však k obmedzeniu kočovania. Zvýšenie rýchlosti na cestách zneumožňuje presun karavanov. Rómovia si preto hľadajú stále obydlia.

Romipen je etnická identifikácia, vzťah k vlastnej minulosti a tradičnej kultúre. Kultúrne dedičstvo je nielen v hudbe, rozprávkach, speve, tanci, ale aj v róm-skom jazyku, v tradičných remesiel i v etike, v hodnotovom systéme rómskej veľkorodiny a komunity. To je romipen, pravé rómstvo.

Romipen je život.

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO ARCHIVO

Obr. 223. Karavany

Obr. 224. Veštenie

Aj to je romipen

Kočovní Rómovia sa nechceli usadiť ani v jednej krajine, putovali s koňmi a kočmi. Pre nich mala sloboda najväčší význam. Doteraz v západných krajinách kočujú, ale už nie na vozoch, ale autami, do krajín, kde majú svoje príbytky, alebo k známym.

Táto skupina prijala spôsob života starousadlých Rómov. Putovala z dedín do dedín, v každej odviekli svoju prácu a zdržali sa len krátko. Vyrábali korytá

(Radičová, E: Zvyky a tradície rómskeho etnika, dipl. práca)

a za odmenu prijímali naturálie, ktoré im vystačili na prežitie. Medzi ostatnými skupinami sú najmenej vážení. Nepovažujú ich za rovnocenných, pretože u týchto príslušníkov upadla jednotnosť reči, dodržiavanie tradícií. Skupina - šlajfári - prišla z nemeckých krajín a medzi olašských priniesli brúsičstvo.

Kováči vyrábali umelecké predmety a spracúvali zlato.

Obr. 225. Súbor komunitného centra z Rudnians

Obr. 226. Kapela vyhráva

Hudba bola a je asi najvýraznejším prejavom rómstva. Je romipen

Obr. 227. Kone, to bol pohyb, voľnosť sloboda.

...dali sa vychovať v tom, čo je pre vieru nevyhnutné a svojich potomkov tomu od útleho veku učili,

vo svojich obydlích s ohľadom na rozdielnosť pohlaví určili oddelené miesto, aby potom najťažšie zlé skutky podľa možnosti odvrátili,

chodili do kostola predovšetkým v nedeľu a vo sviatok a dokazovali známky kresťanskej zbožnosti, aby sa podrobili určitým predstaveným a svoje konania prispôbobi ich vedeniu, v stravovaní, oblečení a v jazyku sa prispôbobi zvyklostiam obyvateľov plášte, ktoré ukrývali kradnuté veci, úplne odložili,

kone nemal povolené žiaden z Cigáňov výmenný obchod na príležitostných trhoch im zakázali,

richtárom bolo uložené, aby nenechali Cigáňov zaháľať, ak nemajú prácu na panskom

alebo doma, aby boli nútení pracovať za mzdu pre cudzích, aby privykali hlavne poľnohospodárskej práci, bolo nariadené, aby páni, ktorí prijímú Cigánov, aby im dali pôdu k obrábaniu,

tí, ktorí poľnohospodársku prácu vykonávajú „liknavo“, aby boli telesne trestaní, cvičenie im bolo povolené, keď čas nedovoľuje pracovať na poli, čo bolo chápané kvôli hudbe.

(Daniel, 1994, str. 99)

Previnenie Róma voči Rómovi, nedodržanie príkazov, pravidiel a zákazov bolo v rómskej komunite verejnou vecou. Obvinení sa musel brániť alebo čistiť verejnou prisahou. Ak prisahal krivo, bol kruto potrestaný - zomrel, ochrnul alebo ho postihlo iné telesné utrpenie.

Citeľný trest za previnenie bola hanba, ktorá mnohokrát skončila v izolácii obvineného - ostatní sa mu vyhýbali, nerozprávali sa s ním. Takýto človek bol mnohokrát nútený osadu opustiť. Akonáhle však komunita vycítila, že vinník svoje konanie ľutuje, kajú sa, alebo sa verejne vyspovedal alebo ospravedlnil, bolo mu odpustené.

Významným príkazom bolo „nikoho neuraziť“. A to nielen nadávkou, ale aj odmietnutím, nesúhlasom. Povedať „nie“ bolo nezdvorné. Nesúhlas bol vyslovovaný kvetnatým ospravedňovaním alebo prostredníctvom mimiky.

Vysokú hodnotu malo odpustenie. Odpustenie sa odohrávalo formou ceremóniálu, a to najmä na Vianoce. Na Vianoce sa chodili Rómovia navzájom odprosovať. „Aby sme žili spolu, ako tá čierna zem s čiernym chlebom.“ (Te dživas jekhe avreha, sar odi kaľi pluv, le kale mareha.

(Romové v České republice, 1992, str. 99)

○ Aký význam prikladali Rómovia vine a odpusteniu?

◆ Symbolmi rómstva boli aj práca a odev

Obr. 228. Súčasťou ženského oblečenia boli aj pestrofarebné zástery a sukne

U olašských Rómov bola súčasťou tradičného spôsobu obživy krádež. Ale iba krádež spôsobená gadžovi. Keď Róm poškodil krádežou iného Róma, bol súdený skupinovým súdom „kris“ a podľa veľkosti viny mu bola udelená pokuta. Okrem toho sa vystavil všeobecnej han-

Obr. 229. Pletenie bolo jednou z foriem zamestnania rómskych žien

be, ktorá bola citlivejším trestom ako pokuta.

Nahnevať, oklamať gadža bolo hodnotené ako víťazstvo nad „nie-našim“. Ak chceli sedliaci potrestať rómskeho vinníka, mnohokrát na to doplatila celá rómska osada, lebo nikto z rómskej komunity neprezradil. Nezradiť bolo ne-

porušiteľným príkazom. Tak mnohokrát dochádzalo k pogromom na celých rómskych osadách. Často na miesto skutočného vinníka vybrali Rómovia niekoho iného, menej dôležitého pre osadu alebo rodinu, kto mal menej príbuzenstva, alebo sa do osady priženil.

(Romové v českej republike, 1999, str. 32)

- Porovnajete spôsob života olašských Rómov - ich systém hodnôt s hodnotami, ktoré sú popísane v predošlom dokumente o vine a odpustení. V čom je rozdiel?

Motto:

Gadžovia sú zvláštni ľudia. Keď sa chcú dozvedieť o Rómoch, idú za „gadžovským odborníkom na cigánsku otázku“, aby im dal rozumy. A čo povie odborník, to je pre nich sväté. Lenže deväťdesiat percent tých odborníkov si prečítalo to, čo pred nimi napísali iní „odborníci na cigánsku otázku“, a so živým Rómom mnoho z nich ani nehovorilo... Hádžu percentami - číslo vždycky budia dojem vierohodnosti: to váži toľko a toľko, to meria toľko a toľko, a každý je presvedčený, že všetko vie, keď to môže zväžiť, zmerať, premeniť na percentá. Lenže o ľudskej duši je ťažké povedať, že váži päť deka alebo tri kilá. Tú ani odborník nedokáže zväžiť a zmerať. Ak chce niekto poznať, kto sú Rómovia, nemusel by sa ani toľko zaujímať o percentá, ako o tú nezážitelnú dušu. Nech príde medzi nás. A ak príde laše jilesa, ako hovoríme, s dobrým srdcom, s dobrým úmyslom, všetci ho radi príjmu. Ľudia sa najlepšie poznajú, keď sa spolu rozprávajú, keď spolu stolujú, keď jeden druhému rozpráva o svojej rodine, radoostiach a bolestiach, keď si spolu zatancujú a zaspievajú. Alebo keď spolu bez slova sedia a pozerajú sa na hviezdy.

Aurel Stoica (Róm-lovari), Viedeň 1997
(Hübschmannová, 1998, str. 78)

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

12.-15. stor.	Rómovia osídľujú Európu
16. stor.	Rómovia sa usádzajú natrvalo v Uhorsku
20. stor.	Nové spôsoby „kočovania“ Rómov
1998 - 99	Nútené „sťahovanie“ Rómov zo Srbska a Kosova
1999	Niektorí slovenskí Rómovia žiadajú o politický azyl vo Fínsku, Nórsku a Belgicku

Obr. 230. V dejinách Rómov sa ako čierna niť tiahne snaha mnohých gadžov pochovať romipen - rómstvo pod čiernu zem: zlikvidovať rómsky národ.

LEXIKÓN

LEXIKON

Nomád	kočovník
Kasta	spoločenská trieda v Indii; uzavretá spoločenská vrstva
Komunita:	spoločenstvo
Kolónia	Osada

ÚLOHY

ULOHI

- Porozprávajte, akým spôsobom života žijú Rómovia v tvojom okolí.
- Porovnajzte formy kočovného života Rómov v jednotlivých etapách ich histórie.
- Napíšte krátku úvahu o moderných nomádoch súčasnosti - turistoch.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

Spôsob života Rómov je ovplyvnený miestom ich pôvodu - Indiou. Z Indie dodnes pretrváva kastová hierarchia, ktorú v niektorých prípadoch Rómovia dodr-

žujú a uplatňujú. Spôsob ich života bol ovplyvňovaný životným štýlom krajín, ktorými prechádzali, alebo v ktorých sa usadili. Ale mnohé princípy ich spôsobu života a ich hodnotového systému zostávajú aj v súčasnosti v platnosti.

„Rómovia vedeli, čo je česť, slušnosť, úcta, poctivosť, pohostinnosť. Boli zdravší než dnes. Vedeli, čo znamená rodina, príbuzenstvo. Spievali, vedeli sa zabávať a žartovať. Rozprávali si rozprávky. Boli sme „svoji“. Gadžovia sa medzi nás nemiešali. O všetko sme sa delili. Keď mal jeden napríklad len kúsok chleba, rozdelil sa oň s desiatimi ďalšími. Nepozeralo sa na to - moje dieťa - tvoje dieťa. Moje - tvoje, to je predsa jedno, jeť potrebujú obidve. Platilo: „Keď nemá ona, ja jej dám, keď nemám ja, ona mi dá.“ Uchovávali sme si svoju čistotu - čisté srdce. Rómovia si vedeli odpúšťať a plakali si v náručí. Život bol lepší než dnes. Žili sme v súlade s Bohom.“

(Výpoveď Myryndy Kešelovej, 1933, Michalovce, zaznamenaná v roku 1984 Mílenou Hübschmannovou.)

„My Rómovia veríme v Boha vôbec. Gadžovia veria len v Krista. Rómovia vedia, že Boh by ich potrestal, keby jeden druhému škodili, Boh si všetko pamätá, Boh neodpustí nikomu, zato Ježiš Kristus odpustí každému. Môžeš zabíjať, Kristus ti odpustí. Stačí povedať farárovi, čo si vykonal, a už ti je odpustené... Nejde mi do hlavy, prečo si gadžovia myslia, že Boh dal svet iba im. Boh stvoril svet pre všetkých, čo na ňom žijú. I pre zvieratká. Zvieratá sa môžu pohybovať po celom svete, iba ľudia sa ohradujú. Kto im dal na to právo? Na svete sú si všetci rovní, ako ľudia tak zvieratá. Obraciam sa k nášmu sladkému Pánu Bohu, aby nám pomáhal - byť lepšími ľuďmi, než sme. Všetkým, Rómom aj gadžom.“

(Ladislav Dudy-Koťo, v spracovaní M. Hübschmannovej).
(Romové v České republice, 1999, str. 41)

○ V zmysle týchto dvoch výpovedí sa pokúste vystihnúť zmysel a podstatu toho, čomu Rómovia hovoria Romipen.

Mýty a stereotypy

Miti the o stereotipi

Obr. 231. Kočovníci

Rómovia a gadžovia alebo „Aký národ, takí Cigáni?“

Roma the gadže vaj „Savo narodos, ajse Roma“

Ukáž gádzovi , že si človek a on ti ukáže,
že je tiež človek.

Sikhav gadžeske, hoj sal manuš, jov tuke
sikhavela, hoj the jov hin manuš

Obr. 232. Gadžovia Rómom: Zákaz vstupu

D OZVEDELI SME SA O RÓMOCH

SIKHLARASAHĪ AMEN ANDO ČĪRLATUŇIPEN

◆ Položme si záverečné otázky:

- Kto je Róm?
- Bola ČSR a Masarykova demokracia voči Rómom naozaj demokratická?
- Bol prístup k Rómom v období socializmu tolerantný?
- Je v SR od roku 1993 nadštandardná ochrana Rómov?
- Sme na Slovensku pripravení riešiť spolupžitie s Rómami?

O Rómoch kolujú rôzne mýty, pretože sa od ostatných odlišujú. Nielen antropologicky. Ale aj históriou, kultúrou, tradíciami a hodnotami. Nikto presne nevie, koľko ich v Európe žije. Slovenské mýty o Rómoch sú parafrázované v predchádzajúcich otázkach.

Kto je Róm sa štatisticky určuje na základe výtvaru. A na základe stereotypov:

1. Rómovia sú príživníci.
2. Rómovia žijú v uzatvorených getách, lebo im to vyhovuje.
3. Rómovia nepracujú, lebo sú leniví.
4. Rómske problémy sú iba ich problémy.
5. Rómovia sú etnicky odlišní.
6. Rómovia sú všetci rovnakí.

Cudzinci a votrelci

Vzťahy Rómov a kočovníkov s ostatným alebo majoritným obyvateľstvom Európy neboli nikdy jednoznačné. Od 14. a 15. storočia ich v Európe považovali za votrelcov, ktorí vtrhli do spoločnosti. V miestnom obyvateľstve, ktoré bolo zrastené s prostredím, vyvolávali ako ľudia bez domova pocity nedôvery, strachu, odmietanie. Politicky i psychologicky znamenali Rómovia pre štát a jeho obyvateľov vždy strach z neporiadku. Boli to cudzinci, ktorých je ťažko pochopiť. Preto štáty vydávali zákony a nariadenia, ktoré boli zamerané proti nim. Nikdy a nikde v Európe sa to však nepodarilo. Počas celej histórie ich prítomnosti na európskom kontinente bol život Rómov holou existenciou mimo zákona a za nedodržanie poriadku im hrozila fyzická alebo kultúrna likvidácia.

Sú Rómovia Európanmi?

Ani na konci 20. storočia sa neskončili diskusie o tom, či sú Rómovia súčasťou Európy. Ich myslenie, kultúra a spôsob života nezodpovedajú predstavám o živote väčšiny Európanov. Podľa majority žijú divošským „prírodným životom“. Mnohí Rómovia kočujú, nie sú spojení s jedným miestom. Rómovia však žijú na hraniciach rozličných kultúr a svetov, ktorými sa obohacujú a čerpajú z nich. Možno práve Rómovia sú tými skutočnými Európanmi.

O rómskych problémoch sa diskutuje nielen na Slovensku, ale v celej Európe. Práve preto problém Rómov nie je špecificky slovenským problémom. Ale čo je to rómsky problém? Rómovia sú považovaní za atypickú menšinu, majú povest neprispôsobivých a netolerantných ľudí.

Ale sú dostatočne tolerantní voči Rómom nerómovia?

Čo chýba, je vzájomný dialóg Rómov a väčšinového národa. Prvým kro-

kom k dialógu patrí nevyhnutne poznanie, spoznávanie.

Obr. 233. *Stále na cestách*

Ako poznajú Rómov gadžovia?

Násilné prispôsobovanie, búranie chatrčí a likvidácia širokých rodín narušila prirodzenú rómsku pospolitosť. Rodiny boli rozptýlené ďaleko od seba. Narušili sa základné pravidlá a normy života Rómov, akými boli najmä kontrola chovania každého jednotlivca a verejné hodnotenie jeho správania. Prestali platiť také tresty ako verejná hanba. Rómovia nezvládli gadžovský jazyk tak, aby sa stali gadžom rovnocennými. Zmenili sa pravidlá spolunažívania, ľudia sa menej stretávajú, čím u Rómov dochádza k obmedzeniu spolupôsobenia na seba navzájom a k ovplyvňovaniu jedného druhým. Nezamestnanosť obyvateľstva, najmä na východnom Slovensku, vytvára nepriateľské nálady voči Rómom. Za vlastnú neschopnosť nerómovia mnohokrát obviňujú menšinu, ktorá sa nemôže brániť Rómom.

V spoločnosti rastie xenofóbia - chorobný strach: gadžovia sa boja Rómov, že ohrozia ich štátnosť, zruinujú ich ekonomiku a pripravia ich o pohodlný život v blahobyte trhovej ekonomiky, a obviňujú ich, že sú príčinou neúspechov

v snahách integrovať sa do vyspelej Európskej únie. Rómovia majú strach z gadžov, že ich násilne asimilujú, vyženú, pozatvárajú, uzatvoria do get a obviňujú ich, že sú príčinou straty ich vlastnej identity. A dochádza k prejavom raso-

vej nenávisti. Gadžovia nenávidia Rómov, Rómovia začínajú nenávidieť gadžov. Prejavy rasovej neznášanlivosti v istej časti slovenskej spoločnosti sú evidentné:

- *marec 2001: na sedem rokov odňatia slobody bezpodmienečne bol odsúdený P. B., ktorý v auguste 2000 zabil v Žiline Rómku Anastáziu Balážovú;*
- *marec 2001: skíni poliali benzínom a bili 38-ročnú Rómku Evu Csiszárovú a jej 9 ročnú dcéru Ivanu;*
- *marec 2001: 17-ročný študent bol v autobuse zabitý 18-ročným Rómom Máriom M.;*
- *jún 2001 Revúca: 51-ročný Róm Karol Sendrei z Magnezitoviec zomrel na následky predchádzajúcej bitky, keď bol pripútaný k radiátorom na policajnej stanici;*
- *júl 2001: 49-ročného agronóma z Plavých Vozokan (okres Levice) zbili ho zlodeji; informoval, že páchatelia boli Rómovia;*
- *august 2001: skupina skínov do bezvedomia zbila 18-ročného Róma Milana Daniela;*
- *september 2001: skíni prepadli 20-ročného Róma Mareka Baláža.*

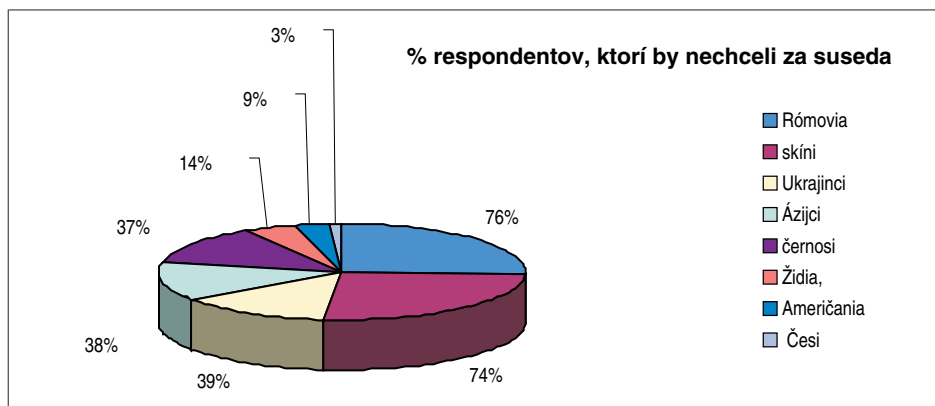
◆ Trestné činy s rasovým motívom v SR

trestné činy	1997	1998	1999	2000
zistené	19	21	15	35
objasnené	8	15	11	25
objasnenosť v %	42,1	71,4	73,3	71,4

(IVO, 2001, str. 170, 171, 272, 244)

Rasové útoky voči nim nie sú iba ojedinelým prejavom napríklad skínov. V niektorých vrstvách slovenskej spoločnosti sú skryté prejavy rasovej nenávisti zakorenené. Napriek prejavom pozitívnych trendov pri riešení niektorých problémov slovenská spoločnosť je voči Rómom odmietavá. Prieskumy verejnej mienky vypovedajú jednoznačne. Podľa prieskumu z roku 1994 by nechcelo mať suseda Róma až 92% opýtaných. V roku 2000 (výskum IVO) by Rómovia prekážali až 76% respondentom, v januári 2001 (agentúra Markant) až 80,0% respondentov by nechcelo ako zaťa Róma.

Tieto názory sú predstavované ako všeobecné, bez ohľadu na vek, pohlavie, politickú príslušnosť a náboženské vyznanie. Rómov viac tolerujú obyvatelia menších obcí, kde sa ľudia lepšie vzájomne poznajú. Toleruje ich aj maďarská menšina, ktorá asi pocity Rómov pozná. Väčšina ľudí málo pozná Rómov, málo o nich vie, nepozná ich históriu, kultúru. Verejná mienka je naladená protirómsky. Niektoré politické názory by chceli Rómom znemožniť účasť na spoločenskom a politickom živote, izolovať ich od verejného života, vysídliť mimo sídel väčšinovej spoločnosti, mimo obývaných zón, vytvárať getá.

(IVO, 2001, str. 178)

◆ Rómovia zvolení za regionálnych poslancov a starostov miestnych samospráv

Volby	Národnosť	Starostovia	%	Poslanci	%
1990	maďarská	164	6	4 052	10,5
	rómska	2	0,07	88	0,2
1994	maďarská	249	8,9	4 404	12,5
	rómska	2	0,07	72	0,2
1998	maďarská	227 + 25*	8,7	3 841+324	11,8
	rómska	6+2	0,3	100	0,3

(podiel maďarskej národnosti = 11%, odhad podielu rómskej národnosti je 7%)

* zvolení kandidáti národnostných strán plus kandidáti koalície so zastúpením strán minorít

Zdroj Ján Buček, in: Diversity in Action, 2001, str. 291

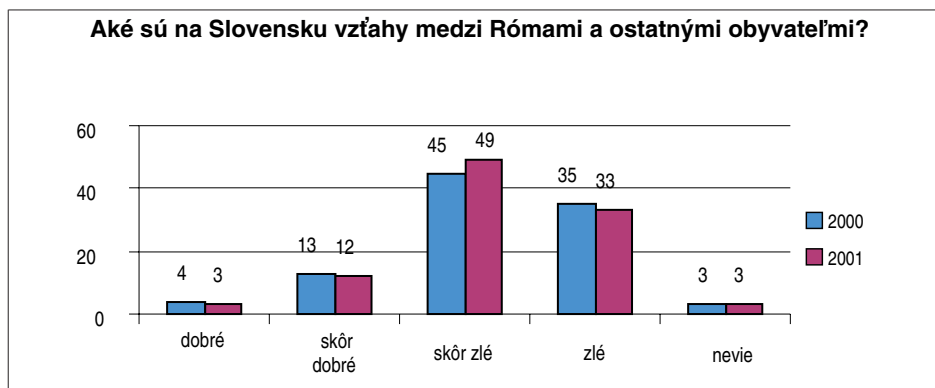
Rómovia sú vysunutí na okraj spoločnosti. Preto sa cítia byť ohrození. Zvyšuje sa ich súdržnosť, sú pripravení odísť, alebo brániť sa alebo aj útočiť.

Rómovia sa chcú podobať majorite, dokonca sa chcú asimilovať. Rómske dieťa nenájde v žiadnej učebnici obrázok Róma. Nenájde obrázky, v ktorých by mohlo vidieť svojho otca alebo matku, súrodencov alebo seba samého. Násilné prispôsobovanie sa opiera o tvrdenie, že Rómovia nemajú vlastné územie, ich jazyk je považovaný za slang a rozdrobený v nárečiach. Odev je považovaný za handry, výchova za zastaralú a nesprávnu, ich ekonómia za parazitizmus. Preto ich treba začleniť do väčšiny. Rómovia si vytvárali kolónie a osady, pretože ne-

mohli cestovať, nemali sa kde zastaviť a chceli zostať spolu. Ich kultúra bola potlačená. Preto sa iba bránia.

V dejinách Rómov bolo jedno veľmi krátke obdobie, kde obyvateľstvo chránilo Rómov. Snažilo si v dedinách udržať kováčov, hudobníkov. Niekedy boli Rómovia pod ochranou šľachticov, pre ktorých pracovali. Postoje obyvateľstva voči Rómom sú záporné. Mnohokrát to končí násilím voči Rómom. Niektoré úrady sa o to nezaujímajú. O Rómoch si každý vytvára zlý dojem. Vznikajú ustálené predstavy, že Rómovia žijú v zlých podmienkach, v špine preto, lebo sa im to páči.

O Rómoch nie sú dostatočné a dostupné ani odborné, ani neodborné, laické informácie. Na Slovensku chýbajú

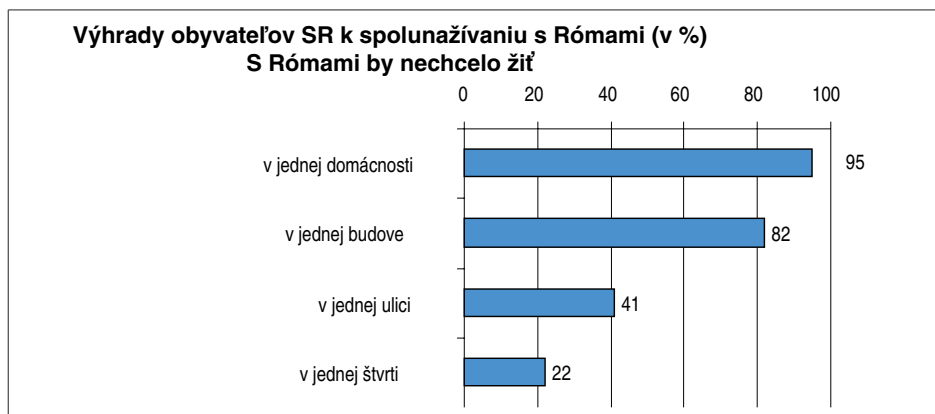
(IVO, 2001, str. 175, 178, 244)

práce, ktoré podrobne preskúmali históriu Rómov. Nerobí sa ucelený výskum založený na vedeckom poznaní. Zabezpečenie ústavných práv Rómov v praxi znamená predovšetkým prekonávanie prekážok, predsudkov, odstraňovanie zaužívaných hodnotení, budovanie nových vzťahov medzi Rómami a nerómami. Je treba zmeniť verejnú mienku a postoje ostatných obyvateľov k Rómom. Slováci, Maďari a ďalšie národnosti by mali uznať označenie Róm, tak ako Rómovia

uznávajú označenie Slováč, Maďar. Treba postupne zmeniť nepriateľské postoje medzi rómskym a ostatným obyvateľstvom.

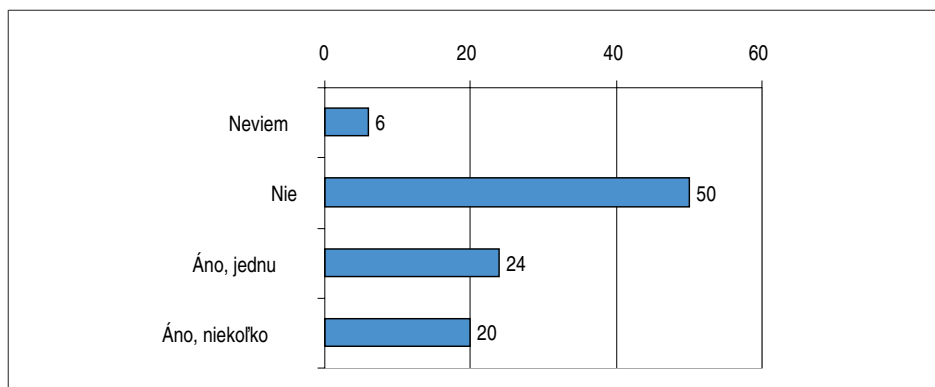
Krokom k vzájomnému porozumeniu je neustály dialóg medzi Rómami a ostatnými obyvateľmi, predovšetkým Slováckmi. Rómovia sú medzinárodným spoločenstvom. Usilujú sa o vzájomné porozumenie, spolužitie, sú oživením iných kultúr.

◆ Výhrady obyvateľov SR k spolunažívaniu s Rómami (v %)

(IOM, 2000, str. 29)

◆ Máte negatívne osobné skúsenosti s Rómami? (v %)

(Kachičová, 2001, str. 30)

Rómsky problém je problém dorozumievania sa nadradenej väčšiny s odlišným typom menšiny. Táto väčšina nie je schopná ani ochotná sa dorozumieť s odlišnosťou. Je to problém tolerancie menšiny väčšinou a naopak. Pre Rómov to znamená obrovský prerod. Nezamestnanosť a problémy vo vzdelávaní Rómov spôsobujú ich diskrimináciu v spoločenskom a ekonomickom živote. Hlavný problém, ktorý pred Rómov postavili politické, sociálne, ekonomické a spoločenské zmeny po roku 1990, je v ich nepripravenosti na zmenu. Ich správanie je mnohokrát protikladne odlišné od správania majority. Nízky je podiel Rómov na správe štátu i v samosprávach. Preto nerómska spoločnosť musí pochopiť, že akákoľvek násilie, pokusy o izolovanie alebo násilné prispôbenie Rómov sa nakoniec obráti proti nerómom.

Vývoj po roku 1989.

Po roku 1989 aj Slovenská republika ratifikovala väčšinu právnych dokumentov medzinárodných inštitúcií (najmä OSN, RE a EÚ), ktoré sa týkajú problematiky menšín, a osobitne Rómov. Aj keď bola prijatá Európska charta menšinových jazykov, používanie rómčiny je zatiaľ problematické aj tým, že nie je ešte kodifikova-

ná. Napriek tomu sa pri riešení problémov spolužitia Rómov a nerómov objavujú aj pozitívne výsledky. Existuje nesúlad medzi vnímaním postavenia Rómov v spoločnosti a spôsobom riešenia na Slovensku a v zahraničí.

Je potrebné ho riešiť tak, aby pomoc smerovala najmä na deti. Je potrebné začať meniť obraz Rómov v médiách, najmä v televízii a rozhlase. Na obrazovke by sa mali objavovať rómski redaktori a hlásatelia. Je potrebné šíriť viac informácií o živote Rómov, ich histórii, kultúre, tradíciách, hodnotách, ale aj problémoch.

Rómski intelektuáli sa snažia o národnú emancipáciu.

Rómovia sú rôznorodí, rozmanití, odlišní. Delia sa na rodiny, klany, kasty. Nedokážu sa zjednotiť, prekážajú im v tom aj ich tradície rodiny a veľkorodiny, ktoré sú navzájom od seba vzdialené. Nejednotnosť sťažuje vzájomné dorozumievanie Rómov. Rómovia musia sami spolupracovať s nerómami a podieľať sa na riešení vlastných problémov. Mali by prekonať kastovanie, delenie sa na rôzne skupiny. Dochádza k častým zmenám rómskej reprezentácie. Rómske politické strany sú roztrieštené. Treba presadzo-

vať pozitívne osobností rómskej politiky, kultúry, umenia. Rómska inteligencia sa musí podieľať na zlepšovaní kvality vlastného života.

Obr. 234. Rómovia a štátna moc

Etnická kríza znamená u Rómov stratu tradícií. Zo strany majority im dlho bolo hovorené, že nie sú národom alebo národnosťou, lebo nemajú vlastný štát, územie, lebo nemajú jazyk ale iba dialekty, ktoré boli považované za slang. Sami sa nechceli byť národnosťou. Cítili sa byť nerovnoprávni v živote, práci, vzdelaní i v politických slobodách.

Procesu sebauvedomovania Rómov môže výrazne prispieť štúdium histórie Rómov, výskum a uzákonenie rómskeho jazyka. Treba spoznávať a uchovávať rómske kultúrne tradície. Súčasťou tohoto procesu by malo byť aj zriaďovanie kultúrnych a vzdelávacích centier so zameraním na tanec, hudbu, remeslá, históriu a literatúru. Je potrebné zabezpečiť kvalitnú prípravu učiteľov pre základné a stredné vzdelanie Rómov. S Rómami treba vážne počítať v politike, kultúre i v ďalších sférach verejného života. Všetkými legálnymi prostriedkami je treba potierať akékoľvek prejav rasizmu voči Rómom. Medzi hlavné

priority patrí oblasť výchovy a vzdelávania predovšetkým mladej rómskej generácie. Najdôležitejšia je práca s deťmi v predškolských zariadeniach a na I. stupni základnej školy pri vytváraní základných sociálnych, hygienických a zdravotných návykov, pravidiel a zručností.

Rómovia žili a žijú v susedstve Slovákov alebo Maďarov, ale medzi „bielymi“ a „čiernymi“ stále a mnohokrát ešte stále stojí múr. Cez múr sa dá prejsť len na vyznačených miestach, kde dochádza k obmedzenému dorozumievaniu medzi Rómami a nerómami. Všetko, čo je nevyhnutné k životu, zabezpečuje rómske spoločenstvo, ktoré je v mestách oddelené vo vymedzených sídliskách alebo v rómskych osadách.

Akí by mohli alebo mali byť Rómovia v 21. storočí?

Pluralita znamená spolužitie, koexistenciu. Zlepšenie postavenia Rómov treba presadzovať ako záujem celej spoločnosti. Vysoký podiel Rómov na kriminalite, chudoba na národnostnom princípe, zlyhávanie vzdelávacích pokusov u rómskych detí a mládeže, riešenie problému rómskej emigrácie, nezamestnanosti, nízkeho priemerného veku a zlých zdravotných pomerov - to nie sú len rómske problémy. To sú aj problémy celej spoločnosti.

Je potrebné urýchliť historický proces vývoja rómskej národnosti, a tým aj obnovenie národnostného sebavedomia Rómov. Treba napraviť vzťah Rómov a nerómov. Majoritná spoločnosť musí pomáhať ľuďom, ktorí chcú napredovať. Treba zvýšiť zamestnanosť a odstrániť hlad. Napriek pretrvávaniu tradícií a iného systému hodnôt by si mali Rómovia začať vytvárať vzťah k územiu, na ktorom žijú, k svojmu majetku a k vlastníctvu.

Aké sú perspektívy a trendy vývoja?

Ak sa nestane nič mimoriadne, v priebehu nasledujúceho polstoročia Rómovia na Slovensku budú tvoriť veľkú časť detskej populácie. Každý rok narastá počet Rómov asi o 1,5%, t.z. že v roku 2020 by ich malo byť asi 10-17% celkového počtu obyvateľov. Menej budú zastúpení medzi dôchodcami. Zložitá situácia vníma v oblasti poskytovania dôchodkov a zabezpečenia zdravotníckej starostlivosti. Kľúčová bude otázka kvalifikovanej zamestnanosti dospelých Rómov aj nerómov. Na úspešnosť riešenia problematiky postavenia Rómov bude mať veľký vplyv úroveň spolužitia alebo konfliktov väčšiny s menšinou. Súčasne budú

na Slovensko vyvíjané tlaky zo strany Európskej únie, najmä po vstupe Slovenska do nej. Dôležitý bude vývoj ekonomiky, najmä ako sa dokáže vysporiadať s vysokou nezamestnanosťou a vytvorením podmienok na zamestnanie najmä na východnom Slovensku. Celý vývoj bude vo veľkej miere ovplyvňovať rozvoj západnej civilizácie, úroveň vedecko-technického a ekonomického rozvoja a jeho vplyv na kvalitu a úroveň vzťahov medzi ľuďmi, národnosťami a štátmi. Prognostici hovoria, že odstránenie bariér a predsudkov môže na Slovensku trvať až 40 rokov.

◆ Do akej miery sú podľa vás pre Rómov typické nasledujúce vlastnosti? (v %)

	všetci Rómovia	väčšina Rómov	menšina Rómov	nie je pre Rómov vôbec typická
lenivosť	36	54	6	2
vypočítavosť	36	41	9	6
prirodzenosť, spontánnosť	22	38	19	6
násilnosť	21	52	21	2
umelecká talentovanosť	9	34	42	7
poctivosť	1	3	38	54

(IVO, 2001, str. 272)

Rómovia sú naši ľudia. To nie sú oni, to sme aj my. Patria k nám, a všetko nasvedčuje tomu, že väčšina z nich chce žiť s nami. Po stáročiach žili na okraji alebo vedľa väčšinovej populácie. Zachovali si mnoho poznatkov, ktoré im umožnili prispôsobiť sa, ale aj prežiť genocídu. Ich vzťah k ostatným bol ostrážitý, nedôverčivý. Ich systém sociálnej ochrany stál a dodnes stojí na veľkom rode, rodine. Stojí pred nimi dilema: prispôsobiť sa alebo zostať na okraji spoločnosti. Dilema majority je: buď dôjde k ich integrácii, alebo sa problémy spolužitia budú stupňovať.

(Romové, bydlení, soužití, 2001, str. 122)

LEXIKÓN

LEXIKON

Atypický	odkláňajúci sa od pravidiel, od normy
Geto	uzavretá časť obce alebo mesta pre určitú, nábožensky alebo rasovo odlišnú časť obyvateľstva
Heterogénny	rôznorodý, nerovnorodý, nesúrodý
Mýtus	výmysel, blud, viera v neskutočné
Paneurópania	celoeurópania, tí čo za svoju vlasť pokladajú celú Európu
Parazitizmus	život založený na príživníctve
Periféria	okrajová oblasť
Stereotyp	zaužívaný, ustálený spôsob reagovania, konania, uskutočňovania
Afirmatívny	presvedčovací

ÚLOHY

ULOHY

- V Biblii nie je žiadna výzva na diskrimináciu. Róm nemôže za to, že sa narodí ako Róm, že vyrastá určitom prostredí. Nemôže chcieť niečo lepšie, čo vlastne nezažil a čo nepozná. Každý Róm je človek. A človeku patrí úcta. Rómovia majú právo na ľudskú dôstojnosť, na slobodný rozvoj duchovných hodnôt i na primerané vzdelanie.

VYBRALI SME PRE VÁS Z ARCHÍVU

KIDELĎAM AVRI ANDARO
ARCHIVO

Pokiaľ žili Rómovia spoločne, vedeli o sebe navzájom všetko, vzájomne si pomáhali, vládol medzi nimi aj nepísaný zákon, že žena musela byť panna, pokiaľ sa nevydala... Tým, že sa Rómovia rozptýlili medzi ostatné obyvateľstvo, stratili akoby kontrolu nad sebou. Ženám sa začali dvoriť aj Nerómovia, čo následne vyústilo do nechcených detí... Začala sa zhoršovať morálka všeobecne a rómske ženy sa jej vzdali. Zapáčil sa im život, keď ich nekontroluje brat, sestra, mama, stará mama... Myslím, že Rómovia už nebudú držať spolu ako voľakedy, keď sa mali zle. Teraz je medzi nimi závisť. Ak sa má niekto lepšie, je trňom v oku mnohým. Spolu začnú držať až vtedy, keď budú bití bez rozdielu - dobrí, zlí, bohatí, biedni.

(Romové v České republice, str. 60)

- ◆ O histórii a živote Rómov vyšlo v posledných rokoch 20. storočia aj niekoľko publikácií

Obr. 235. Neznámi Rómovia 1992

Obr. 236. Liegeois 1995

Obr. 237. Zatratení a zabudnutí, 2002

Obr. 238. Národopis 1998

Rómska osada Hermanovce je jednou z 278 osád na území Slovenskej republiky. Až 230 z nich sa rozkladá na východnom Slovensku. 20. júla 1998 postihla 60 rómskych osád v tejto oblasti náhla ničivá prívalová vlna povodní, ktorá si vyžiadala 43 obetí, čo ešte zhoršilo sociálnu situáciu Rómov.

(Čierne slovo, 2002)

Moje obrazy sú z rómskych osád, dvorov, domácností. Sám som v takej osade vyrastal. Vtedy, keď bolo vám, bielym, zle, nám bolo trikrát aj desaťkrát horšie. Je také príslovie: Ak bol bitý gádžo, Róm bol bitý dvakrát. Ja sám som v rodine zamestnaný. Dvaja synovia sú nezamestnaní, manželka tiež. Brat, švagriná, takisto. Práca pre každého človeka znamená zušľachtňovanie jeho samého, znamená to pre neho pocit užitočnosti,

zlepšovanie jeho vlastnej životnej úrovne. Taký človek je na prospech rodine, štátu. Je to celý človek.

Ján Berky, maliar, zvärač.

Ja som úplne spokojný s tým, že som Róm. Pre mňa vnútorne to neznamena nijaký problém. Tí ostatní sa budú musieť vyrovnáť nejako s tým, že ja som spokojný s tým, že som Róm.

Rastislav Pivoň, učiteľ.

Každý Róm sa hanbí za to, že je Róm. Niekto vraví, že sa nehanbí, niekto, že sa hanbí. Ale všetci sa za to hanbia. Je to taká pečať niečoho menejcenného. Každý Róm to nosí v sebe. Takže ani ja som nebol, ani nie som výnimka. Hanbím sa. Ale nie v tom zmysle, že by som sa hanbil za svoju mamu, lebo za svojich rodičov. Jednoducho, hanbím sa za to, že tí vedľa nevedia pochopiť, že

ja som Róm a že som v podstate taký istý, možno som len trošku tmavší.

Jozef Schön - novinár.

Brali ma ako občana. Kukul som sa, ako žijú ostatní. Tak som sa snažil aj ja. V robote ma naučili násobilku. Ja som sa v škole učil modliť. Naučili ma metrom narábať. Snažil som sa prispôbiť.

Ján Mojžiš Klíneck, dôchodca

V živote som sa nikdy nehanbil za to, že som Rómom. Ani sa nikdy za to nebudem hanbiť. Hanbil by som sa v takom prípade, keby som nectil svojho otca, keby som nectil svoju matku. Hanbil by som sa v takom prípade, keby som činil zlo pre Slovensko. Slúžil som v armáde ako ostatní chlapi. Bol som na vojne, bol som ochotný nasadiť život. To isté by som bol schopný urobiť dnes. Toto Slovensko, aj keď je malé, považujem za svoju vlasť. nemám sa za čo hanbiť. A hanbiť by sa mali ľudia, ktorí nás zbytočne prenasledujú, ktorí nás pchajú do jedného vreca. nehovorím, že sme všetci svätí, nehovorím, že sme všetci poctiví.

Ján Berky, maliar, zvärač:

„Tak som sa naučil, že človek, jedno, či je Róm, alebo gadžo, nesmie sa nikdy, keď je v práve, zľaknúť. Musí sa naučiť za svoje práva bojovať. Iba tak si zachová ľudskú dôstojnosť. Iba tak naučí aj svoje deti tomu, že ľudská dôstojnosť je vysoká hodnota. Úspešne bojovať však môže iba vtedy, keď pozná svoje ľudské práva a zachová si jasnú hlavu. Pre Rómov v tomto štáte to platí dvojnásobne.“

„...väčšina Rómov chce pracovať, ale nemajú rovnaké šance ako gadžovia. Zamestnávateľia majú voči Rómom predsudky. Predsudky majú aj na úradoch práce.“

„Nechcem ubližovať Slovákom, aj ja sa cítim byť slovenským občanom, alebo Slovákom, hoci mám rómsky pôvod, ale Slováci sú strašne diskriminačný národ. Bol som v Nemecku a tam je celkom normálne, keď jedna Nemka žije s černochoom, iná s Cigánom, tretia s Turkom... Ale: vezme si Slovenka Róma na Slovensku?...

Ja hovorím tak:

Aký národ, takí Cigáni. Máte takých Cigánov, akých si zaslúžite.“

(Jozef Ištók, rómsky podnikateľ, OS, 3/1999)

◆ **Charakterizujte výpovede z hľadiska postojov ich autorov k Rómom a k nerómom.**

- Dokážete sa s nimi stotožniť?
- Súhlasíte s nimi, alebo viete s nimi polemizovať?

KALENDÁRIUM

KALENDARIUM

9. - 10. st.	Rómčina ako súčasť indoeurópskych jazykov.
10. stor.	Odchod predkov Rómov z Indie.
1100	Zápis o Atsíganoi.
12. - 13. st.	Príchod Rómov do strednej Európy.
15. st.	Rómske kmene v Malom Egypte.
1427	Exkomunikácia Rómov parížskym arcibiskupom.
1489	Najstaršia správa o rómskom hudobníkovi.
16. st.	Vznik rómskych osád v blízkosti slovenských stredovekých miest.
1557	Pri obrane hradu Veľká Ida bojovalo 1000 Rómov proti cisárovi.
16. - 17. st.	Rómske kováčstvo na Slovensku.
1688 Leopold I	Vypovedanie Rómov.
18. st.	Rómovia na celom území Slovenska. Najstaršie diela rómskych učencov a buditeľov.
1711	Pravdepodobný rok narodenia legendárnej Panny Cinkovej.
1749-1761	Nariadenia Márie Terézie.
1763	Štefan Váli odhalil pôvod Rómov.
1782	Hontiansky proces.
19.-20. st.	Rozvoj kováčstva. Vznik kaviarenských hudobníkov.
1916	Zákaz tuláctva v Uhorsku.
1926	Užhorodskí Rómovia si postavili vlastnú školu.
1927	Zákon o potulných Cigánoch.
1928-1929	Súpis 400 000 Rómov starších ako 14 rokov.
1931	Založenie divadla Romen v Moskve.

1941	Pracovné útvary na Slovensku.
1941- 942	Rasové zákony na Slovensku.
1942-1944	14 transportov „asociálov“ (aj Rómov) do Osvienčimu.
september 1944	Začiatok masových popráv Rómov na Slovensku.
1945	Začiatok presídľovania Rómov do Čiech.
1948	Pokus o založenie Združenia slovenských Cigánov.
50-roky 20. st.	Počiatky letničného hnutia. Likvidácia rómskych osád.
2. pol. 20. st.	Snaha o vytvorenie spisovného rómskeho jazyka.
1958	Zákon o bývaní Rómov.
1959	Komisiie pre otázky cigánskych obyvateľov.
1965	Likvidácia osád a chatrčí.
1964	Kniha Pieseň nad vetrom.
1969	Vznik Zväzu Cigánov - Rómov na Slovensku.
1971	Svetová rómska úna (SRÚ). Prijatie pomenovania Róm, Roma.
1978	Ján Cibula predsedom Medzinárodnej rómskej únie.
1986	Ľudia z rodu Rómov vo Východnej.
1990	Emil Ščuka generálnym tajomníkom MRÚ. Vznik Katedry rómskej kultúry.
1991	Zrušenie komisií a kurátorov. Opatrenia na zabezpečenie vzdelávania rómskych detí. Luniky.
1992	Otvorenie Strednej umeleckej školy v Košiciach.
1993	Divadlo Romathan.
1998 - 99	Nútené „sťahovanie“ Rómov zo Srbska a Kosova.
1999	Splnomocnenec vlády SR pre problematiku Rómov.
24. máj	Sviatok Sáry, patrónky Rómov.

ZAMYSLIME SA

ZAGONDOLINAS AMEN

◆ Prognóza vývoja vzťahov Rómovia - nerómovia na Slovensku

Negatívny vývoj

- Rómske komunity sú vytláčané bývať na okraj miest a obcí.
- Nezamestnanosť sa zvyšuje a stáva sa tradíciou aj u novonastupujúcej generácie.
- Vzniká jav, keď prakticky celá novonastupujúca generácia nemá skúsenosť zamestnaneckého pomeru.

2000-2005
Rómovia:
7-8%
populácie

Pozitívny vývoj

- Programy svojpomocnej výstavby domov so štátnou podporou
- Výraznejšie sa presadia schopní. Rómovia v umení, športe a oslabujú sa predsudky u nerómskej mládeže.
- Niektorí úspešní Rómovia, ktorí sa nehlásili k rómskej identite, sa k nej začínajú verejne hlásiť.

- Rozdiely v životnej úrovni Rómov–nerómov sa zvyšujú.
- Nacionalistické strany sa sústreďujú na Rómov ako hlavných nepriateľov.
- Namiesto drobnej kriminality z núdze – organizovaná kriminalita + ozbrojovanie.
- Drogy a alkohol navyše postihujú Rómov.

2005-2020
Rómovia:
10-17%
populácie

- Rôznorodé politické a kultúrne organizácie začínajú vystupovať ako jednotná politická sila a primerané zastúpenie v parlamente, št. orgánoch.
- Po celoštátnej diskusii o vzdelávaní obyvateľstva vláda zavádza na niekoľko desaťročí nejakú formu preferenčných vzdelávacích, sociálnych, zamestnaneckých programov, napr. „afirmatívnu akciu“ (školy, pracoviská, polícia).

- Regióny Slovenska sa stávajú etnicky diferencované, životná úroveň je neporovnateľne horšia na východnom Slovensku
- Vláda nie je schopná kapacitne kontrolovať situáciu tradičnými prostriedkami, a tak výnimočne zavádza určitú formu „apartheidu“, s kontrolovaným a obmedzeným pohybom obyvateľstva v niektorých oblastiach.
- Konflikty sa zosilňujú, situácia je nezvládnuteľná s prvkami občianskych chronických konfliktov.

2020-2035
Rómovia:
17-25%
populácie,
na východe
Slovenska
25-50%

- V dôsledku „afirmatívnej akcie“ sa vzdelanie a zamestnanosť Rómov výrazne zvyšuje a živ. štandard sa menej odlišuje.
- Vzniká podnikateľská, vplyvná vrstva Rómov a početnejšie, vplyvné stredné vrstvy Rómov.
- Priemerná dĺžka života sa zvyšuje, približuje sa k celospoločenskému priemeru.
- Rómsko-nerómsky problém prestáva byť centrálnym problémom spoločnosti.

(Ondrušek, D.: Rómovia, vzdelávanie, tretí sektor, PDCS Bratislava, 2001, str. 20)

○ Ktorá strana prognózy bude platiť v roku 2035?

◆ Kontrasty

Obr. 239. Kontrasty 1

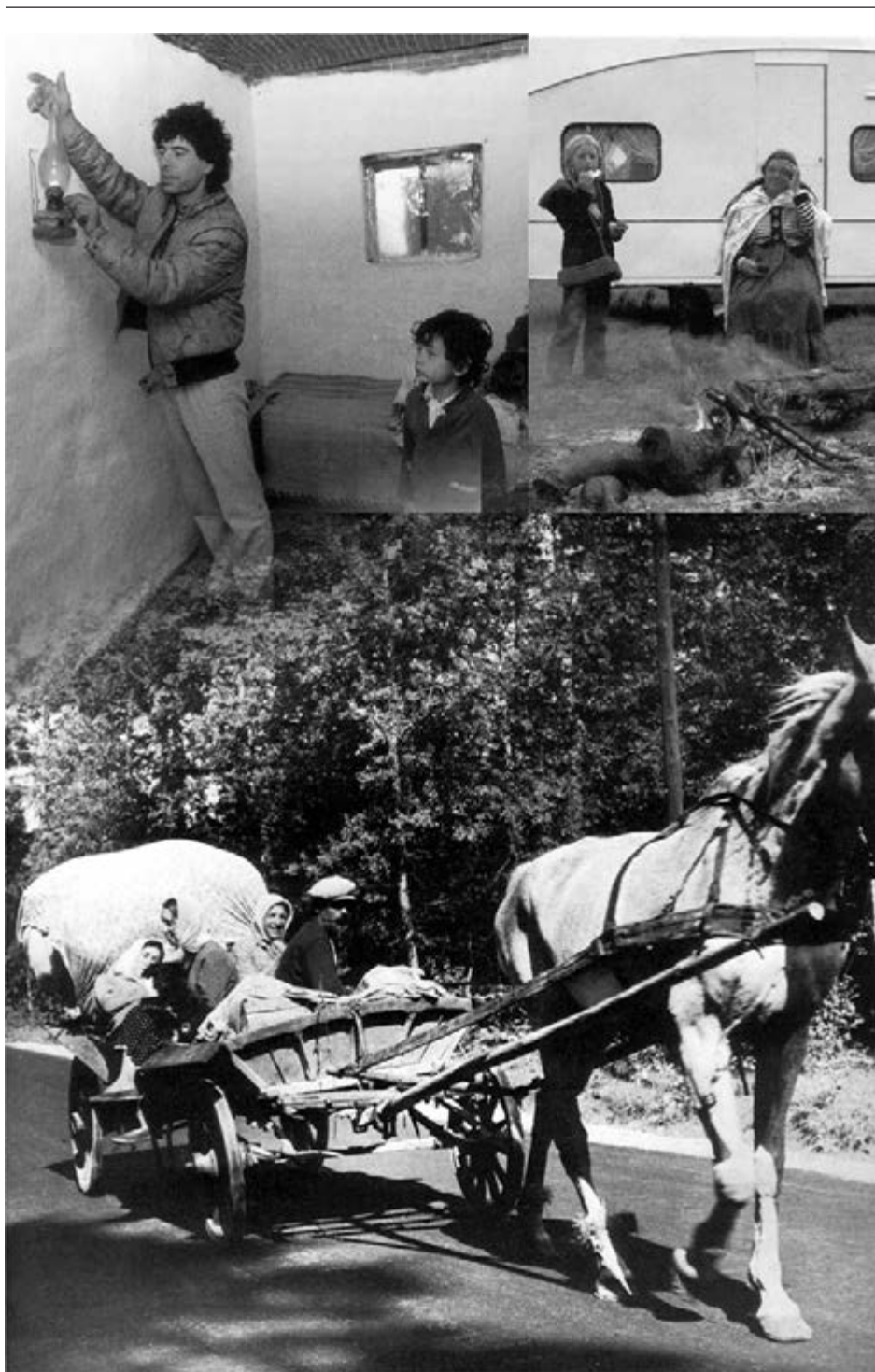
Obr. 240. Kontrasty 2

Obr. 241. Kontrasty 3

Na čiernu zem ma porodila matka.
 Na čiernu zem ma porodila matka.
 Nebola tam plachta, ani slama.
 Že nebola, dnes každý mi vyčíta.
 Len zostaň tam dole, zostaň cigán.
 Nemá čo chodiť medzi bielych pánov
 kto si na zemi ustelie.
 Tak ideme poznačení.
 Prach čiernej zeme, matka, na čele.

(Čierne slovo, STV)

Obr. 242. Moderná doba (koláž)

MÚDRE SLOVÁ STARÝCH RÓMOV

GOĐAVER LAVA PHURE
ROMENDAR

<i>Róm pozná, čo má druhý Róm v srdci.</i>	<i>Rom prindžarel, so hin Romeste andro jilo.</i>
<i>Rómovia nie sú všetci rovnakí – ani prsty na jednej ruke nie sú rovnaké.</i>	<i>Roma nane jekh – aňi pre jekh vastnane sa o angušťa jekh.</i>
<i>Človek sa zmocní všetkého, len Boha nie.</i>	<i>Manuš savoreha birinel, ča le Deoleha na.</i>
<i>Zle je tomu, kto je chudobný, ešte horšie tomu, kto je sám.</i>	<i>Odadženo mardo, so ačhil'a čoro, oda mek goreder, so hino korkoro.</i>
<i>Kam jedna rodina, príbuzní za ním.</i>	<i>Famil'ija pal e famil'ija džal.</i>
<i>Žena bez muža je ako husle bez sláčika.</i>	<i>Džuvľi bijo Rom, sar e lavuta bijo vonos.</i>
<i>Ak máš rád svoju ženu, maj rád i jej matku.</i>	<i>Te kames romňa, kam the lakera da.</i>
<i>Najväčšia úcta hudobníkovi.</i>	<i>Jekhfeder pařivo lavutariske.</i>
<i>Hudobník prebúda v človeku človeka.</i>	<i>Lavutaris uštavel manušes andre manušeste.</i>
<i>Gadžovi hrajú za peniaze, Rómovi zo srdca.</i>	<i>Gadžeske bašavav lovenge, Romeske jilestar.</i>
<i>Čo je naozaj skutočné? Láska a hlad.</i>	<i>So hin čačo: kamiben, bokh.</i>
<i>Bieda ťa naučí všetkému.</i>	<i>Andre bida sa sikhľoha.</i>
<i>Šťastný človek, ktorý dokáže zo srdca dávať.</i>	<i>Bachtalo manuš, ko džanel te del le jilestar.</i>
<i>Nestrkaj kôl tam, kde sa nevojde ani ihla.</i>	<i>Ma ispide o cilo, kaj e suv narešťol.</i>
<i>Povýšia ťa činy, nie slová.</i>	<i>Tiri buři tut bararel, na tire lava.</i>
<i>Ako sa žije, tak sa umiera.</i>	<i>Sar dživel, avka merla.</i>
<i>Moja bolesť ťa neminie.</i>	<i>Miri dukh tuke ačhela.</i>
<i>Neďakuj za jedlo, ale poďakuj za dobré slovo.</i>	<i>Ma paľiker vaš o chaben, paľiker vaš o lačo lav.</i>
<i>Múdre slovo je cennejšie ako peniaze.</i>	<i>Gođaver lav mol buter sar love.</i>
<i>Človek nie je nikdy dosť múdry – stále je čomu sa učiť.</i>	<i>Manuš nane ňigda dost gođaver – sajekh hin so te sikhľol.</i>

Múdre slová starých Rómov

Bud' vďačný každému, kto ťa naučil niečo.

Šťastný, kto sa dokáže smiať.

Nechod' tam, kam ťa nevolajú.

Čím viac sa ponáhľaš, tým si bližšie smrti.

Urýchlenný rozum je nerozum.

Róm Róma neokradne.

*Gadžo považuje Róma za človeka,
len keď ho vidí v diaľke.*

Gadžo musí jesť rovnaký chlieb ako Róm.

Môžeš si prefarbiť vlasy, ale srdce nie.

Nie sú všetci Rómovia rovnakí.

Róm Róma z diaľky pozná.

*Rómovi nie je zatažko odpustiť to,
čo má, pretože svet je mu vždy otvorený.*

*Róm prežil mnoho ťažkostí, preto má
s každým súcit.*

Človek potrebuje nielen chlieb, ale i úctu.

Goďaver lava phure Romendar

Paľiker sakoneske, ko tut vareso sikhad'a.

Ko džanel te asal, hin furt bachtalo.

Madža odoj, kaj tut navičinen.

Masid'ar – ča kijo meriben sid'ares.

Sid'ard'i god'i, diliñi god'i.

Rom Romestar načorla.

*Rom gadžeske ča akor manuš,
kana dural avel.*

*Gadžo ajso maro mušinel te chal
sar the o Rom.*

O bala tuke šaj prefarbines, o jilo na.

Nane savore Roma jekh.

Rom Romes dural prindžarel.

*Romeske nane phares te mukel ida, so les
hin – o svetos leske furt phundrado.*

*Rom predživel but pharipen,
vašoda les hin jilo sakoneha.*

Na čo maro the paťiv kampil manušeske.

Zoznam ilustrácií

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Názov	Prameň
Obr. 1. Titulný list knihy z roku 1413: O cikánech, neboli pohanech	Daniel: B.: O cikánech, neboli pohanech, Dějiny Romů, Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku, Univerzita Palackého, Olomouc, 1994, (ďalej Daniel), str. 164
Obr. 2. Titulný list knihy o Rómoch od B. Daniela	Daniel, predná strana obálky
Obr. 3. Deti	Plus 7 dní, foto Silvia Slafkovská
Obr. 4. Zápis o Cigánoch z roku 1417 v Saskej kronike	Daniel, 162
Obr. 5. Deti v osade	Plus 7 dní, foto Silvia Slafkovská
Obr. 6. Súbor Romka z Dejvy	Termipen 1/98, 10
Obr. 7. Rómske dievča od talianskeho maliara Bococcione zo XVI. stor.	Daniel, 169
Obr. 8. Počet obyvateľov rómskej národnosti v jednotlivých krajoch SR podľa sčítania obyvateľov, domov a bytov	Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky, IOM, Bratislava, jún 2000, str. 42, mapa č. 5
Obr. 9. Obydlie v Indii	Muzeum romské kultúry, Brno (ďalej MRK; fotoreprodukcie M. Šafranek), 174 (178/99/1)
Obr. 10. Bývanie vo Francúzsku	Štátny pedagogický ústav, Bratislava, 2002 (ďalej ŠPÚ)
Obr. 11. Domy v osade Bystrany	Slovenský národopis 1/36/1988, Veda, Bratislava, (ďalej Národopis), predná strana obálky
Obr. 12. Rómska kováčska rodina pod hradom Čičava (Čičva) roku 1686 na Slovensku	Daniel, 173
Obr. 13. Osada na Spiši začiatkom 20. storočia	MRK, 126
Obr. 14. Rómska žena	MRK, 153 (8/99)
Obr. 15. Josef Mánes: Cigáni (1860)	Daniel, 191
Obr. 16. Putovanie na ťavách	Tomaševič, B., Djurič, R., Zamurovič, D. (foto.): Roma, Eine Reise in die verborgene Welt der Zigeuner, Köln, 1989, 288 s. (ďalej Roma)
Obr. 17. Indické ženy	MRK, 159 (176/2000/95)
Obr. 18. Ind	MRK, 184 (175/99/2)
Obr. 20. Cigánsky tábor	MRK, 235
Obr. 21. Mapa Indie	Ficowski, J.: Cyganie w Polsce, Dieje i obyczaje, Interpress, Warszawa, 1989, (ďalej Cyganie), ilustrácia č. 25 s.

Zoznam ilustrácií

- Obr. 22. Rómski bábkari v Turecku v 10.-12. storočí Daniel, 149
Daniel, 156
- Obr. 23. Výrobky indických kováčov z Radžastanu Daniel, 155
- Obr. 24. Správa z roku 1695-1697 hovorí o stave Rómov Daniel, 175
- Obr. 25. India: Clapec a muž MRK, 175 (D4)
- Obr. 26. Stredovek MRK, 164
- Obr. 27. Príchod Rómov do Paríža Daniel, 165
- Obr. 28. Deti v Indii MRK 158 (176/2000/2)
- Obr. 29. Róm v stredoveku MRK, 166
- Obr. 30. Rodina v Indii MRK 171 (272/97)
- Obr. 31. Mapa putovania Rómov z Indie do Európy Rómska revue 1/92, posledná strana
- Obr. 32. Z napoleónskej doby Cyganie, 28
- Obr. 33. Titulná strana knihy ab Hortisa Cigáni v Uhorsku ab Hortis, titulná strana knihy
- Obr. 34. Výrobky kováčov MRK, 92 (228/93; 53/92; 156/98/10a; 138/922)
- Obr. 35. Žigmund Luxemburský (1387 - 1437) Dvořák, P. a kol.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava, 2001, str. 34
- Obr. 36. Osada v Podkarpatskej Rusi MRK, 203
- Obr. 37. Regulačné zákony Jozefa II. z roku 1782 - 1784 Daniel, 185
- Obr. 38. Hudobníci MRK, 232
- Obr. 39. Záveň rómskeho kotlára napísaná na kôre stromu: pes, voz, kôň, stan Daniel, 189
- Obr. 40. Privilégium Žigmunda z roku 1423 MRK, 179
- Obr. 41. Šiatre MRK, 201
- Obr. 42. Rómska rodina MRK, 218 (75/94/5)
- Obr. 43. Ukážka strany časopisu, v ktorom vychádzalo ab Hortisovo dielo ab Hortis, zadná strana obálky
- Obr. 44. Zákon o potulných Rómoch z roku 1888 Daniel, 186
- Obr. 45. Úvodná časť nariadenia Márie Terézie z roku 1769 o usadzovaní potulných Rómoch Daniel, 183
- Obr. 46. Stredoveká podoba Rómov MRK, 250 (415/98)
- Obr. 47. Pamätník holocaustu v Hodoníne MRK, 168

Zoznam ilustrácií

- Obr. 48. Skupina Rómov z Vikartoviec v roku 1934 Mann, A, B., zostavovateľ: Neznámi Rómovia, Ister Sciece Press, Bratislava, 1992, (ďalej Neznámi Rómovia), str. 65
- Obr. 49. Identifikačná karta Rómov z roku 1938 podľa zákona z roku 1927 MRK, 215
- Obr. 50. Rómska osada v Rožkovanoch v roku 1941 Národopis, 204
- Obr. 51. Čakanie na transport MRK, 245
- Obr. 52. Pracovné tábory, kde boli umiestnení Rómovia Táncoš, J., Lužica, R.: Zatratení a zabudnutí, IRIS, 2002, (ďalej Táncoš), 172
- Obr. 53. Odvoz rómskych detí do koncentračného tábora MRK, 180 (375/98)
- Obr. 54. Slovenský zákonník Bogaart, N., von Euwijk, P, Rogier, J.: Zigeuners, Amsterdam-Brusel 1980, 160 s. (ďalej Zigeuners), 56
- Obr. 55. Exhumácia popravených v Kremničke Fraser, A.: Cikáni, Lidové noviny, Praha, 1998, 374 s., (ďalej Fraser), 212
- Obr. 56. Odber krvi Rómom Táncoš, 167
- Obr. 57. Koncentračný tábor Táncoš, 156
- Obr. 58. Trnité kroky Trnité roky, KVO ROMA GEMER, Rožňava, ilustrácia č. 1
- Obr. 59. Chatrč Roma, 133
- Obr. 60. Róm MRK, 161
- Obr. 61. Korytár MRK, 176 (26/95/4)
- Obr. 62. Rómska osada z 1946 MRK, 207
- Obr. 63. Rodina MRK, 206
- Obr. 64. Rómska osada, akých bolo na Slovensku veľa MRK, 213 (56/96/4a)
- Obr. 65. Tabuľa zakazujúca vstup Rómov na vyhradené územie MRK, 246 (417/98)
- Obr. 66. Najmä na západnom Slovensku si Rómovia stavali osady z murovaných domov MRK, 156 (561/98)
- Obr. 67. Aj na takýchto vozoch sa Rómovia presúvali po Európe MRK, 219 (41/96/4)
- Obr. 68. Obydlie z východného Slovenska MRK, 230 (508/98)
- Obr. 69. Alois Pompa predseda Zväzu Cigánov-Rómov. Členmi vedenia ďalej boli Anton Facuna (podpredseda), JUDr. Gustáv Karika, Štefan Rigo, Ferdinand Biháry Archív V. Zemana
- Obr. 70. Mladí Rómovia MRK, 151
- Obr. 71. Putovanie z miesta na miesto Cyganie, ilustrácia 124
- Obr. 72. Rómka MRK, 150 (58-23/9)
- Obr. 73. MUDr. Ján Cibula Romano džaniben 3/1998. str. 55

Zoznam ilustrácií

-
Obr. 74.	Róm znamená človek,
titulná strana publikácie	Róm znamená človek, Diskusia v Čilistove
o páčivom probléme, editor Juhász, L.,
Friedrich Ebert Stiftung, Clara Design
Studio, Bratislava, 1999
Obr. 75.	Kongres IRU
prvý sprava je Ján Cibuľa	MRK, 224 (131-D2)
Obr. 76.	Romano l'il nevo	archív V. Zemana
Obr. 77.	Emil Ščuka	Romano Gendalos – Rómske zrcadlo,
11/93, Praha, 1993, str. 6
Obr. 78.	Rómska vlajka	Mann, A., B. : Rómsky dejepis, Učebný text
pre druhý stupeň základných škôl, Štátny
pedagogický ústav Bratislava 1995, (ďalej
Rómsky dejepis), str. 53
Obr. 79.	Predstaviateľov Rómov prijal
niekoľkokrát aj pápež	Amaro 3/91/1, predná obálka
Obr. 80.	Osada	MRK, 243 (511/98)
Obr. 81.	Maringotka	Roma, 273
Obr. 82.	Kočovanie vo Francúzsku	Roma, 199
Obr. 83.	Rómovia dnes	ŠPÚ, 2002
Obr. 84.	Titulný list diela o Rómoch
z roku 1787	MRK, 251
Obr. 85.	Indické ženy	Daniel, 153
Obr. 86.	Rómska rodina ako ju zobrazili
v stredoveku	MRK, 160 (176/2000/5)
Obr. 87.	K Rómom vždy patrila hudba	MRK, 165
Obr. 88.	Mnohí Rómovia sa nastáhovali
do takýchto bytových domov	Huszár, T.: Cigáni – Gypsies, Gemini,
Bratislava, 1993, 159 s. (ďalej Huszár), 98
Obr. 89.	V Holandsku sa Rómovia
presúvajú aj takýmto spôsobom	Národopis, 155
Obr. 90.	Na kongrese IRU	Zigenuners, 33
Obr. 91.	Romathan	MRK, 182 (163/98)
Obr. 92.	Tábor na likvidáciu Rómov	MRK, 152 (70/95)
Obr. 93.	Aj takto bývali a žili Rómovia	MRK, 190 (41/94/3)
Obr. 94.	Dievčatko	MRK, 210
Obr. 95.	Dievčatko	Roma, 95
Obr. 96.	Deti	ŠPÚ, 2002
Obr. 97.	Rodina z Uhorskej Vsi	MRK, 183 (28/98/2)
Obr. 98.	Výrobky rómskych
korytárov	MRK, 205
Obr. 99.	Pred krstom	Roma, 211
Obr. 100.	Letopočet príchodu Rómov do
jednotlivých štátov	Minorities and Autonomy in Western
Europe, Minority Rights Group, London,
1991, 32 s.
Obr. 101.	Veľkorodina	Cyganie, ilustrácia č. 6
Obr. 102.	Cimbalová kapela Ivana
Gašpara Slivku z Očovej	MRK, 195 (389/98/3)
-

Zoznam ilustrácií

- Obr. 103. Učebnica rómčiny Šebková, H., Žlnayová, E.: Romanňi čhib, učebnice slovenské romštiny, Fortuna, Praha 1999, 269 s.
- Obr. 104. Staroindický text napísaný na tabuľke Michovský, V.: Dejepis, Pravek a starovek, SPN Bratislava 1994, str. 69
- Obr. 105. Prvý záznam rómčiny z roku 1547 Fraser, 13
- Obr. 106. Milena Hübschmannová MRK, 200 (51/01/24)
- Obr. 107. Titulná strana knihy Rómsky jazyk v Slovenskej republike, zborník, Štúdio dd, Bratislava, 1995, 81 s.
- Obr. 108. Titulná strana časopisu INTERFACE, Gypsies and Travellers, Education, Training, Youth, Centre de recherches tsiganes, Université René Descartes, Paris
- Obr. 109. Rómska spisovateľka Elena Lacková z Prešova Romano džaniben, 3-4/2001, str. 13
- Obr. 110. Romano džaniben Romano džaniben
- Obr. 111. Rómska revue Rómska revue
- Obr. 112. Ternipen Ternipen, 8/1999
- Obr. 113. Rómčina ešte nie je zatiaľ vyučovacím jazykom v školách MRK, 228 / (63/99/1)
- Obr. 114. Púť Roma, 226/165
- Obr. 115. Tizian Vecello, Rómska madona, 1557 Daniel, 166
- Obr. 116. Sára, patrónka Rómov Rómsky dejepis, str. 51
- Obr. 117. Rómovia si dávajú svoje deti pokrstiť Roma, 202
- Obr. 118. Vartovanie pri mŕtvom MRK, 212 (27/97)
- Obr. 119. Sobášny list MRK, 155 (71/99)
- Obr. 120. Rómky sa venovali aj vešteniu. Kresba dlane hovorí, čo sa z jej jednotlivých častí dalo vyveštiť MRK 254 (159)
- Obr. 121. Aj rómske mladé nevesty sa obliekajú do bieleho Roma, 146
- Obr. 122. Biblia v rómčine Biblia, titulný list, archív V. Zemana
- Obr. 123. Zástupcov Rómov prijal aj pápež Amaro 3/91/6b118
- Obr. 124. Na púti Zigeuners 48a
- Obr. 125. Marikli Rómska kuchárka, Minority Rights Group – Slovakia, Bratislava, 1997, titulný list
- Obr. 126. Rómska kuchárska kniha Oláhová, L.: Nejen romská kuchařka, Fortuna, 2000, (ďalej Oláhová), str. 27
- Obr. 127. Goja Oláhová, 24
- Obr. 128. Mnohé mladé rómske dievčatá vstupujú do kláštorov za mníšky MRK, 170 (21/97)
- Obr. 129. Osada MRK, 178 (244/97)
- Obr. 130. Rodina MRK, 233
-

Obr. 131. Rodina	MRK, 201
Obr. 132. Muž a žena	MRK, 222 (77/95)
Obr. 133. Dievčatko	ŠPÚ, 2002
Obr. 134. Deti v detskom domove	MRK, 247 (222/98)
Obr. 135. Matka a dieťa	MRK, 173 (182/97/10)
Obr. 136. Otec a spiace dieťa	Národopis, 5
Obr. 137. Olašská Rómka v kroji	MRK 157 (176/2000/4)
Obr. 138. Deti	ŠPÚ, 2002
Obr. 139. Deti	Cyganie, ilustrácia 199
Obr. 140. Kontrasty	MRK 229 (81/98)
Obr. 141. Chatrč	Národopis, str. 224
Obr. 142. Byt jednoduchej rodiny bol zariadený veľmi skromne	MRK, 211
Obr. 143. Polozemnica	Národopis, 128
Obr. 144. Šiator	Národopis, 132
Obr. 145. Zemnica	Národopis, 140
Obr. 146. Polozemnica	Národopis, 142
Obr. 147. Chatrč	Národopis, 100
Obr. 148. Koliba	Cyganie, ilustrácia č. 187
Obr. 149. Maringotka	Národopis, 160
Obr. 150. Zariadenie rómskeho bytu (Rimavská Sobota 1985)	
Obr. 151. Vaľky	MRK, 223 (520/98)
Obr. 152. Karavany vo Francúzsku	ŠPÚ, 2002
Obr. 153. Rómovia bývali aj v takýchto šiatroch	MRK, 220 (100/93/3)
Obr. 154. Medzi ženské práce patrilo aj pletenie rôznych tkaníc, a to aj takýmto spôsobom	MRK, 239 (39/96)
Obr. 155. Kovácke formy na liatie zvonov	MRK, 234 (176/94)
Obr. 156. Za prvej ČSR sa rómski kováči združovali vo výrobných družstvách. Po roku 1848 sa uplatnili niektorí aj v priemyselných podnikoch. (A. Horváth, kováč VSŽ Košice, 1962).	Národopis, 24
Obr. 157. K typickým remeslám patrilo pletenie košíkov	MRK 98 (154)
Obr. 158. Rómski kotlári vedeli vyrobiť aj rôzne kovové sitá, cedidlá alebo kanvice	MRK, 97 (163/98/6, 147/93, 165/98/8, 165/98/5, 184/97/4)

Zoznam ilustrácií

- Obr. 159. K najrozšírenejším spôsobom obživy Rómov na Slovensku patrilo kováčstvo. Vybavenie sa vošlo do jedného vreca, umiestneného v obývacom voze. Dielňu si rozložili kdekoľvek na voľnom priestranstve MRK, 144 (192/93; 51/92; 88/92; 72/91;156/98/10a; 228/93)
- Obr. 160. Kováči vyrábali najmä podkovy, kramle, vrtáky, sekery, nože, pánty, reťaze. Známe na Slovensku boli aj tzv. cigánske klince, ktoré sa uplatnili pri pokrývaní striech šindľom MRK, 90 (92/3; 183/91; 187/92; 180/94;187/42)
- Obr. 161. Ku kováčskemu remeslu patrilo aj kovotepectvo. Rómski kovotepci dokázali zručne vytepať predmety, ktoré mali aj umeleckú hodnotu MRK, 93 (171/98/38; 172/98/1; 168/98/3; 171/98/1; 26/93)
- Obr. 162. Pre kočovných valašských Rómov bolo charakteristické obchodovanie s koňmi. Kupovali staršie a choré kone, ktoré potom vyliečili „omladili“ a so ziskom znovu predali MRK, 238 (202/2002)
- Obr. 163. Rozšíreným zdrojom obživy bolo pletenie košíkov z prútia alebo zo slamy. Vyrábali ich najmä v zime a vymieňali ich za potraviny MRK, 101 (166/98/36; 44/98/2)
- Obr. 164. Rómske ženy vyrábali z ľahko dostupného materiálu metly. Vymieňali ich za potraviny, alebo ich predávali na jarmokoch MRK, 86 (79/97, 107/92, 117/92)
- Obr. 165. Korytári vyrábali svoje výrobky priamo na mieste, kde mohli vyrúbať stromy, MRK, 80 (205/81, 110/91, 202/91, 56/95/2, 56/95/1, 54/97/1)
- Obr. 166. vhodné na výrobu korýt a ďalších výrobkov MRK, 78 (205/81, 110/91, 202/91, 6/95/2, 56/95/1, 54/97/1)
- Obr. 167. Kováči vedeli vytepať aj zvonce pre dobytok MRK, 84 (8-52/97/1)
- Obr. 168. Rómski remeselníci sa so svojimi rodinami presúvali po krajine na konských povozoch MRK 135, 139 (56, 55-248/93; 220/93; 41/97/6; 221/95;)
- Obr. 169. Lenka Januvová, ZŠ Jarovnice Lenka Januvová, ZŠ Jarovnice, Rómsky sen
- Obr. 170. Kájonihó kódex z roku 1634-1639 Daniel, 172
- Obr. 171. Medzi najčastejšie používané patrili najmä strunové nástroje MRK, 112 (34/93/1,2, 3/93, 32/93, 30/93, 35/93)

-
- Obr. 172. Rómski muzikanti hrávali pri všetkých obdobiach života človeka: pri narodení, svadbe i na pohrebe MRK, 196 (102-206/98)
- Obr. 173. Cinka Panna v dobovej ilustrácii Neznámi Rómovia, 118
- Obr. 174. Na čele kapely Neznámi Rómovia, 119
- Obr. 175. Podobizeň od P. Bohúňa Neznámi Rómovia, 130
- Obr. 176. Cimbál patrilo medzi základné vybavenie cigánskej kapely. Majiteľ si naň často namaľoval svoje meno MRK, 119 (69/94; 70/94; 164/98/1)
- Obr. 177. K dychovým nástrojom patrili klarinety. MRK, 124 (77/94; 75/94)
- Obr. 178. Harmonika síce nebola súčasťou kolekcie nástrojov každej kapely, ale niekedy ju používali aj rómski muzikanti. MRK, 127 (164/98/2)
- Obr. 179. Medzi kráľovské nástroje patrili vždy husle. Aj najväčší a najznámejší virtuózi a slávni muzikanti, uvedení v tejto kapitole, hrali na husle. MRK, 129 (159/97; 101/82)
- Obr. 180. Najmä balkánski rómski hudobníci používali aj tradičné balkánske brnkacie hudobné nástroje. MRK, 122 (22/93; 30/93; 25/93)
- Obr. 181. Bývalo zvykom, že si majitelia svoje hudobné nástroje aj skrášlili maľbami. MRK 116 (3/93)
- Obr. 182. Rómski muzikanti boli aj predmetom výtvarného stvárnenia. Zigeuner, 100
- Obr. 183. Kapela cigánskej školy z Košíc v roku 1934 Národopis, 84
- Obr. 184. Huslista Zigeuner, 65
- Obr. 185. Romathan MRK, 194 (41/94/6)
- Obr. 186. Tituly časopisov, publikácií archív V. Zemana
- Obr. 187. Romathan spieva MRK, 192 (98-41/94/8)
- Obr. 188. Šperk Šperkárka Rosa Taikonová zo Švédska Romano džaniben, č. 3-4/2001, str. 144/I
- Obr. 189. Duša II Maliarka Denisa Demeová z Hnúšte Romano džaniben, č. 4/98, str. 64/III
- Obr. 190. Žena Sochárka Božena Vavreková z Gelnice Romano džaniben, č. 1-2/98, str. 116
- Obr. 191. Ľudia z rodu Rómov Národopis, 224
- Obr. 192. Rómska spisovateľka Ilona Lacková sa narodila vo Veľkom Šariši, okres Prešov Romano džaniben 1-2/2001, str. 13
-

Zoznam ilustrácií

- Obr. 193. Dezider Banga, Lyrika Banga, D.: Lyrika, Mikromex, Bratislava, 1992
- Obr. 194. Tanečníca MRK, 154
- Obr. 195. Z cyklu fotografií Jozefa Termipen 8/99, s. 8, 9
Ravasza Slzy Cigánov
- Obr. 196. Rómska matka Národopis, 112
- Obr. 197. Bezmocnosť Národopis, 114
- Obr. 198. Romathan archív J. Cangára
- Obr. 199. Tvorba Rómov vychádza MRK, 193 (41/94/6)
aj knižne
- Obr. 200. Chvilka oddychu Cyganie, 179
- Obr. 201. Deti. ŠPÚ, 2002
- Obr. 202. Deti v osade MRK, 197 (272/98/1)
- Obr. 203. Rómska škola v Užhorode MRK, 249 (154-D8)
- Obr. 204. Deti zo Zlatých Klasov na ŠPÚ, 2002
hodine výtvarnej výchovy
- Obr. 205. Rómska asistentka učiteľa Gorniaková, A.: Vychovávateľ – asistent
na hodine učiteľa aneb romský pedagogický asistent
v českej škole, Nová škola, o.p.s., str. 20
- Obr. 206. Deti kočujúcich Rómov vo ŠPÚ, 2002
Francúzsku navštevujú takéto
triedy v karavane
- Obr. 207. Takto kreslia deti ŠPÚ, 2001
- Obr. 208. v Zlatých Klasoch ŠPÚ, 2001
- Obr. 209. Takto kreslia deti Rómsky sen
- Obr. 210. v Jarovniciach Rómsky sen
- Obr. 211. Zlé sociálne a rodinné Neznámi Rómovia, 53
podmienky zapríčiňujú, že veľa
- Obr. 212. detí z rómskych rodín je Neznámi Rómovia, 53
umiestnených v detských
domovoch
- Obr. 213. Všetky deti sú ŠPÚ, 2001
- Obr. 214. v škole rovnaké ŠPÚ, 2001
- Obr. 215. Problematike výchovy archív J. Cangára
a vzdelávania sa venuje mnoho
kníh, publikácií a časopisov
- Obr. 216. Na prepravu po krajine niekedy MRK 217 (9/95/4)
stačil aj takýto voz
- Obr. 217. Muž a žena. Roma, 206
- Obr. 218. Rómovia a žandári Daniel, 187
- Obr. 219. Palica vajdu bola symbolom MRK, 131 (39/98)
moci a postavenia
- Obr. 220. Konský trh Národopis, 64
- Obr. 221. Kočovníci tábora Cyganie, ilustrácia 135
- Obr. 222. Romipen sú aj deti ŠPÚ, 2001
- Obr. 223. Karavany Ziganeurs, 132
- Obr. 224. Veštenie Cyganie, ilustrácia 195

Zoznam ilustrácií

Obr. 225.	Súbor komunitného centra z Rudnians	ŠPÚ, 2001
Obr. 226.	Kapela vyhráva	Cyganie, 78
Obr. 227.	Kone, to bol pohyb, voľnosť sloboda	Husár, 115
Obr. 228.	Súčasťou ženského oblečenia boli aj pestrofarebné zástery a sukne	MRK, 227 (10/95/2)
Obr. 229.	Pletenie bolo jednou z foriem zamestnania rómskych žien	MRK, 107 (29/92)
Obr. 230.	V dejinách Rómov sa ako čierna niť tiahne snaha mnohých gadžov pochovať romipen - rómstvo pod čiernu zem: zlikvidovať rómsky národ	MRK, 185 (161/98/1)
Obr. 231.	Kočovníci	Roma, 2
Obr. 232.	Gadžovia Rómom: Zákaz vstupu	MRK, 228 (D1)
Obr. 233.	Stále na cestách	Zigeuners, 134
Obr. 234.	Rómovia a štátna moc	Zigeuners, 136
Obr. 235.	Neznámi Rómovia 1992	Neznámi Rómovia
Obr. 236.	Liégeois 1995	Liégeois 1995
Obr. 237.	Zatratení a zabudnutí, 2002	Zatratení a zabudnutí, 2002
Obr. 238.	Národopis 1998	Národopis 1998
Obr. 239.	Kontrasty 1	ŠPÚ, 2002
Obr. 240.	Kontrasty 2	Moving On 4
Obr. 241.	Kontrasty 3	Roma, 191
Obr. 242.	Koláž	koláž

Predná strana obálky: Kresba Martina Bilého; ZŠ Jarovnice, Rómsky sen, Kalendár vydaný s podporou Úradu vlády Slovenskej republiky, 2002

Strana 2: Cigáni, Ternipen 8/99

Strana 238: Cigáni, Cyganie, obr. 50

ZOZNAM LITERATÚRY

1. AMARI abeceda, Naša abeceda; (zostavila Milena Hübschmannová), Bratislava, Goldpress, Ministerstvo školstva SR, 1995, 64 s.
2. AMARO LAV, romsky magazín, 3/91, 3/92, Rompress, Brno
3. ANTALOVÁ, I.: Kaj džas. – Kam kráčaš, Nadácia Milana Šimečku, Bratislava, 2001, 232 s.
4. AUGUSTINI, S., (ab Hortis): Cigáni v Uhorsku; Zigeuner in Ungarn; O dnešnom stave, zvláštnych mravoch a spôsobe života, ako aj o ostatných vlastnostiach a danostiach Cigánov v Uhorsku Bratislava, Štúdio -dd-, 1995, 203 s.
5. BAČOVÁ, V.: Niektoré faktory integrácie Rómov do postkomunistickej spoločnosti na Slovensku, SAV Košice, In minority v politike, Kultúrne a jazykové práva, Bratislavské sympóziu II/1991, editor Jana Plichtová, Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, Bratislava 1992, s. 232-236
6. BAČOVÁ, V.: Sociálne - ekonomické postavenie cigánskych obyvateľov a cigánskych rodín v SSR, In: Ekonomika práce. - č. 5 (1989), s. 1-12
7. BALVÍN, J.: Rómsky žiak, voľný čas a multikultúrní výchova, In: Vychovávateľ, Roč. 42, č. 1-2 (1998), s. 6-8
8. BARŠÓNY, M.: Rómske remeslá na Slovensku, In: Roma, Roč. 4, č. 9-10 (1993), s. 4-7
9. BANGA, D.: Lyrika, Mikromex, Bratislava, 1992 129 s.
10. BANGA, D.: Genibarica - doplnkové čítanie pre žiakov ZŠ, 1993
11. BANGA, D.: Rómsky šlabikár -Romano hangoro, 1993
12. BANGA, D.: Maľovaná rómčina - Farbindi romani čhib, 1997
13. BOGAART, N., VON EUWIJK, P, ROGIER, J.: Zigeuners, Amsterdam-Brusel 1980, 160 s.
14. CANGÁR, J.: Historické východiská, in Vzdelávanie národnostných menšín v Slovenskej republike, kauzuistická štúdia, ŠPÚ Bratislava 1996, v rukopise
15. CANGÁR, J.: Rómovia, Domino Fórum, 1999, číslo 25
16. CANGÁR, J.: Rómovia a vzdelanie, príspevok na konferencii Comenius, ŠPÚ, Bratislava, 2002
17. CANGÁR, J.: Výchova a vzdelávanie Rómov, In: Slovenské školstvo na križovatke tisícročí, vývoj v rokoch 1989-1999, ÚIPŠ, Bratislava, 2000, s. 131-133
18. CANGÁR, J. a kol.: Monitor 2000, Menšiny vo vybraných médiách, Analýza vysielania spravodajských relácií Slovenskej televízie, Televízie Markíza, Televízie Luna, Slovenského rozhlasu a Rádia Twist o rómskej menšine, MEMO'98, Bratislava, 2000
19. CANGÁR, J. a kol.: Rómovia v elektronických médiách 2000 – 2001, MEMO'98, Bratislava, 2002
20. ČERVEŇÁKOVÁ, H.: Trnisté kroky, Rožňava, KVO Roma Gemer, 1997
21. ČIERNE SLOVO, Dokumentárny film, Námet, scenár, réžia: Robert Kirchoff, Inštitút pre verejné otázky, 1999

22. DANIEL, B.: Dějiny Romů, Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku, Univerzita Palackého, Olomouc, 1994
23. DAVIDOVÁ, E.: Cesty Romů 1945 -1990, Olomouc, 1995
24. DOSTÁL, O.: Národnostné menšiny, str. 155-173.; In: Kollár, M., Mesežnikov, G. a kol.: Slovensko 2001; súhrnná správa o stave spoločnosti, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2001, str. 170-171
25. DRENKO, J.: Rómski – cigánski hudobníci z Lučenca a okolia, Novohradské osvetové stredisko, Lučenec 1997, 108 s.
26. DUBAYOVÁ, M.: Tri podoby rómskeho domova, Domino fórum, 1999
27. DVOŘÁK, P. a kol.: Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku, Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava, 2001, 71 s.
28. EURÓPSKA CHARTA REGIONÁLNYCH ALEBO MENŠINOVÝCH JAZYKOV, Zborník z pracovného seminára, Bratislava, 11.-12.11.1996, Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, Bratislava
29. FERKOVÁ, I.: Ukradené deti, Společenství Romů na Moravě
30. FICOWSKI, J.: Cyganie w Polsce, Dieje i obyczaje, Interpress, Warszawa, 1989, 300 s.
31. FONSECOVÁ, I: Pohřbi mě vestoje, Cikáni a jejich pouť, Slovart 1998
32. FRASER, A.: Cikáni, Lidové noviny, Praha, 1998, 374 s.
33. GINDL, E.: Jaký národ, také Cigane; Eugen Gindl hovorí s Jozefom Ištokom, rómskym podnikateľom zo spišskej dediny Levočské luky, In: OS. č. 3 (1999), s. 23-28
34. GORNIÁKOVÁ, A.: Vychovávateľ – asistent učiteľa aneb romský pedagogický asistent v českej škole, Nová škola, o.p.s.
35. GYÁRFÁŠOVÁ, O., Velšic, M.: Verejná mienka, In Kollár, M., Mesežnikov, G. a kol.: Slovensko 2001; súhrnná správa o stave spoločnosti, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2001,
36. GYPSIES AND TRAVELLERS (Cigáni a Kočovníci), 1985, Roma, Gypsies, Travellers, 1994, Council of Europe Publishing (Rómovia, Cigáni, kočovníci, Vydavateľstvo RE
37. HABOVČÍK, O.: Rómske umelecké remeslá, In: Národná osveta. Roč. 5, č. 19 (1995), s. 14
38. HORVÁTHOVÁ, E.: Najstaršie správy o Rómoch v Európe, In: Rómska revue 1/92, s. 9-15
39. HAJN, A.: Problém ochrany menšin, Orbis, Praha 1923, s. 303
40. HOLÝ, D, Nečas, C.: Žalující píseň (O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech), Strážnice, 1993
41. HORVÁTHOVÁ, E.: Z dejín Cigánov - Cesty poznania, Roma 1/91, roč. 2/1991
42. HORVÁTHOVÁ, E.: K etnosociálnej a migračnej dynamike Cigánov, Slovenský národopis 36, 1988, č. 1, s. 10-21
43. HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Bibliografia rómskej literatúry str. 78, Šišková, T. ed.: Výchova k tolerancii a proti rasizmu, Zborník, Portál, Praha 1998., 204 s.
44. HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Moudrá slova starých Romů, Apeiron 1991, Identita národnostných menšin. Príspevky medzinárodnej konferencie v Bratislave, Úrad vlády SR, Bratislava 2001
45. HUSZÁR, T.: Cigáni – Gypsies, Gemini, Bratislava, 1993, 159 s.

Zoznam literatúry

46. INFORMÁCIE o stave školstva v národnostne zmiešaných oblastiach a o rozvoji a príprave učiteľov v Slovenskej republike. Bratislava, národnostné oddelenie vzdelávania národnostných menšín MŠV SR 1993, prílohy č. 2, 3
47. INTERFACE, Gypsies and Travellers, Education, Training, Youth, Centre de recherches tsiganes, Université René Descartes, Paris, č. 24, 28, 29, 32
48. JAMNICKÁ, Š, Z.: Dejiny našich Cikánů, Orbis, Praha 1955,
49. JICH, K., Kaplan K.: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Dokumenty I, II, Ústav pro soudobé dějiny AV ČSR, DOPLNĚK, Brno 1995, 1071 s.
50. JUROVÁ, A.: Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945, Košice, Glodpress Publishers, Bratislava 1993, 140 s.
51. KAMENEC, I.: Holocaust na Slovensku, (rukopis prednášky)
52. KAMENEC, I.: Po stopách tragédie, Archa Bratislava 1991, 285 s.
53. KAMENEC, I.: Slovenský štát, Anomal, Praha, 1992, 144 s.
54. KAMENEC, I.: „Židovská“ karta v politike slovenského štátu, Rukopis prednášky)
55. KOLLÁR, M., Mesežnikov, G. a kol.: Slovensko 2001; súhrnná správa o stave spoločnosti, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2001, 899 s.
56. KOL.: Ľudia z rodu Rómov – Sprievodca programom Východná 1986, J10/1
57. KONEČNÁ, M.: Magdo, nakresli mně, OZ Velká ohrada, Praha, 1999, 96 s.
58. KONCEPČNÉ ZÁMERY vlády SR na riešenie problémov Rómov v súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach, MPSVaR SR, Bratislava, 1997
59. KOVÁČ, D.: Národnostné menšiny na križovatke medzi vnútornou a zahraničnou politikou, In Minority v politike, s. 71-73
60. KUKLÍK, J.: Postavení občana v ústavách stredoeurópskych štátů po prvni světové válce, In Občan - národ - stát, Vznik nových štátů v Evropě na začátku 20. století, Zborník prednášok zo seminára Občan - národ - štát, PeDF UK Praha 1996, str. 56-65
61. KUNDER, P.: Na Slovensku je rasizmus, SME, 10. 10. 2001, str. 1, resp. Európska únia dostane kritickú správu o Slovensku, SME, 10. 10. 2001, str. 7
62. KUSÝ, M.: Rada Európy a európske štandardy menšinových práv, In: Identita národnostných menšín. Príspevky medzinárodnej konferencie v Bratislave, Úrad vlády SR, Bratislava, 2001, str. 10-15
63. KUŠNIERIKOVÁ, N., Mann, A., B., Ondrušek, D., Šišková, T.: Rómovia, vzdelávanie, tretí sektor, Vydalo Centrum prevencie a riešenia konfliktov (PDCS), Bratislava, 2001, 90 s.
64. LACKOVÁ, E.: Rómske rozprávky (Romane paramisa), Košice, Východoslovenské vydavateľstvo; Prešov, Kultúrny zväz občanov rómskej národnosti na Slovensku, 1992, 95 s.
65. LACKOVÁ, E.: Život vo vetre (Poviedka) In: Balvín, J. a kolektív: Romové a historie, zborník, Ústí nad Labem, 1996
66. LIÉGEOIS, J. P.: Rómovia Cigáni Kočovníci, Bratislava, Rada Európy, Academia Istropolitana 1995, 272 s.
67. LISTINA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD, Ústavný zákon s komentárom, SPN Bratislava 1992, 62 s. (L. Fogaš, L. Cibulka), str. 25
68. LORAN, T.: Náčrt sociálno-výchovnej práce v MŠ a ZŠ (časť č. 7 z experimentálneho programu sociálno - výchovnej práce v MŠ so

- zameraním na prácu s päťročnými deťmi s výchovným deficitom zo sociálne a zdravotne rizikových rómskych lokalít), ŠPÚ, Bratislava 1997
69. LORAN, T., Bjelová, M.: Konceptia zriaďovania tried na SPgŠ na prípravu učiteľov materských škôl a vychovávateľov školských, družín, klubov so zameraním na prácu s rómskymi deťmi a žiakmi, Návrh, ŠPÚ, 1997
 70. MA BISTEREN – Nezapomeňme. História cikánskeho tábora v Hodoníně u Kunštátu (1942 – 1943), Praha, 1997, 68 s.
 71. MANN, A. B.: Formovanie etnickej identity Rómov na Slovensku, In: Minority v politike, Kultúrne a jazykové práva, zborník, Bratislavské sympóziu II/1991, Československý výbor Európskej kultúrnej nadácie, Bratislava, 1992
 72. MANN, A. B.: Rómsky dejepis, Bratislava, Kalligram, 2000. 54 s.
 73. MANN, A. B.: Odkiaľ prišli Rómovia? Najmladší Indoeurópania u nás, In: Historická revue. Roč. 1, č. 3 (1990), s. 7-9
 74. MANN, A. B.: Posledný rómsky kováč na Spiši, In: Roma. - Roč. 7, č. 3-4 (1996), s. 10-11
 75. MANN, A. B.: Neznámi Rómovia: Zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku, Bratislava, ISTER SCIENCE PRESS, 1992, 207 s.
 76. MANN, A. B.: Formovanie etnickej identity Rómov na Slovensku. In: Minority v politike, Kultúrne a jazykové práva, (editor Jana Plichtová), Bratislava 1992, s. 237-241
 77. MANN, A. B.: Rómovia na Slovensku. Textová príloha publikácie Tibor Huszár: Cigáni; Vyd. Gemini Bratislava, 1993, s.155-157.
 78. MANN, A. B.: Ad* Cigán i Róm, Domino Fórum, 35/99
 79. MANN, A. B.: Formovanie etnickej identity Rómov na Slovensku, In: Minority v politike, Kultúrne a jazykové práva, (editor Jana Plichtová), Bratislava 1992, s. 237-241
 80. MANUÁL pro romské pedagogické asistenty, Humanitas – Profes, o.p.s. Praha, bez uvedenia roku, 95 s.
 81. MATEJOVIČ, P.: Cigán i Róm, Domino Fórum, číslo 35/99
 82. MINORITIES and Autonomy in Western Europe, Minority Rights Group, London, 1991, 32 s.
 83. MINORITY V POLITIKE, Kultúrne a jazykové práva, zborník, Bratislavské sympóziu II/1991, editor Jana Plichtová, Česko-slovenský výbor Európskej i kultúrnej nadácie, Bratislava 1992, s. 262
 84. MENŠINY v strednej a východnej Európe, Správa Minority Rights Group – Skupiny pre práva menšín, nadácia MRG, Bratislava, 1995, 48 s.
 85. MÚZEUM rómskej kultúry Brno, Bulletin č. 4/1995, č. 9/2000
 86. NAGY, L., A.: Národnostné menšiny, dôkaz multietnickej a multikultúrnej spoločnosti Slovenska, In: Identita národnostných menšín. Príspevky medzinárodnej konferencie v Bratislave, Úrad vlády SR, Bratislava, 2001, str. 10-15
 87. NÁRODNOSTNÁ ŠTRUKTÚRA SR s dôrazom na postavenie maďarskej národnostnej menšiny. Bratislava, Štatistický úrad SR, 1994
 88. OBRAZ RÓMOV vo vybraných slovenských médiách. (1.6.1998 – 31.5.1999) Slovenský helsinský výbor, Bratislava, 2000
 89. OLÁHOVÁ, L.: Nejen romská kuchařka, Fortuna, 2000
-

Zoznam literatúry

90. ONDRUŠEK, D.: Rómovia, vzdelávanie, tretí sektor, PDCS Bratislava, 2001, str. 20
91. ŘÍČAN, P.: Integrace Romům do české společnosti, In: Romové a Evropa, zborník z konferencie, Romske etnikum a multietnicita v zemích střední Evropy – evropský problém?, Štířín, 10.-13. 12. 1998, str. 221
92. SOCIÁLNA a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky, IOM, Bratislava, jún 2000, 187 s.
93. PLICHTOVÁ, J.: Bilingvizmus a etnická identita. Psychologie, 35, 1991, č. 2, s. 97-107
94. PLICHTOVÁ, J, ed. Minority v politike. Československý výbor európskej kultúrnej nadácie, Bratislava, 1992
95. PLUTKO, P.: Rómska tematika v literárnej a umeleckej reflexii (Pavol Plutko, Bohuslava Vargová, Viliam Zeman) Bratislava, Mikromex; 1992. - 104 s.
96. RADÍČOVÁ, I.: Hic sunt Romales, S.P.A.C.E, Bratislava, 2001, 318 s.
97. RAVASZ, J.: Jileskero kheroro. Domček v srdci. Bratislava, Mikromex-konzorcium, 1992, 46 s.
98. ROMANO DŽANIBEN, časopis romistických štúdií, čísla 1/1994, 1-3/1994, 3/1994, 4/1994, 4/1995, II – 4/1995, č. 4/1995, III – 3/1996, č. 4/1998, V – 1-2/1998, V – 3/1998, VIII. č. 3-4/2001, 1/94, VIII, 1-2/2001
99. ROMANO GENDALOS – Rómske zrcadlo, č. 11/93, Praha, 1993
100. ROMANO KURKO, roč. 7, č. 20/1997
101. ROMANO LIL NEVO, roč. VII., 293/ 1997, XI. 503/2001, 509/2001
102. ROMATHAN, <http://www.cassovia.sk/romathan/>
103. RÓM znamená: človek: diskusia v Čilistove o páčivom probléme (zostavil a spracoval Laszlo Juhasz) Bratislava, CD-Clara Design Studio, c1999. 47 s. Vyd. Friedrich Ebert Stiftung
104. ROMOVÉ a Evropa, zborník z konferencie, Romske etnikum a multietnicita v zemích střední Evropy – evropský problém?, Štířín, 10.-13.12.1998, 358 s.
105. ROMOVÉ, bydlení, soužití, Sešity pro sociální politiku, Socioklub, Praha, 2000, 126 s.
106. ROMOVÉ v České republice, (1945-1998), Socioklub, Praha, 1999, 558 s.
107. RÓMOVIA a ich miesto v slovenskej spoločnosti (Pracovný materiál), Zborník zo semináru pre pracovníkov tlačových oddelení ministerstiev, Úradu vlády SR, kancelária prezidenta SR, 23.1.2002
108. RÓMOVIA na Slovensku a v Európe: z dokumentov medzinárodnej konferencie Smolenice, 6. máj 1994, Bratislava, Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, Artifex, 1995, 71 s.
109. RÓMOVIA včera, dnes a zajtra, Zborník z konferencie, Spišská Nová Ves, 29. 10. 1999, Katedra rómskej kultúry UKF Nitra, 2000, 86 s.
110. RÓMOVIA v roku 1994. Štatistické analýzy a informácie, SŠÚ, Bratislava, 1995
111. RÓMOVIA – vzdelávanie – tretí sektor, PDCS, Bratislava, 2001
112. RÓMSKA kuchárka, Minority Rights Group – Slovakia, Bratislava, 1997, 124 s.
113. RÓMSKA revue č. 1/1992
114. RÓMSKY jazyk v Slovenskej republike, zborník, Štúdio dd, Bratislava, 1995, 81 s.
115. RÓMSKY JAZYK v Slovenskej republike, In: Roma. - Roč. 7, č. 3-4 (1996), s. 18
116. SAM ADAJ, roč. II, č. 7/1999

117. SEDLÁK, A.: Poznávame Cigánov – Rómov, Metodické centrum Prešov, 1992, 54 s
118. SLOVENSKÍ Rómovia optikou výskumu: zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej 6.12.1995. – Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa, 1995, 96 s.
119. SLOVENSKÝ národopis č. 1 36/1988, Veda, Bratislava
120. SEMAN, K.: Záhady rómskeho myslenia, In: Sme. - Roč. 7, č. 216 (20.9.1999), s. 4
121. SOBOTA, E.: Národnostní právo československé, Nakladatelství Bravič a Novotný, Brno, 1927, 216 s.
122. SOCIÁLNA a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky, IOM, Bratislava, jún 2000, 187 s.
123. SÚČASNÝ stav a perspektívy riešenia rómskej problematiky na Slovensku, zborník materiálov z 2. pracovného stretnutia . 26. apríla 1999 v Bratislave pod názvom Súčasný stav a perspektívy riešenia rómskej problematiky na Slovensku (zostavil: Viliam Žeman), Bratislava, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 1999, 59 s.
124. ŠALAMON, P.: Vplyv tlače medzivojnového obdobia na formovanie vzťahu k Cigánom. Slovenský národopis 36, č. 1/1988, s. 141-154.
125. ŠEBKOVÁ, H., Žlnayová, E.: Romanňi čhib, učebnice slovenské romštiny, Fortuna, Praha 1999, 269 s.
126. ŠIŠKOVÁ T., ed.: Výchova k tolerancii a proti rasizmu, Zborník, Portál Praha, 1998, 204 s.
127. ŠOTOLOVÁ, E.: Vzdělávání Romů, Grada Publishing, 2000, 96 s.
128. ŠTATISTICKÁ ročenka Slovenskej republiky 1994. Bratislava, Veda 1995, s. 127
129. ŠTATISTICKÁ ročenka Slovenskej republiky 1994. Bratislava, Veda, 1995, s. 386
130. ŠTATISTICKÁ ročenka školstva SR 1995, Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy, Bratislava, 1995
131. ŠUTAJ, Š.: Zmena národnosti v historickom vývoji, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, In: Minority v politike..., s. 164-168
132. TAIKONOVÁ, K: Katici, SPN, Bratislava, 2001, 126 s.
133. TÁNCOŠ, J., Lužica, R.: Zatratení a zabudnutí, IRIS, Bratislava, 2002, 202 s.
134. TAYLOR, K. N.: Moja prvá Biblia v obrázkoch vo východoslovenskej rómčine, Medzinárodná biblická spoločnosť – Slovensko, Bratislava, 1998, 260 s.
135. TERMIPEN č. 1/98, 8/99
136. TOMAŠEVIČ, B, Djurič, R, Zamurovič, D (foto): Roma, Eine Reise in die verborgene Welt der Zigeuner, Köln, 1989, 288 s.
137. VAŠEČKA, I.: Profil a situácia žiadateľov o azyl a potenciálnych migrantov do krajín EU zo Slovenskej Republiky, Bratislava, International Organization for Migration, 2000
138. VAŠEČKA, M., Džambazovič, R: Sociálno - ekonomická situácia Rómov na Slovensku ako potenciálnych migrantov a žiadateľov o azyl v krajinách EÚ. Bratislava, International Organisation for Migration, 2000, 47 s.
139. VAŠEČKA, M.: Rómovia. In: Slovensko 1998 – 1999 - Súhrnná správa o stave spoločnosti, ed: Mesežnikov, G. - Ivantyšyn, M., Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, 1999, s. 757 - 776
140. VAŠEČKA, M.: Rómovia. In: Slovensko 2000 - Súhrnná správa o stave spoločnosti, ed: Mesežnikov, G. - Kollár, M., Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, 2000, s. 191 - 238

Zoznam literatúry

141. VAŠEČKA, M.: Rómovia. In: Slovensko 2001 - Súhrnná správa o stave spoločnosti, ed: Mesežnikov, G. - Kollár, M., Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, 2001, s. 175 - 198
142. VÝCHOVA k ľudským právam. Príručka pre učiteľov. Minority Rights Groups Bratislava 1995, 110 s.
143. VZDELÁVANIE národnostných menšín v Slovenskej republike, kauzuistická štúdia, ŠPÚ Bratislava 1996, v rukopise
144. ZÁKAZ diskriminácie v medzinárodnoprávných dokumentoch a zákonodarstve vybraných štátov. (Pracovný materiál pripravený nezávislým centrom právnych analýz pri Nadácii Kalligram pre účely Úradu vlády Slovenskej Republiky), Bratislava, január 2001
145. ZEMAN, V.: Povzniesť rómske etnikum. In: Národná osveta. - Roč. 2, č. 24 (1992), s. 4-5
146. ZEMAN, V.: Vypracovanie variantov výchovných programov a učebných plánov pre vyučovanie s väčším počtom rómskych detí a žiakov v materských školách (pri využití rómskej piesne, hudby, pohybu, kultúry), ŠPÚ, Bratislava, 1995
147. ZEMAN, V.: Spracovanie a overovanie akceleračných programov pre prácu v škole, školskej družine, školskom klube (rozvíjajúce vzdelávacie programy pomocou didaktických hier) pre deti zo sociálne znevýhodneného a málopodnetného prostredia, ŠPÚ Bratislava, 1995
148. ZEMAN, V.: Spracovanie diferencovaného výchovno-vzdelávacieho programu ZŠ rešpektujúceho osobitosti rómskych žiakov, ŠPÚ Bratislava, 1995
149. ZEMAN, V.: Hnutie spolupracujúcich škôl, In: Roma. Roč. 7, č. 1-2 (1996), s. 8-9

PRAMENE

150. Európska sociálna charta a jej protokol; Listina základných práv a slobôd; Všeobecná deklarácia ľudských práv, Bleskpress, Bratislava, 1991,
151. Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 5 z 6. septembra 1944 o poštátnení školstva na Slovensku, Sbierka nariadení, ročník 1944
152. Odporúčanie Rec Rada Európy Výbor ministrov (2001) 17 na zlepšenie ekonomickej situácie a zamestnanosti Rómov a kočovníkov v Európe (Prijaté Výborom ministrov 27. novembra 2001 na 774. schôdzi zástupcov ministrov) (Prameň: Združenie mladých Rómov na Slovensku, Banská Bystrica, Informačná kancelária RE, Bratislava, 2002; www.radaeuropy.sk)
153. Rozpracovaná stratégia vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny do súboru konkrétnych opatrení za rok 2000 – II. etapa. Úrad vlády SR, Bratislava, máj 2000
154. Stratégia vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súbor opatrení na jej realizáciu – I. etapa. Úrad vlády SR, Bratislava, november 1999
155. Učebné plány pre základné školy s vyučovacím jazykom národností a s vyučovaním jazyka národností. Schválilo Ministerstvo školstva a vedy Slovenskej republiky dňa 19. 8. 1993
156. Ústava Československej socialistickej republiky. Ôsme, doplnené vydanie. Bratislava, SAV 1989, s. 211-215

157. Ústava Slovenskej republiky. Bratislava, Remedium, 1992, 24 s.
158. Ústavný zákon č. 299 zo dňa 22. novembra 1938 o autonómii Slovenskej krajiny, s. 1161, Sb., 1938
159. Ústavný zákon č. 185 z 21. júla 1939 o Ústave Slovenskej republiky, s. 375-384, Slovenský zákonník, ročník 1939
160. Ústavný zákon č. 23/1991, ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd. In: Benža, M.: Právne normy Slovenskej republiky upravujúce práva osôb patriacich k národnostným menšinám. Cyklostylovaný materiál. Január 1994, s. 33-37
161. Uznesenie vlády slovenskej republiky z 9. apríla 1991, č. 153 k návrhu zásad vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom a ich rozpracovania v rezortoch školstva, mládeže a športu, kultúry a sociálnych vecí a financií. Vláda Slovenskej republiky, č. 1496/1991. Príloha k uzneseniu vlády SR č. 153/1991: Zásady vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom
162. Zadávacie podmienky pre Národné informačné, dokumentačné a vzdelávacie centrum pre Rómov v rámci projektu č.: Sr9905.02 program tolerancie menšín, Sub-projekt 3. Vnútorne vybavenie pedagogických vzdelávacích inštitúcií a pilotných škôl pre menšiny, ktoré by poskytovali podmienky pre odbornú prax študujúcich pedagógov, učebné materiály pre rozvoj výučby slovenského jazyka na menšinových školách a špeciálny systém alternatívneho a dodatočného vzdelávania pre Rómov, ŠPÚ, 2000
163. Zákon číslo 122 z 29. února 1920 podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé, s. 268-269 Sb., ročník 1920
164. Zákon č. 186 z 15. decembra 1960 o sústave výchovy a vzdelávania (školský zákon), s. 645-652, Zb., ročník 1960
165. 692 schôdza 15.-16. decembra 1999; 7.1. Rada pre kultúrnu spoluprácu (CDCC) Projekt odporúčania Rady ministrov členských štátov o vzdelávaní Rómov-Cigánov v Európe CM (99) 166 Addendum 25.11.1999

Prečo vznikla táto učebnica	
Vasoske ačhiľa adija sikhľardí gendí	5

I.

Z Indie do Európy

Andar e India andri Európa	21
---	-----------

Oj, Rómovia, odkiaľ prichádzate?	
Oj, Romale, kathar aven?	23

„Noví roľníci“ Uhorska	
„Neve phuvjarengore“ andaro Uhorsko.	37

„Nečistá“ rasa	
„Nažuži“ fajta	49

Občania cigánskeho pôvodu	
Themutne andaro romano aviben	61

Róm znamená človek	
Rom hin manuš	75

Cigán či Róm	
Rom vaj Rom	87

II.

Kapitoly zo života Rómov

Kapitoli andar o dživipen Romen.	99
---	-----------

Rómsky jazyk či rómske jazyky?	
Romani čhib vaj romane čhibja?.	101

Sú Rómovia pohania?	
Hin o Roma bidevleskere?.	113

Rómska veľkorodina	
Romani familija	123

Z chatrčí a osád do bytov	
Andar o kolibi taj tabora ando khera	133

Nezamestnaní kováči	
Bibuťakre charta	143

Cinka Panna a jej kapela	
Cinka Panna taj lakri banda	153

Rómske umenie je umenie žiť	
Romano džaniben hin džaniben te dživel	165

Škola životom	
Škola le dživipnaha	177
Rómstvo alebo spôsob života	
Romipen	187
 III.	
Mýty a stereotypy	
Miti the o stereotipi	199
 Rómovia a gadžovia alebo „Aký národ, takí Cigáni?“	
Roma the gadže vaj „Savo narodos, ajse Roma“	201
 Múdre slová starých Rómov	
Gođaver lava phure Romendar	216
 Zoznam ilustrácií	218
 Zoznam literatúry	228